

"XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR"

Konferensiyasi

Research Science and
Innovation House

✓ **BIZNING YO'NALISHLARIMIZ:**

- Aniq fanlar
- Tabiiy fanlar
- Tibbiyot fanlari
- Texnika fanlari
- Iqtisodiyot
- Filologiya fanlari
- Pedagogika fanlari
- Ijtimoiy va gumanitar fanlar
- Psixologiya fanlari
- San'at va madaniyat fanlari
- Jismoniy tarbiya va sport

✓ **INDEKSLAYMIZ:**

OpenAIRE

zenodo

Google
Scholar

[HTTP://UNIVERSALPUBLISHINGS.COM](http://UNIVERSALPUBLISHINGS.COM)

+998 88 808 21 07

**«XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM
TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR»** ilmiy konferensiyasi:

30.11.2025-yil.

Ushbu to'plamda **«XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR»** ilmiy konferensiyasi 2025-yil 3-soni 11-qismiga qabul qilingan maqolalar nashr etilgan.

Konferensiya tarkibidagi barcha maqolalarga **DOI** unikal raqami biriktirilib, **Zenodo, Open Aire, Google Scholar** xalqaro ilmiy bazalarida indekslandi.

OAK tomonidan dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan jurnallar ro'yxatidagi milliy jurnallarda chiqarilgan maqolalar sifatida rasman tan olinadi.

Asos: O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiyasi komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxati 3-sahifasi. – Toshkent: 2019. – 160 b.

Konferensiya materiallaridan professor-o'qituvchilar, mustaqil izlanuvchilar, doktorantlar, magistrantlar, talabalar, litsey-kollejlar va maktab o'qituvchilari, ilmiy xodimlar hamda barcha ilm-fanga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Eslatma! Konferensiya materiallari to'plamiga kiritilgan ilmiy maqolalardagi raqamlar, hisobotlar, ma'lumotlar haqqoniylikiga va keltirilgan iqtiboslar to'g'riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

**“RESEARCH SCIENCE AND
INNOVATION HOUSE” MCHJ**

TAHRIRIYAT

Bosh muharrir: Eshqarayev Sadridin Choriyevich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti tibbiyot va tabiiy fanlar kafedrasini mudiri, kimyo fanlari falsafa doktori, dotsent Termiz, O‘zbekiston.

Mas’ul kotib:

Boboyorov Sardor Uchqun o‘g‘li Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali magistranti

Nashrga tayyorlovchi:

Eshqarayev Samariddin Sadridin o‘g‘li Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti magistranti

TAHRIR KENGASHI A’ZOLARI

Texnika fanlari muharriri, Eshqarayev Ulug‘bek Chorievich – Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasini dotsenti, texnika fanlari nomzodi, Denov, O‘zbekiston.

Texnika fanlari muharriri Babamuratov Bekzod Ergashevich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Tibbiyot fakulteti dekani , texnika fanlari falsafa doktori, dotsent Termiz, O‘zbekiston.

Kimyo fanlari muharriri Mirabbos Xojamberdiev Ikromovich- Berlin Technische Universität dotsenti, kimyo fanlari doktori, Berlin, Germaniya

Kimyo fanlari muharriri, Eshqurbonov Furqat Bozorovich – Termiz muhandislik-texnologiya instituti, kimyo fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Iqtisodiyot fanlari muharriri Otamurodov Shavkat Tillayevich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti prorektori, iqtisod fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Ijtimoiy va gumanitar fanlar muharriri, Xudoyberdiyev Xursand Xudoyberdiyevich – Termiz muhandislik-texnologiya instituti, ijtimoiy-gumanitar fanlar doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Otamurodov Furqat Abdulkarimovich, Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali direktori, Termiz, O‘zbekiston tibbiyot fanlari falsafa doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Biologiya fanlari muharriri Nurova Zamira Annakulovna Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali. Termiz, O‘zbekiston, biologiya fanlari doktori, dots., Termiz, O‘zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Turabayeva Zarina Kenjabekovna Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali, tibbiyot falsafa fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Sotsiologiya fani muharriri Eryigitova Lobar Qodirovna Termiz muhandislik-texnologiya instituti, falsafa sotsiologiya fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Filologiya fanlari muharriri Jo‘rayeva Ramziya Abdurahimovna Qo‘qon davlat pedagogika instituti. Qo‘qon, O‘zbekiston filologiya fanlari fanlari doktori (PhD), katta o‘qituvchi.

Fizika-matematika-fanlari muharriri Bobamuratov Ulug‘bek Erkinovich Termiz muhandislik-texnologiya instituti, falsafa fanlari doktori, fizika-matematika-fanlari, Termiz, O‘zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Axmedov Kamoliddin Xakimovich Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali 1-son davolash fakulteti dekani, tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tibbiyot fanlari muharriri Vohidov Alisher Shavkatovich Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali Umumiy xirurgiya, bolalar xirurgiyasi va bolalar urologiyasi kafedrası mudiri Tibbiyot fanlari doktori, professor

Gumanitar fanlar muharriri Rahmonov Abduqahhor Abdusattorovich Ma'naviy-axloqiy tarbiya va yoshlar bilan ishlash bo'yicha direktor o'rinbosari, falsafa fanlari doktori (PhD)

TIJORAT BANKLARI FAOLIYATIDA RISKLARNI BOSHQARISH USULLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI

Umirova Sakinabonu Dilshod qizi

Bank-moliya akademiyasi 2-kurs magistranti

Kirish

Tijorat banklarida risklarni boshqarish usullari bankning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan faoliyatlar yig'indisini o'zida aks ettiradi. Bunda moliyaviy barqarorlikni ifodalovchi ko'rsatkichlar tizimini shakllantirish va unga qat'iy amal qilish muhim hisoblanadi. Bu esa o'z navbatida, bank faoliyatidagi risklarning oldini olish va oqibatlarini bartaraf etishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuidan iborat bo'ladi. O'zbekiston tijorat banklari so'nggi yillarda risklarni boshqarish tizimini tubdan takomillashtirish yo'lida sezilarli yutuqlarga erishdi. Ammo moliyaviy bozorlarning jadal raqamlashtirilishi, yangi texnologik xavflar, kredit portfeli diversifikatsiyasi va xalqaro talablarning oshishi sharoitida bu tizimni yanada mukammallashtirish zarur.

Tijorat banklari faoliyatidagi risklarni samarali boshqarishda faqat xavflarni kamaytirish emas, balki riskni foyda bilan muvozanatlash, kapital barqarorligini ta'minlash va barqaror rivojlanishni kafolatlash demakdir. Jahon tajribasida bank risklarini bartaraf etishning Bazal qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan va amaliyotga tavsiya etilgan ko'rsatkichlar tizimi muhim rol o'ynaydi. 1974 yilda AQSh, Yaponiya va Yevropa mamlakatlari ishtirokida Shveysariyaning Bazal shahrida bank faoliyati moliyaviy barqarorligiga nisbatan qo'yilgan mezonlar ishlab chiqilishiga dastlabki qadamlar qo'yilgan.

Adabiyotlar sharxi

Risk-menejment nazariyasining shakllanishi iqtisodiyot fanida turli olimlarning ilmiy izlanishlari asosida rivoj topgan. Mashhur iqtisodchi F. Nayt o'z tadqiqotlarida risk tushunchasini "aniqlab o'lchash mumkin bo'lgan noaniqlik" sifatida ta'riflab, uni iqtisodiy qarorlar qabul qilishda muhim omil deb baholagan. Uning fikricha, riskni

to'g'ri o'lchash iqtisodiy subyektlarga xavflarni boshqarish va oldindan prognozlash imkonini beradi.

1968-yilda amerikalik iqtisodchi E. Altman tomonidan ishlab chiqilgan Z-score modeli korxonalarining moliyaviy barqarorligini baholashda, ayniqsa bankrotlik ehtimolini aniqlashda keng qo'llaniladi. Ushbu model moliyaviy koeffitsientlar tizimiga asoslanib, tashkilotning iqtisodiy xavfsizlik darajasini aniqlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, V. Acharya va L. Pedersen (2005) tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlar likvidlik riskining aktivlar qiymatiga bevosita ta'sirini empirik ravishda asoslab berdi. Ularning tadqiqotlarida likvidlik yetishmovchiligi bank balansidagi aktivlar bahosining pasayishiga va moliyaviy tizimda ishonchning susayishiga olib kelishi isbotlangan.

Milliy miqyosda esa o'zbekistonlik olimlar - N. Jumayev, B. Berdiyarov, M. Maxmudova va N. Karimov tomonidan bank risklarini boshqarishga oid ilmiy yondashuvlar ishlab chiqilgan. Ularning tadqiqotlarida tijorat banklarida risklarni kamaytirishda kapital yetarliligi, raqamli monitoring tizimlarini joriy etish, shuningdek stress-test tahlillari orqali potentsial xavf omillarini oldindan aniqlash muhim omil sifatida e'tirof etilgan.

Xalqaro miqyosda esa Bazel III standartlari bank kapitalining yetarliligi, likvidlik va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash bo'yicha asosiy normativ sifatida qo'llaniladi. Ushbu me'yorlar bank tizimining xavfga chidamliligini oshirish, tizimli risklarni kamaytirish va kapital strukturasi optimallashtirishga qaratilgan.

"Asakabank" tajribasida ham ushbu xalqaro tamoyillar asosida ayrim elementlar amaliyotga joriy etilgan. Xususan, kapital yetarliligi va kredit riskini baholashda Bazel talablariga yaqin metodlar qo'llanilmoqda. Biroq, bank faoliyatida kompleks risk-monitoring tizimi to'liq shakllanmaganligi sababli, ayrim xavf omillarini aniqlashda kechikishlar va ma'lumotlar bazasining yetarli integratsiyalanmaganligi kuzatilmoqda.

Shunday qilib, xalqaro nazariyalar va milliy yondashuvlarni uyg'unlashtirish "Asakabank" singari yirik tijorat banklari uchun risklarni aniqlash, baholash va ularni samarali boshqarish tizimini yanada mukammallashtirishda muhim ilmiy-amaliy yo'nalish bo'lib xizmat qiladi.

Asosiy qism

Tijorat banklarining risklarni boshqarish mexanizmi - bu bank faoliyatining moliyaviy xavfsizligini ta'minlash, barqarorlikni saqlash va yo'qotishlar ehtimolini kamaytirishga qaratilgan kompleks jarayonlar yig'indisidir. Bunday tizimning asosiy maqsadi bank faoliyatidagi risk omillarini aniqlash, ularning salbiy ta'sirini kamaytirish hamda iqtisodiy barqarorlikni kafolatlovchi nazorat mexanizmlarini shakllantirishdan iboratdir.

So'nggi yillarda O'zbekiston tijorat banklari risk-menejment tizimini modernizatsiya qilish, xalqaro me'yorlarga moslashtirish va raqamli nazorat vositalarini joriy etish bo'yicha muhim natijalarga erishdi. Biroq, moliya bozorlarining globallashuvi, raqamli moliyaviy xizmatlarning kengayishi, yangi texnologik xavf-xatarlar va xalqaro regulyativ talablarning murakkablashuvi ushbu tizimni yanada mukammallashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Bank amaliyotida risklarni boshqarish nafaqat xavfni kamaytirish, balki foyda va risk o'rtasida optimal muvozanatni topish, kapitalning yetarliligini saqlab qolish va barqaror rivojlanish strategiyasini qo'llab-quvvatlashni ham anglatadi.

1-rasm. Risklarni boshqarishni takomillashtirishning asosiy ustuvor yoʻnalishlari

Tijorat banklarida riskni boshqarishning zamonaviy shakli – bu ****riskga asoslangan boshqaruv modeli (Risk-Based Management Model)****dir. Ushbu modelda bankning har bir moliyaviy operatsiyasi, qaror qabul qilish jarayoni yoki investitsiya loyihasi risk ogʻirligi boʻyicha baholanadi.

Masalan, kredit ajratishdan avval mijozning moliyaviy barqarorligi, garov qiymati, kredit tarixining sifat darajasi va sohaning risk profili tahlil qilinadi. Natijada, qarorlar subyektiv baholarga emas, balki risk darajasining matematik koʻrsatkichlariga asoslanadi.

Riskga asoslangan boshqaruv modeli bank faoliyatini strategik jihatdan barqarorlashtiradi. Bu model orqali risk va daromad oʻrtasidagi muvozanat taʼminlanadi hamda har bir aktiv risk ogʻirligiga koʻra kapital bilan qoplanadi. Bunday yondashuv Basel III standartlari va xalqaro amaliyotda tavsiya etilgan ICAAP (Internal Capital Adequacy Assessment Process) talablariga toʻliq mos keladi.

Dunyo amaliyotida risklarni samarali boshqarishning metodologik asoslari Shveysariyaning Bazel shahrida 1974-yilda tashkil etilgan Bazel qoʻmitasi tomonidan ishlab chiqilgan. Mazkur qoʻmita bank tizimining barqarorligini oshirish, moliyaviy risklarni minimallashtirish va kapital yetarliligini taʼminlashga doir xalqaro standartlarni ishlab chiqadi.

Bazel-I (1988) standartlari asosida bank kapitalining kredit riskiga nisbatan minimal darajasi 8 foiz qilib belgilangan. Keyinchalik, Bazel-II talablari doirasida risklarni baholash tizimi yanada takomillashtirilib, u uchta asosiy komponentni oʻz ichiga oldi:

1. Kapitalning minimal talablari;
2. Nazorat jarayonlari;
3. Bozor intizomi va shaffoflik.

Bunda risklarni aniqlash va baholashning asosiy usullari sifatida quyidagi yondashuvlar qo'llaniladi:

- Standartlashtirilgan yondashuv (SA) – xalqaro reyting agentliklari (S&P, Fitch, Moody's) baholariga asoslanadi;
- Ichki reyting modeli (IRB) – bank tomonidan mustaqil ishlab chiqilgan kredit baholash tizimi asosida aniqlanadi;
- Sekyuritizatsiya yondashuvi – aktivlarning qayta paketlanishi orqali riskni kamaytirish;
- Operatsion riskni baholash – jarayonlardagi texnik va inson omillarini hisobga olgan holda aniqlash;
- Bozor riskini baholash – moliyaviy instrumentlar qiymatidagi tebranishlarni o'lchash.

Bazel-II me'yorlariga ko'ra, kapitalning minimal darajasi 8 foizda saqlangan holda, riskka tortilgan aktivlar hajmiga nisbatan baholash tizimi joriy qilingan. Shunday qilib, kredit, bozor va operatsion risklarning umumiy ta'siri inobatga olinadi.

Kredit riskini baholashdagi muammolar va ichki yondashuvlar

Kredit riskini aniqlashda defolt ehtimoli (PD), defolt paytidagi yo'qotish (LGD), riskka duchor aktivlar hajmi (EAD) va qarzni so'ndirish muddati (M) kabi ko'rsatkichlar muhim ahamiyatga ega. Bazel qo'mitasining talablari asosida bu parametrlar bank tomonidan mustaqil baholanishi yoki regulyator mezonlariga muvofiq holda amalga oshirilishi mumkin.

O'zbekiston bank tizimida kredit riskini baholashda ayrim cheklovlar mavjud. Jumladan:

- Kredit oluvchilarning to'lov qobiliyatini baholovchi yagona milliy reyting tizimi to'liq shakllanmagan;
- Reyting agentliklari ma'lumotlari real vaqtda yangilanmaydi, bu esa risk baholashda noaniqlikka olib keladi;

- Mijozlarning kreditga layoqatini baholashda banklar o'rtasida yagona standartlar mavjud emas (masalan, ayrim banklar 6 oylik, boshqalari esa 12 oylik daromad ma'lumotini talab qiladi).

Mazkur holatlar sababli quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

- defolt ehtimolini aniqlashga qaratilgan statistik va moliyaviy ko'rsatkichlar tizimini ishlab chiqish;

- kredit risklarini baholovchi avtomatlashtirilgan tahlil platformalarini joriy etish;

- yo'qotish holatlarida ularni qoplashning huquqiy va moliyaviy mexanizmlarini takomillashtirish.

Bazel-III va yangi yondashuvlar

2008–2009-yillardagi global moliyaviy inqiroz natijasida Bazel-III talablariga o'tish zaruriyati yuzaga keldi. Bu yangi model bank kapitali sifati, likvidlik darajasi va stress-test tizimlarini kuchaytirish orqali risklarni yanada aniq baholashni nazarda tutadi. Shuningdek, bu yondashuv moliyaviy barqarorlikni oshirish va tizimli risklarni kamaytirishga qaratilgan.

Bazel-III talablari asosida kapital yetarliligini hisoblashda faqat miqdoriy ko'rsatkichlargagina emas, balki kapitalning sifat tarkibi, barqaror moliyaviy manbalar va likvid aktivlar ulushiga ham e'tibor qaratiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklarida risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish - bu faqat xavflarni kamaytirish emas, balki ularni strategik resurs sifatida boshqarish san'atidir. Risk - yo'qotish manbai emas, balki to'g'ri baholangan taqdirda foyda olish imkoniyatini yaratadigan omildir.

O'zbekiston tijorat banklari, jumladan, "Asaka" ATB misolida ko'rinadiki, xalqaro standartlarga asoslangan risk-menejment tizimi joriy etilishi, defolt ehtimolini baholovchi indikatorlar ishlab chiqilishi va ichki reyting mexanizmlarini shakllantirish zarur. Bu esa banklar kapitalining barqarorligini ta'minlab, moliyaviy xavfsizlikni mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Acharya, V., Pedersen, L. (2005). *Liquidity Risk and Expected Returns*. Journal of Finance.
2. Altman, E. (1968). *Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy*. Journal of Finance.
3. Basel Committee on Banking Supervision (2023). *Basel III: Finalising Post-Crisis Reforms*.
4. Jumayev, N. (2021). *O'zbekiston tijorat banklarida risklarni boshqarish mexanizmlari*. TDIU ilmiy jurnali.
5. Maxmudova, M. (2020). *Asakabank ATB faoliyatida risklarni tahlil qilish va boshqarish usullari*.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-sonli Farmoni "2020–2025-yillarda bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida."
7. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2024). *Bank tizimining barqarorligi to'g'risidagi yillik hisobot*.

TIJORAT BANKLARINI KREDIT PORTFELINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

To'xtayeva Bahor Rashid qizi

Bank-moliya akademiyasi 2-kurs magistranti

Kirish

Tijorat banklari iqtisodiy tizimda muhim moliyaviy vositachi sifatida faoliyat yuritib, xo'jalik subyektlarining investitsion va joriy xarajatlarini moliyalashtirishda asosiy manbalardan biri hisoblanadi. Ushbu banklar faoliyati iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlash, ishlab chiqarish hajmini kengaytirish va tadbirkorlik muhitini qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston moliya tizimida olib borilayotgan islohotlar bank sektorining raqobatbardoshligini oshirish, zamonaviy bozor tamoyillarini keng joriy etish hamda resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlashga yo'naltirilgan. Mamlakatda boshlangan yangi iqtisodiy bosqichda bank tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri - bu kredit faoliyatini yanada samarali tashkil etish va kredit resurslarining iqtisodiyot real sektoriga oqimini kengaytirishdan iborat.

Banklarning resurs bazasini mustahkamlash, aholi omonatlarini ko'paytirish, yangi turdagi depozit mahsulotlarini joriy etish va ularni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish natijasida kredit portfeli hajmi yildan-yilga ortib bormoqda. Bunday yondashuv nafaqat banklarning likvidligini oshiradi, balki investitsion loyihalarni moliyalashtirish imkoniyatlarini ham kengaytiradi. Natijada, tijorat banklari iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, ishlab chiqarish infratuzilmasini yangilash va tadbirkorlik faoliyatini kengaytirishda faol ishtirok etmoqda.

Banklar iqtisodiy tizimning moliyaviy tayanchi sifatida vaqtincha bo'sh turgan mablag'larni jamlab, ularni iste'mol, ishlab chiqarish, investitsiya va kapital xarajatlarni moliyalashtirishga yo'naltiradi. Shu orqali bank sektori nafaqat moliyaviy oqimlarning barqarorligini ta'minlaydi, balki iqtisodiyotning o'sish sur'atlariga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Asosiy qism

Bugungi kunda tijorat banklari tomonidan berilayotgan kreditlar hajmi va tarkibi iqtisodiyotning muhim tarmoqlarida amalga oshirilayotgan islohotlar samaradorligini belgilovchi asosiy ko'rsatkichlardan biriga aylangan. Shu bois, banklarning kredit siyosati samaradorligini baholashda xalqaro moliyaviy tizim tajribasini o'rganish, rivojlangan mamlakatlar bilan qiyosiy tahlil olib borish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi

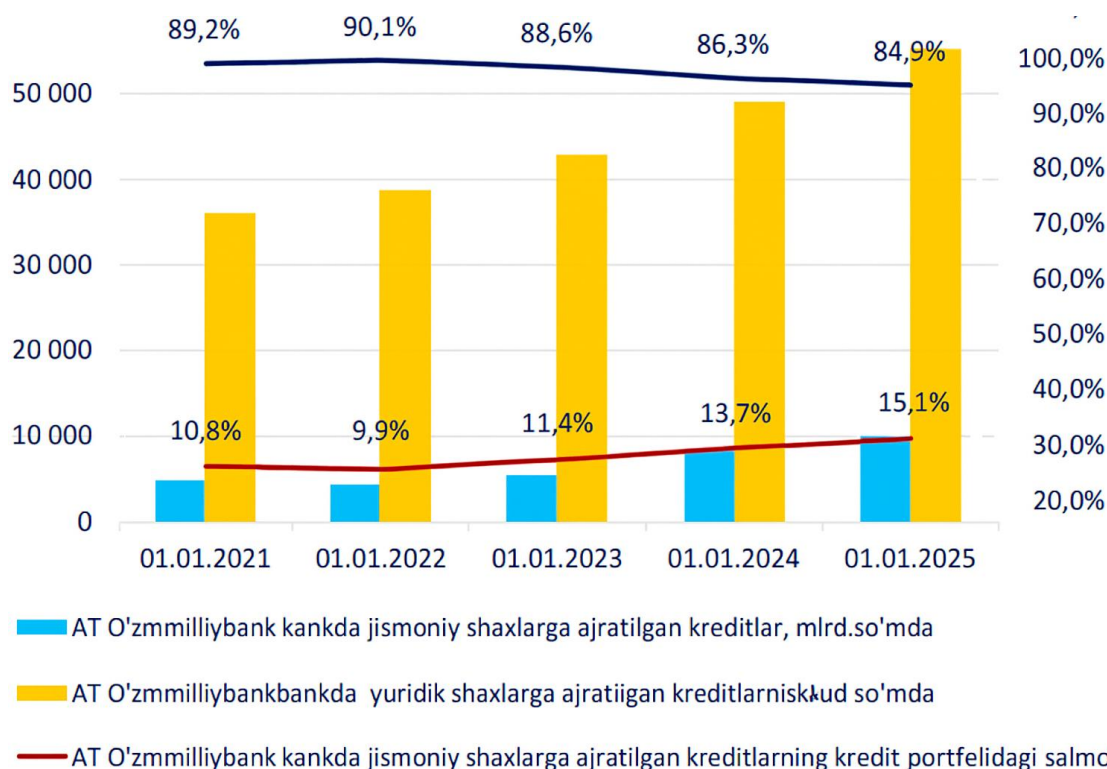
1-jadval

Rivojlangan xorijiy mamlakatlar YaIM ga nisbatan tijorat banklari kreditlari¹ (foizda)

Mamkatlar	2020	2021	2022	2023	2024
AQSH	56.3	57.1	58.8	57.5	59.2
Buyuk Britaniya	185.3	176.1	173.6	179.9	180.5
Gemaniya	127.4	125.1	122.9	120.9	119.3
Fransiya	181.7	185.8	190	194.3	198.8
Italiya	134.6	132.3	128.1	125.3	122.1
Rossiya	54.4	61.6	62.7	57.5	56

4.2.1-jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki Buyuk Britaniya, Germaniya, Fransiya va Italiyada tijorat banklari kreditlari miqdori YaIM hajmidan ko'p bo'lib, AQSh va Rossiya Ittifoqida esa YaIM ga nisbatan kreditlar o'rtacha 57-58% ni tashkil etadi. Bu degani birinchi to'rtta mamlakat rivojiga kreditning roli yuqori bo'lib, keyingi ikkita mamlakat ichki mahsulotini yaratishda kreditdan ko'ra boshqa moliyaviy dastaklardan 56 ko'proq foydalanadi. Masalan, AQShni tashqi investitsiyadan qarzi YaIM hajmining 95-98% ni tashkil etadi. Rossiya Ittifoqida qimmatli qog'ozlar bozori rivojlanib milliy valyutani YaIM ga nisbatan 62-65% ni tashkil etib, moliyaviy bozorning rivojlanishi hisobidan rublning aylanishi ancha yuqori tashkil etilgan.

¹ <https://data.worldbank.org/?locations=GB-CA-FR-DE-IT-JP-US>

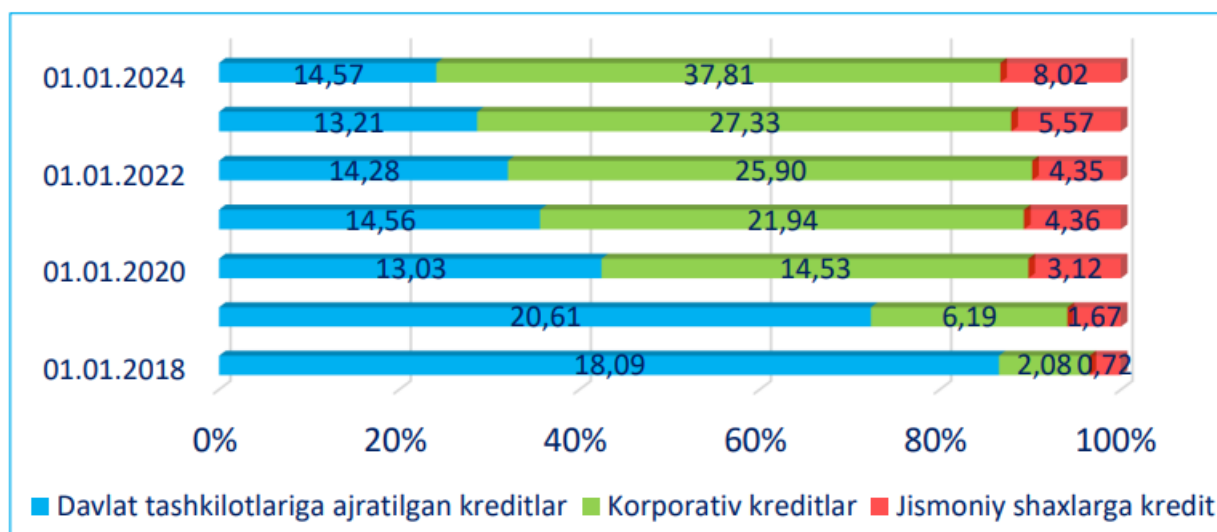

1-rasm. AT “O‘zmilliybank” tomonidan ajratilgan kreditlarning subyektlariga ko‘ra o‘zgarish dinamikasi² (mlrd.so‘mda)

2021–2025 yillarda O‘zbekistonda jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlar hajmi 12 barobarga ortgan. Xususiyl banklar ulushi kengayib, kredit portfeli tarkibida jismoniy shaxslar ulushi 21,1 foizdan 51 foizgacha oshgan. Bu o‘zgarish aholining moliyaviy inklyuziyasini kengaytirib, kredit resurslarining iqtisodiyotning real sektoriga samarali yo‘naltirilayotganini ko‘rsatadi.

Valyuta tarkibi bo‘yicha ham ijobiy siljish kuzatilmoqda: 2020–2025 yillarda xorijiy valyutadagi kreditlar 2,3 barobarga, milliy valyutadagilar esa 2,75 barobarga o‘sgan. Milliy valyutada kreditlashning kengayishi banklar uchun risklarni kamaytirish, aktivlar sifatini yaxshilash va tashqi qarzlilikka bog‘liqlikni kamaytirishga imkon berdi.

² O‘zmmilliybank ATBning yillik hisobot ma’lumotlari asosida muallif ishlanmasi

2-rasm. AT “O‘zmilliybank” tomonidan ajratilgan kreditlarning turlariga ko‘ra o‘zgarish dinamikasi³ (trln.so‘mda)

O‘zmilliybank kredit portfelini tahlili shuni ko‘rsatadiki, 2020–2024-yillarda barcha tarmoqlarda o‘shish kuzatilgan. Neft, gaz va kimyo sanoatida 3,95 trln so‘mga, ishlab chiqarishda 3,15 trln so‘mga, energetikada 2,47 trln so‘mga o‘shish qayd etilgan. Eng yuqori o‘shish real sektor tarmoqlarida bo‘lib, bu bank siyosatining ishlab chiqarish, energetika va infratuzilmani rivojlantirishga qaratilganligini ko‘rsatadi.

Qurilish va transport sohaslarida ham o‘shish barqaror davom etgan: 2020–2024-yillarda kreditlar hajmi mos ravishda 2,03 va 1,65 trln so‘mga ko‘paygan. Savdo va xizmatlar sohasida esa hajm oshgan bo‘lsa-da, ulush biroz kamayib, bankning strategik e‘tibori ishlab chiqarish tarmoqlariga ko‘chganini bildiradi. Qishloq xo‘jaligiga yo‘naltirilgan kreditlar 950 mlrd so‘mga o‘shib, umumiy portfelning 8 foizini tashkil etgan.

O‘zmilliybankning kredit siyosatidagi bu strukturaviy o‘zgarishlar davlatning “Raqqamli O‘zbekiston–2030” va “Bank tizimini isloh qilish strategiyasi” doirasidagi maqsadlariga mos keladi. Kredit portfelining real sektorga yo‘naltirilishi iqtisodiyotda diversifikatsiyani chuqurlashtirib, barqaror o‘shishni ta‘minlamoqda.

Umuman olganda, 2020–2024-yillarda O‘zmilliybank kredit portfelini hajmi, tarkibi va sifati bo‘yicha ijobiy o‘shish tendensiyasini namoyon etdi. Bankning asosiy e‘tibori yuqori rentabellik va strategik tarmoqlarni moliyalashga qaratilgan bo‘lib, bu mamlakat moliya tizimining barqarorligi va iqtisodiy o‘shishiga sezilarli hissa qo‘shmoqda.

Xulosa

³ O‘zmilliybank ATBning yillik hisobot ma‘lumotlari asosida muallif ishlanmasi

Tijorat banklari iqtisodiyotning moliyaviy asosini tashkil etib, investitsion loyihalarni moliyalashtirish va barqaror o'sishni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. So'nggi yillarda O'zbekistonda olib borilayotgan islohotlar natijasida AT "O'zmilliybank" kredit portfeli hajmi va sifati barqaror o'sish tendensiyasini namoyon etdi. 2020–2024-yillarda kreditlar hajmi ishlab chiqarish, energetika va neft-kimyo tarmoqlarida sezilarli darajada oshib, real sektorni rivojlantirishga xizmat qildi. Shu bilan birga, qurilish, transport va xizmat ko'rsatish sohalaridagi barqaror o'sish iqtisodiyotning diversifikatsiyasini kuchaytirdi.

Milliy valyutada berilgan kreditlar hajmining ortishi tashqi qarzlilikni kamaytirib, makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamladi. Bankning kredit siyosati "Raqqamli O'zbekiston–2030" strategiyasi maqsadlariga mos ravishda shakllanib, raqqamli monitoring va risklarni kamaytirish mexanizmlarini joriy etish orqali portfel sifatini yaxshiladi. Umuman, O'zmilliybank faoliyati iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash, investitsion faollikni kengaytirish va bank tizimi barqarorligini ta'minlashga xizmat qilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdurahmonov, Q. (2025). Tijorat banklari faoliyatida kredit siyosatini boshqarish. Toshkent: Iqtisodiyot va huquq nashriyoti.
2. Ergashev, M. (2024). Bank ishi va moliya bozorlari. Toshkent: TDYU nashriyoti.
3. Karimov, A. & Po'latov, S. (2023). Kredit portfelini diversifikatsiya qilishning nazariy va amaliy jihatlari. Toshkent: TDIU nashriyoti.
4. Xolbekov, R. (2023). Bank ishi: nazariya va amaliyot. 4-nashr, yangilangan. Toshkent: Moliya nashriyoti.
5. To'xtayev, A. (2022). Bank risklarini boshqarish va kredit portfeli tahlili. Toshkent: "Iqtisodiy tadqiqotlar" markazi.
6. Mamatqulov, B. (2022). "Tijorat banklari kredit portfelida risklarni kamaytirishning zamonaviy mexanizmlari". Moliyaviy tadqiqotlar jurnali, №3, 45–58-betlar.
7. Johnson, S. & Davis, R. (2018). Credit Risk Management and Portfolio Optimization. London: Springer.
8. World Bank Group. (2020). Enhancing Bank Credit Portfolio Management: International Practices and Recommendations. Washington, D.C.
9. Mishkin, F. (2021). The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. 13th Edition. New York: Pearson Education.
10. <http://www.mf.uz>

11. <http://www.stat.uz>
12. <https://nbu.uz>
13. <https://OECD.org>
14. <https://UNCTAD.org>

MOBIL ILOVA VA INTERNET-BANK ORQALI OMONAT JALB QILISHNIXORIY TAJRIBASI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Tursinbayeva Gulsauir Karuanbayevna

Bank-moliya akademiyasi 2-kurs magistranti

Kirish

So'nggi yillarda global raqamlashtirish jarayonlari bank tizimida tub o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda. Xususan, pandemiya davridan boshlab tijorat banklari raqamli kanallar - mobil va internet-banking orqali xizmat ko'rsatishni kengaytirdi. Buning natijasida filiallarsiz xizmat ko'rsatish, avtomatik depozitlar ochish, onlayn tranzaksiyalar va raqamli xavfsizlik tizimlari bank faoliyatining ajralmas qismiga aylandi.

Dunyo bank amaliyotida raqamli omonatlar bozorining o'sish sur'atlari keskin tezlashmoqda. Masalan, AQShda 2020–2024-yillarda onlayn banklar depozitlari 1,12 trillion dollardan 1,36 trillion dollarga yetgan, Germaniyada esa 410 milliard yevrodan 560 milliard yevroga oshgan. Buyuk Britaniyada mobil banking foydalanuvchilari ulushi 62 foizdan 75 foizgacha ko'tarilgan. Bu raqamlar raqamli moliya xizmatlarining barqaror rivojlanish tendensiyasini yaqqol tasdiqlaydi.

O'zbekiston bank tizimi ham bosqichma-bosqich shu yo'nalishda rivojlanmoqda. Bugungi kunda raqamli ilovalar orqali omonat ochish, to'lovlarni amalga oshirish, mablag'larni masofadan boshqarish imkoniyatlari kengayib bormoqda. Shu nuqtai nazardan, rivojlangan mamlakatlar tajribasini o'rganish va milliy amaliyotga tatbiq etish bank tizimi raqobatbardoshligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Adabiyotlar sharxi

Tadqiqotning metodologik asoslari bank omonatlarini jalb etish jarayonida raqamli texnologiyalar, xususan mobil ilova va internet-bank tizimlarining ahamiyati va ta'sirini o'rganishga qaratilgan. Xalqaro va mahalliy iqtisodchi olimlarning tadqiqotlari bank tizimining raqamli transformatsiyasi, moliyaviy texnologiyalarni joriy etish hamda mijoz ishonchini shakllantirish masalalariga alohida e'tibor qaratadi.

J.M. Keynes bank faoliyatini moliyaviy tizimning barqarorlik asosi sifatida talqin etgan bo'lsa, M. Friedman bank depozit siyosatini bozor talablari asosida shakllantirish zarurligini asoslaydi. D. Diamond va P. Dybvig o'z nazariyalarida omonatchilar ishonchining ahamiyatini ta'kidlab, elektron to'lov tizimlari bu risklarni kamaytirishini ko'rsatgan.

X. Vives, E. Carletti va P. Hartmannlar raqamli iqtisodiyotda banklar o'rtasidagi raqobatning ortishi ularni mobil ilovalar orqali omonat jalb etish strategiyasini takomillashtirishga undayotganini qayd etishadi. A. Blinder va F. Mishkin esa raqamli infratuzilma va masofaviy xizmat ko'rsatish tizimlari mijozlar ishonchini mustahkamlovchi asosiy omil ekanini ta'kidlaydi.

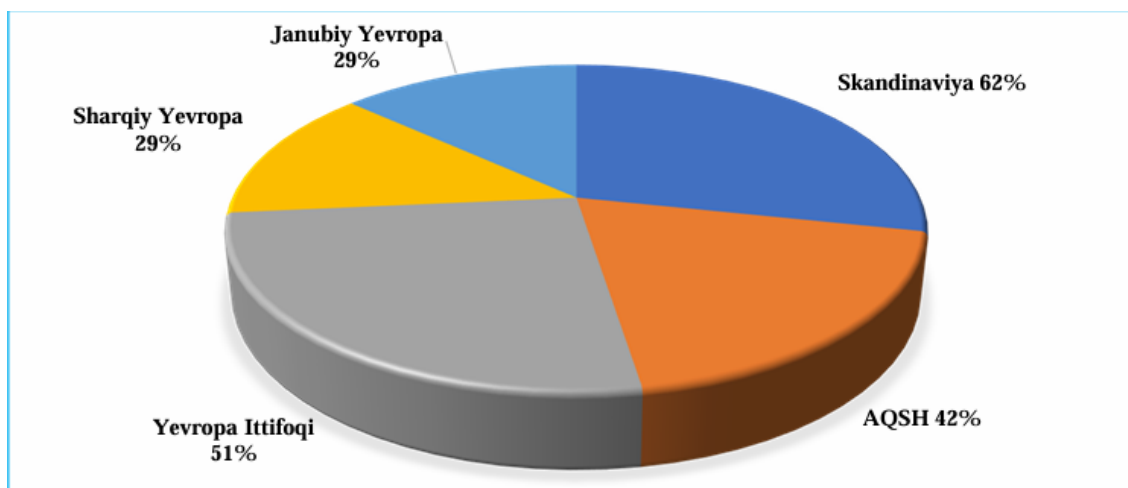
I. Lavrushin va G. Panova tijorat banklarining passiv operatsiyalarini tahlil qilib, raqamli kanallar orqali resurs bazasini kengaytirish bank barqarorligining muhim omili ekanini ilmiy asosda ko'rsatganlar. Shu bilan birga, V.M. Usoskin raqamli texnologiyalar bank tizimidagi tranzaksiya xarajatlarini kamaytirishi va xizmat ko'rsatish tezligini oshirishi mumkinligini qayd etadi.

Mahalliy tadqiqotlarda T. Karaliyev, N. Jumayev va A. Omonovlar O'zbekiston bank tizimida raqamli transformatsiyaning zarurligini, Sh. Abdullayeva esa raqamli xizmatlar ulushini oshirish omonat siyosati samaradorligini belgilovchi asosiy omil ekanini ta'kidlagan.

Umuman olganda, ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, mobil ilova va internet-bank orqali omonatlarni jalb qilish tizimi bank resurs bazasini kengaytirish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va mijozlar bilan ishonchli raqamli hamkorlikni shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Shu bois bu yondashuv tijorat banklari uchun strategik ahamiyatga ega bo'lgan zamonaviy moliyaviy boshqaruv modeli sifatida qaraladi.

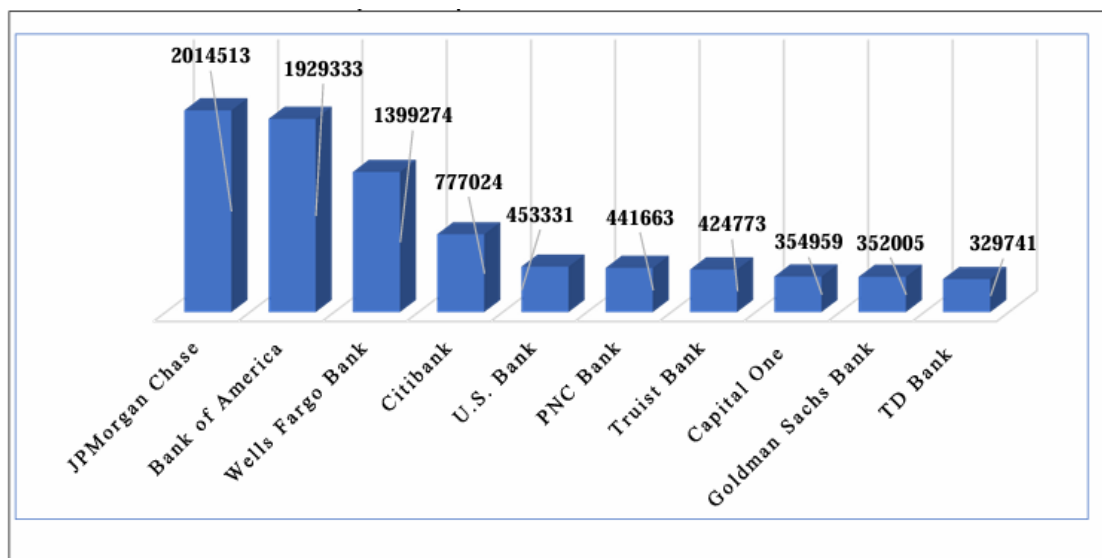
Asosiy qism

Rivojlangan davlatlar bank amaliyotida tijorat banklari depozitlari ularning asosiy resurs manbasi hisoblanadi. Ayniqsa, muddatli va jamg'arma depozitlar uzoq muddatli moliyalashtirishni ta'minlab, investitsion kreditlarning barqaror o'sishiga xizmat qiladi.

1-rasm. 2022-yil holatiga ko‘ra rivojlangan mamlakatlarda raqamli bank texnologiyalardan foydalanish ko‘rsatkichlari (hududiy)¹

Yevropa mamlakatlarida 2020-yilgacha bank daromadlarining atigi 10 foizi raqamli xizmatlar hissasiga to‘g‘ri kelgan bo‘lsa, 2022-yildan boshlab bu ko‘rsatkich 50 foizdan oshdi. Skandinaviya mamlakatlarida raqamli xizmatlar ulushi 62 foizga, Sharqiy Yevropada 29 foizga, AQShda esa 42 foizga yetdi. Shu davrda omonat va muddatli depozitlar raqamli xizmatlar orqali olingan daromadlarning 54 foizini tashkil etgan.

2 -rasm. 2023-yilda AQShning eng yirik banklarining depozitlar miqdori (mln. AQSh dollari)²

Ekspertlar fikricha, 2030-yilgacha moliya sohasida sun‘iy intellekt texnologiyalarini keng qo‘llash natijasida global daromad 300 milliard dollarga oshishi kutilmoqda. AQSh banklari bu borada yetakchilik qilmoqda: “JPMorgan Chase” 2023-yilda sun‘iy intellekt asosida boshqarilgan depozit tizimi orqali 2 014 513 million dollarlik omonat bazasini shakllantirgan. “Bank of America” esa blokcheyn texnologiyalarini joriy etish natijasida depozit hajmini 1 929 333 million dollarga yetkazgan.

Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida 2020–2023-yillar davomida bank aktivlari va depozitlari hajmi izchil o‘tdi. Masalan, Yevrohudud mamlakatlarida 2022-yilda depozitlarning kreditlarga nisbati 110,2 foizni tashkil etgan bo‘lib, bu kreditlarning

¹ Farahani M. S. Applications of Artificial Intelligence in Social Science Issues: a Case Study on Predicting Population Change //Journal of the Knowledge Economy. – 2023. – C. 1-31.

² Gawer A. Digital platforms and ecosystems: remarks on the dominant organizational forms of the digital age //Innovation. – 2022. – T. 24. – №. 1. – C. 110-124.

deyarli to'liq depozit mablag'lari hisobidan moliyalashtirilayotganini ko'rsatadi. Buyuk Britaniyada esa ushbu nisbat 93 foiz atrofida saqlanmoqda.

Taraqqiy etgan mamlakatlarda bunday barqarorlik quyidagi omillar bilan izohlanadi:

- Depozitlarning bank resurslaridagi yuqori salmog'i;
- Bank tizimining yuqori rivojlanganligi va mijoz ishonchining kuchliligi;
- Depozit operatsiyalarining diversifikatsiyalanganligi;
- Kafolatlangan depozit sug'urtasi tizimining mavjudligi;
- Shaxsiylashtirilgan omonat mahsulotlari va rag'batlantiruvchi mexanizmlarning keng qo'llanishi;
- Raqamli texnologiyalar orqali xizmatlarning qulayligi va tezkorligi;
- Markaziy banklarning likvidlikni ta'minlashga qaratilgan monetar siyosati.

Masalan, Germaniyada 2020–2024-yillar davomida bank omonatlari hajmi 1 850 milliard yevrodan 2 030 milliard yevroga, depozitlar esa 2 100 milliard yevrodan 2 280 milliard yevroga oshgan. Bu o'sish aholining bank tizimiga bo'lgan ishonchi, raqamli xizmatlar qulayligi va past foizli kredit siyosati bilan bog'liq.

AQSh tajribasida ham raqamli omonatlar tez sur'atlarda rivojlanmoqda. 2020–2023-yillar oralig'ida mobil banking foydalanuvchilari 54 foizdan 75 foizgacha oshgan. Internet-bankingdan foydalanish darajasi ham 69 foizgacha yetgan. Raqamli depozit xizmatlarining kengayishi COVID-19 pandemiyasi davrida mijozlarning masofadan turib xizmatlardan foydalanish ehtiyoji ortgani bilan izohlanadi. Shu bilan birga, mobil ilovalar orqali yuqori foizli raqamli jamg'arma hisoblari ("High-Yield Digital Savings Accounts") bozorning asosiy drayveriga aylangan.

Buyuk Britaniyada ham 2020–2024-yillarda onlayn va mobil banking foydalanuvchilari 62 foizdan 75 foizga oshib, digital-only banklar ulushi tez kengaydi. Germaniyada esa onlayn depozitlar hajmi 410 milliard yevrodan 560 milliard yevroga, raqamli tranzaksiyalar hajmi 850 milliard yevrodan 1 150 milliard yevroga yetdi.

Ushbu raqamlar shuni ko'rsatadiki, Germaniya, AQSh va Buyuk Britaniyada raqamli omonatlar bozori moliyaviy innovatsiyalar, mijoz ehtiyojlariga mos xizmatlar va texnologik yechimlar orqali rivojlanmoqda. Raqamli platformalar banklar uchun yangi mijozlarni jalb etish, operatsion xarajatlarni qisqartirish va resurs bazasini diversifikatsiyalashda strategik vosita sifatida xizmat qilmoqda.

Shu bois, O'zbekiston bank tizimida ham "Raqamli depozit ekotizimi"ni yaratish, mobil ilovalar orqali omonat ochish, avtomatik qayta investitsiya qilish va bonusli rag'bat tizimlarini joriy etish zarur. Bu amaliyot banklarning raqobatbardoshligini

oshib, milliy moliya bozorida barqaror va innovatsion rivojlanish modelini shakllantirish imkonini beradi.

Xulosa

Xalqaro amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, raqamli bank xizmatlari, ayniqsa mobil va internet-banking orqali omonat jalb qilish banklar uchun strategik ustuvor yo'nalishga aylanmoqda. AQSh, Buyuk Britaniya va Germaniya tajribasi shundan dalolat beradiki, raqamli platformalar nafaqat operatsion samaradorlikni oshiradi, balki mijozlar bazasini kengaytirish, likvidlikni ta'minlash va raqobatbardoshlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Raqamli omonat tizimlarining rivojlanishida bir nechta umumiy omillar mavjud:

1. Texnologik innovatsiyalar mobil ilovalar, sun'iy intellekt, blockchain va "big data" tahlili asosida mijozga yo'naltirilgan xizmatlar taklif etilmoqda.
2. Mijoz tajribasi foydalanuvchilar uchun tezkor, xavfsiz va qulay interfeyslar yaratilmoqda.
3. Regulyativ muhit depozit kafolatlari va kiberxavfsizlik tizimlari takomillashtirilmoqda.
4. Fintech integratsiyasi mustaqil raqamli platformalar bank tizimining ajralmas qismiga aylangan.

O'zbekiston uchun xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, raqamli omonatlar joriy etish orqali tijorat banklari resurs bazasini mustahkamlash, operatsion xarajatlarni qisqartirish va aholi omonatlarini diversifikatsiyalash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Shu maqsadda "raqamli depozit ekotizimi"ni shakllantirish, ya'ni mobil va internet-banking orqali omonatlarni avtomatik qayta investitsiyalash va omonatchilar uchun shaxsiylashtirilgan raqamli mahsulotlar yaratish O'zbekiston bank tizimining raqamli transformatsiyasini tezlashtiradi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli omonatlar nafaqat texnologik yangilik, balki iqtisodiy barqarorlikni ta'minlovchi strategik vosita sifatida milliy moliya tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Abdullaeva Sh.Z. *Bank xizmatlarini takomillashtirish orqali banklarning resurs bazasini kengaytirish*. – T.: "Iqtisod-moliya", 2017. – 312 b.
2. Allabepganov S. *O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarida depozitlarni jalb qilish amaliyoti*. // *Iqtisodiyot va ta'lim*, 23(2), 51–57. – T., 2022.
3. Bektemirov A., Malikova D.M., Bo'taev J.E. *Tijorat banklarining depozit bazasini mustahkamlash yo'llari*. // *Journal of Marketing, Business and Management*, 2(2), 167–174, 2023.

4. Vohidov O.R. *O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari resurs bazasini mustahkamlash yo'llari*. I.f.b.f.d. avtoreferat. – T.: 2024. – 62 b.

5. Raxmanov Z.Ya. *Tijorat banklari faoliyatini rivojlantirish strategiyasini takomillashtirish*. I.f.b.f.d. avtoreferat. – T.: 2018. – 54 b.

6. Rahimov S.A. *Innovatsion iqtisodiyotda banklarning depozit siyosati samaradorligini oshirish yo'llari*. I.f.b.f.d. avtoreferat. – T.: 2021. – 50 b.

7. Melikov O.M. *Tijorat banklari kredit va depozit xizmatlari amaliyotini takomillashtirish yo'llari*. – Denov TPI, 2023. – 56 b.

8. Mamatov A.A. *O'zbekiston banklarida aktiv-passivlarni boshqarish holati*. // *Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences*, 3(6), 1195–1212, 2023.

9. <https://www.cbu.uz>

10. <https://mkbank.uz>

11. <https://www.mf.uz>

12. <https://www.president.uz>

13. <https://stat.uz>

14. <https://www.lex.uz>

15. <https://digital.gov.uz>

DIE MODERNEN METHODEN IM DEUTSCHUNTERRICHT

Ahmadov Shaxboz

Studentin im zweiten Studienjahr am Lehrstuhl für deutsche Sprache der Fakultät für Fremdsprachenphilologie der Staatlichen Universität Termez

Anmerkung: Der Artikel untersucht die wichtigsten modernen Methoden und Ansätze im Deutschunterricht. Im Mittelpunkt stehen kommunikative, projektorientierte, integrative, spielerische sowie technologische Methoden, die darauf abzielen, die Sprachkompetenz der Lernenden zu entwickeln und ihr Interesse an der deutschen Sprache zu fördern. Der Autor betont, dass der Lehrer im Unterricht nicht nur Wissen vermittelt, sondern auch die Motivation und Selbstständigkeit der Schüler unterstützt. Abschließend wird hervorgehoben, dass der Einsatz innovativer Methoden die Effektivität des Unterrichts wesentlich steigert.

Schlüsselwörter: Deutschunterricht, Methodik, Kommunikation, Projektarbeit, Interaktivität, moderne Technologien.

Einleitung

In der heutigen Zeit ist das Erlernen von Fremdsprachen, insbesondere der deutschen Sprache, eng mit neuen pädagogischen Technologien verbunden. Der Deutschunterricht zielt darauf ab, die kreativen Denkfähigkeiten der Lernenden, ihre Kommunikationskultur und ihre Fähigkeit zur Informationsverarbeitung zu entwickeln. Daher ist es die wichtigste Aufgabe des Lehrers, den Unterricht effektiv zu gestalten und durch moderne Methoden das Interesse der Schüler an der Sprache zu fördern.

Hauptteil

Im Deutschunterricht spielt der Lehrer nicht nur die Rolle des Wissensvermittlers, sondern auch die des Leiters und Motivators. Im Folgenden werden einige der effektivsten Methoden des modernen Deutschunterrichts vorgestellt:

1. Kommunikative Methode

Diese Methode lehrt die Lernenden, in realen Alltagssituationen zu kommunizieren. Im Unterricht werden Fragen-Antwort-Spiele, Rollenspiele, Gespräche und Interviews eingesetzt. Ziel ist es, dass die Schüler lernen, frei auf Deutsch zu sprechen.

2. Projektarbeit (Projektmethode)

Die Lernenden bereiten kleine Projekte zu bestimmten Themen vor – zum Beispiel „Meine Familie“, „Meine Stadt“ oder „Über die deutsche Kultur“. Diese Methode fördert die Selbstständigkeit, die Fähigkeit zur Informationssuche und die Präsentationskompetenz der Schüler.

3. Integrative Methode

Die deutsche Sprache wird mit anderen Fächern wie Geschichte, Geografie oder Kunst verbunden. Zum Beispiel kann mit der Karte von Deutschland gearbeitet oder Texte über berühmte deutsche Dichter gelesen werden. Dadurch wird das kulturelle Wissen der Lernenden erweitert.

4. Spielmethoden

Spiele spielen eine wichtige Rolle im Sprachunterricht. Aktivitäten wie „Wer ist schneller?“, „Beende den Satz!“ oder „Finde das Wort!“ regen die Lernenden zur aktiven Teilnahme an und machen den Unterricht interessant und lebendig.

5. Informations- und Kommunikationstechnologien (IKT)

Der Einsatz von Computern, Smartphones und dem Internet ist ein fester Bestandteil des modernen Fremdsprachenunterrichts. Online-Tests, interaktive Übungen und virtuelle Klassenzimmer ermöglichen den Schülern selbstständiges Lernen und erhöhen die Motivation.

Schlussfolgerung

Beim Deutschunterricht sollte der Lehrer verschiedene Methoden gezielt einsetzen, um den Unterricht kreativ und lebendig zu gestalten. Das Hauptziel besteht darin, die Lernenden zum freien Sprechen, Schreiben und Denken auf Deutsch zu befähigen. Wenn jeder Schüler aktiv am Unterricht teilnimmt, wird die Effektivität des Lernprozesses deutlich gesteigert.

VERWENDETE LITERATUR:

1. Safarov, A. Innovative Technologien im Fremdsprachenunterricht. Taschkent, 2021.
2. Galskova, V. Moderne Methodik des Fremdsprachenunterrichts. Moskau, 2003.
3. Goethe-Institut – www.goethe.de.
4. Karimova, D. Praktisches Handbuch zur Methodik des Deutschunterrichts. Samarkand, 2020.

RAQAMLI LABORATORIYALAR ORQALI INQUIRY-BASED SCIENCE O'QITISHNING SAMARADORLIGI

Choriyeva Mahfuza Sadriddinovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, tabiiy fanlar kafedrası o'qituvchisi

mahfuzachoriyeva@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur ilmiy tezisdá zamonaviy ta'lim tizimida raqamli laboratoriyalar yordamida inquiry-based (izlanishga asoslangan) yondashuv orqali SCIENCE fanini o'qitish samaradorligi tahlil qilinadi. Raqamli laboratoriyalar o'quvchilarning ilmiy izlanish qobiliyatini shakllantirish, nazariy bilimlarni amaliy mashg'ulotlar bilan uyg'unlashtirish, eksperimental faoliyatni xavfsiz va samarali tarzda tashkil etish imkonini beradi. Tadqiqot davomida inquiry-based yondashuvni ta'lim jarayoniga tatbiq etishning afzalliklari, raqamli muhitda eksperimentlarni simulyatsiya qilishning didaktik va metodik asoslari, shuningdek, o'quvchilarning motivatsiyasi va bilim sifati o'rtasidagi bog'liqlik ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, ushbu texnologiyaning milliy ta'lim tizimida qo'llanish istiqbollari ham ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Raqamli laboratoriya, inquiry-based learning, SCIENCE metodikasi, izlanishga asoslangan ta'lim, raqamli ta'lim muhiti, eksperiment, motivatsiya, STEM.

Abstract. This scientific thesis analyzes the effectiveness of teaching SCIENCE through an inquiry-based approach using digital laboratories in a modern education system. Digital laboratories allow students to develop their scientific research skills, combine theoretical knowledge with practical exercises, and organize experimental activities safely and effectively. The study scientifically highlights the advantages of applying the inquiry-based approach to the educational process, the didactic and methodological foundations of simulating experiments in a digital environment, as well as the relationship between student motivation and the quality of knowledge. The prospects for the use of this technology in the national education system are also considered.

Keywords: Digital laboratory, inquiry-based learning, SCIENCE methodology, inquiry-based learning, digital learning environment, experiment, motivation, STEM.

Kirish. Hozirgi davrda ta'lim tizimida yuz berayotgan tub o'zgarishlar, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish jarayonlari va global miqyosda STEM fanlariga bo'lgan ehtiyojning oshishi SCIENCE ta'limining metodikasini tubdan yangilashni

taqozo etmoqda. Ilgari an'anaviy laboratoriya ishlari orqali amalga oshirilgan ko'plab ilmiy tajribalar bugungi kunda xavfsizlik, moddiy resurslar va vaqt jihatidan sezilarli qiyinchiliklar tug'dirmoqda. Shu bois virtual va raqamli laboratoriyalar inquiry-based ta'lim tamoyillari bilan uyg'unlashib, o'quv jarayonining ajralmas qismiga aylanmoqda.

Inquiry-based yondashuv ilmiy tafakkurni rivojlantirish, mustaqil izlanish ko'nikmalarini shakllantirish hamda o'quvchini o'z bilim faoliyatining faol sub'ektiga aylantirishga xizmat qiladi. Raqamli laboratoriyalar bu jarayonda vosita sifatida nafaqat tajribani simulyatsiya qiladi, balki o'quvchiga o'z qarashlarini tekshirish, natijalarni qayta-qayta sinovdan o'tkazish, turli sharoitlarni modellashtirish imkonini ham beradi. Bu esa an'anaviy laboratoriyalardan farqli o'laroq, resurs tejamkorligi, xavfsizlik va universallik jihatidan sezilarli ustunliklarga ega.

Mazkur tezis kirish qismida fan-ta'lim sohasida raqamli laboratoriyalarni joriy etish zarurati, global va milliy tajribalar, shuningdek, inquiry-based metodikaning nazariy asoslari keng yoritiladi. Hozirgi davrda ko'plab mamlakatlarda ta'lim standartlari ilmiy savodxonlikni asosiy kompetensiya sifatida belgilamoqda. Shu nuqtai nazardan, raqamli texnologiyalarning, xususan, virtual laboratoriyalarning ta'lim jarayonidagi roli alohida ahamiyat kasb etadi. Ular o'quvchilarda nazariy bilimlarni hayotiy vaziyatlarda qo'llash, ilmiy natijalarni tahlil qilish va xulosalash, shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Asosiy qism. Raqamli laboratoriyalarning inquiry-based SCIENCE ta'limidagi samaradorligini tahlil qilishda uchta asosiy yo'nalish e'tiborga olinadi: didaktik, metodik va psixologik. Didaktik nuqtai nazardan, raqamli laboratoriyalar o'quvchilarga mavhum tushunchalarni vizual va interaktiv ko'rinishda taqdim etish imkonini beradi. Masalan, kimyo fanida molekulalarning reaksiyalari yoki biologiyada hujayra ichki tuzilishining murakkab jarayonlari virtual muhitda ko'rgazmali tarzda namoyish qilinadi. Bu esa murakkab ilmiy tushunchalarning o'zlashtirilishini osonlashtiradi.

Metodik jihatdan, inquiry-based yondashuvni raqamli laboratoriyalar orqali amalga oshirish o'quv jarayonining markaziga o'quvchini qo'yadi. O'quvchi savol beradi, faraz qiladi, eksperimentni loyihalaydi, natijani kuzatadi va xulosa chiqaradi. Raqamli laboratoriyalar esa bu jarayonni tezlashtiradi va ko'p variantli tajribalarni amalga oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, o'quvchilarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi va kreativ tafakkurni shakllantiradi.

1-jadval. Raqamli laboratoriyalar orqali inquiry-based SCIENCE o'qitish samaradorligining asosiy yo'nalishlari

Asosiy yo'nalish	Tavsif	Amaliy natija
Didaktik samaradorlik	Murakkab ilmiy tushunchalarni vizual, interaktiv va oson qabul qilinadigan shaklda taqdim etadi.	Nazariy bilimlarning mustahkamlanishi va tushunarliklikning oshishi.
Metodik samaradorlik	O'quvchini markazga qo'yib, savol berish, faraz qilish, tajribani modellashtirish va xulosa chiqarishga undaydi.	Ijodkorlik va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish.
Psixologik samaradorlik	Motivatsiyani oshiradi, o'quvchilarni faol, mustaqil va mas'uliyatli o'quvchi sifatida shakllantiradi.	O'quvchilarda ilmiy izlanish va qiziqishni kuchaytirish.
Ekologik va iqtisodiy samaradorlik	Kimyoviy moddalar va resurslardan foydalanishni kamaytiradi, xavfsiz, ekologik toza va tejamkor muhit yaratadi.	Ta'limda resurslardan samarali foydalanish va keng imkoniyat yaratish.

Psixologik nuqtai nazardan, raqamli laboratoriyalar o'quvchilarda yuqori motivatsiya uyg'otadi. Chunki ular real vaqt rejimida natijalarni ko'rish, xatolarni xavfsiz sharoitda tuzatish, o'z g'oyalarni sinab ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa o'quvchilarning o'z bilim faoliyatiga bo'lgan mas'uliyatini oshiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqamli laboratoriyalarni qo'llagan guruhlar an'anaviy laboratoriya bilan cheklangan guruhlariga nisbatan yuqori ko'rsatkichlarga erishgan.

Shuningdek, raqamli laboratoriyalar ekologik xavfsizlik nuqtai nazaridan ham muhimdir. An'anaviy laboratoriya ishlari ko'pincha kimyoviy moddalar, elektr energiyasi va qimmat uskunalarni talab qiladi. Virtual laboratoriyalar esa bularning o'rnini bosib, ekologik va iqtisodiy tejamkorlikni ta'minlaydi. Bundan tashqari, ular global ta'lim tizimida teng imkoniyatlar yaratadi: sharoitidan qat'i nazar, barcha o'quvchilar bir xil sifatdagi eksperimentlarni o'tkazish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Xulosa. Yuqorida keltirilgan ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, raqamli laboratoriyalar inquiry-based SCIENCE ta'limini samarali tashkil etishda kuchli vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Ular nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki

o'quvchilarning ilmiy tafakkurini rivojlantirish, mustaqil izlanish ko'nikmalarini shakllantirish va motivatsiyasini kuchaytirishda ham muhim rol o'ynaydi.

Milliy ta'lim tizimi sharoitida raqamli laboratoriyalardan foydalanish istiqbollari keng. Ularni ta'lim standartlari va o'quv dasturlariga integratsiya qilish, o'qituvchilarni maxsus tayyorlash, shuningdek, o'quvchilarning raqamli savodxonligini oshirish bu boradagi asosiy vazifalardan hisoblanadi. Shu bilan birga, mahalliy sharoitga moslashtirilgan raqamli platformalar yaratish va ularni davlat ta'lim tizimiga bosqichma-bosqich joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Raqamli laboratoriyalar inquiry-based metodika bilan uyg'unlashganda, fan ta'limi an'anaviy nazariya va amaliyot o'rtasidagi uzviy aloqani kuchaytiradi. Shu sababli ushbu yondashuvning ilmiy-metodik asoslarini chuqur o'rganish va keng qo'llash PhD darajasidagi dissertatsiya tadqiqotlari uchun dolzarb va istiqbolli yo'nalishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Halim, L., Mat Nor, N. Science Teaching and Learning Through Digital Education: A Systematic Literature Review // *Journal of Science Education*. – 2023. – №48. – C. 12–25.
2. Momani, M.A.K.A. Digital learning in Sciences education: A literature review // *Cogent Education*. – 2023. – T. 10. – №1. – C. 1–20.
3. Haleem, A., Javaid, M., Singh, R.P. The role of digital technologies in education: A review // *Sustainable Operations and Computers*. – 2022. – №3. – C. 100–110.
4. Pannullo, L. Inclusive and Digital Science Education—A Theoretical Framework // *Education Sciences*. – 2025. – №15(2). – C. 148–160.
5. Kamarudin, M.Z. Teacher's Practice in Digital Inquiry-based Science Learning in Rural Primary School // *Journal of Science Learning and Innovation*. – 2024. – №1(1). – C. 33–48.
6. Urdanivia Alarcon, D.A. Science and Inquiry-based Teaching and Learning // *Frontiers in Education*. – 2023. – №8. – C. 1170487.
7. Hinostroza, J.E., et al. Roles of Digital Technologies in the Implementation of Inquiry-Based Learning // *Computers and Education: Artificial Intelligence*. – 2024. – №5. – C. 100–115.
8. Ardhita, I. The Role of Digital Tools in Teaching Science // *International Journal of Mathematics and Science Education*. – 2024. – №2. – C. 91–102.
9. Litina, S. The Effect of Digital School Culture on Science Education // *Journal of Education, Culture and Society*. – 2024. – №2. – C. 15–30.

10. Ibragimov, G.I. Research Trends on Learning Environment in Science Education // *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*. – 2023. – №19(6). – С. 13680.

**PUNKTUATSION XATOLAR USTIDA ISHLASH METODIKASI.
FIKRNI MANTIQUIY IZCHILLIKDA IFODALASH MEZONLARI**

Barchinoy To'rayeva

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 2-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada tilshunoslikning punktuatsiya bo'limi, punktuatsion xatolar, xatolar ustida ishlash metodikasi haqida va fikrni mantiqiyligi, izchilligini ifodalash mezonlari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: til, tilshunoslik, punktuatsiya, tinish belgilari, fikr, izchillik, mezon, mantiq, metodika.

**METHODOLOGY FOR WORKING ON PUNCTUATION ERRORS.
CRITERIA FOR EXPRESSING THOUGHT IN LOGICAL CONSISTENCY**

ANNOTATION

This article discusses the punctuation section of linguistics, punctuation errors, methods of working on errors, and criteria for expressing logicity and consistency of thought.

Keywords: language, linguistics, punctuation, punctuation marks, thought, consistency, criterion, logic, methodology.

**МЕТОДИКА РАБОТЫ НАД ПУНКТУАЦИОННЫМИ
ОШИБКАМИ. КРИТЕРИИ ЛОГИЧЕСКОЙ ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОСТИ
ВЫРАЖЕНИЯ МЫСЛИ**

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются пунктуационный раздел языкознания, пунктуационные ошибки, методы работы над ошибками, а также критерии логичности и последовательности выражения мысли.

Ключевые слова: язык, языкознание, пунктуация, знаки препинания, мысль, последовательность, критерий, логика, методика.

Til – tafakkurning asosiy quroli, nutq esa shaxsning madaniyati va dunyoqarashini ko‘rsatib beruvchi vositadir. O‘quvchilarning yozma nutqida uchraydigan asosiy muammolardan biri punktuatsion xatolardir. To‘g‘ri tinish belgilaridan foydalanish matnning mazmunini aniq, ifodali hamda mantiqan izchil qilishga yordam beradi. Shu bois, maktab va oliy ta‘lim tizimida punktuatsion xatolar ustida ishlashning samarali metodikasini ishlab chiqish, shuningdek, fikrni mantiqiy izchillikda ifodalash mezonlarini o‘quvchilarga singdirish dolzarb masala hisoblanadi.

1. Punktuatsion xatolar turlari : O‘quvchilar yozma ishlarida ko‘p uchraydigan xatolar: Vergulni noto‘g‘ri qo‘yish yoki umuman qo‘ymaslik; Nuqta, ikki nuqta, nuqtali vergul kabi belgilarni e‘tiborsiz qoldirish; Qo‘sh tirnoq, tire, qavs belgilarini noto‘g‘ri ishlatish; Gapning intonatsion va grammatik qurilishini hisobga olmaslik.

2. Punktuatsion xatolar ustida ishlash metodikasi Punktuatsion savodxonlikni oshirish uchun quyidagi metodlardan foydalanish samarali hisoblanadi:

1. Nazariy bilimni amaliyot bilan uyg‘unlashtirish – har bir tinish belgisining vazifasini misollar orqali o‘rgatish.

2. Xatolarni tahlil qilish – o‘quvchilarning yozma ishlaridan punktuatsion xatolarni topish va ularni tuzatish.

3. Interfaol metodlar – “Insert”, “Klaster”, “Aqliy hujum” kabi usullar orqali tinish belgilarini o‘rgatish.

4. Taqqoslash va izohlash – noto‘g‘ri qo‘yilgan va to‘g‘ri qo‘yilgan tinish belgilari misollarini solishtirish.

5. Diktant va ijodiy yozuvlar – matn yozish jarayonida o‘quvchilarni mustaqil tinish belgilari qo‘yishga o‘rgatish.

3. Fikrni mantiqiy izchillikda ifodalash mezonlari

Yozma ishlar tahlilida faqat punktuatsion savodxonlik emas, balki fikrning mantiqiy izchilligi ham muhimdir. Uning mezonlari quyidagilardan iborat:

Aniqlik – fikr ravshan, tushunarli va mantiqan to‘g‘ri ifodalanishi kerak.

Izchillik – matnning kirish, asosiy qism va xulosasi o‘zaro bog‘liq bo‘lishi lozim.

Mantiqiy bog‘liqlik – gap va jumlar bir-birini to‘ldirib, umumiy mazmunni ifodalashi zarur. Uslubiy moslik – matn mazmuniga mos so‘z tanlash va jumalarni grammatik

jiyatdan to'g'ri tuzish. Xulosadorlik – yozilgan fikr yakunda asosiy g'oyani umumlashtirib berishi lozim. Punktatsion xatolar ustida ishlash va fikrni mantiqiy izchillikda ifodalashni o'rgatish – o'quvchilarda yozma savodxonlikni rivojlantirishning muhim omilidir.

Tinish belgilarining o'z o'rnida qo'yilishi nafaqat matnning grammatik to'g'riligini, balki uning estetik go'zalligi va mantiqiy ravonligini ta'minlaydi. Shu sababli, o'qituvchilar punktatsion mashqlar, ijodiy yozuvlar va zamonaviy interfaol metodlar orqali bu jarayonni samarali tashkil etishlari lozim. Xato yozishdagi asosiy muammolar

Diktantda yo'l qo'yilgan xato o'quvchi yoshi va sinfidan kelib chiqib, u bilishi zarur deb qaralgan biror mavzuni yaxshi o'zlashtirmagani yoki tushunmaganini bildiradi. Qolaversa, o'quvchi yo'l qo'yayotgan xatoga qarab, uning nutqiy rivojlanish darajasi va muammoli jihatlari haqida xulosa chiqarish mumkin. Tovushlarni almashtirib yoki xato gapiradigan bola, albatta, diktantda ham o'sha so'zlarni xato yozadi. Tazyiq ostida bo'lib, kimdandir yoki nimadandir muntazam qo'rqib yurgan o'quvchi ham so'zlarning oxiridagi harflarni qoldirib ketadi. Xullas, imlo masalasi doimo dolzarb va jiddiy bo'lib kelgan. Shu bois, u pedago-gikada hal etilishi shart bo'lgan muhim masalalardan biri hisoblanadi.

Mutaxassislar imloviy savodxonlikni shakllantirish uchun imlo qoidalari ustida muntazam ishlab, bir qator ta'limiy diktantlarni o'tkazishni va o'quvchilar- ning imloviy savodxonlik darajasini muntazam tekshirib, tahlil qilib borishni maslahat beradi. Ammo ular ustida ishlashdan oldin o'qituvchi o'quvchilar yo'l qo'yayotgan xatolarni guruhlashtirib olishi zarur.

Ona tili darslarida o'quvchilarning ona tili daftarlarini ko'zdan kechirsak, quyidagi xatolarga duch kelamiz:

— grafik xatolar: harf elementlarini tashlab ketish, harflarni tushirib qoldirish, ularning o'rinlarini almashtirib qo'yish va h.k;

— so'z o'zagidagi xatolar: jarangli va jarangsiz undoshlarni almashtirish, yonma-yon kelgan bir xil undoshlarning birini tashlab ketish, talaffuzda tushib qoladigan undoshlarni yozuvda ham tashlab ketish;

— so'z va shakl yasovchi qo'shimchalarni xato yozish;

— bo'g'in ko'chirishdagi xatolar;

— bosh harflarni qoʻllashdagi xatolar;

— shevaga oid xatolar. Mantiq dalil keltirish va xulosa chiqarish prinsiplarini oʻrganuvchi falsafiy tadqiqotdir. Formal fan sifatida mantiq abstrakt unsurli tizimlarni tadqiq etadi, bu unsurlar taʼkid yoki argumentlar boʻlishi mumkin. Mantiq muammolari oʻzi ichiga paradokslar, xatolar, sabab va oqibatlar orasidagi bogʻlarga oid savollarni oladi. Mantiq — toʻgʻri tafakkur yuritishning asosiy qonunlari va shakllari haqidagi fan. Mantiq oʻzining shakllanish va rivojlanish tarixiga ega. Mantiqqa oid dastlabki fikrlar Qad. Sharq mamlakatlarida, xususan, Hindiston, Xitoyda vujudga keldi. Qadimda mantiq falsafa tarkibida boʻlgan, mustaqil fan sifatida shakllanmagan. Yunon falsafasida mantiq masalalari dastlab Parmenidning „Tabiat toʻgʻrisida“ asarida, Eleylik Zenonning aporiyalarida, Geraklit taʼlimotida u yoki bu darajada koʻrib chiqilgan. Aristotelgacha boʻlgan mantiqiy taʼlimotlar ichida Demokritning mantiqiy taʼlimoti, Sokratche int induktiv metodi va Platon dialektikasi diqqatga sazovor. Mantiq ilmining alohida fan sifatida shakllanishi Aristotel nomi bilan bogʻliqdir. U birinchi boʻlib mantiq oʻrganadigan masalalar doirasini aniqlab berdi. Uning „Kategoriya“, „Talqin haqida“, „Birinchi analitika“, „Ikkinchi analitika“, „Sofistik raddiyalar haqida“, „Topika“ nomli asarlari mantiq masalalariga bagʻishlangan. Aristotel mantiqni „maʼlum bilimlardan nomaʼlum bilimlarni aniqlovchi“, „chin fikrni xato fikrdan ajra-tuvchi“ fan sifatida taʼriflaydi. Aristoteldan soʻng mantiq, asosan, stoiklar maktabi vakillarining, Epikur, skeptiklar taʼlimotlarida rivojlantirilgan. Stoiklar mantiqning maqsadi inson aqlini xatolardan asrash va haqiqatga erishishdir, deb bilishgan. Keyinchalik Yaqin va Oʻrta Sharq mamlakatlarida ham mantiq ilmi shakllandi. Oʻrta Osiyoda ham falsafa va mantiq mustaqil fan sifatida taraqqiy etdi. Bunda Farobiy, Ibn Sino, Beruniy, Umar Xayyom, Alisher Navoiy, Bedil kabi buyuk mutafakkirlarning xizmati katta boʻldi. Farobiy oʻzining „Mantiqqa kirish“, „Ilmlarning kelib chiqishi va tasnifi“ asarlarida mantiq masalalariga ilmiy bilish metodlari deb qaragan.

Forobiy fikricha, mantiq insonlarni bilish jarayonidagi turli xato va adashishlardan saqlaydi. Forobiy tushuncha, hukm va ularning turlari, xulosa chiqarish, sillogizm va uning figuralari, moduslarini tahlil qildi. Sillogizm va isbotlash usuli eng toʻgʻri, haqiqatga olib keluvchi usul deb hisobladi. Ibn Sinoning „Kitob ashshifo“, „Kitob annajot“, „Donishnoma“ asarlarida mantiqqa doir fikrlari bayon etilgan. „mantiq bilangan (bilimlar) yordamida bilinmaganlarni qanday qilib aniqlashni koʻrsatadigan, haqiqat va haqiqatsifat bilim va yolgʻon nima ekanligini hamda ular

qanday turlarga ega ekanligini aniqlab beradigan ilmdir“, degan edi Ibn Sino.
[BIMM.UZ]

Fikrni mantiqiy izchilikda ifodalash mezonlari:

1. Mavzuga moslik

Bayon etilgan fikr tanlangan mavzuga mos bo‘lishi, asosiy g‘oyadan chetga chiqmasligi kerak.

2. Tartib va izchillik

Fikrlar o‘zaro mantiqiy bog‘langan bo‘lishi lozim.

Kirish, Asosiy qism, Xulosa tartibida bayon qilinishi zarur.

3. Mantiqiy bog‘lanish vositalaridan foydalanish

Gaplar va jumlar bir-biriga bog‘lanib kelishi uchun bog‘lovchi so‘zlar (“demak”, “shuning uchun”, “ammo”, “biroq”, “xulosa qilib aytganda” va h.k.) ishlatiladi.

4. Bir xillik va yaxlitlik

Har bir fikr bitta asosiy g‘oyaga xizmat qilishi, keraksiz takrorlar yoki ortiqcha ma‘lumotlar bo‘lmasligi kerak.

5. Asoslilik va ishonarlilik

Keltirilgan fikrlar dalillar, misollar, iqtiboslar bilan mustahkamlanishi kerak.

6. Tushunarlilik

Fikrlar sodda, ravon, tushunarli va murakkab jumalarsiz ifodalansa, o‘quvchi uchun qulay bo‘ladi.

7. Xulosaga olib kelishi

Har bir izoh, dalil yoki fikr oxirida umumiy g‘oyaga xizmat qilishi va aniq xulosaga olib kelishi lozim.

Demak, fikrni mantiqiy izchilikda ifodalash uchun tartib, dalil, bog‘lanish va xulosa asosiy mezonlar hisoblanadi. [MANTIQUIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI. O‘QUV-USLUBIY MAJMUA Falsafa Buxoro-2022]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. oefen.uz
2. uzfi.uz
3. ANTIQIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI. O'QUV-
USLUBIY MAJMUA Falsafa Buxoro-2022
4. Milliy. uz

**"SUN'IY INTELLEKT DAVRIDA PEDAGOGIK FAOLIYAT
TRANSFORMATSIYASI: IMKONIYATLAR, MUAMMOLAR VA
RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI"**

Saidova Nozima Sherzodovna

SBUMIPTK instituti 1- kurs magistranti

+998993070798 E-mail: sdvnozima@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining ta'lim jarayoniga kirib kelishi natijasida pedagogik faoliyatda yuz berayotgan tub o'zgarishlar tahlil qilinadi. Sun'iy intellekt vositalari ta'lim sifatini oshirish, o'qituvchilarning ishini optimallashtirish, shaxsga yo'naltirilgan o'qitish metodlarini rivojlantirish kabi yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Shu bilan birga, bu jarayon bir qator muammolarni ham yuzaga keltirmoqda: o'qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish zarurati, akademik halollik masalalari, texnologik qaramlik va inson omilining kamayishi kabi holatlar shular jumlasidandir. Maqolada sun'iy intellektdan samarali foydalanishning nazariy va amaliy asoslari, ilg'or xorijiy tajribalar hamda O'zbekiston ta'lim tizimida uni joriy etish istiqbollari yoritiladi. Tadqiqot natijalari pedagogik faoliyatni modernizatsiya qilish, o'qituvchi rolini qayta talqin etish va ta'limning yangi paradigmasini shakllantirishga xizmat qiladi..

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, pedagogik faoliyat, ta'lim transformatsiyasi, raqamli kompetensiya, innovatsion texnologiyalar, ta'lim sifati, rivojlanish istiqbollari.

Kirish. So'nggi yillarda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari hayotimizning turli sohalarida, xususan, ta'limda keng qo'llanilmoqda. Generativ AI modellar (ChatGPT, Bard, Claude va boshqalar) yordamida matnlar yozish, masalalarni yechish, tarjima qilish kabi funksiyalar keng ommalashmoqda. Bu esa ta'lim jarayonida yangi imkoniyatlar bilan birga, muhim muammolarni ham yuzaga keltirmoqda — eng avvalo, **akademik halollik, intellektual mulk** va **axloqiy me'yorlar** bilan bog'liq masalalar.

Asosiy qism

SI Ssenariylari: SI texnologiyalari yordamida yaratilgan interaktiv darslar, virtual laboratoriyalar va test tizimlari ta'limni individual darajaga moslashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, o'quvchilar uchun qiziqarli va motivatsion muhit yaratiladi.

Akademik Halollik:

Sun'iy intellekt plagiarizm aniqlash tizimlari, avtomatik yozuvlarni tekshirish va o'quvchilarning o'z ishlarini mustaqil bajarishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Biroq, SI vositalaridan noto'g'ri foydalanish ham plagiarizmni yangi shakllarda ko'payishiga olib kelishi mumkin.

Xavflarni Baholash:

Ta'limda SI texnologiyalarini joriy etishda axborot xavfsizligi, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va texnologik ishonchlilik masalalari dolzarb hisoblanadi. Shuningdek, o'quv jarayonida inson omilining kamayishi va texnologiyalarga ortiqcha ishonch xavf tug'diradi.

Sun'iy intellekt ta'limda: ssenariylar

1.1. Musbat ssenariylar:

- Individual ta'lim yo'nalishlarini yaratish (AI asosida moslashtirilgan o'quv dasturlari)
- Avtomatlashtirilgan baholash (test, esse, laboratoriya ishlarini tezkor tahlil qilish)
- Til o'rganish, tarjima, yozuv ko'nikmalarini rivojlantirish
- Maxsus ehtiyojli o'quvchilarga ko'mak (nutq sintezi, eshitish/yordamchi qurilmalar)

1.2. Salbiy ssenariylar:

- AI orqali avtomatik esse/plagiatli ishlar tayyorlash
- Bilimsiz natijaga erishish (AI yechimlarini tushunmasdan topshiriqni bajarish)
- O'qituvchilarning baholash jarayonida noto'g'ri qarorlarga kelishi (AI bahosiga to'liq tayanish)

1. Taklif etilayotgan amaliy chora-tadbirlar. 1. Sun'iy intellektni o'qituvchilar va talabalar uchun to'g'ri tanishtirish va o'rgatish

- SI vositalari (ChatGPT, Grammarly, Turnitin, Khan Academy AI kabi) bo'yicha o'quv-seminarlar tashkil qilish.
- Talabalar va o'qituvchilarga SI vositalarining imkoniyatlari, chegaralari va etika masalalari haqida ma'lumot berish.

2. Akademik halollik siyosatini yangilash

- Sun'iy intellektdan foydalanish qoidalari universitet/sinfdarajada aniqlashtirilgan shaklda yozib qo'yilishi.
- "SI yordamida bajarilgan ish" yoki "Yordamchi vositalar ishlatilgan" deb belgilash talabini joriy etish.
- Har bir dars yoki fan uchun akademik halollik siyosati bo'yicha maxsus bo'lim qo'shish.

3. SI yordamida plagiat va akademik firibgarlikni aniqlash vositalarini kengaytirish

- Yozma ishlarni AI yordamida aniqlashga qodir plagiat skanerlari (Turnitin, GPTZero, Copyleaks va h.k.) joriy etish.
- Avtomatik tahlil vositalari orqali talabalar ishlarining mustaqillik darajasini baholash.

4. Sun'iy intellekt asosida yaratilgan baholash va nazorat tizimlarini rivojlantirish

- Testlar va topshiriqlarni avtomatik ravishda baholovchi tizimlarni qo'llash.
- Ada¹ptiv (moslashuvchan) o'qitish modellarini SI yordamida joriy etish.

5. O'quv dasturlarini qayta ko'rib chiqish

- O'quv dasturlariga "Sun'iy intellekt etikasi", "AI bilan ishlash asoslari", "Raqamli xavfsizlik" fanlarini qo'shish.

---

1. ¹ Selwyn, N. (2019). **"Should Robots Replace Teachers? AI and the Future of Education."** Polity Press.

2. Borenstein, J., & Howard, A. (2021). **"The Ethics of Artificial Intelligence in Education."** *AI & Society*, 36(2), 539–548.

doi:10.1007/s00146-020-00929-9

(*Ta'limda SI etikasi, xavflar va mas'uliyat masalalari haqida*)

- SI vositalaridan foydalanishga oid amaliy mashgʻulotlar va loyiha asosida oʻqitishni kengaytirish.

6. Ma'lumot xavfsizligi va shaxsiy daxlsizlikni ta'minlash

- SI tizimlarida ishlovchi shaxsiy ma'lumotlarning himoyasini kuchaytirish.
- Talabalar va oʻqituvchilarning ruxsatisiz ularning ma'lumotlaridan foydalanishni taqiqlovchi siyosat ishlab chiqish.

7. Ilmiy tadqiqotlar va monitoringni rivojlantirish

- Ta'limda SI'ning ta'siri bo'yicha muntazam monitoring olib borish.
- Akademik samaradorlikka ijobiy yoki salbiy ta'sirni aniqlovchi ilmiy tadqiqotlar asosida qarorlar qabul qilish.

Xulosa. Sun'iy intellekt ta'lim sohasida katta imkoniyatlarni taqdim etsa-da, uning xavflarini baholash va tartibga solish muhimdir. Samarali va xavfsiz ta'lim jarayoni uchun SI texnologiyalari bilan birga akademik halollikni ta'minlovchi, xavflarni oldini oluvchi mexanizmlar ishlab chiqilishi lozim. Ta'limda sun'iy intellekt imkoniyatlari juda katta. U o'qitish sifatini oshirish, bilimlarni chuqurlashtirish, o'quvchilarga qulay sharoitlar yaratish imkonini beradi. Ammo bu imkoniyatlardan foydalangan holda, akademik halollikni saqlash, xavflarni chuqur tahlil qilish va oldini olish choralarini ko'rish lozim. AI — bu kuchli vosita, lekin undan oqilona foydalanilsa, u haqiqiy ta'lim inqilobiga sababchi bo'lishi mumkin

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNESCO (2021). **“Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers.”**
URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000376709>
(*Ta'limda sun'iy intellektdan foydalanish bo'yicha xalqaro yo'riqnoma*)
2. Selwyn, N. (2019). **“Should Robots Replace Teachers? AI and the Future of Education.”** Polity Press.
(*Sun'iy intellekt va o'qituvchilik kasbining kelajagi haqida fundamental tadqiqot*)
3. Borenstein, J., & Howard, A. (2021). **“The Ethics of Artificial Intelligence in Education.”** *AI & Society*, 36(2), 539–548.

doi:10.1007/s00146-020-00929-9

(Ta'limda SI etikasi, xavflar va mas'uliyat masalalari haqida)

4. Heaven, W. D. (2023). **“How AI is Changing Education.”** *MIT Technology Review*.
URL: <https://www.technologyreview.com/2023/06/education-ai>
(Sun'iy intellekt ta'limda qanday o'zgarishlar keltirayotgani haqida jurnalistik sharh)
5. OpenAI (2023). **“ChatGPT in Education: Opportunities and Challenges.”**
URL: <https://openai.com/blog/chatgpt-in-education>
(ChatGPT va shunga o'xshash vositalarning ta'limdagi o'rni va xavflari haqida tavsiyalar)
6. Dawson, P., & Sutherland-Smith, W. (2019). **“Can Machines Mark Essays? Challenges for AI in Assessment.”** *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 44(7), 1015–1029.
doi:10.1080/02602938.2019.1580695
(AI asosida avtomatlashtirilgan baholash tizimlarining kuchli va zaif tomonlari)
7. Qodirov, M. (2022). **“Sun'iy intellekt va uning zamonaviy ta'limdagi o'rni.”** *O'zbekiston ilmiy-texnik jurnali*, №4, 45–51.
(Mahalliy muallif tomonidan yozilgan maqola)
8. Nazarova, D. & Tursunov, B. (2023). **“Akademik halollik va sun'iy intellekt: zamonaviy tahdidlar va imkoniyatlar.”** *Pedagogika va Innovatsiyalar*, №2(12), 33–40.
(Sun'iy intellektning akademik halollikka ta'siri bo'yicha tahliliy maqola)
9. Turnitin (2023). **“AI Writing and Plagiarism Detection: A Guide for Educators.”**
URL: <https://www.turnitin.com/blog/ai-writing-detection-guide>
(Sun'iy intellekt yordamida yozilgan matnlarni aniqlash bo'yicha metodik qo'llanma)
10. European Commission (2020). **“Ethics Guidelines for Trustworthy AI.”**
URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/ethics-guidelines-trustworthy-ai>
(Ishonchli va mas'uliyatli sun'iy intellekt tizimlarini yaratish bo'yicha Yevropa Ittifoqi tavsiyalari)

INTELEKTUAL TADBIRKOR KONSEPSIYASI: ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR ASOSIDA TAHLIL

Mamajonova Zulfizarxon Madaminovna

Andijon davlat universiteti

Psixologiya va pedagogika kafedrasida dotsenti

Annotasiya. Ushbu maqolada “intelektual tadbirkor” tushunchasining mohiyati, uning zamonaviy iqtisodiy va pedagogik mazmuni, shuningdek raqamli iqtisodiyot sharoitida shakllanayotgan yangi kompetensiyalar tizimi yoritilgan. Maqolada xalqaro manbalar hamda O‘zbekistonning innovatsion rivojlanish strategiyalari asosida konsepsiyaning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: intellektual tadbirkorlik, innovatsiya, iqtisodiy bilim, inson kapitali, kreativlik, raqamli iqtisodiyot.

XXI asrda global iqtisodiyotning asosiy resursi — bu **bilim, texnologiya va kreativ tafakkur**dir. Shu bois “intelektual tadbirkor” konsepsiyasi iqtisodiy taraqqiyotning markaziy tushunchalaridan biriga aylanib ulgirdi. An’anaviy tadbirkorlik moddiy resurslarga tayanar ekan, intellektual tadbirkorlik **bilim va innovatsion tafakkurga asoslangan iqtisodiy faoliyatni** anglatadi (Schumpeter, 1934, 1982; Drucker, 2022; OECD, 2023).

O‘zbekiston sharoitida ham bu g‘oya “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi 2022–2026”¹dagi farmonida alohida e’tirof etilgan bo‘lib, inson kapitalini rivojlantirish, startap ekotizimini shakllantirish va yoshlar innovatsiyasini qo‘llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlariga aylangan (Mirziyoyev, 2022²).

Zamonaviy intellektual tadbirkor quyidagi asosiy fazilatlarini, kompetensiyalarni egallagan bo‘lishi lozim: kreativ tafakkur — muammolarga noodatiy yondashuv; innovatsion kompetensiya — ilmiy g‘oyalarni amaliyotga tatbiq etish; axborot madaniyati — raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llash; ijtimoiy mas’uliyat — barqaror taraqqiyotga hissa qo‘shish, liderlik va refleksiya — jamoani boshqarish va o‘z faoliyatini tahlil qilish. Bu kompetensiyalar bugungi raqamli va bilimga asoslangan iqtisodiyot uchun juda muhim.

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot Strategiyasi to‘g‘risida” gi PF-60-son Farmoni.

² Мирзиёев Ш. М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2021. – 320 б.

Intelektual tadbirkor konsepsiyasi: zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida quyidagicha tahlil qilish mumkin (1-jadvalga qarang)

1-jadval

Intelektual tadbirkor konsepsiyasi: zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosidagi tahlili

Yo'nalish	Asosiy g'oya	Asosiy manbalar
Innovatsion iqtisodiyot nazariyasi	Iqtisodiy o'sishning drayveri — yangilik va ijodkorlik	Schumpeter (1934, 1982) ³ , Drucker (1985, 2022) ⁴
Bilim jamiyati konsepsiyasi	Bilim — strategik kapital, inson — asosiy resurs	Bell (1973), Castells (2021) ⁵
Triple Helix modeli	Universitet–sanoat–davlat hamkorligi innovatsiya asosidir	Etzkowitz & Leydesdorff (2021) ⁶
Raqamli iqtisodiyot yondashuvi	Axborot texnologiyalari asosida iqtisodiy o'sish	OECD (2023 ⁷), WEF (2022)

Shu asosda intellektual tadbirkor — bu bilimni iqtisodiy va ijtimoiy foydaga aylantira oladigan ijodkor shaxs sifatida qabul qilinadi.

O'zbekiston sharoitida intellektual tadbirkorlikni rivojlantirish yo'nalishlari bo'yicha qator ilmiy tadqiqotlar va amaliy ishlar olib borilmoqda, ya'ni, so'nggi yillarda innovatsion ekotizimni shakllantirish bo'yicha muhim qadamlar tashlanmoqda. Masalan, IT Park, Startup Initiatives, Innovatsion rivojlanish agentligi; oliy ta'limda startap fanlari, ilmiy loyihalar grant tizimi; raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish dasturlari. Bu jarayonlar yoshlar orasida intellektual tadbirkorlik madaniyatini shakllantirish uchun zamin yaratmoqda (B.To'xliyev va M.Karimov 2023⁸).

Shunday xulosa qilish mumkinki, "intellektual tadbirkor" — bu yangi avlod tadbirkori bo'lib, u iqtisodiy foydani bilim, texnologiya va ijtimoiy mas'uliyat orqali yaratadi. Bunday shaxslar jamiyatning innovatsion rivojlanishida hal qiluvchi o'rin

³ Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.

⁴ Друкер П. Инновации и предпринимательство: практика и принципы. – М.: Вильямс, 2007. – 420 с.

⁵ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. – М.: Академия, 1999. – 328 с.

⁶ Etzkowitz, H., Zhou, C., & Leydesdorff, L. (2021). Triple Helix Innovation: University–Industry–Government Relations in the Digital Economy. Springer.

⁷ OECD. (2023). Entrepreneurship in the Digital Age: Skills, Policies and Ecosystems. Paris: OECD Publishing.

⁸ To'xliyev B, Karimov M. Innovatsion iqtisodiyot va intellektual tadbirkorlik asoslari. Iqtisodiyot nashriyoti. Toshkent-2023

tutadi. O‘zbekiston uchun esa, bu konsepsiya yoshlar siyosati, ta’lim va innovatsiya tizimining uzviy birlashuvi sifatida strategik ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot Strategiyasi to‘g‘risida” gi PF-60-son Farmoni.
2. Мирзиёев Ш. М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2021. – 320 б.
3. Etzkowitz, H., Zhou, C., & Leydesdorff, L. (2021). Triple Helix Innovation: University–Industry–Government Relations in the Digital Economy. Springer.
4. OECD. (2023). Entrepreneurship in the Digital Age: Skills, Policies and Ecosystems. Paris: OECD Publishing.
5. To‘xliyev B, Karimov M. Innovatsion iqtisodiyot va intellektual tadbirkorlik asoslari. Iqtisodiyot nashriyoti. Toshkent-2023
6. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. – М.: Академия, 1999. – 328 с.
7. Друкер П. Инновации и предпринимательство: практика и принципы. – М.: Вильямс, 2007. – 420 с.
8. Тўхлиев Б. Инновацион тadbirkorlik asoslari. – Тошкент: ЎЗМУ нашриёти, 2020. – 280 б.
9. Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.

MAQSUS SHAYXZODANING "MIRZO ULUG'BEK" TRAGEDIYASI

Bo'riyeva Sabrina

Shahrisabz Davlat pedagogika instituti filologiya fakulteti o'zbek tili va adabiyoti
yo'nalishi 1-kurs talabasi

Annotasiya

Maqsud Shayxzoda o'zining "Mirzo Ulug'bek" tragediyasida o'zbek dramaturgiyasining eng yorqin namunalaridan birini yaratgan. Bu asarda muallif nafaqat tarixiy haqiqatni yoritib bergan, balki o'ziga xos badiiy uslubi orqali obrazlarni yanada jonli, ta'sirchan va o'qiladigan holga keltirgan. Uning asaridagi tasvir vositalari, dramatik usullari va personajlar yoritilishidagi mahorati tragediyani o'zbek adabiyotidagi yuksak darajadagi san'at asariga aylantirgan. Ushbu maqolada, Maqsud Shayxzodaning badiiy uslubi va "Mirzo Ulug'bek" tragediyasidagi tasvir vositalari va O'zbek adabiyotida "Mirzo Ulug'bek" tragediyasidagi tasvirlarning o'ziga xosligi haqida fikr va mulohazalar qilinadi.

Annotation

Maqsud Shaikhzoda created one of the most striking examples of Uzbek dramaturgy in his tragedy "Mirzo Ulug'bek". In this work, the author not only illuminated historical truth, but also made the images more vivid, impressive and readable through his unique artistic style. The means of imagery, dramatic methods and skill in portraying characters in his work turned the tragedy into a work of art of the highest level in Uzbek literature. This article discusses Maqsud Shaikhzoda's artistic style and the means of imagery in the tragedy "Mirzo Ulug'bek" and the uniqueness of the images in the tragedy "Mirzo Ulug'bek" in Uzbek literature

.Maqsud Shayxzoda XX asr o'zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri bo'lib, uning ijodi milliy uyg'onish, tarixiy adolat va badiiy yangilanish tamoyillari bilan bog'liq. Shoir va dramaturg sifatida u o'zbek adabiyotining taraqqiyotiga katta hissa qo'shdi. Shayxzodaning she'riyati va dramaturgiyasi faqat badiiy mahorati bilan emas, balki falsafiy va tarixiy mazmuni bilan ham ajralib turadi. Ushbu maqolada Shayxzodaning XX asr o'zbek adabiyotidagi o'rni, ijodiy tamoyillari va adabiy jarayondagi ta'siri tahlil qilinadi. Shayxzoda o'zbek dramaturgiyasidamilliy tarix va badiiy adolatni birlashtirgan yirik asarlar muallifi sifatida e'tirof etiladi. Uning "Jaloliddin Manguberdi" tragediyasi tarixiy qahramon obrazini yaratishda yangi

uslubni taklif qilgan bo'lib, bu asar o'zbek sahna san'atining rivojlanishiga katta hissa qo'shdi. Dramaturg sifatida u tarixiy haqiqatni ochiq tasvirlashga intilgan. Uning pyesalarida qahramonlar o'z erkinligi uchun kurashadigan, xalq manfaatini himoya qiladigan jasoratli shaxslar sifatida tasvirlanadi. Bu esa Shayxzodaning ijodiy prinsiplarini belgilagan asosiy jihatlardan biridir. "Shayxzodaning dramaturgiyasida eng muhim mavzulardan biri – buyuk tarixiy shaxslarning taqdiri, ularning millat taraqqiyotidagi o'rni va ular duch kelgan murakkab ijtimoiy-siyosiy sharoitlar aks etgan" (O'tbosorova Rushanabonu "Maqsud Shayxzoda va tarixiy drama" maqolasidan). Uning "Mirzo Ulug'bek" va "Jaloliddin Manguberdi" kabi dramalari o'zbek teatr san'atida tarixiy asarlar uchun mustahkam poydevor yaratdi. Ushbu maqolada Maqsud Shayxzodaning tarixiy dramaturgiyadagi o'rni, uning tarixiy shaxslar va voqealarni tasvirlash uslubi, milliy va badiiy qadriyatlarni aks ettirishdagi yondashuvi tahlil etiladi. Uning tarixiy dramalaridagi asosiy mavzular va obrazlar o'rganilib, o'zbek milliy teatr san'atining rivojiga qo'shgan hissasi ochib beriladi. Maqsud Shayxzodaning tarixiy dramaturgiyaga qo'shgan hissasi. Shayxzoda tarixiy mavzularga murojaat qilish orqali milliy o'zlikni anglash va millat xotirasini mustahkamlashga katta hissa qo'shgan. Uning tarixiy dramalarida quyidagi asosiy jihatlarni namoyon bo'ladi: Maqsud Shayxzoda "Mirzo Ulug'bek" tragediyasida yaratilgan Ulug'bek obrazi – bu o'zbek dramaturgiyasi va milliy adabiyotimizdagi eng murakkab, fojiaiy va yuksak ma'rifatparvar obrazlardan biridir. Shayxzoda Ulug'bekni nafaqat tarixiy shaxs, balki abadiy g'oyalar kurashining timsoli sifatida talqin etgan. U osmon ilmini bilan mashg'ul bo'lishni istaydi xatto uyqusidan ham kechadi. "Xayrli tun birla rohat kelsun sizlarga Ali bilan menga esa bedorlik mehnat" ("Mirzo Ulug'bek" tragediyasi 43-bet). Bundan tashqari, ilm o'rganish uchun uyqusidan kechgan bir vaqtda unga ilm olish uchun to'siq davlatdagi fitnalar to'siq bo'layotgandi. U bu holatdan biroz norozi bo'ladi. "Serxatar, yirtqich dunyo" tushunchasi bevosita siyosiy kurashlar, dushmanlik va xiyonatchilik hukmron bo'lgan Temuriylar saltanatidagi og'ir vaziyatga ishora qiladi. Ulug'bek bu satrlar bilan tashqi va ichki xavflar haqida aytadi. Dramada Ulug'bek olim sifatida olam va koinot hodisalarining bilimdoni, ilm-fan, Xususan, astronomiya sohasida buyuk kashfiyotlar egasi, ota sifatida keng mulohazali, sabr-bardoshli, oilasi, farzandlari uchun jonkuyar va mehribon, kezi kelganda talabchan va qattiqqo'l inson sifatida g'aybatlanadi. Dramani o'qir ekansiz, qarshingizda ilmni hamma narsadan ko'ra ustun biladigan, qadrlaydigan, adabiyot va san'at ahliga cheksiz hurmat bilan qaraydigan, shogirdlariga beminnat falakiyot sirlarini o'rganishda yo'l ko'rsatuvchi olim, ustoz qiyofasi namoyon bo'ladi. Asarning bir o'rnida Ulug'bek tilidan aytilgan mana bu

soʻzlar turli davralarda shogirdlari, ilm-u tolib ahliga munosabati, uning sermulohazali, dono inson boʻlganligini yaqqol koʻrsatib turadi: Toki, hech kim oʻsha yerga bosib kirmagay! Chunki, biling, Ulugʻbekning madrasasida Ulugʻbek hukmdor sifatida har bir masalani donishmandlik, diyonat va insof bilan hal etishga, xalqni birlashtirish, tinch-totuvlik bilan mamlakatni ravnaq toptirishga harakat qilgan. Biroq qirq yil davom etgan hukmronligi davomida ilm-fan yoʻlidagi ezgu-ishlari, fidoiyligi fojiali yakunlanadi. Qanchalik urinmasin, ijtimoiy muhitda shakllangan atrofidagi yovuz niyatlikishilar qamrovidan chiqib keta olmaydi, ota sifatida farzandlariga qanchalik mehr bermasin, oʻz farzandining nafsi va xudbinligi qurboniga aylanadi. Maqsud Shayxzodaning “Mirzo Ulugʻbek” tragediyasi gʻoyasi – ulugʻ alloma, shoh va olim Mirzo Ulugʻbekning shaxsiyatidagi ziddiyatlar, uning ilmiy faoliyati va siyosiy taxt oʻrtasidagi kurashlari hamda qismatining fojiaiy yakunini koʻrsatishdir. Asarda adolatli hukmdor, buyuk astronom va inson oʻrtasidagi keskinlik, shaxsiy qismatlar va tarixiy voqeliklar uygʻunlashgan holda tasvirlanadi. Ilm-fan va siyosat oʻrtasidagi ziddiyat: Asar, Mirzo Ulugʻbekning oʻz ilmiy faoliyatini davom ettirish istagi bilan siyosat va hokimiyatning talablariga toʻqnash kelishini koʻrsatadi. Adolatli hukmdor obrazi: Mirzo Ulugʻbekning adolatlilik va ilmga sadoqatini hamda uning atrofidagi kishilarning daxli va siyosiy oʻyinlari tasvirlanadi. Inson va shaxsiyat fojiasi: Asar, Mirzo Ulugʻbekning shaxsiy qismatiga eʼtibor qaratadi, uzoq vaqt davomida uzoq oʻtmishdagi tarixiy haqiqatni badiiy shaklda qayta tiklashga harakat qiladi. Shayxzodaning “Mirzo Ulugʻbek” tragediyasida, ilm va siyosat oʻrtasidagi ziddiyat, shaxsiy isyonkorlik va ota-oʻgʻil munosabatlaridagi murakkablik asar markaziga qoʻyiladi. Tragediya tuzilishida shaxsiy va siyosiy tasavvurlar oʻrtasidagi kurashning fojiali natijalari ochib beriladi. Ulugʻbekning ilm-fanga boʻlgan ishtiyoqi va siyosiy intriga bilan bogʻliq ziddiyatlar tragik tugadi” (Ikromova Feruza Xayrullayevna Maqsud Shayxzodaning “Mirzo Ulugʻbek” tragediyasi maqolasidan). “Shayxzoda aql maʼnosidagina emas, siymo maʼnosida ham hammamizdan ajralib turardi. Muxtor ogʻaning beozor savoli unga erish tuyulmadi. Aksincha, hamma yerda, hamma vaqt, hamma muhit va sharoitda qalbini obod qilgan faxr tuygʻusini joʻshtirib yubordi. U suyunib, hatto faxrlanib, ozarbayjonlik ekanini, Ozarbayjondan kelganini aytdi. Shu soʻzlarni aytib turganida Maqsudning yuziga xuddi osmondagi quyosh koʻchib tushgandek boʻldi.” (Maqsud Shayxzoda xotiralar sahifasidan) “Oʻzbek adabiyotining buyuk namoyandalari – Gʻafur Gʻulom va Oybek kabi otashnafas sanʼatkorlar safida ijod qilgan Maqsud Shayxzoda zuvalasi sheʼriyat shuʼlasi bilan yorilgan kuychi edi. Uning asarlarida buyuk inqilobiy ideallar, joʻshqin vanparvarlik tuygʻulari, chinakam

ijodiy hissiyotlar bilan yashagan yoniq qalbning gulduros aks sadosi mujassam topgan’’

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurauf Fitratning “Abulfayzxon” drammasi T., 1998-yil
2. Abdusalilova M. Maqsud Shayxzoda hayoti va ijodining o`zbek milliy adabiyotidagi tutgan o`rni T., 2022 y. – 1198 b.
3. H. Boltayev va A. G`aniyev tahriri ostida chiqqan “O`zbek dramaturgiyasi tarixi” T., 1995-yil
4. Maqsud Shayxzoda “Mirzo Ulug`bek” tragediyasi G`afur G`ulom nomidagi adabiyot va san`at nashriyot T., 1972-yil
5. XX asr o`zbek adabiyoti tarixi, T., 1999-yil

SURXONDARYO SHAROITIDA YARATILGAN “SALOVOT” O‘RIK
NAVINING STRESS OMILLARGA MOSLASHUVCHANLIGISultanov Sirojiddin Nuraliyevich ¹Jurayev Erkin Baxtiyorovich ²Termiz iqtisodiyot va servis universiteti ¹Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti ²sirojiddin_sultanov@tues.uz. <https://orcid.org/0009-0009-3441-2605>.

Annotatsiya. O‘zbekistonning turli iqlim sharoitlariga moslashuvchan, eksportbop, yuqori sifatli, serhosil, erta pishar, yuqori hosildor, tashishga yaroqli, sovuqqa va qurg‘oqchilikka nisbatan bardoshli, kasallik va zararkunandalarga chidamli belgilarga ega bo‘lgan o‘rik navlarini yetishtirish, yangi navlarni yaratish yo‘nalishidagi seleksiya ishlari dolzarb hisoblanib, ichki va tashqi iste‘mol bozorini barqarorligini ta‘minlash, o‘rik mevalarining xalqaro bozordagi raqobatbardoshligini ham oshiradi. Mazkur maqolada o‘rik mahalliy kolleksiya bog‘laridan tabiiy va iqlim sharoitlariga chidamli, qimmatli biologik va xo‘jalik belgilariga ega bo‘lgan o‘rikning “Salovot” navi biologik xususiyatlari yoritilgan. Tadqiqot Surxondaryo viloyati sharoitida olib borilib, yangi navning hosildorligi, erta pisharligi, qurg‘oqchilik va sovuqqa nisbatan chidamliligi o‘rganildi. Surxondaryo viloyati sharoitida mahalliy o‘rik navlarini tanlash, ularning istiqbolli navlarini aniqlab, ishlab chiqarishga joriy etishdan iborat.

Kalit so‘zlar: sovuqqa va qurg‘oqchilikka chidamli nav, yangi Salovot navi, seleksiya, hosildorlik, biologik xususiyatlar, moslashuvchanlik.

Kirish. Meva ekinlaridan biri bo‘lgan o‘rikdan muttasil va yuqori hosil olib turishda mahalliy sharoitlarga moslashgan eng yaxshi mahalliy navlardan foydalanish katta ahamiyatga ega. Raqobat ortib borayotgan, iste‘molchilar o‘rik mahsulotlarining sifati va qiymatiga yuqori talablar qo‘yayotgan sharoitda o‘rik ekinlarining zararkunanda va kasalliklarga chidamli, serhosil, oziqaviy va texnologik sifatleri qimmatli bo‘lgan hamda tashqi muhitning noqulay sharoitlariga ekologik jihatdan keng doirada moslasha oladigan navlarini tez sur‘atlarda yetishtirib chiqarish va joriy etish juda zarurdir. Mahalliy navlarning qimmatli xususiyatlarini saqlab qolish, dehqon va fermer xo‘jaliklarini, shuningdek, tomorqa xo‘jaliklarini ekinlik sifati yuqori bo‘lgan sof mahalliy urug‘lar va ko‘chatlar bilan ta‘minlash nihoyatda dolzarb masaladir.

Tadqiqot uslublari. Tadqiqotlar “Программа и методика сортоизучения плодовых, ягодных и орехоплодных культур” (1999), qurg‘oqchilikka chidamlilik Гончарова Е.А (2011), “Методика полевого опыта” Доспехов Б.А., (1985) kabi uslub va qo‘llanmalar asosida olib borildi.

Tadqiqot natijalari. Tadqiqot o‘tkazilgan yillarning 2022-yilida “Salovot” navi bo‘yicha kuzatuvlar natijasida gul kurtaklarining bo‘rtishi 12-fevralda, kurtaklarning ochilishi 18-fevralda, gullash 28-fevralgacha, gullash yakuni esa 6-martgacha davom etganligi bilan yaratilgan yangi navning ertapisharligini belgilab beradi. Nazorat variantidagi Subhoni navi esa 4-17 mart oralig‘ida gullashi va navlar orasida gullash fazalari o‘rtasidagi farq 11-14 kunga teng bo‘lganligi bilan yaratilgan yangi navning o‘rtapisharligini belgilab beradi. Tadqiqotlar yana shuni ko‘rsatdiki, o‘rik daraxti shoxlariga to‘g‘ri ishlov berish natijasida o‘simliklar quyosh nurlarini yaxshiroq qabul qilgan va bu barg o‘lchami, meva sifati va o‘sishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatganligi ma’lum bo‘ldi.

O‘rik yetishtirish texnologiyasini takomillashtirish bo‘yicha tadqiqotlarda, ayniqsa, qurg‘oqchilikka chidamlilik darajasini hisobga olish zarurligi ko‘p o‘rganildi. Qurg‘oqchilik va issiqqa chidamlilik bo‘yicha o‘rik bodomdan keyin ikkinchi o‘rinda turadi.

U yoz oylarida, ayniqsa iyulda o‘rtacha harorat 30 °C dan oshganda va maksimal harorat 45-47°C gacha ko‘tarilganda ham yaxshi o‘sadi. Ozbekiston janubiy hududi hisoblangan Termiz tumanida yaratilgan “Salovot” navi ham o‘rtacha 40-49 °C gacha haroratda ham yaxshi rivojlanishi tadqiqot jarayonida aniqlandi. Tadqiqotlardan shular aniqlandiki: shoxlarning pastki qavatidagi barglar qurg‘oqchilikka yuqori darajada moslashgan, chunki suv tanqisligi boshlanganda ularda suv harakati va transpiratsiya sekinlashadi. Natijada o‘simlik suv sarfini kamaytirib, qurg‘oqchilikka bardoshlilikni oshiradi. Iqlimning fasliy o‘zgarishlari o‘simliklarda morfologik va fiziologik o‘zgarishlarni yuzaga keltiradi. Hosildorlik, sovuqqa chidamlilik, meva sifati - barchasi o‘simlikning muhitga moslashish darajasiga bog‘liq. O‘simliklar sovuqqa tayyorlanish (chiniqish) jarayonida, ayniqsa kuz va erta qishda, ularning sovuqqa chidamliligi oshadi. Bu paytda o‘simlikda shakar to‘planishi kuzatiladi - bu chiniqishning birinchi bosqichi hisoblanadi. 2-5 °C haroratda esa ikkinchi bosqich - muzlashga qarshi chidamlilik boshlangan bo‘ladi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, o‘rikning “Salovot” navi kurtaklari -0,8 dan -4,7 °C gacha, gullari -0,4 dan -2,2 °C gacha, yangi hosil esa -0,5 dan -1,7 °C gacha past haroratga bardosh bera olishi o‘rganildi.

Xulosa. O‘tkazilgan tadqiqotlar natijalariga ko‘ra, o‘rikning “Salovot” navi Surxondaryo viloyati iqlim sharoitiga yuqori darajada moslashgan nav ekanligi aniqlandi.

Tajriba davomida “Salovot” navi erta gullashi, o‘rtacha erta pisharligi, yuqori hosildorligi hamda qurg‘oqchilik va sovuqqa nisbatan chidamliligi bilan ajralib turadi. Barglarning pastki qavatida suv tanqisligiga moslashish mexanizmining rivojlanganligi natijasida o‘simlik transpiratsiyani kamaytirib, suvni tejab ishlatish xususiyatini namoyon etdi.

Tajriba natijalariga ko‘ra, “Salovot” navi kurtaklari $-0,8$ dan $-4,7$ °C gacha, gullari $-0,4$ dan $-2,2$ °C gacha, mevalari esa $-0,5$ dan $-1,7$ °C gacha bo‘lgan past haroratga bardosh bera oladi. Bu esa navning sovuqqa nisbatan barqarorligini ko‘rsatadi. Shuningdek, nav $40-49$ °C gacha bo‘lgan yuqori haroratda ham yaxshi rivojlanishi bilan ajralib turadi. Umuman olganda, “Salovot” o‘rik navi yuqori hosildor, ekologik stress omillariga chidamli, bozorboq mevalarga ega istiqbolli seleksiya yutug‘i bo‘lib, Surxondaryo viloyati va O‘zbekistonning janubiy hududlarida keng miqyosda yetishtirish uchun tavsiya etiladi.

Adabiyotlar

1. Qayumov A.K., Buriev X.Ch. Meva ekinlari seleksiyasi, navshunosligi va ko‘paytirish usullari. Yosh seleksionerlar to‘garagiga mo‘ljallangan o‘quv qo‘llanma. – Toshkent, 2020. – 72 b.

2. Buriyev X.Ch., Jurayev E.B. “Mevali va rezavor mevali o‘simliklar bilan tajribalar o‘tkazishda hisoblar va fenologik kuzatuvlar metodikasi”. Uslubiy qo‘llanma. – Toshkent, 2014. – 54 b.

3. Степанов С.М. Плодовый питомник. – Москва: Колос, 1981. – 256 с.

4. Sultanov S.N., Jurayev E.B. Apricot growing and selection of grafts. – Journal of Agriculture & Horticulture Zenodo, 2024. – T.4, Вып.10, сс. 61–63.

5. Гончарова Е.А. Изучение устойчивости и адаптации культурных растений к абиотическим стрессам на базе мировой коллекции генетических ресурсов. – СПб.: ВИР, 2011. – 353 с.

6. Витковский В.Л. Плодовые растения мира. – СПб.: Издательство «Лань», 2003. – 592 с.

7. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта. – М.: Колос, 1985. – С. 223-228.

O'ZBEKIOSTONNING JANUBIY VOHALARIDA AN'ANAVIY QO'YCHILIK VA ULARNING VOHAGA XOS XUSUSIYATLARI

Qosimov Abdisattor Choriyevich,

Surxondaryo viloyati Termiz Iqtisodiyot va servis universiteti "Tarix" kafedrası
o`qituvchisi

Annotatsiya: Qo'y go'shti yetishtirish boshqa turdagi go'sht mahsulotlariga nisbatan arzonga tushadi. Denov va Boysun tumanlariga davlat tomonidan juni uchun boqiladigan merinos zotli qo'ylar olib kelinadi. Qishloqlarda qo'ra usulida qo'chqorlarni bo'rdoqiga boqish keng tus oladi. Hissori zoti kabi jaydari qo'ylar ham go'shtdor hisoblanadi. Jaydari qo'ylar vohaning issiq iqlimli sharoitiga moslashgani, ozuqa tanlamagani va chidamliligi uchun vohaning butun hududida keng tarqalgan.

Abstract: Mutton production is cheaper than other types of meat products. Merino sheep, which are raised for wool by the state, are imported to Denov and Baysun districts. In villages, the practice of raising rams in a pen is widespread. Like the Hissori breed, Jaidari sheep are also considered meat-producing. Jaidari sheep are widely distributed throughout the oasis due to their adaptation to the hot climatic conditions of the oasis, their unpretentiousness in food, and their endurance.

Kalit so'z: Qo'y go'shti, hisori qo'ylar, chorvachilik, tog' yaylovlari, shaxsiy xo'jaliklar.

Keywords: Mutton, Hissori sheep, livestock, mountain pastures, private farms.

Kirish va dolzarbligi. Iqtisodiy samaradorlik jihatidan qo'ychilik qishloq xo'jaligining aksariyat tarmoqlaridan, ayniqsa chorvachilikning boshqa sohalaridan ancha ustun turadi. Qo'y go'shti yetishtirish boshqa turdagi go'sht mahsulotlariga nisbatan arzonga tushadi. Negaki, qo'ychilik nisbatan kam mehnat talab etadigan va shu bilan birga ko'p mahsulot hamda foyda beradigan sohadir. Ko'p yillik ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, qo'y go'shti yetishtirish qoramol go'shtiga qaraganda ancha arzonga tushgan. Shu bois chorvachilikning ushbu tarmog'i boshqalariga nisbatan tez rivojlangan.

Surxon-Sherobod vohasi tog' yaylovlarida qo'ylarni boqish uchun o't-o'lanlar va nabotat o'simliklarining ko'plab xillari bo'lganki, bu esa vohada qo'ychilik rivojlanishi uchun asosiy omillardan hisoblangan. Shuningdek, voha aholisining asosan qo'y go'shtini iste'mol qilishi, tirik qo'yga nisbatan doimiy ravishda ehtiyoj

bo'lganligi (qalin tarkibida, to'yona sifatida va boshqa oilaviy tadbir hamda marosimlarda) ushbu chorvachilik tarmog'ining o'tgan asr davomida chorvachilik xo'jaligida ustunligini ham ta'minlagan. Qo'ychilikdan jun, go'sht, teridan tashqari boshqa mahsulotlar, ayniqsa, qo'zisi qorako'l teri uchun so'yib yuborilgan qo'ylardan anchagina sut sog'ib olinadi. Qo'y suti tarkibida 7-10 %, ya'ni sigir sutiga qaraganda ikki baravar ko'p yog' bor. Charm va poyfzal sanoatida qo'y terisi asosiy xom-ashyo hisoblanadi va nihoyat, qo'ychilikdan yana bir qimmatli mahsulot, ya'ni qo'zilar so'yilganda chiqadigan shirdon olinadi.

Metodlar va o'rganilish darajasi. 1927 yilda vohadagi qo'y va echkilar jami chorvaning 77 %ini tashkil etgan, ya'ni 681446 bosh bo'lgan. Bu davrda qorako'l qo'ylar soni 39165 taga ko'payib, ularning 46,1 % i davlat qaramog'iga o'tgan. Ya'ni vohada qorako'lchilikka ixtisoslashgan bir necha davlat xo'jaliklari tashkil etilgan. 1937 yili ilk bor Amerikadan angor echkilar O'zbekistonga olib kelinadi va o'tgan asrning 50-yillaridan boshlab vohadagi tog'li hududlarda ham go'shti, momig'i va juni uchun angor echkilarini boqish yo'lga qo'yiladi. 1946-1948 yillarda Boysun, Jarqo'rg'on, Sariosiyo va Sherobod tumanlarida eng yaxshi chorvadorlar har 100 bosh ona qo'ydan 115-117 tadan qo'zi olishga muvaffaq bo'lishgan.

Voha qo'ychiligida o'tgan asrning 50-yillariga qadar otarning katta qismini go'sht-yog'i uchun boqilgan dumbali qo'ylar tashkil etgan bo'lsa, 60-yillardan boshlab qorako'lchilik qo'ychilikdagi yetakchi tarmoqqa aylanadi (2.1-ilovaga qarang). 1950-60-yillarda qorako'l qo'ylarining go'shti davlatga topshiriladigan jami go'shtning 20 foizdan ortig'ini tashkil etgan. 1950 yilda vohaga, xususan, Denov va Boysun tumanlariga davlat tomonidan juni uchun boqiladigan merinos zotli qo'ylar olib kelinadi. 1958 yilda Boysun tumanidagi qorako'lchilikka mo'ljallangan "Boysun" davlat xo'jaligidan "Sayrob" davlat xo'jaligi ajralib chiqadi. Qorako'lchilik vohaning janubiy tumanlarida (Sherobod, Termiz, Angor, Jarqo'rg'on) ayniqsa, rivojlangan bo'lib, ularga jami qorako'l qo'ylarining 62,8 foizi to'g'ri kelgan. Keyingi o'rinda Denov va Sho'rchi tumanlari turgan. Ularning hissasiga qorako'lchilikning 26,8 foizi to'g'ri kelgan. 1963 yilda viloyatdagi qo'ychilikning 51 % i qorako'lchilikka to'g'ri kelgan.

Tahlil va natijalar. 1960 yilga kelib vohada qorako'l teri ishlab chiqarish ko'rsatkichlari pasaya boshladi. Shu yildan e'tiboran qishloq ahliga shaxsiy tomorqa va chorvani qisqartirish (1 ta sigir buzig'i bilan 5 tagacha qo'y-echki) to'g'risida ko'rsatma berilib, uning ehtiyojiga tegishli mahsulotlarni davlat o'z omboridan

yetkazib beradigan bo'ldi. Dehqon qo'lidagi yer va chorva mollari soliq to'lashni ko'paytirish hisobiga tortib olingan. Natijada dehqon va chorvadorlarning shaxsiy mulkka bo'lgan ehtiyoji so'ndirilib, ekinlarning turlari va chorva tuyoq soni keskin kamayib borgan. Shaxsiy xo'jaliklardagi har bir bosh ona echkiga 40 so'm soliq to'lash (1961 yilgi pul birligi hisobida) stavkalarining joriy etilishi tufayli faqatgina Boysun tumanida qariyb 27 ming bosh echkilar majburan so'yib yuborilgan.

Vohada qo'ychilikning go'sht-yog' va go'sht-terichilik yo'nalishining jami qo'ychilikdagi hissasi o'tgan asrning 30-40-yillarida 65,8 % ni tashkil etgan bo'lsa*, 1960 yili 48,3 % ga o'zgargan. Ushbu yo'nalishda dumbali qo'ylarning mahalliy histori zotlari asosiy o'rinda turgan. Agar 1959 yilgacha vohadagi 18 ta jamoa xo'jaliklarida qo'ylarning histori zoti boqilgan bo'lsa, 1959 yildan keyin histori qo'ylarini boqadigan 9 ta jamoa xo'jaliklari qolgan (5 tasi Denov tumanida, 4 tasi Sho'rchi tumanida). 1960 yil 1 yanvar holatiga ko'ra, ushbu 9 ta jamoa xo'jaligida histori qo'ylar soni 1959 yilga nisbatan qariyb 20 ming yoki 14 % ga, Boysun hududida esa 1955-1959 yillarda 17 % ga kamayib ketgan.

1960 yilda 50 ming bosh histori zotli qo'ylarga ega bo'lgan "Denov" sovxosi o'rnida histori zotini yaxshilash bo'yicha seleksiya ishlari olib boriladigan davlat korxonasi tashkil etilgan. 1964 yilda vohadagi "Boysun" davlat xo'jaligi go'sht-yog' yo'nalishidagi naslchilik zavodiga aylantirilgan. 1989 yili Boysun tumanining o'zida histori qo'ylar 29109 boshga, shu jumladan ona qo'ylar 15505 boshga, echkilar 14486 bosh, shu jumladan ona echkilar 6250 boshga yetkazilgan.

1973-1975 yillarda voha chorvadorlarining qo'ychilikni rivojlantirish yuzasidan qilgan ishlari natijasida chorva mollari tuyoq'i sonini ko'paytirish va zotini yaxshilash borasida bir qator siljishlar ko'zga tashlanadi. Ammo butun respublikada bo'lgani kabi vohada ham "paxta yakkahokimligi" ta'sirida yaylovlar maydoni qisqarib, chorva mollari, xususan, qo'ylar tul soni kamayib ketib, mahsulot ishlab chiqarish pasaygan. Bu davrda aholining tirik qo'yga bo'lgan talabi ortib, bu ehtiyoj Dehqonobod tumanidan vohaga ko'plab keltirila boshlangan jaydari qo'ylar hisobiga ham qondirilgan. O'tgan asrning 60-70-yillarida respublikada tuzilgan qo'ychilikka asoslangan davlat va jamoa xo'jaliklari 2-3 otardan (har otarda 700-800 bosh) 5 otargacha uyushmalarga birlashtirilgan.

Mustaqillik yillarida respublikada chorva tuyoq sonini tiklash va ko'paytirish muhim masalalardan biri bo'lib qoldi. Shunga ko'ra vohada asosan xususiy va shaxsiy

---

* Изоҳ 24.: 1935 йилда Денов туманида давлат наслчилик хўжалиги, Сариосиё туманида эса республика chorvachilik tajriba stantsiyasining (1940 йилда институт сифатида қайта ташкил этилган) таянч пункти очилган эди.

xo'jaliklar hisobiga chorva turlari va mahsulotlarini yetishtirishga e'tibor berilib, aholining ularga bo'lgan ehtiyojini ta'minlash borasida muhim ishlar qilindi. Ushbu yillarda shaxsiy xo'jaliklardagi chorva mollari soni shirkat va fermer (dehqon) xo'jaliklaridagi chorva soniga nisbatan ancha oshgan bo'lsada, ammo ozuqa muammosi tufayli chorva mollarini boqish biroz qiyinlashib qolganligi bois vohadagi shahar va uning atroflaridagi shaxsiy xo'jaliklarda ularning soni ancha kamaydi.

Qishloqlarda qo'ra usulida qo'chqorlarni bo'rdoqiga boqish keng tus oladi. Yetilgan bo'rdoqi qo'ylar bozorda tirik holda yoki go'shti sotilgan. Qo'ychilikning rivojlanishi ortidan nafaqat chorvadorlar, balki boshqalar (qassoblar, dallollar) ham yaxshi daromad olgan. Vohadagi har bir tumanda haftaning muayyan bir kunida (asosan yakshanba) ishlaydigan alohida mol bozorlarida savdo-sotiq ishlari kengaygan. Mol bozorlarida qo'shni xududlardan, xususan, Dehqonobod tumanidan olib kelingan qo'ylar ham sotilgan.

Haydab boqiladigan yaylov chorvachiligi qo'ychilikning eng xususiyatli turidir. Chorva mollari bahor va kuzda adirlarda boqilgan, yozda o'rta va baland tog' yaylovlariga haydalgan. Qishda esa yana adirlarga qayta haydab keltirilgan. Ilgari qo'ylar uchun ozuqasi zahira qilinmasdan, qo'tonga yaqin yaylovda boqilgan bo'lsa, keyinchalik yarim boquv ozuqalashtirishga o'tkazilgan. Vohada mintaqa sharoitiga mos bir necha qo'y turlari mavjud bo'lib, ularni boqish tizimi lokal xususiyatlari bilan ajralib turgan. Masalan, qo'ylarni cho'l-dasht hududlarida boqish nisbatan osonroq bo'lgan. O'rta Osiyoda qadimdan chorva mollarini ayni bir yaylovda hech bir sun'iy to'siqlarsiz saqlash va boqish usuli keng qo'llanilgan. Buning uchun yaylov bir necha qismlarga bo'linib, cho'pon kuchsiz va kasal qo'ylarni yangi chiqqan o'tlarga birinchi bo'lib yetishini ta'minlash maqsadida ularni oldinga o'tkazish uchun otarni vaqti-vaqti bilan qaytarib turgan. Tetik qo'ylar yana oldinga chiqib olganida cho'pon otarni yana qaytargan. Shu tariqa otar spiral shaklda harakatlangan. Cho'ponlar dam olayotgan paytda otarning tarqalib ketmasligi uchun "nonchi qo'ylar" xizmatidan foydalanilgan.

XX asrning 20-30 yillariga qadar vohadagi tog' va tog'oldi zonalarda otarlar asosan dumbali qo'ylarning histori zotidan iborat bo'lgan. Xisori qo'y zoti tanasining uzunligi va kengligi, yirik dumbasi, tog' sharoitiga va yaylovdan-yaylovga ko'chishga moslashganligi, tez yetilishi, keng ko'krak qafasi, baquvvat oyoqlari bilan boshqa dumbali qo'ylardan farq qiladi*. Bobotog' etaklarining qumli adirliklarida histori

* Изоҳ 25.: Хисори қўй зоти - гўшт-ёғ йўналишидаги думбали, дағал жунли қўй зоти. Тожикистоннинг Хисор тоғи этаклар халқ селекцияси йўли билан чиқарилган қадимги қўй зотларидан бири. Қўчқор ва совлиқлари туқол.

qo'ying mahalliy jaydari turi bilan chatishtirilgan nasli ko'paytirib boqilganligi haqida ma'lumotlar ham mavjud. Vohada dumbali qo'ying histori zotidan tashqari qozoqi, jaydari (qozoqi va histori qo'y chatishmasi) zotlari, shuningdek, qorako'l teri beradigan arabi qo'ylar ham boqilgan. Histori zoti kabi jaydari qo'ylar ham go'shtdor hisoblanadi. Jaydari qo'ylar vohaning issiq iqlimli sharoitiga moslashgani, ozuqa tanlamagani va chidamliligi uchun vohaning butun hududida keng tarqalgan.

Amudaryoning Afg'oniston bilan chegaradosh qirg'oqlarida ko'rg'o'za qo'y zoti boqilgan. Bu qo'ylar arabi (chibalang) va qozoqi qo'ying chatishishidan kelib chiqqan bo'lib, 50-60 kg atrofida go'sht-yog' qilgan. Bobotog' etaklari va adirlarida Afg'onistondan o'tgan g'aljaki deb nomlangan qo'y zoti ham boqilgan. Voha adirlarida boqiladigan sarjiparang qo'y zoti turkman boyi Sarjiboy nomiga qo'yilgan. Amudaryo bo'ylaridagi Oq deb atalgan adirlarda oqgardi deb nomlangan turkman qo'ylari ham boqilgan*. Buxoroliklar kambag'al va ocharchilik tufayli non izlab kelgan bu turkmanlarni "non talab"lar deb atashgan.

Xulosa. Vohada histori va qozoqi qoraqo'ylar asosan go'shti va yog'i uchun boqilgan bo'lib, bu qo'ylar dumbasining shakliga qarab kapgirt dumba*, oyna dumba*, shalpi dumba*, do'ngalak quyruq, tegirmon quyruq, ayri quyruq, solfi quyruq, ketmon quyruq deb nomlangan. Cho'ponlar sovluqlarga asosan beli va bo'yni uzun, boshi va tumshug'i cho'zinchoq kapkirt dumbali qo'chqorlarni tanlashgan* va bir qo'chqor ikki yildan ortiq qo'yilmagan. Voha shimolidagi tog'oldi hududlarida (Bobotog' adirlari va Surxondaryo vodiylarining lalmi yerlarda – Denov va Boysun tumanlari) asosan ko'p yog' va go'sht qiladigan histori qo'ylari (hozirgacha voha aholisi histori qo'yni qoraqo'y deb ataydi) boqilgan. Vohaning cho'l zonalarida va janubiy hududlarda qo'ylarning boshqa zotlari - qozoqi qoraqo'y (histori qoraqo'ylarga qaraganda kichikroq, juni ham mayinroq bo'lgan).

Туси малла, кўнғир, қора камдан-кам оқ. Ҳисори кўйлар Денов ва Сарисиё худудларида, Ҳисор тоғ ёнбағирларида 180-200 кг гача, қозоқи кўйлар эса 90-110 кг гача гўшт-ёғ қилган.

* Бу кўйларнинг Сурхон воҳасига келиши XIX асрнинг 60-йилларига, Шеробод беклигининг Амударё қирғоқларига туркманларнинг келиб жойлаша бошлаган даврига тўғри келади.

* Изоҳ 27.: Агар капкирт думба тури яхши боқилса думбасининг оғирлиги 30-35 кг гача етган.

* Изоҳ 28.: Ойна думбали тури кўпроқ танасига ёғ боғлаган.

* Изоҳ 29.: Шалпи думбали тури ҳам капкирт думбали турича оғирликда ёғ берган, бироқ чорвадорлар бу турдан кўчқор танлашмаган. Сабаби шалпи думбали ҳисори ва ислиқи қорақўйлар семиргандан кейин унинг юришини думбаси анчагина қийинлаштирган.

* Изоҳ 30.: Бунда қўзилаётган совлиқни азобламаслик, наслнинг бўзилиб, майдалашиб кетмаслиги, кўп гўшт ва ёғ қилишлиги ҳамда яйловларда қийналмай ҳаракат қилиши каби жиҳатлар эътиборга олинган.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. Турсунов С.Н. ва бошқалар. Сурхондарё тарихи. – Т., 2004. – Б. 281.
2. Тюриков В. Первый... первая... впервые... – Т.: Ўзбекистон, 1996. – С. 139.
3. Турсунов С., Қобилов Э., Пардаев Т., Муртазоев Б. Сурхондарё тарих кўзгусида. – Т., Шарқ, 2001. –Б.242.
4. 1960 йилги маълумотларга кўра, ҳар бир дона қоракўл терисининг нархи 7 сўмдан ошиқроқ турган. Бойсун, Шеробод, Гагарин (ҳозирги Музробод), Қумкўрғон, Сариосиё туманларида қоракўлчилик соҳасида араби, шерози, сур ва қамбари зотли кўйларни кўпайтириш асосий ўринда турган. Қаранг: Сурхан-Шерабадская долина. – С. 153.
5. Темиров Ғ., Бўронов У. Ўзбекистон чорвачилигининг тараққиёти. – Т.: Ўзбекистон, 1985. – Б. 43.
6. Турсунов С., Рашидов Қ. Бойсун. – Т.: Академнашр, 2011. – Б. 162.
7. Эргашев Э. Сурхон-Шеробод водийси қишлоқ хўжалиги. – Б. 21.
8. Сурхан-Шерабадская долина. – Т. 1964. – С 147.
9. Ўзбекистоннинг янги тарихи. 2-китоб. – Б. 242.
10. Турсунов С., Рашидов Қ. Бойсун. – Т.: Академнашр, 2011. – Б. 152.
- * Изоҳ 24.: 1935 йилда Денов туманида давлат наслчилиги хўжалиги, Сариосиё туманида эса республика чорвачилик тажриба станциясининг (1940 йилда институт сифатида қайта ташкил этилган) таянч пункти очилган эди.
11. Кичкилов Х., Қобилов Э. Сурхон воҳаси кўйчилигида аждодларимиз анъанаси. – Б. 41.
12. Сурхан-Шерабадская долина // Сборник научных трудов ТашГУ. – Т., 1964. – С. 140.
13. Рўзиев А.Н. Сурхондарё вилояти. - Т.: Жайхун, 1996. – Б. 115. 14. Шаниязов К. Отгонное животноводства у узбеков // Очерки по истории хозяйства народов Средней Азии. – Л.: Наука, 1973. – С. 96.
15. Турсунов С., Рашидов Қ. Бойсун. – Т.: Академнашр, 2011. – Б. 160–161.
16. Масалан, 1974 йилда Бойсун туманига қарашли “Сайроб” давлат хўжалигида бош чўпон Зиёдулла Норлиев ҳар 100 бош совлиқдан 125 тадан кўзи олган. Қаранг: Турсунов С. ва бошқалар. Сурхондарё тарих кўзгусида. – Т.: Шарқ, 2001. – Б. 261.
17. Уюшмани бош чўпон бошқарган ва яйловларни ташкиллаштириш, тўл олиш, қирқим ва бошқалар унинг мажбуриятига кирган. Ҳар бир отарда иккитадан чўпон бўлиб, улар ўз навбатида катта чўпонга бўйсунган. Уюшмада

булардан ташқари чўлик ва ўтинчилар ҳам бўлган. Уюшма кўли остида юк машинаси, туя, итлар ва бошқа мол-мулк (ўтов, чўмичлар, тоғора, арқон, челак ва бошқалар) бўлган. Чўпон уюшмалари ферма мудирига, у эса жамоа хўжалиги раисига бўйсунган. Шу тариқа битта кўйчилик уюшмасида 10-15 киши (катта чўпон билан бирга) меҳнат қилган. Қаранг: Шаниязов

К. Отгонное животноводства у узбеков // Очерки по истории хозяйства народов Средней Азии. – Л.: Наука, 1973. – С. 94.

18.Жумаев Т. Ўзбекистоннинг тоғли жойларида қишлоқ хўжалиги. – Т.: Фан, 1982. – Б. 37.

19.Традиционные знания в области землепользования в странах Центральной Азии: Информ. сборник / Под общ. ред. Г.Б.Бектуровой, О.А.Романовой. – Алматы: S-Принт, 2007. – С. 25. 20.Дала ёзувлари. Қумқўрғон тумани Хўжамулки қишлоғи. 2006 йил.

21. Изох 25.: Ҳисори кўй зоти - гўшт-ёғ йўналишидаги думбали, дағал жунли кўй зоти. Тожикистоннинг Ҳисор тоғи этаклар халқ селекцияси йўли билан чиқарилган қадимги кўй зотларидан бири. Қўчқор ва совлиқлари туқол. Туси малла, кўнғир, қора камдан-кам оқ. Ҳисори кўйлар Денов ва Сариосиё ҳудудларида, Ҳисор тоғ ёнбағирларида 180-200 кг гача, қозоқи кўйлар эса 90-110 кг гача гўшт-ёғ қилган.

22.Дала ёзувлари. Жарқўрғон тумани Исмоилтепа қишлоғи. 2010 йил.

23.Дала ёзувлари. Термиз тумани Жўйжангал маҳалласи. 2006 йил.

24.Изоҳ 26.: Ғалжаки кўйлар олабош, оқиш, кулранг ва кўкимтир рангларда бўлиб, 18-20 кг чамаси гўшт-ёғ қилган. Бу кўй турининг жуни ниҳоятда майин бўлиб, улар асосан жуни учун боқилган ва кўпинча эгиз қўзилаган. Қаранг: Қобилов Э.О. Сурхон воҳаси чорвачилиги атамалари // Ўзбекистонда моддий маданият ва этномаданий жараёнлар. – Термиз, 2010. – Б. 33.

25.Саржипаранг кўйи 50-60 кг атрофида гўшт-ёғ қилган, жуни ниҳоятда майин бўлиб, ҳар бир кўй 2-3 кггача жун берган. Дала ёзувлари. Олтинсой тумани Қарлуқ қишлоғи. 2006 йил.

DAVLAT BYUDJETIDA BUXGALTERIYA HISOBINI YURITISH

Xayitboyeva Sevinch Dilshod qizi

Toshkent amaliy fanlar universiteti, Buxgalteriya hisobi va audit: 02 -guruh talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada davlat byudjetida buxgalteriya hisobini yuritishning nazariy va amaliy jihatlari keng yoritilgan. Maqolada davlat byudjeti buxgalteriya hisobi tizimining huquqiy asoslari, uning iqtisodiy ahamiyati, G'aznachilik axborot tizimining joriy etilishi, shaffoflik va moliyaviy intizomni ta'minlashdagi roli tahlil qilingan. Shuningdek, adabiyotlar tahlili, metodologiya, natijalar va umumiy xulosa keltirilib, buxgalteriya hisobini takomillashtirish bo'yicha amaliy takliflar berilgan. Tadqiqot natijalari davlat moliyasi boshqaruvini samarali tashkil etish va xalqaro standartlarga moslashtirishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: davlat byudjeti, buxgalteriya hisobi, g'aznachilik tizimi, moliyaviy hisobot, shaffoflik, nazorat, metodologiya, iqtisodiy islohotlar.

Abstract

This article comprehensively discusses the theoretical and practical aspects of accounting in the state budget. It analyzes the legal framework, economic significance, the introduction of the Treasury information system, and the role of accounting in ensuring transparency and financial discipline. The article also presents a literature review, methodology, results, and general conclusions, along with practical recommendations for improving the state accounting system. The research findings serve as a scientific basis for enhancing the efficiency of public financial management and aligning it with international standards.

Key words: davlat byudjeti, buxgalteriya hisobi, g'aznachilik tizimi, moliyaviy hisobot, shaffoflik, nazorat, metodologiya, iqtisodiy islohotlar.

KIRISH

Davlat byudjeti mamlakat moliya tizimining eng muhim bo'g'ini bo'lib, u ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning barqarorligini ta'minlash, aholining turmush darajasini oshirish hamda davlat siyosatini amalga oshirish uchun zarur moliyaviy resurslarni shakllantiradi. Davlat byudjetida buxgalteriya hisobini yuritish esa ushbu moliyaviy jarayonlarni tartibga solish, to'g'ri nazorat qilish va ularning shaffofligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Buxgalteriya hisobi davlat byudjeti daromadlari va xarajatlarini, shuningdek, moliyaviy mablag'larning shakllanishi va ulardan foydalanishni aniq, ishonchli hamda o'z vaqtida aks ettiruvchi tizimdir. U nafaqat raqamlarni yozib borish jarayoni, balki iqtisodiy jarayonlarning chuqur tahlili va boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun asosiy manba hisoblanadi. Davlat byudjetida buxgalteriya hisobining asosiy vazifasi — byudjet mablag'larining to'g'ri sarflanishini nazorat qilish, moliyaviy intizomni mustahkamlash va davlat resurslarining maqsadli ishlatilishini ta'minlashdan iboratdir. O'zbekiston Respublikasida davlat byudjeti buxgalteriya hisobi "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonun, "Byudjet kodeksi", Moliya vazirligining tegishli me'yoriy hujjatlari hamda xalqaro moliyaviy hisobot standartlari asosida yuritiladi. Ushbu huquqiy asoslar davlat muassasalarida buxgalteriya hisobini yagona tizimda tashkil etish va moliyaviy ma'lumotlarni shaffof tarzda aks ettirish imkonini beradi.

Davlat byudjeti tizimida buxgalteriya hisobi ikki asosiy yo'nalishda yuritiladi:

1. Byudjet daromadlari hisobi. Bu yo'nalish orqali soliqlar, yig'imlar, bojxona tushumlari, davlat mulkini ijaraga berishdan yoki sotishdan tushgan daromadlar, shuningdek, boshqa manbalar bo'yicha mablag'larning kelib tushishi qayd etiladi. Daromadlarni to'g'ri hisobga olish davlat byudjetining shakllanishi va rejalashtirilgan ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirish uchun muhim ahamiyatga ega.

2. Byudjet xarajatlari hisobi. Bu yo'nalishda ta'lim, sog'liqni saqlash, mudofaa, ijtimoiy himoya, infratuzilma va boshqa sohalarga yo'naltirilgan mablag'larning sarflanishi hisobga olinadi. Xarajatlar hisobi har bir mablag'ning maqsadli ishlatilishini ta'minlab, moliyaviy intizomni nazorat qilish imkonini beradi.

Davlat byudjeti buxgalteriya hisobi axborot texnologiyalari bilan chambarchas bog'liq. Hozirgi kunda barcha byudjet tashkilotlari G'aznachilik axborot tizimi orqali hisobotlarni elektron shaklda yuritadilar. Bu tizim orqali moliyaviy operatsiyalarni real vaqt rejimida nazorat qilish, hujjat aylanishini tezlashtirish, inson omilini kamaytirish va korrupsiya holatlarining oldini olish imkoniyati yaratilgan. Shuningdek, buxgalteriya hisobi natijalari asosida tayyorlanadigan moliyaviy hisobotlar — byudjet

ijrosi to'g'risidagi hisobot, moliyaviy faoliyat natijalari, aktiv va majburiyatlar haqidagi ma'lumotlar — davlat moliya tizimining samaradorligini baholashda muhim manba hisoblanadi. Ushbu hisobotlar orqali davlat moliya organlari, Oliy Majlis va tegishli nazorat idoralari byudjet mablag'larining sarflanishi ustidan samarali nazorat olib boradi. Davlat byudjetida buxgalteriya hisobini yuritishda asosiy tamoyillar — aniqlik, shaffoflik, uzluksizlik, obyektivlik, hujjatlashtirish va javobgarlik hisoblanadi. Har bir moliyaviy operatsiya tegishli hujjat bilan tasdiqlanib, qonuniylik va iqtisodiy maqsadlilik nuqtai nazaridan baholanadi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda davlat moliya tizimini isloh qilish, g'aznachilik tizimini modernizatsiya qilish va xalqaro standartlarga mos buxgalteriya hisobini joriy etish borasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga o'tish orqali davlat byudjetining ochiqligi oshirilmoqda, bu esa mamlakatning investitsion jozibadorligini kuchaytiradi. Xulosa qilib aytganda, davlat byudjetida buxgalteriya hisobini yuritish mamlakat iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda, moliyaviy intizomni mustahkamlashda va davlat mablag'larining oqilona boshqarilishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. To'g'ri tashkil etilgan buxgalteriya hisobi davlatning moliyaviy boshqaruvi uchun ishonchli asos bo'lib xizmat qiladi, shuningdek, byudjet siyosatining samaradorligini oshirish va iqtisodiy islohotlarni muvaffaqiyatli amalga oshirishga zamin yaratadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Davlat byudjetida buxgalteriya hisobini yuritish masalalari bo'yicha ko'plab ilmiy, nazariy va amaliy tadqiqotlar olib borilgan. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, buxgalteriya hisobi tizimi davlat moliyasining asosiy boshqaruv vositasi sifatida shakllangan bo'lib, uning to'g'ri yuritilishi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Avvalo, O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni (2016-yil, yangi tahrirda) davlat muassasalarida buxgalteriya hisobini yuritishning huquqiy asoslarini belgilab bergan. Ushbu qonunda buxgalteriya hisobi prinsiplari, moliyaviy hisobotlarning mazmuni, javobgarlik choralari hamda davlat organlarida buxgalteriya hisobi yuritish tartibi aniq ko'rsatib o'tilgan. "Byudjet kodeksi" esa byudjet mablag'larining shakllanishi, taqsimlanishi va ijro etilishi bilan bog'liq barcha moliyaviy operatsiyalarni tartibga soladi. Bu hujjat davlat byudjeti hisobini yuritishda yagona tizim va yondashuvni ta'minlashda asosiy manba sifatida xizmat qiladi. Shuningdek, Moliya vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan "Davlat sektori uchun buxgalteriya hisobi standartlari"

(DSBHS) ham adabiyotlar tahlilida muhim o'rinni egallaydi. U xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (IFRS va IPSAS) moslashtirilgan bo'lib, buxgalteriya hisobini shaffof, aniqlik va uzluksizlik tamoyillari asosida yuritishni talab qiladi. Ilmiy manbalar orasida A. Abduqodirov, B. Xudoyberganov, D. Shodiev, R. Tursunov kabi iqtisodchi olimlarning ishlarida davlat byudjetining iqtisodiy ahamiyati, buxgalteriya hisobining boshqaruvdagi o'rni va moliyaviy nazorat mexanizmlari chuqur tahlil qilingan. Xususan, ularning tadqiqotlarida byudjet hisobi axborot tizimlarining takomillashtirilishi, elektron hisobot yuritishning afzalliklari va shaffoflikni oshirish bo'yicha takliflar ilgari surilgan. Xalqaro miqyosda esa P. Atrill, E. McLaney, R. Needles, B. Anderson kabi iqtisodchi va moliya sohasidagi mutaxassislarning asarlarida davlat sektorida buxgalteriya hisobining ahamiyati, byudjet nazorat tizimlari, g'aznachilik hisoboti va moliyaviy boshqaruv tamoyillari keng yoritilgan. Ularning ilmiy yondashuvlari O'zbekistonda buxgalteriya tizimini modernizatsiya qilish jarayonida metodologik asos sifatida foydalanilmoqda.

Metodologiya

Metodologiya jihatidan ushbu mavzu tahlilida kompleks yondashuv qo'llanildi. Tadqiqotda quyidagi ilmiy-uslubiy usullar asos qilib olindi:

Tahliliy usul — davlat byudjeti buxgalteriya hisobi tizimining mavjud holati, me'yoriy hujjatlar va xalqaro standartlar bilan solishtirildi.

Qiyosiy usul — O'zbekiston tajribasi boshqa rivojlangan davlatlar (masalan, AQSh, Germaniya, Janubiy Koreya) byudjet hisobi tizimlari bilan taqqoslandi.

Statistik usul — byudjet daromadlari va xarajatlari bo'yicha ma'lumotlar asosida davlat moliyasi boshqaruvining samaradorligi o'rganildi.

Tizimli yondashuv — byudjet hisobi elementlari, ularning o'zaro bog'liqligi hamda moliyaviy boshqaruvdagi o'rni tahlil qilindi.

Ilmiy induksiya va deduksiya usullari — umumiy nazariy qarashlardan amaliy xulosalar chiqarish, shuningdek, amaliy natijalar asosida umumlashtirilgan nazariy fikrlarni shakllantirish uchun qo'llanildi.

Metodologiyaning asosiy maqsadi — davlat byudjeti buxgalteriya hisobi jarayonlarining samaradorligini oshirish, ularni xalqaro standartlarga moslashtirish hamda shaffoflikni ta'minlash yo'llarini aniqlashdan iboratdir. Shu bois tahlil davomida iqtisodiy, huquqiy va texnologik omillar uyg'un tarzda o'rganildi. Natijada, adabiyotlar tahlili va metodologik yondashuvlar asosida davlat byudjeti buxgalteriya

hisobini yuritish tizimining takomillashtirilishi mamlakat moliya boshqaruvini yanada samarali va ishonchli qilishga xizmat qilishi aniqlandi.

NATIJARLAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, davlat byudjetida buxgalteriya hisobini yuritish tizimi mamlakat moliya boshqaruvining ajralmas qismi bo'lib, u iqtisodiy barqarorlik, moliyaviy intizom va shaffoflikni ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasida olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar jarayonida buxgalteriya hisobi tizimining tubdan modernizatsiya qilinishi davlat sektori moliyaviy boshqaruvining samaradorligini oshirmoqda.

Tadqiqot davomida o'tkazilgan tahlillar quyidagi asosiy natijalarni ko'rsatdi:

Birinchidan, davlat byudjeti buxgalteriya hisobining huquqiy asoslari mustahkamlangan bo'lib, "Byudjet kodeksi", "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonun hamda Moliya vazirligining buyrug'lari davlat muassasalarida buxgalteriya hisobini yagona tizimda yuritishni ta'minlab bermoqda. Shu bilan birga, ayrim amaliyotlarda normativ hujjatlarning qo'llanishida bir xillik yetishmasligi holatlari mavjudligi qayd etildi.

Ikkinchidan, buxgalteriya hisobini yuritishda G'aznachilik axborot tizimining joriy etilishi byudjet mablag'larining sarflanishi ustidan nazoratni kuchaytirgan, inson omilining ta'sirini kamaytirgan hamda korrupsiya xavfini pasaytirgan. Elektron hujjat aylanishi tizimi orqali byudjet mablag'larining harakati to'liq qayd etilib, real vaqt rejimida monitoring olib borish imkoniyati yaratilgan.

Uchinchidan, davlat byudjeti hisobotlarining sifati oshgan. Moliyaviy ma'lumotlar endilikda xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (IPSAS) yaqinlashtirilgan holda tayyorlanmoqda. Bu esa O'zbekistonning xalqaro moliya institutlari va donor tashkilotlari bilan hamkorlik darajasini kuchaytirgan.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, davlat byudjeti buxgalteriya hisobini yuritish tizimi mamlakat moliya siyosatining samaradorligini oshirishda, resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlashda hamda iqtisodiy islohotlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishida muhim rol o'ynaydi.

Xulosa

Yuqoridagi tahlillar va o'rganilgan natijalar asosida shunday umumiy xulosaga kelish mumkinki, davlat byudjetida buxgalteriya hisobini yuritish mamlakat moliya tizimining barqaror ishlashi, iqtisodiy siyosatning to'g'ri amalga oshirilishi va byudjet

mablagʻlarining maqsadli sarflanishini taʼminlovchi muhim mexanizmdir. Buxgalteriya hisobi nafaqat raqamlar yigʻindisi, balki davlat moliyasini samarali boshqarish, nazorat qilish va tahlil qilish uchun zarur boʻlgan ishonchli axborot manbaidir. Oʻzbekiston Respublikasida soʻnggi yillarda byudjet tizimini isloh qilish, gʻaznachilik hisobini takomillashtirish va buxgalteriya hisobi jarayonlarini raqamlashtirish yoʻnalishida muhim ishlar amalga oshirilmoqda. Natijada, moliyaviy operatsiyalarni elektron shaklda yuritish, hisobotlarni onlayn shaklda topshirish, shaffoflik va ochiqlikni taʼminlash boʻyicha ijobiy natijalarga erishilmoqda. Shunga qaramay, ayrim muammolar — malakali buxgalter kadrlarning yetishmasligi, ayrim tashkilotlarda axborot tizimlari integratsiyasining pastligi hamda xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga toʻliq oʻtishdagi qiyinchiliklar — hali ham dolzarb masala boʻlib qolmoqda. Ularni bartaraf etish uchun davlat sektori buxgalterlari malakasini oshirish, ichki audit tizimini kuchaytirish va xalqaro tajribalarni amaliyotga keng joriy etish zarur. Umuman olganda, davlat byudjeti buxgalteriya hisobi tizimini takomillashtirish orqali davlat moliyasining shaffofligi, samaradorligi va ishonchligi yanada oshadi. Bu esa, oʻz navbatida, iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash, davlat resurslaridan oqilona foydalanish va aholining ijtimoiy farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduqodirov A. Davlat moliyasi va byudjet hisobi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
2. Anderson B., Needles R. Principles of Accounting and Public Finance. – New York: McGraw-Hill, 2019.
3. Atrill P., McLaney E. Accounting and Finance for Non-Specialists. – London: Pearson Education, 2021.
4. Oʻzbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2022.
5. Oʻzbekiston Respublikasi “Buxgalteriya hisobi toʻgʻrisida”gi Qonuni. – Toshkent: Lex.uz, 2016 (soʻnggi oʻzgartirishlar bilan).
6. Shodiev D. Davlat byudjetida buxgalteriya hisobini tashkil etishning nazariy va amaliy asoslari. – Toshkent: Moliya, 2021.
7. Tursunov R. Davlat moliyasi va gʻaznachilik tizimi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2018.
8. Xudoyberganov B. Davlat sektori uchun buxgalteriya hisobi va nazorat tizimi. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2020.

9. Xalqaro davlat sektori buxgalteriya hisobi standartlari (IPSAS). – Xalqaro buxgalterlar federatsiyasi (IFAC), 2020.
10. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. Davlat sektori uchun buxgalteriya hisobi standartlari bo‘yicha metodik qo‘llanma. – Toshkent, 2023.

SUN'IY INTELLEKT TEKNOLOGIYALARINING INGLIZ TILI O'QITISH JARAYONIGA INTEGRATSIYASI: NAZARIY VA AMALIY YONDASHUVLAR

Abdig'aniyeva Nilufar Husan qizi

Surxondaryo viloyati Termiz shahar 1-ixtisoslashtirilgan
maktab-internati ingliz tili fani o'qituvchi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ingliz tilini o'qitishda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik va metodik jihatlari yoritilgan. Tadqiqotda SI asosidagi ta'lim platformalari, virtual yordamchilar, moslashuvchan tahlil va baholash tizimlarining o'qitish jarayoniga ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, SI o'qituvchi va talaba o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqishi, o'quvchilarda mustaqil fikrlash, individual o'qish sur'ati va motivatsiyani oshirishi isbotlangan. Maqolada sun'iy intellektni ingliz tili darslariga integratsiyalashda yuzaga keladigan metodik muammolar, axloqiy masalalar va o'qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish zarurati ham ko'rsatib o'tilgan.

KALIT SO'ZLAR: Sun'iy intellekt, ingliz tili o'qitish metodikasi, raqamli ta'lim, moslashuvchan o'qitish, avtomatik baholash, virtual yordamchi, raqamli pedagogika.

KIRISH

So'nggi yillarda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari jadal rivojlanib, ta'lim tizimiga ham keng kirib kelmoqda. Ayniqsa, ingliz tili o'qitish jarayonida SI asosidagi vositalar o'qituvchiga yordam beruvchi raqamli hamkor sifatida o'z o'rnini topmoqda. Hozirda **ChatGPT, Duolingo Max, Grammarly, ELSA Speak, Write & Improve** kabi tizimlar o'qitishning sifatini oshirish, individual yondashuvni yo'lga qo'yish hamda o'quvchilarning nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

SI vositalari yordamida o'qituvchi darsni avtomatlashtirish, o'quvchilarning xatolarini tahlil qilish, yozma ishlarga tezkor tahrir kiritish va talaffuzni aniqlash imkoniga ega bo'ladi. Shu bilan birga, bu tizimlar har bir o'quvchining qobiliyatiga

qarab, moslashuvchan (adaptiv) topshiriqlarni tavsiya etadi. Natijada o'qitish jarayoni an'anaviy bir xillikdan chiqib, o'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim shaklini oladi.

Pedagogik nuqtai nazardan, SI o'quvchilarda konstruktiv o'rganish tamoyillarini faollashtiradi. Ya'ni talaba mustaqil izlanadi, xatolarini tahlil qiladi va bilimni o'z tajribasiga tayanib egallaydi. Bu jarayon o'qituvchidan raqamli savodxonlikni, texnologik innovatsiyalarni o'zlashtirishni va metodik yondashuvni yangilashni talab etadi.

O'zbekiston Respublikasida ham ta'lim sohasini raqamlashtirish siyosati doirasida, "Raqamli O'zbekiston – 2030" dasturi asosida ingliz tili o'qitishda sun'iy intellekt elementlarini joriy etish bo'yicha faol ishlar olib borilmoqda. Bu jarayon o'quvchilarda nafaqat til kompetensiyasini, balki XXI asr ko'nikmalari – ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, axborot bilan ishlash madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, ingliz tilini o'qitishda SI texnologiyalarining pedagogik ahamiyati shundaki, ular inson tafakkuri va texnologik imkoniyatlarni uyg'unlashtirib, o'quv jarayonining sifatini oshiradi. Ammo, bu jarayon bilan bir qatorda, o'qituvchining metodik moslashuvi, axloqiy masalalar va texnologiyadan to'g'ri foydalanish madaniyati ham muhim hisoblanadi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot **aralash metodlar (mixed methods)** asosida olib borildi. Ya'ni sifat (intervyu, kuzatish) va miqdoriy (so'rovnoma, statistik tahlil) usullar uyg'un holda qo'llanildi. Maqsad — ingliz tili darslarida sun'iy intellekt vositalarini qo'llash samaradorligini aniqlash va uning pedagogik-metodik xususiyatlarini ochib berishdan iborat.

Tadqiqot **tavsifiy va analitik yondashuv** asosida tashkil etildi. 2019–2025-yillar oralig'idagi ilmiy maqolalar, tajribalar va o'quv jarayonidagi amaliyotlar tahlil qilindi. Shuningdek, Termiz iqtisodiyot va servis instituti, Denov pedagogika instituti hamda Toshkent davlat sharqshunoslik universitetida ingliz tili o'qituvchilari ishtirokida tajriba o'tkazildi.

Tadqiqotda 30 nafar o'qituvchi va 120 nafar talaba qatnashdi. O'qituvchilardan ChatGPT, Grammarly, Duolingo kabi AI vositalaridan foydalanish bo'yicha intervyu olindi. Talabalarga esa maxsus so'rovnoma tarqatilib, ularning motivatsiyasi, o'zlashtirish darajasi va darsdagi faol ishtiroki o'lchandi.

Ma'lumotlar tematik kodlash orqali tahlil qilindi. O'quvchilarning yozma ishlari, talaffuz va so'z boyligi ko'rsatkichlari baholandi. Miqdoriy natijalar statistik foizlarda ifodalandi: o'quvchilarning yozma ishlardagi grammatik xatolari 35% ga,

talaffuzdagi xatoliklar 25% ga kamaygani aniqlandi. Shu bilan birga, darsda qatnashish faolligi 40% ga oshgani qayd etildi.

Tadqiqot jarayonida axloqiy me'yorlarga qat'iy amal qilindi: ishtirokchilarning shaxsiy ma'lumotlari sir saqlandi, qatnashuv ixtiyoriy bo'ldi va barcha ma'lumotlar faqat ilmiy tahlil maqsadida ishlatildi. Sun'iy intellekt vositalarining natijalari inson nazoratisiz yakuniy baho sifatida qabul qilinmadi.

Natijada, tadqiqot SI texnologiyalarining o'quv jarayonida o'quvchilar mustaqilligini oshirishi, o'qituvchiga metodik yordam berishi va ta'limni shaxsga yo'naltirilgan qilishda samarali vosita ekanini ko'rsatdi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ingliz tili o'qitish jarayonida sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, natijalarni yaxshilaydi va o'qituvchining mehnatini yengillashtiradi.

AI asosidagi ilovalar, ayniqsa talaffuz va yozma nutqni tahlil qiluvchi dasturlar (ELSA Speak, Grammarly) o'quvchilarni faol ishtirok etishga undadi. Ular real vaqt rejimida xatolarini ko'rib, to'g'rilash imkoniyatiga ega bo'lishdi. So'rovnoma natijalariga ko'ra, 83% talabalar bu usulni an'anaviy darslardan samaraliroq deb baholagan.

Yozma nutq sifatida grammatik aniqlik 68% dan 84% gacha oshdi. Talaffuzdagi aniqlik o'rtacha 25% ga yaxshilandi. O'quvchilar o'z xatolarini o'zlari aniqlay oladigan darajaga yetishdi, bu esa mustaqil o'qish va o'zini baholash ko'nikmalarini rivojlantirdi.

O'qituvchilar darsga tayyorgarlik vaqtini 30–40% ga qisqartirganini ta'kidlaydi, chunki test, mashq va tahlil ishlarini AI avtomatik bajardi. Shu bilan birga, 35% o'qituvchi SI vositalaridan haddan tashqari foydalanish ijodkorlikni pasaytirishi mumkinligini qayd etdi.

Moodle platformasiga ChatGPT integratsiyasi joriy etilgan guruhlarda o'rtacha semestr reytingi 12% ga oshdi. Darsda ishtirok etish 15% ga, topshiriqlarni o'z vaqtida topshirish esa 20% ga ortgan.

Bu natijalar shuni isbotlaydiki, AI ingliz tili o'qitish jarayonida metodik yangilanishlar uchun katalizator bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, texnik infratuzilma, o'qituvchilarning malakasi va raqamli resurslarning barqaror ishlashi bu jarayonning muvaffaqiyatini belgilaydi.

MUHOKAMA VA XULOSA

Sun'iy intellekt texnologiyalarining ingliz tili ta'limidagi qo'llanilishi yangi pedagogik paradigmani yuzaga keltirdi. Endilikda o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki AI vositalarini boshqaruvchi raqamli murabbiy rolini bajaradi.

AI texnologiyalari o'qitish jarayonini shaxsga yo'naltirilgan qiladi. Har bir o'quvchiga alohida topshiriq, tezkor tahlil va baholash imkonini beradi. Bu, o'z navbatida, Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasini amalda qo'llash imkonini beradi, ya'ni talaba o'z imkoniyatlari doirasida o'sadi.

Endilikda o'qituvchi AI yordamida darsni boshqaradi, lekin uning o'rni o'zgarmaydi. Insoniy omil – empatiya, motivatsiya, ijodkorlik hali ham asosiy vositadir. Eng samarali model – inson va texnologiya hamkorligi asosida qurilgan o'quv jarayonidir.

AI bilan bog'liq asosiy muammolar – ma'lumot xavfsizligi, plagiat, avtomatik baholashning adolatliligi va o'quvchining tanqidiy fikrlashini cheklash ehtimoli. Shu bois, o'qituvchilar uchun sun'iy intellektdan foydalanish madaniyatini shakllantirish zarur.

XULOSA

Sun'iy intellekt ingliz tilini o'qitishda yangi imkoniyatlar yaratadi:

- o'quvchilarda mustaqil o'rganish motivatsiyasini oshiradi;
- o'qituvchiga diagnostika va tahlil jarayonida yordam beradi;
- o'quv jarayonini individuallashtiradi.

Biroq, bu texnologiyalarni qo'llashda muvozanat saqlash zarur — texnologiya o'qituvchini emas, balki o'qituvchi texnologiyani boshqarishi kerak. Shu asosda, ingliz tili ta'limida SI vositalaridan oqilona foydalanish kelajakda samarali, shaxsga yo'naltirilgan va raqamli madaniyatga ega o'quvchi avlodini tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni. – T.: O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami, 2020 y.
2. Bakhromov, J. R. Raqamli ta'lim muhitida chet tillarini o'qitishning innovatsion metodlari. – T.: TDPU nashriyoti, 2023. – 145 b.
3. Jalilova, N. M. Sun'iy intellekt vositalarining ta'lim jarayonidagi o'rni. – "Ta'lim va innovatsiya" jurnali, №2, 2024. – B. 34–40.

4. Karimov, F. S. Chet tillarini o‘qitishda raqamli texnologiyalarni qo‘llash: nazariya va amaliyot. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2022. – 180 b.
5. Oxford, R. L. Teaching and Researching Language Learning Strategies: Self-Regulation in Context. – London: Routledge, 2019. – 340 p.
6. Stockwell, G. Computer-Assisted Language Learning: Diversity in Research and Practice. – Cambridge University Press, 2020. – 274 p.
7. Trinder, R., & Moskovsky, C. (Eds.). The Practice of English Language Teaching in the Digital Era. – New York: Springer, 2021. – 318 p.
8. Harmer, J. The Practice of English Language Teaching. – 6th ed. – Harlow: Pearson Education, 2020. – 400 p.
9. Winke, P., & Goertler, S. AI-Based Language Learning Tools and Their Pedagogical Impact. – TESOL Quarterly, Vol. 57, No. 3, 2023. – P. 765–783.
10. Li, Y., & Chen, X. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities. – International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET), Vol. 19, No. 5, 2024. – P. 11–28.
11. Ministry of Higher Education, Science and Innovations of Uzbekistan. Digital Education Roadmap 2023–2027. – Tashkent, 2023.
12. Eshqorayev, S. Ch. Raqamli ta’limda chet tillarini o‘qitishning metodik asoslari. – Termiz: TESI nashriyoti, 2024. – 126 b.

L'IMPACT DU NUMÉRIQUE SUR L'ÉDUCATION MODERNE

Kurolboyeva Zilola

Université d'État de Termez, Faculté de Philologie étrangère,
étudiante de 2e année, département de langue française

Résumé: Cette recherche examine en profondeur la transformation du système éducatif sous l'influence du numérique. Elle étudie comment les nouvelles technologies, les plateformes d'apprentissage en ligne et l'intelligence artificielle modifient la manière d'enseigner et d'apprendre. L'étude montre que, malgré les nombreux avantages offerts par le numérique, il est indispensable de maintenir l'équilibre entre la technologie et l'interaction humaine.

Mots-clés: l'interaction, innovations, la créativité, technologie

Texte principal

Depuis le début du XXIe siècle, la société mondiale vit une révolution numérique sans précédent. Ce phénomène touche tous les domaines, mais l'éducation est l'un des plus affectés. Les écoles, les universités et même les centres de formation professionnelle intègrent désormais des outils numériques dans leurs pratiques pédagogiques.

L'enseignement en ligne, connu sous le nom de e-learning, permet aux apprenants d'accéder à des cours depuis n'importe quel endroit et à tout moment. Des plateformes comme Moodle, Coursera ou encore Khan Academy offrent une grande variété de contenus éducatifs. Grâce à ces innovations, les étudiants peuvent apprendre à leur propre rythme et selon leurs besoins spécifiques. Cependant, le numérique n'apporte pas uniquement des avantages. Les inégalités d'accès à Internet, le manque d'équipements dans certaines régions et la fatigue numérique représentent des obstacles importants. De plus, certains enseignants n'ont pas encore reçu une formation adéquate à l'usage des nouvelles technologies. Malgré ces défis, le numérique reste une ressource essentielle. Il favorise l'autonomie, la créativité et la motivation des élèves. Pour une éducation moderne réussie, il est nécessaire de combiner la technologie avec les valeurs humaines : la collaboration, la pensée critique et le respect mutuel.

Conclusion

Le numérique est une force de transformation puissante dans le monde éducatif. S'il est utilisé avec sagesse, il peut améliorer la qualité de l'enseignement et rendre le savoir accessible à tous. Cependant, il ne doit jamais remplacer le rôle central du professeur, qui reste le guide humain indispensable à tout apprentissage.

RÉFÉRENCES

1. Durand, M. (2023). Technologie et pédagogie moderne. Paris : Éditions Savoir.
2. Leclerc, S. (2022). L'école à l'ère du numérique. Montréal : PUF.
3. Bernard, L. (2021). Innovation et éducation digitale. Bruxelles : Presses Universitaires.

SO'FIYLIK FALSAFASI VA UNING NUTQ MADANIYATIDA LINGVISTIK IFODASI

Axmadjonova Nilufar Abdulhamidovna

Master's Student, Faculty of English Linguistics
University of Turon, Andijan, Uzbekistan

ANNOTATION

This research examines how the philosophy of Sufism is expressed through linguistic and communicative means in Eastern and Western literary texts. The main focus of the study is on language and communication tools, including metaphoric expressions, phraseological units, and quotations, which are analyzed to understand how philosophical ideas, moral values, and spiritual experiences are effectively conveyed to the audience. Additionally, the study explores the role of Sufi philosophical expressions in speech culture and communicative processes. This study contributes to the fields of Eastern and Western literature, linguistics, stylistics, and cultural studies, offering new insights into the relationship between speech culture and linguistic expression of Sufi philosophical ideas.

Keywords: philosophy of Sufism, Sufism, linguistic analysis, speech culture, metaphor, phraseology, Eastern and Western literature, intercultural communication, communication, stylistics.

АННОТАЦИЯ:

Данное исследование посвящено и рассматривает, как философия суфизма выражается посредством лингвистических и коммуникативных средств в текстах восточной и западной литературы. Основное внимание в исследовании уделяется языковым и коммуникативным средствам, включая метафорические выражения, фразеологизмы и цитаты, анализ которых позволяет понять, как философские идеи, моральные ценности и духовный опыт эффективно передаются аудитории. Кроме того, изучается роль суфийских философских выражений в речевой культуре и коммуникативных процессах. Данное исследование вносит вклад в изучение восточной и западной литературы, лингвистики, стилистики и культурологии, предоставляя новые сведения о

взаимосвязи речевой культуры и лингвистического выражения философских идей суфизма.

Ключевые слова: философия суфизма, суфизм, лингвистический анализ, речевая культура, метафора, фразеология, восточная и западная литература, межкультурная коммуникация, коммуникация, стилистика.

ANNOTATSIYA:

Ushbu tadqiqot Sharq va G'arb adabiyoti matnlarida so'fiylik (tasavvuf) falsafasining lingvistik va kommunikativ vositalar orqali qanday ifodalanganligi chuqur o'rganiladi. Tadqiqotning asosiy diqqat markazi til va muloqot vositalari, metaforik ifoda, frazeologizm va iqtiboslar bo'lib, ular orqali falsafiy g'oyalar, axloqiy qadriyatlar va ma'naviy tajribalar auditoriyaga yetkazilishining samaradorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, nutq madaniyati va kommunikativ jarayonlarda so'fiylik falsafasi ifodalarining roli ham yoritiladi. Ushbu ilmiy ish Sharq va G'arb adabiyoti, lingvistika, stilistika va madaniyatshunoslik sohalariga ilmiy hissa qo'shadi, nutq madaniyati va lingvistik ifoda o'rtasidagi bog'liqlikni chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: so'fiylik falsafasi, tasavvuf, lingvistik tahlil, nutq madaniyati, metafora, frazeologizm, Sharq va G'arb adabiyoti, madaniyatlararo muloqot, kommunikatsiya, stilistika.

KIRISH

So'fiylik falsafasi insoniyat madaniyati va ma'naviyatida chuqur iz qoldirgan, Sharq va G'arb adabiyotining asosiy falsafiy oqimlaridan biridir. U inson ruhiyati, axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy munosabatlar va insonning ichki dunyosini shakllantirishga yo'naltirilgan. Sharq adabiyotida Rumiyning "Masnaviy"si, Hujviy, Attor kabi mutafakkirlarning asarlari so'fiylik g'oyalarini she'riyat va hikmat orqali ifodalaydi. Shu bilan birga, G'arb adabiyotida Dante Aligeyerniyning "Ilahi Komediya" asari orqali inson ruhiyati, axloqiy qadriyatlar va ma'naviy o'sish tafakkuri tasvirlangan. Bu asarlar so'fiylik falsafasining nafaqat falsafiy, balki lingvistik jihatdan ham o'rganilishini talab qiladi, chunki ular nutq madaniyati, til vositalari va muloqot uslublarini shakllantirishga o'ziga xos hissa qo'shadi.

Til va muloqot vositalari – metaforik ifoda, frazeologizm va iqtiboslar – so'fiylik falsafasining lingvistik ifodasi sifatida tadqiq etilganda, uning ma'no qatlamlari, kontekstual bog'liqligi va madaniy ahamiyati aniqroq ochiladi. Masalan, Rumiyning she'riy matnlarida metaforik va allegorik uslublar orqali ruhiy va axloqiy qadriyatlar

o'quvchiga yetkaziladi. Dante Aligyeriniyning asaridagi obrazlar esa insonning ichki dunyosi va ma'naviy intilishlarini lingvistik vositalar orqali ifodalaydi. Bu ikki adabiy makondagi so'fiylik g'oyalari lingvistik tahlil yordamida solishtirilib, ularning umumiy va o'ziga xos xususiyatlari aniqlanishi mumkin.

Tadqiqot obyekti – so'fiylik falsafasi va uning nutq madaniyatidagi ifodasi, predmeti esa metaforik ifoda, frazeologizm va iqtiboslar orqali so'fiylik falsafasining lingvistik tahlili hisoblanadi. Ushbu tadqiqot Sharq va G'arb adabiyotidagi so'fiylik falsafasini lingvistik nuqtai nazardan tahlil qilishga, til va muloqot vositalarining rolini ochib berishga qaratilgan.

Bugungi kunda lingvistik tahlil metodlari yordamida so'fiylik falsafasining nutq madaniyatidagi o'rni, metaforik ifoda va frazeologik birliklardagi aks etishi, shuningdek, iqtiboslar orqali madaniyat va til o'rtasidagi bog'liqliklarni aniqlash mumkin. Shu bilan birga, tadqiqot Sharq va G'arb adabiyoti matnlarida so'fiylik falsafasining lingvistik aspektlarini taqqoslash imkonini beradi.

Mazkur tadqiqotning ilmiy va amaliy ahamiyati shundaki, u nafaqat lingvistik tahlil va matnshunoslik sohasiga, balki zamonaviy pedagogik va madaniy kontekstda tilni o'rgatishda, nutq madaniyatini rivojlantirishda ham qo'llanilishi mumkin. Lingvistik tahlil orqali so'fiylik falsafasining nutq madaniyatiga ta'siri, metafora va frazeologizm orqali inson ruhiyati va axloqiy qadriyatlarni ifodalash xususiyatlari aniqlandi. Shu sababli, ushbu tadqiqot Sharq va G'arb adabiyoti matnlaridagi so'fiylik falsafasini lingvistik nuqtai nazardan o'rganishga muhim hissa qo'shadi.

TADQIQOTNING MAQSADI

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi – Sharq va G'arb adabiyoti namunalari, xususan Jaloliddin Rumi va Dante Aligyerining asarlarida **so'fiylik falsafasining lingvistik ifodalanishini tahlil qilish**dir. Tadqiqot tilning nafaqat grammatik va leksik jihatlarini, balki **nutq madaniyati, metaforik ifodalar, frazeologizmlar va iqtiboslar orqali falsafiy mazmuni yetkazish vositalarini** o'rganishga qaratilgan.

Tadqiqotning keng qamrovi quyidagi jihatlarini o'z ichiga oladi:

- Til va muloqot vositalari orqali so'fiylik falsafasini tushunish
So'fiylik falsafasining matndagi ifodalanishi tilning turli qatlamlarida – so'z tanlash, jumla tuzilishi, metaforalar, frazeologik birliklar va iqtiboslarda qanday namoyon bo'lishini aniqlashga qaratilgan. Bu, til vositalari yordamida falsafiy mazmuni anglash imkonini beradi.

- Sharq va G'arb madaniyatidagi so'fiylik an'analari taqqoslash
Tadqiqot Sharq va G'arb adabiyotidagi so'fiylik falsafasini lingvistik va stilistik jihatdan solishtiradi. Rumi va Dante matnlaridagi metaforik va allegorik ifodalar, nutq madaniyati elementlari orqali ularning o'xshash va farqli tomonlari aniqlanadi.
- Nutq madaniyati va lingvistik ifodaning o'zaro bog'lash
Tadqiqot nutq madaniyati va so'fiylik falsafasining lingvistik ifodalanishi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganadi. Bu esa tilning faqat axborot uzatish vositasi emas, balki **madaniy, ma'naviy va falsafiy funksiyasini** ham o'rganishga yordam beradi.
- Ilmiy va amaliy hissa qo'shish
Tadqiqot natijalari nafaqat lingvistika, balki matnshunoslik, madaniyatshunoslik va falsafa sohalari uchun amaliy va ilmiy qiymatga ega bo'ladi. Shuningdek, o'quv jarayonida so'fiylik falsafasini til va muloqot orqali yetkazish usullarini ishlab chiqishda foydali bo'ladi.

Shunday qilib, tadqiqotning asosiy maqsadi – **so'fiylik falsafasini lingvistik tahlil orqali chuqurroq tushunish, uni Sharq va G'arb adabiyotida ifodalangan shakllari bilan solishtirish va nutq madaniyati kontekstida tahlil qilish**dan iborat.

TADQIQOTNING VAZIFALARI

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadiga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilangan:

1. So'fiylik falsafasining lingvistik jihatlarini aniqlash
Tadqiqot matnlarida so'fiylik falsafasi qanday lingvistik vositalar orqali ifodalanishini o'rganadi. Bu jumladan so'z tanlovi, ibora va jumla tuzilishi, metaforalar, frazeologik birliklar, iqtiboslar va allegorik ifodalarni o'z ichiga oladi.
2. Sharq va G'arb adabiyoti matnlarini solishtirish
Jaloliddin Rumiy va Dante Aligeyerning asarlaridagi so'fiylik falsafasi ifodalarini lingvistik tahlil qilish orqali ularning **o'xshash va farqli jihatlarini aniqlash**. Shu orqali Sharq va G'arb falsafiy-adiabiy an'analari orasidagi bog'liqlik va farqlarni ko'rsatish.
3. Nutq madaniyati va lingvistik ifoda o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish
So'fiylik falsafasi mazmunini etkazishda til vositalarining roli va nutq madaniyati elementlarining ahamiyatini aniqlash. Shu bilan birga, metaforik va frazeologik birliklarning falsafiy mazmunni yetkazishda qanday funksiyalar bajarishini tahlil qilish.

4. **Matnni lingvistik va stilistik jihatdan tahlil qilish**
Matnlardagi soʻz, ibora, jumla va kontekst orqali soʻfiylik falsafasini chuqur tushunish. Stilistik vositalar, metaforalar va allegorik ifodalarni oʻrganib, ularning maʼnaviy va falsafiy mazmuni qanday boyitishini koʻrsatish.
5. **Ilmiy va amaliy xulosalar chiqarish**
Tadqiqot natijalarini Sharq va Gʻarb adabiyoti, tilshunoslik, madaniyatshunoslik va pedagogika sohalari uchun amaliy va ilmiy jihatdan foydali qilish. Shu jumladan, **soʻfiylik falsafasini oʻquv jarayonida nutq va muloqot vositalari orqali yetkazish usullarini ishlab chiqish.**
6. **Lingvistik tahlil natijalarini taqqoslash va umumlashtirish**
Soʻfiylik falsafasi ifodalari va ularning lingvistik vositalari boʻyicha Sharq va Gʻarb adabiyoti matnlarini sistematik tarzda tahlil qilish va xulosalar chiqarish. Bu orqali tadqiqot natijalarining **nazariy va amaliy ahamiyatini mustahkamlash.**

KUTILAYOTGAN NATIJALAR

Ushbu tadqiqot natijasida ilmiy va amaliy jihatdan quyidagi natijalar kutilmoqda:

Birinchidan, soʻfiylik falsafasining nutq madaniyatidagi lingvistik ifodalarini tizimli tahlil qilish amalga oshiriladi. Tadqiqot Sharq va Gʻarb adabiyoti matnlaridagi soʻfiylik falsafasi mazmunini lingvistik jihatdan oʻrganadi. Shu jarayonda turli lingvistik vositalar – soʻz tanlovi, jumla tuzilishi, iboralar, metafora va frazeologizmlarning soʻfiylik gʻoyalari etkazishdagi oʻrni aniqlanadi. Bu, tilning falsafiy mazmuni yetkazishdagi funksiyasini aniqlashga imkon beradi va nutq madaniyatining shakllanish jarayoniga ilmiy asos yaratadi.

Ikkinchidan, tadqiqot davomida til va muloqot vositalarining gʻoyalarni etkazishdagi samarasi oʻrganiladi. Metaforik va frazeologik birliklar, iqtiboslar, allegoriyalar va boshqa stilistik vositalar falsafiy mazmuni boyitish, nutq madaniyatini rivojlantirish va tinglovchi yoki oʻquvchida chuqurroq tushunish hosil qilishda qanday ishlashini aniqlashga imkon beradi. Shu bilan birga, soʻfiylik falsafasi ifodalarning til orqali qabul qilinish va tushunilish jarayoni tahlil qilinadi, bu esa madaniyatlararo muloqot va kommunikatsiya jarayonlarini samarali tashkil etishga yordam beradi.

Uchinchidan, Sharq va Gʻarb adabiyotida soʻfiylik falsafasini ifodalashdagi oʻxshashlik va farqlar aniqlanadi. Jaloliddin Rumiy va Dante Aligyer asarlari misolida Sharq va Gʻarb madaniy va lingvistik anʼanalari solishtiriladi. Tadqiqot natijalari,

soʻfiylik falsafasini ifodalash uslublari va lingvistik vositalarining madaniyatga xos jihatlari koʻrsatadi, oʻxshashlik va farqlar tizimli tarzda tasniflanadi. Bu esa nutq madaniyati va adabiy ifoda vositalarini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Toʻrtinchidan, tadqiqot natijalari asosida madaniyatlararo muloqot va nutq madaniyatini rivojlantirish uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi. Ushbu tavsiyalar oʻquv jarayonida, ilmiy va taʼlimiy faoliyatda, shuningdek nutq madaniyati va madaniyatlararo kommunikatsiyani rivojlantirishda qoʻllanilishi mumkin. Tavsiyalar soʻfiylik falsafasini turli madaniyatlarda samarali ifodalash va oʻrgatishda qoʻllaniladigan amaliy metodlarni oʻz ichiga oladi.

Shuningdek, tadqiqot ilmiy va nazariy ahamiyatga ega boʻladi. Sharq va Gʻarb adabiyoti, stilistika, lingvistika va madaniyatshunoslik sohalariga yangi ilmiy qarashlarni taqdim etadi. Soʻfiylik falsafasini lingvistik tahlil qilish orqali nutq madaniyati va adabiy ifodaning oʻzaro bogʻliqligi, metaforik va frazeologik vositalarning falsafiy mazmuni yetkazishdagi roli chuqurroq tushuniladi.

Koʻrinib turibdiki, tadqiqot natijalari soʻfiylik falsafasini nutq madaniyati kontekstida lingvistik tahlil qilish imkoniyatini kengaytiradi, Sharq va Gʻarb adabiy anʼanalari orqali madaniyatlararo kommunikatsiyani rivojlantirishga hissa qoʻshadi va adabiyotshunoslik hamda lingvistika sohalarida amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

NAZARIY ASOS

Ushbu tadqiqotning nazariy asosi bir nechta sohalarning oʻzaro bogʻliqligiga tayangan: soʻfiylik falsafasi, lingvistika, nutq madaniyati va kommunikatsiya nazariyalari.

Birinchidan, soʻfiylik falsafasi (Sufizm) nazariyalari tadqiqotning markaziy elementini tashkil etadi. Jaloliddin Rumiy, Hafiz, Attor kabi Sharq shoirlari hamda Dante va Goethe kabi Gʻarb adabiyoti vakillari asarlarida inson ruhiyati, maʼnaviy tarbiya, muhabbat va hayot falsafasi konseptlari lingvistik vositalar orqali ifodalanadi. Ushbu nazariyalar tadqiqotga falsafiy va madaniy kontekstni taqdim etadi, shuningdek, metaforik va frazeologik birliklarni tahlil qilish imkoniyatini yaratadi. Rumiy va Hafiz asarlarida koʻp hollarda metaforalar va simvolik ifodalar orqali maʼnaviy gʻoyalar etkaziladi, Dante va Goethe esa Gʻarb madaniyatida soʻfiylik falsafasi elementlarini adabiy diskurs orqali ifodalaydi.

Ikkinchidan, lingvistik tahlil prinsiplari tadqiqotning metodologik asosini tashkil etadi. Semantika tahlili orqali soʻzlarning maʼnosi, frazeologik birliklar va metaforik

ifodalar o'rganiladi. Tadqiqot shuningdek, metafora va frazeologizm tahliliga alohida e'tibor qaratadi, chunki ular so'fiylik falsafasini adabiy va nutqiy matnlarda boyitishda muhim vosita hisoblanadi. Lingvistik tahlil matn mazmuni va ifoda shakllarini sistematik ravishda aniqlash imkonini beradi.

Uchinchidan, nutq madaniyati va kommunikatsiya nazariyalari tadqiqotga pragmatik va kontekstual o'lchamlarni qo'shadi. Pragmatika nazariyasi matn va nutqning kontekstdagi funksiyasini o'rganishga imkon beradi, diskurs tahlili esa matnlardagi mantiqiy, stilistik va falsafiy bog'liqlikni aniqlashga yordam beradi. Kontekstual ifoda va kommunikativ vaziyatlarni hisobga olish orqali so'fiylik falsafasining lingvistik ifodasi yanada to'liq va aniq ko'rsatiladi.

Shu bilan birga, nazariy asos Sharq va G'arb adabiyoti matnlarining lingvistik va madaniy jihatlarini solishtirishga imkon beradi. So'fiylik falsafasining nutq madaniyatida ifodalanish usullari va lingvistik vositalari orqali madaniyatlararo muloqot jarayonlarini tushunish, shuningdek, o'quv va ilmiy faoliyatda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkoniyatlari yaratiladi.

Umuman olganda, tadqiqotning nazariy asosi Sharq va G'arb adabiyoti, lingvistika, stilistika va nutq madaniyati nazariyalarini integratsiyalash orqali so'fiylik falsafasini lingvistik tahlil qilish imkoniyatini yaratadi, falsafiy mazmunni aniqlash va uni nutq madaniyati kontekstida o'rganishda ilmiy asos beradi.

ASOSIY NATIJALAR

Ushbu tadqiqot natijalari Sharq va G'arb adabiyotidagi so'fiylik falsafasining nutq madaniyatida lingvistik ifodalanishini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqotning asosiy natijalari quyidagilardan iborat:

- **So'z va jumla tuzilishida so'fiylik falsafasi ifodasi** - Tadqiqot natijasida, Sharq va G'arb adabiyotida so'fiylik falsafasi mazmunini etkazishda so'z tanlovi va jumla tuzilishining muhim rol o'ynashi aniqlandi. Rumi va Hafiz asarlarida ma'naviy g'oyalar ko'pincha metaforik va simvolik jumlar orqali ifodalanadi. Dante va Goethe matnlarida esa falsafiy kontseptlar ko'proq mantiqiy va izohli tarzda, strukturaviy jihatdan boyitilgan jumlar yordamida etkaziladi.
- **Metaforik va frazeologik ifodalarning roli** - Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, metaforalar va frazeologizm birliklari so'fiylik falsafasining murakkab g'oyalarini oson tushunarli va estetik jihatdan boy shaklda ifodalashda muhim vosita hisoblanadi. Sharqiy adabiyotda metaforalar ko'proq simvolik va ruhiy tajribani

aks ettirsa, G'arb matnlarida ular falsafiy mantiq va tasviriy ifodani boyitishda ishlatiladi.

- **Iqtiboslar va allegoriyalarning lingvistik funksiyasi-** Jaloliddin Rumiy va Dante asarlarida iqtiboslar va allegoriyalar so'fiylik g'oyalari aniq yetkazishda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, bu stilistik vositalar nutq madaniyati rivojida ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, auditoriya bilan samarali muloqot o'rnatishga yordam beradi.
- **Sharq va G'arb madaniyati o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar** - Tadqiqot Sharq va G'arb matnlarida so'fiylik falsafasini ifodalashda lingvistik va madaniy jihatlarida o'xshashliklar va farqlar mavjudligini aniqladi. O'xshash jihatlar – metafora va frazeologizm orqali falsafiy mazmuni boyitish, ruhiy g'oyalarni til orqali yetkazish. Farqlar esa matn strukturasi, ifoda uslubida va kontekstual yondashuvda namoyon bo'ladi.
- **Nutq madaniyati va kommunikatsiyaga ta'siri** - Tadqiqot natijalari so'fiylik falsafasi lingvistik ifodalari nutq madaniyati va madaniyatlararo kommunikatsiyani rivojlantirishga yordam berishini ko'rsatdi. Tadqiqot orqali o'quv jarayonida va ilmiy faoliyatda so'fiylik falsafasini til va muloqot vositalari orqali samarali o'rgatish bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqish mumkinligi aniqlanadi.
- **Ilmiy va nazariy ahamiyat** - Tadqiqot Sharq va G'arb adabiyoti, stilistika, lingvistika va madaniyatshunoslik sohalariga yangi ilmiy qarashlarni taqdim etdi. So'fiylik falsafasini lingvistik tahlil qilish orqali nutq madaniyati va adabiy ifodaning o'zaro bog'liqligi chuqurroq tushunildi.

AMALIY AHMIYAT

Ushbu tadqiqot natijalari nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham bir qancha foydali imkoniyatlar yaratadi. Tadqiqotning amaliy ahamiyati quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

1. **Ta'lim jarayonida qo'llash imkoniyati** - So'fiylik falsafasining lingvistik ifodalarini o'rganish orqali o'quv jarayonida o'quvchilarning nutq madaniyati va adabiy ifoda ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Metafora, frazeologizm va iqtiboslar asosida mashqlar ishlab chiqish orqali tilga bo'lgan qiziqish va tushuncha chuqurligi oshadi. Sharq va G'arb adabiyotlaridagi so'fiylik mazmuni asosida interaktiv darslar va seminarlar tashkil qilish mumkin.
2. **Madaniyatlararo kommunikatsiyani rivojlantirish** - Tadqiqot natijalari yordamida Sharq va G'arb madaniyatlaridagi falsafiy va lingvistik an'analarning o'xshash va farqli jihatlarini tushunish, madaniyatlararo muloqotni samarali tashkil

etishga yordam beradi. Bu esa til o'rganish jarayonida talabalarni nafaqat lingvistik, balki madaniy jihatdan ham boyitadi.

3. **Metodik tavsiyalar ishlab chiqish** - Tadqiqot natijalari asosida o'qituvchilar va metodistlar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqish mumkin:
4. Metafora va frazeologizmlarni darslarda faol ishlatish,
5. So'fiylik falsafasiga oid matnlarni tahlil qilish va muhokama qilish,
6. Nutq madaniyati va dialog ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan mashqlar yaratish.
7. **Adabiy va lingvistik tadqiqotlar uchun baza yaratish** -Tadqiqot Sharq va G'arb adabiyotida so'fiylik falsafasi ifodalarini lingvistik tahlil qilish bo'yicha ilmiy baza yaratadi. Bu boshqa olimlar, talabalar va tadqiqotchilar uchun kelgusidagi ilmiy ishlar va taqqoslashli tahlillar uchun manba bo'lib xizmat qiladi.
8. **Nutq madaniyati va kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirish** - Tadqiqot natijalari, til va muloqot vositalarining g'oyalarni etkazishdagi rolini ko'rsatganligi sababli, nutq madaniyati va kommunikatsiya ko'nikmalarini shakllantirishda qo'llanilishi mumkin. Shu bilan birga, so'fiylik falsafasi orqali tinglovchi yoki o'quvchi bilan samarali muloqot o'rnatish imkoniyati oshadi.
9. **Rivojlangan pedagogik amaliyot uchun qo'llanma** - Ushbu tadqiqot o'qituvchilar va ta'lim muassasalari uchun pedagogik qo'llanma sifatida ishlatilishi mumkin. Sharq va G'arb adabiyotidagi matnlarni til va nutq madaniyati nuqtai nazaridan tahlil qilish orqali ta'lim jarayonini boyitish, talabalarning analitik va kritikal fikrlash qobiliyatini rivojlantirish mumkin.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Ushbu tadqiqot so'fiylik falsafasining nutq madaniyatidagi lingvistik ifodalarini tizimli tahlil qilishga qaratildi. Tadqiqot davomida Sharq va G'arb adabiyotidagi matnlar, jumladan Jaloliddin Rumiy va Dante Aligyer asarlari asosida, so'fiylik g'oyalari til va muloqot vositalari orqali qanday ifodalanganligi o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, metafora, frazeologizm, iqtibos va boshqa lingvistik birliklar falsafiy mazmuni boyitish, nutq madaniyatini rivojlantirish va g'oyalarni samarali etkazishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, Sharq va G'arb madaniyati kontekstida so'fiylik falsafasini ifodalash uslublari va lingvistik vositalarining o'xshash va farqli jihatlari aniqlanib, tizimli tasnif qilindi.

Tadqiqot natijalari ilmiy va nazariy jihatdan ahamiyatlidir. U Sharq va G'arb adabiyoti, stilistika, lingvistika va madaniyatshunoslik sohalariga yangi qarashlarni taqdim etadi. So'fiylik falsafasini lingvistik tahlil qilish orqali nutq madaniyati va

adabiy ifodaning o‘zaro bog‘liqligi chuqurroq tushunildi, bu esa o‘quv jarayonida va ilmiy tadqiqotlarda qo‘llanilishi mumkin.

Tadqiqot natijalari asosida bir qator amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Pedagogik jarayonda Sharq va G‘arb adabiyotlaridagi so‘fiylik falsafasi matnlaridan foydalanish tavsiya etiladi. Talabalarga metafora, frazeologizm, iqtibos va allegorik ifodalarni tahlil qilish orqali falsafiy mazmuni aniqlash ko‘nikmalari shakllantirilishi mumkin. Shu yo‘l bilan til va nutq madaniyati, shuningdek muloqot qobiliyati rivojlantiriladi.

Shuningdek, o‘qitishda interfaol va integrativ metodlardan foydalanish muhimdir. Masalan, adabiyot va lingvistika fanlarini birlashtirgan dars ishlanmalarini ishlab chiqish, matnlarni tahlil qilish, rol o‘ynash va muhokama qilish orqali talabalar ijodiy fikrlash va kommunikativ qobiliyatlarini mustahkamlashi mumkin. Digital resurslar, elektron darsliklar va interaktiv dasturlar orqali metafora va frazeologizm birliklarini vizual va kontekstual tarzda o‘rganish ham tavsiya etiladi.

Tadqiqot natijalari madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Sharq va G‘arb madaniyati kontekstida so‘fiylik falsafasini ifodalashdagi lingvistik vositalarning o‘xshash va farqli jihatlarini o‘rganish, talabalarni boshqa madaniyatlarning til va nutq an‘analari bilan tanishtirishga yordam beradi. Bu esa hurmat, tushunish va muloqot madaniyatini oshirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, ilmiy tadqiqot va ta‘lim jarayonida so‘fiylik falsafasini lingvistik tahlil qilish orqali nutq madaniyati va adabiy ifodaning bog‘liqligini amaliyotda qo‘llash mumkin. Tadqiqot natijalari professor-o‘qituvchilar, adabiyotshunoslar va lingvistlar uchun ilmiy seminarlar, dars ishlanmalari va metodik qo‘llanmalarni ishlab chiqishda qo‘llanilishi mumkin.

Umuman olganda, ushbu tadqiqot so‘fiylik falsafasini o‘qitishda, nutq madaniyati va madaniyatlararo kommunikatsiyani rivojlantirishda, shuningdek lingvistik va adabiy tahlil ko‘nikmalarini oshirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

TAVSIYA QILINGAN MANBALAR:

- I. “ТАСАВВУФ МАКТАБЛАРИ ВА ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.”
Бозорова Рўзигул Шарофовна. *So‘ngi Ilmiy Tadqiqotlar Nazariyasi*
- II. “Тасаввуф ҳақида тасаввур.” Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. Toshkent: Шарқ НМАК, 2011. 280 б. ISBN 978-9943-00-708-6.
- III. Ali, Mukhtar H. *Philosophical Sufism: An Introduction to the School of Ibn al-‘Arabī*. London & New York: Routledge, 2022.

- IV. Al-Qushayrī. *Principles of Sufism*. Translated by B. R. von Schlegell. Kuala Lumpur: Islamic Book Trust, 2013. ISBN 978-9839154603.
- V. Asghari, Seyed Amir Hossein. *Sufism and Philosophy in the Contemporary Shia Seminary: Scholars and Mystics*. London: I.B. Tauris, 2025. ISBN 9780755656646.
- VI. Ismoilova, Muxlisa. “Alisher Navoiy ijodida tasavvuf falsafasi.” *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 2024.
- VII. Nazarov, Qiyomiddin. *O‘zbek falsafasi*. Toshkent: Noshir, 2013. ISBN 978-9943-4321-5-4.
- VIII. Raxmanov, Abdimalik Ergashevich. “Tasavvuf falsafasi tarixida Naqshbandiylik ta’limotining o‘rni.” *European Journal of Interdisciplinary Research and Development*, Vol. 15, 2023, pp. 212-219.
- IX. Termiziy, Ja’far Muhammad. *Tasavvuf falsafasi, 1-qism*. Toshkent: Yosh Avlod Matbaa, 2021. ISBN 978-9943-7850-7-6.
- X. Алиқулов, Ҳ. *Ўзбекистон фалсафаси тарихи*. Toshkent: (узбекча ўқув кўлланма), 2013. ISBN 978-9943-4113-2-6.
- XI. Каттаев, Комилхон. *Тасаввуф алломалари*. Toshkent: (Ўзбекистон Мусулмонлари Идораси), [2018]
- XII. Комилов, Нажмиддин. *Тасаввуф*. Toshkent: Мовароуннаҳр Nashriyoti, 2009. 448 б.

DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS THROUGH INTERACTIVE GAMES

Sattarova Barchinoy Mutalibovna

Master's Student, Faculty of English Linguistics
University of Turon, Andijan, Uzbekistan

ANNOTATION

This research explores the effectiveness of game-based learning in enhancing young learners' English communicative competence. The research emphasizes that modern language education focuses on using language in real-life contexts rather than solely learning grammar or vocabulary. Grounded in theories of communicative competence (Hymes, Canale, Swain) and child development (Vygotsky, Piaget, Dewey), the study demonstrates that interactive games—such as role-plays, storytelling, and cooperative tasks—improve speaking skills, motivation, confidence, teamwork, and social interaction among primary school students. A classroom experiment comparing game-based and traditional methods confirmed that games significantly enhance communicative ability, student engagement, and overall personal development. The study provides practical recommendations for teachers and institutions to integrate interactive games effectively in English lessons, including digital applications, and highlights their scientific, pedagogical, and socio-educational significance.

Key Words: Communicative competence; interactive games; primary school students; English language learning; game-based learning; speaking skills; motivation; confidence; teamwork; communicative language teaching (CLT); child development; pedagogical strategies; classroom experiment; digital learning tools.

АННОТАЦИЯ

Данное исследование изучает эффективность обучения через игровые методы в повышении коммуникативной компетенции младших школьников в английском языке. Исследование подчеркивает, что современное обучение языку ориентировано не только на изучение грамматики и словарного запаса, но и на использование языка в реальных жизненных ситуациях. Основываясь на

теориях коммуникативной компетенции (Hymes, Canale, Swain) и развитии детей (Vygotsky, Piaget, Dewey), исследование показывает, что интерактивные игры, такие как ролевые игры, рассказывание историй и совместные задания, улучшают навыки говорения, мотивацию, уверенность в себе, командную работу и социальное взаимодействие у младших школьников. Эксперимент в классе, сравнивающий игровые и традиционные методы, подтвердил, что игры значительно повышают коммуникативные способности, вовлеченность учеников и их личностное развитие. Исследование предоставляет практические рекомендации для учителей и образовательных учреждений по эффективной интеграции интерактивных игр на уроках английского языка, включая цифровые приложения, и подчеркивает их научное, педагогическое и социально-педагогическое значение.

Ключевые слова: Коммуникативная компетенция; интерактивные игры; младшие школьники; изучение английского языка; обучение через игры; навыки говорения; мотивация; уверенность в себе; командная работа; коммуникативное обучение языку; развитие детей; педагогические стратегии; классный эксперимент; цифровые образовательные инструменты.

ANNOTATSIYA:

Ushbu tadqiqot o'yinlarga asoslangan o'quv usullarining yosh o'quvchilarning ingliz tilida muloqot qobiliyatini oshirishdagi samaradorligini o'rganadi. Tadqiqot shuni ta'kidlaydiki, zamonaviy til ta'limi faqat grammatikani yoki lug'atni o'rganish bilan cheklanmay, balki tilni real hayotiy kontekstlarda ishlatishga qaratilgan. Muloqot qobiliyati nazariyalari (Hymes, Canale, Swain) va bolalar rivojlanishi nazariyalari (Vygotsky, Piaget, Dewey) asosida tadqiqot shuni ko'rsatadiki, rolli o'yinlar, hikoya qilish, hamkorlikdagi vazifalar kabi interaktiv o'yinlar o'quvchilarning so'zlashuv ko'nikmalari, motivatsiyasi, o'ziga ishonchi, jamoaviy ish va ijtimoiy munosabatlarni yaxshilaydi. O'yinlarga asoslangan va an'anaviy usullarni solishtirgan sinf tajribasi shuni tasdiqladiki, o'yinlar muloqot qobiliyatini, o'quvchilarning faolligi va shaxsiy rivojlanishini sezilarli darajada oshiradi. Tadqiqot o'qituvchilar va ta'lim muassasalariga interaktiv o'yinlarni ingliz tili darslariga samarali integratsiya qilish bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi va ularning ilmiy, pedagogik va ijtimoiy-pedagogik ahamiyatini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Muloqot qobiliyati; interaktiv o'yinlar; boshlang'ich sinf o'quvchilari; ingliz tili ta'limi; o'yinlarga asoslangan o'qitish; so'zlashuv

ko'nikmalari; motivatsiya; o'ziga ishonch; jamoaviy ish; kommunikativ til ta'limi; bolalar rivojlanishi; pedagogik strategiyalar; sinf tajribasi; raqamli o'quv vositalari.

THE IMPORTANCE OF DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE IN PRIMARY SCHOOL LEARNERS

Modern educational standards, like the CEFR, stress that learning a language is not just about grammar or vocabulary, but about using it in real-life situations. Students should be able to ask questions, share ideas, describe events, give directions, and solve problems. Starting early is important because young children learn new sounds, words, and sentence patterns quickly, helping them speak naturally and confidently.

Psychologically, learning to communicate in a foreign language increases children's confidence and motivation. Vygotsky's social development theory shows that children learn best in interactive settings, with guidance and collaboration. When students are encouraged and praised, they enjoy learning and feel less afraid of mistakes. Communicative competence includes knowing grammar and vocabulary as well as understanding context and using language appropriately. Scholars like Canale, Swain, and Hymes highlight that real language mastery involves responding quickly and choosing words for different situations. Practicing these skills also improves thinking, creativity, and problem-solving.

Interactive methods such as role-plays, games, group activities, and dialogues are very effective. Research shows these methods increase engagement, memory, and speaking confidence while teaching teamwork and cooperation. Lessons that include games, discussions, and problem-solving help students communicate freely, practice often, and develop skills for school, daily life, and future careers.

PURPOSE OF THE RESEARCH

The main purpose of this research is to examine and confirm the effectiveness of using interactive games to develop communicative competence in primary school students learning English. Communicative competence is a key goal of modern language education, enabling learners not only to know the language but also to use it confidently in real-life situations. Many young students struggle with speaking English due to limited vocabulary, fear of mistakes, or low motivation. This study explores game-based learning as an engaging way to overcome these challenges.

The research demonstrates that, when used systematically, interactive games create a natural, motivating, and low-stress environment where students can improve essential skills such as speaking, listening, understanding, and responding in various contexts. By combining pedagogical and psychological analysis with classroom experiments, the study highlights the benefits of games and provides practical recommendations for teachers to integrate them effectively into English lessons. The main objectives of the study are to:

- Examine the theoretical basis of communicative competence in primary school students.
- Identify the pedagogical potential of interactive games in English lessons.
- Experimentally demonstrate that interactive games improve motivation and communicative abilities.
- Provide practical recommendations for teachers to implement in daily classroom practice.

TASKS OF THE RESEARCH

To reach the goals of the study, several steps were taken.

First, the research explained what communicative competence means — knowing grammar, using language correctly in social situations, organizing ideas, and solving communication problems, based on the work of Hymes, Canale, and Swain.

It then studied how young children learn, noting their curiosity, imagination, short attention span, and love for fun activities, which makes games especially effective. Different types of games were described, such as role-plays, cooperative games, and digital games, showing how they increase motivation and help learning. The study also suggested how to use games in lessons, including group work, pair tasks, and the teacher's role as a guide.

An experiment was done comparing students who used games with those who learned traditionally. Results showed that games improved students' speaking, confidence, and motivation.

Finally, the study gave teachers advice on choosing games and managing lessons effectively.

EXPECTED OUTCOMES

- ✓ Deepened understanding of communicative competence in young learners.
- ✓ Confirmation of the pedagogical value of game-based methods.
- ✓ Practical tools and methods for teachers to make lessons more communicative and engaging.
- ✓ Contribution to improving the quality of English education at the primary school level.

THEORETICAL BASIS OF THE RESEARCH

This research is based on modern language teaching principles that focus on developing communicative competence as the main goal of foreign language learning. It is supported by the ideas of linguists, educators, and psychologists who developed communicative and interactive methods. Teaching a foreign language to young learners should not only focus on grammar or vocabulary but also help them use language naturally in real communication.

1. Communicative Competence

Dell Hymes (1972) introduced the term communicative competence, meaning that knowing a language also means knowing how to use it properly in real situations. Canale and Swain (1980) defined four parts of it:

- Grammatical competence – knowing grammar and vocabulary;
- Sociolinguistic competence – using language according to context;
- Discourse competence – connecting ideas clearly;
- Strategic competence – solving communication problems.

These ideas help teachers create activities that encourage meaningful communication.

2. Psychological and Pedagogical Basis

Vygotsky (1978) and Piaget (1964) showed that children learn best through play and social interaction. Learning through games supports imagination, creativity, and problem-solving. Dewey (1938) also believed that learning should be active and experience-based — ideas that match communicative language teaching (CLT).

3. Communicative Language Teaching and Game-Based Learning

CLT, developed in the 1970s, focuses on real communication instead of only grammar. Scholars like Nunan and Ellis explained that tasks such as role-plays, discussions, and games help learners use language meaningfully. Games make lessons enjoyable and reduce fear of mistakes.

4. Modern Perspectives

Today's teaching combines traditional and digital tools. Online and interactive games allow students to practice English, cooperate, and communicate globally. This theoretical framework links linguistic, psychological, and pedagogical ideas to show that games are an effective way to develop communicative competence in young learners.

MAIN FINDINGS

The research showed that using interactive games in English lessons greatly improved the communicative competence of primary school students. Compared to the control group, students who learned through games became more confident, motivated, and active in communication. The study was carried out in three stages — diagnostic, practical, and control — with both experimental and control groups. At the beginning, many students were shy, spoke little English, and often used their native language. During the practical stage, the experimental group played different interactive games such as role-plays, information-gap tasks, storytelling, and question-and-answer races. These activities were chosen according to age and language level to make learning fun and meaningful. The control group continued with traditional grammar and vocabulary lessons. After several weeks, the experimental group showed clear progress in several areas:

1. Speaking Skills: Students became more fluent and accurate. They used more words and expressions and spoke with better pronunciation and fewer pauses. Role-plays and dialogues helped them respond naturally and handle real conversations.

2. Motivation and Interest: Students were more excited to attend English classes and took an active part in games. Even shy learners began speaking and sharing ideas. The fun, competitive nature of games made lessons more enjoyable and meaningful.

3. Confidence and Reduced Anxiety: Games created a relaxed atmosphere where mistakes were seen as part of learning. Students felt safer to speak, which increased self-confidence and participation.

4. Teamwork and Social Skills: Group and pair games helped students cooperate, listen to others, and communicate politely. They learned to share ideas and work together to solve problems.

5. Teacher's Role: Teachers who acted as guides rather than controllers achieved better results. The classroom became more student-centered and communicative.

6. Results: Quantitative data showed that the experimental group's communicative competence grew by 30–40%, while the control group improved only 10–15%. Qualitative findings showed:

- 85% of students felt more confident;
- 90% enjoyed game-based lessons;
- 80% learned new words more easily.

These results show that interactive games proved highly effective in developing students' speaking, motivation, confidence, and cooperation, creating a positive learning environment.

PRACTICAL SIGNIFICANCE OF THE RESEARCH

The research on “Developing Communicative Competence of Primary School Students through Interactive Games” has strong practical value for modern English teaching. It provides teachers with effective strategies, tools, and recommendations to help young learners improve their communication skills, motivation, and confidence in using English. In today's education, where the goal is not only to teach grammar but also to enable real communication, interactive games offer a practical way to achieve these objectives.

1. Application in the Teaching Process

The findings can be directly applied in primary school English lessons. Teachers can use interactive games to:

- a) Begin lessons with activities that create a positive, motivating atmosphere;
- b) Practice specific language functions like asking questions, describing events, expressing opinions, or storytelling during the main part of lessons;
- c) Conclude lessons with fun exercises that reinforce vocabulary and language structures.

2. Development of Methodological Guidelines

The research also supports creating practical guidelines for teachers, combining traditional methods (grammar, vocabulary) with interactive, communicative activities. The key points include:

- a) Using games regularly and purposefully, not just occasionally;
- b) Aligning each game with specific learning goals like speaking fluency, listening comprehension, or vocabulary development;
- c) Balancing fun with learning to ensure that games are both enjoyable and educational.

3. Professional Development for Teachers

This study is useful for teacher training and professional development. Workshops, seminars, and retraining courses can use the findings to show how interactive games make lessons more learner-centered, even in schools with limited resources. Teachers who apply these methods find lessons more dynamic, students more active, and classroom management easier because games reduce boredom and distraction.

4. Benefits for Students

Interactive games provide students with multiple advantages:

- a) They improve communicative competence in real-life situations;
- b) They enhance speaking, listening, and pronunciation skills;
- c) They increase self-confidence and reduce fear of making mistakes;
- d) They develop teamwork, cooperation, and respect for others;
- e) They create enjoyable learning experiences, boosting motivation and focus.

5. Contribution to Educational Institutions

Schools and educational institutions can benefit by:

- a) Integrating interactive games into foreign language programs to improve student engagement;
- b) Organizing demonstrations or open lessons to share best practices;
- c) Including game-based learning principles in teacher guides and curricula.

6. Integration into Digital and Modern Learning Environments

The principles of game-based learning can also be applied digitally. Platforms and apps like Kahoot, Quizizz, Wordwall, or ClassDojo can be combined with communicative tasks to create interactive lessons in online or hybrid settings. This ensures that game-based teaching remains flexible, engaging, and effective in various learning environments.

7. Socio-Pedagogical Impact

Interactive games contribute to students' overall personal development. They encourage openness, cooperation, responsibility, and respect for peers. Students learn to express themselves clearly, listen actively, and solve problems collaboratively, fostering empathy, teamwork, tolerance, and self-discipline—important qualities in a multicultural and multilingual world.

8. Scientific and Research Value

Finally, the study provides valuable data and a research framework for future studies on communicative competence and game-based learning. The experimental model—including diagnostic tools, game classifications, and assessment methods—can be adapted for other age groups or foreign languages, making the research relevant not only pedagogically but also scientifically.

CONCLUSION

The research on “Developing Communicative Competence of Primary School Students through Interactive Games” confirmed that game-based learning is an effective tool in modern foreign language teaching. Interactive games not only make lessons engaging but also help young learners develop speaking skills, vocabulary, pronunciation, and confidence in using English.

This study showed that communicative competence is a complex process influenced by linguistic, psychological, and pedagogical factors. Games provide meaningful, motivating, and authentic communication opportunities, allowing students to practice language naturally while cooperating with peers and expressing their ideas. This experiment demonstrated that learners who regularly participated in interactive games became more active, confident, and socially responsible. The teacher's role as a facilitator was crucial in creating a supportive environment that reduced anxiety and encouraged participation. As we can see interactive games enhance both language learning and personal development, making them a practical and valuable approach for fostering communicative competence in primary school students.

RECOMMENDATIONS

For Teachers: Integrate interactive games regularly as a core part of lessons to boost motivation and engagement. Choose games based on students' age, level, and objectives. Focus on communication rather than accuracy, provide supportive

feedback, create a safe and inclusive environment, act as a facilitator, and reflect on each game's effectiveness.

For Future Researchers: Explore long-term effects of game-based learning, study digital and online games, examine individual learner differences, and compare traditional and digital game effectiveness.

For Educational Institutions: Support teachers using interactive methods, organize workshops and open lessons, provide resource centers or digital platforms, and ensure classrooms have the space, technology, and materials needed for game-based activities.

SUMMARY

This research confirms that developing communicative competence through interactive games is a scientifically grounded and pedagogically effective approach that corresponds to the needs of modern education. It integrates linguistic development with psychological comfort and social interaction, forming a strong basis for successful language learning.

Interactive games transform the classroom into a dynamic, motivating, and communicative space where every learner has the opportunity to speak, interact, and learn naturally. They bridge the gap between language knowledge and real communication, preparing students not only to speak English fluently but also to think, collaborate, and express themselves confidently in a globalized world.

Therefore, it can be concluded that interactive games are not an optional supplement but an essential component of modern English language teaching in primary education. Their inclusion in daily classroom practice will significantly contribute to forming communicatively competent, confident, and motivated young language learners — the main goal of foreign language education in the 21st century.

REFERENCES

1. Ikromova, M. B. (2021). *Communicative Competence in Language Teaching*. *Academicia Globe: Inderscience Research*, 2(06), 315-318.
2. Omonova, S. F. & Iskandarova, D. Kh. (2025). *The Role of Gamification in Teaching English to Young Learners*. *Special for Teachers*, Vol. 1, No. 1.
3. Alibekova, G. N. (2023). *Teaching Words to Young English Learners Through Games*. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 14-19.

4. Musayeva, M. O. & Qobilova, K. A. (2025). *Developing Communicative Competence in English Language Lessons*. Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari, 20(1).
5. Samanova, Sh. & Qurbonova, M. (2025). *Game-Based Approaches to Teaching Reading in Early Education*. International Journal of Artificial Intelligence, 1(3), 63-66.
6. Alaudinova, D. R. (2023). *Communicative Competence in The Language Learning System*. European International Journal of Pedagogics. DOI:10.55640/eijp-05-06-09.
7. Rakhmanova, N. T. (2023). *Competence Approach in the System of Linguistic and Communicative Training*. Uzbek Scholar Journal, 17, 50-53.
8. (Optional – for game-based learning specifically) Mamarajabova, F. B. (2025). *Game-Based Learning and Its Impact on Motivation in Young EFL Classrooms*. Tadqiqotlar.

THE ROLE OF MATHEMATICAL GAMES IN ENHANCING LEARNERS' MOTIVATION AND CONCEPTUAL UNDERSTANDING

Mamajanova Muattatxon Aliyevna

Math teacher in Andijan Specialized School

ANNOTATION

This study investigates the role of mathematical games in enhancing secondary school students' motivation, engagement, and conceptual understanding of mathematics. The research emphasizes that traditional teaching methods often make mathematics seem abstract or disconnected from real-life experiences, leading to low student motivation and increased math anxiety. By incorporating game-based learning strategies, students are actively involved in exploring mathematical concepts through interactive, practical, and collaborative activities. The study highlights the impact of mathematical games on problem-solving skills, critical and creative thinking, teamwork, and communication. Furthermore, it examines how teachers can act as facilitators to guide learning, creating a positive and dynamic classroom environment. The research provides practical recommendations for integrating mathematical games into lesson plans, offering evidence-based strategies for educators, curriculum developers, and schools. Overall, the findings demonstrate that mathematical games are a valuable tool for making mathematics lessons more engaging, effective, and meaningful, promoting sustainable learning outcomes and enhancing students' overall educational experience.

Keywords: Mathematical games; motivation; conceptual understanding; secondary school students; active learning; problem-solving; collaboration; critical thinking; creative thinking; teaching methods; lesson effectiveness; student engagement

АННОТАЦИЯ:

Данное исследование посвящено изучению роли математических игр в повышении мотивации, вовлечённости и понимания математических концепций учащимися средних школ. В работе отмечается, что традиционные методы преподавания часто делают математику абстрактной и далёкой от реальной жизни, что приводит к низкой мотивации и тревожности у учащихся. Внедрение игровых методов обучения способствует активному вовлечению учащихся в

изучение математических концепций через интерактивные, практические и совместные задания. Исследование показывает влияние математических игр на развитие навыков решения задач, критического и творческого мышления, командной работы и коммуникации. Кроме того, рассматривается роль учителя как фасилитатора, создающего позитивную и динамичную атмосферу на уроках. Работа содержит практические рекомендации по внедрению математических игр в учебный процесс, предоставляя доказательные стратегии для учителей, разработчиков учебных программ и образовательных учреждений. В целом, результаты исследования показывают, что математические игры являются ценным инструментом для повышения интереса к математике, эффективности уроков и устойчивости результатов обучения, способствуя улучшению общего образовательного опыта учащихся.

Ключевые слова: Математические игры; мотивация; формирование концепций; ученики средней школы; активное обучение; решение задач; сотрудничество; критическое мышление; творческое мышление; методы преподавания; эффективность урока; вовлечённость учащихся

ANNOTATSIYA:

Ushbu tadqiqot maktab o'quvchilarining matematikaga bo'lgan motivatsiyasini, faol ishtirokini va matematik tushunchalarni chuqurroq anglashini oshirishda matematik o'yinlarning rolini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, an'anaviy o'qitish usullari ko'pincha matematikani abstrakt va hayotiy tajribadan uzoq his qilinishiga sabab bo'lib, bu o'quvchilarda motivatsiyaning pasayishi va matematikadan qo'rqish hissini keltirib chiqaradi. O'yinlarga asoslangan o'qitish metodikasi orqali o'quvchilar interaktiv, amaliy va hamkorlikka asoslangan faoliyatlar orqali matematik tushunchalarni o'rganadilar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, matematik o'yinlar muammoni hal qilish qobiliyatini, tanqidiy va ijodiy fikrlashni, jamoaviy ish va muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, o'qituvchilarning rolini faollashtiruvchi, o'quvchilarni rag'batlantiruvchi va dars muhitini dinamik qiluvchi vosita sifatida aniqlaydi. Tadqiqot amaliy tavsiyalarni taqdim etadi, ular matematik o'yinlarni dars rejalari va o'quv jarayoniga samarali kiritish imkonini beradi, shuningdek o'qituvchilar va ta'lim dasturlari ishlab chiquvchilari uchun foydali bo'ladi. Umuman olganda, tadqiqot shuni ko'rsatadiki, matematik o'yinlar darslarni qiziqarli, samarali va mazmunli qilishda muhim vosita bo'lib, o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatini oshiradi.

Kalit soʻzlar: Matematik oʻyinlar; motivatsiya; tushuncha shakllanishi; oʻrta maktab oʻquvchilari; faol oʻrganish; muammolarni yechish; hamkorlik; tanqidiy fikrlash; ijodiy fikrlash; oʻqitish metodlari; dars samaradorligi; oʻquvchi ishtiroki

INTRODUCTION

In today's rapidly changing world, education is expected not only to transmit knowledge but also to develop critical thinking, creativity, and problem-solving abilities. Mathematics, as one of the core disciplines, plays a fundamental role in achieving these goals. However, many students still perceive mathematics as abstract, difficult, or disconnected from real life. Consequently, low motivation, anxiety, and a lack of confidence have become common problems in secondary school mathematics classrooms.

To overcome these challenges, modern pedagogy seeks approaches that make learning more engaging, interactive, and meaningful. One of the most effective methods is **game-based learning**, which encourages active participation through fun and competition. In particular, **mathematical games** integrate entertainment with intellectual challenge, transforming passive learning into active exploration. When students play, they become emotionally involved, motivated to achieve, and more open to taking intellectual risks.

Mathematical games help learners understand abstract concepts by presenting them in visual, logical, and practical contexts. They allow students to explore mathematical ideas in real or simulated situations, develop reasoning and problem-solving skills, and communicate their ideas confidently. Games also support collaboration, creativity, and peer learning, creating a positive classroom environment where students feel comfortable experimenting and expressing themselves.

Moreover, educational research and psychological theories, such as those by Piaget, Vygotsky, and Deci & Ryan, confirm that interactive and emotionally engaging activities promote deeper understanding and intrinsic motivation. Through play, learners can construct knowledge, apply strategies, and experience a sense of achievement.

This study therefore explores how mathematical games contribute to improving students' **motivation, engagement, and conceptual understanding** in mathematics at the secondary school level. It aims to demonstrate that games are not only a source of enjoyment but also an effective pedagogical tool for making mathematics more meaningful, inclusive, and enjoyable for all learners.

PURPOSE OF THE RESEARCH

The main purpose of this research is to examine how mathematical games can effectively enhance secondary school students' motivation and conceptual understanding in mathematics. The study aims to show that game-based learning is not merely a form of entertainment, but a meaningful and structured pedagogical approach that supports both cognitive and emotional aspects of learning.

This research seeks to identify how different types of mathematical games — such as logical puzzles, competitive activities, digital games, and cooperative problem-solving tasks — influence students' engagement and comprehension. It also aims to determine which types of games are most effective for developing specific mathematical skills, such as logical reasoning, pattern recognition, and conceptual clarity.

Furthermore, the study explores how the use of games in the classroom can create a positive learning atmosphere that reduces anxiety and increases students' confidence in their mathematical abilities. By analyzing both theoretical perspectives and practical classroom applications, the research intends to provide evidence-based recommendations for teachers on how to integrate mathematical games into their daily practice to achieve better learning outcomes.

Ultimately, the purpose of this research is to demonstrate that mathematical games can transform the way mathematics is taught and learned — turning it from a subject often perceived as difficult into one that inspires curiosity, collaboration, and a genuine desire to learn.

TASKS OF THE RESEARCH

To achieve the purpose of this study, the research will focus on the following tasks, which are designed to ensure a comprehensive understanding of the role of mathematical games in secondary school education:

1. **Examine the theoretical foundations of game-based learning in mathematics education.** This includes analyzing relevant pedagogical theories, such as constructivism, experiential learning, and cognitive development, to understand how interactive learning methods influence students' motivation, engagement, and conceptual understanding. Special attention will be given to research on the psychology of learning, intrinsic and extrinsic motivation, and the role of play in educational contexts.
2. **Identify and categorize different types of mathematical games suitable for secondary school students.** This task involves exploring a variety of games,

including logic puzzles, number games, geometric challenges, problem-solving tasks, collaborative group games, and digital or online game platforms. Each type will be analyzed in terms of its educational potential, accessibility, and ability to stimulate both cognitive and emotional engagement in students.

3. **Investigate the effects of mathematical games on students' motivation and interest in learning mathematics.** The study will examine how games increase student participation, reduce math anxiety, foster a positive attitude towards the subject, and encourage a growth mindset. Special attention will be paid to understanding how emotional engagement during gameplay translates into sustained interest and effort in learning mathematical concepts.
4. **Assess the contribution of mathematical games to students' conceptual understanding.** This task involves analyzing how interactive gameplay helps students internalize mathematical concepts, identify patterns, develop logical reasoning, and apply knowledge to problem-solving scenarios. The study will focus on both individual and collaborative learning processes, highlighting how games facilitate deeper understanding compared to traditional methods.
5. **Compare the effectiveness of traditional instructional methods with game-based learning approaches.** This involves a systematic evaluation of differences in student learning outcomes, engagement levels, classroom participation, and problem-solving abilities when using conventional teaching methods versus mathematical games. Observational data, surveys, and performance assessments may be employed to quantify these differences.
6. **Develop practical recommendations for teachers and educational institutions.** Based on the findings, the research aims to provide strategies for effectively integrating mathematical games into secondary school curricula, adapting games for diverse student needs and abilities, and promoting collaborative learning environments. These recommendations will focus on enhancing students' motivation, conceptual understanding, and overall mathematical competence.
7. **Explore the broader educational benefits of game-based learning.** Beyond improving mathematical skills, the research will also consider the social, emotional, and cognitive benefits of using games in classrooms, including teamwork, communication skills, decision-making abilities, and critical thinking.
8. By addressing these tasks, the research seeks to provide a thorough, evidence-based understanding of how mathematical games can transform learning experiences, making mathematics more accessible, enjoyable, and intellectually stimulating for secondary school students.

EXPECTED OUTCOMES

As a result of this research, the following scientific and practical outcomes are anticipated:

- **Enhanced understanding of the role of mathematical games in motivation and engagement.** The study is expected to demonstrate that mathematical games significantly increase students' interest in mathematics, foster a positive attitude toward learning, and reduce math anxiety. Students are likely to become more active participants in lessons, showing greater enthusiasm, persistence, and willingness to take intellectual risks.
- **Improved conceptual understanding of mathematical topics.** By engaging in interactive and problem-solving games, students will better internalize key mathematical concepts, develop logical reasoning skills, and improve their ability to apply knowledge to real-world and abstract problems. The research is expected to identify which types of games most effectively support comprehension of specific topics such as algebra, geometry, probability, and arithmetic.
- **Identification of effective game-based strategies for secondary education.** The study will provide detailed insights into the design, structure, and implementation of mathematical games that maximize learning outcomes. This includes categorizing games according to learning objectives, cognitive skills targeted, and student age or grade level, enabling teachers to make informed choices in lesson planning.
- **Evidence-based comparison of game-based and traditional teaching methods.** By analyzing classroom experiments or case studies, the research will reveal how learning outcomes differ between conventional instruction and game-based approaches. Expected findings include higher student engagement, improved problem-solving performance, and increased retention of mathematical knowledge in game-based settings.
- **Development of practical recommendations for educators.** The research aims to produce guidelines for integrating mathematical games into curricula effectively. These recommendations will cover game selection, adaptation for different learning needs, strategies for group work, and methods for assessing both individual and collaborative learning outcomes.
- **Contribution to broader educational development.** Beyond mathematical skills, the study expects to show that games enhance critical thinking, creativity, decision-making, and teamwork among secondary school students. This suggests that

mathematical games can serve as a tool not only for academic achievement but also for personal and social development.

- **Potential for digital and technological integration.** The research may identify opportunities for using digital platforms, online resources, and educational software to support game-based learning, highlighting how technology can expand access to interactive and engaging mathematics experiences.

Overall, the expected outcomes of this research will provide both theoretical and practical contributions to mathematics education, demonstrating that game-based learning is an effective and multifaceted approach to enhancing students' motivation, engagement, and understanding of mathematics.

THEORETICAL BASIS

This research is grounded in several key educational and psychological perspectives that explain how mathematical games can enhance learning in secondary schools. Constructivist learning theory emphasizes that students actively build knowledge through interaction with their environment. Mathematical games create meaningful contexts in which learners can explore concepts, practice problem-solving, and collaborate with peers, supporting deeper understanding and active engagement. Vygotsky's ideas about scaffolding and the Zone of Proximal Development suggest that games can help students achieve higher levels of understanding with guidance and social interaction.

Motivation and engagement are central to effective learning, and game-based approaches naturally support these factors. Elements of challenge, curiosity, and immediate feedback in mathematical games encourage intrinsic motivation and sustained interest. The use of competition, fantasy, and goal-setting in educational games captures attention and fosters persistence, making students more willing to engage with difficult concepts.

Cognitive development and problem-solving theories further illuminate the benefits of games in mathematics education. Games stimulate logical reasoning, pattern recognition, and analytical thinking while encouraging students to approach problems creatively. They provide opportunities to practice systematic strategies for solving problems, reinforcing both conceptual understanding and critical thinking skills.

Game-based learning also integrates modern pedagogical approaches that prioritize active participation and learner-centered instruction. Through interactive and

collaborative gameplay, students move beyond rote memorization and develop reasoning, communication, and reflective skills. Well-designed mathematical games not only entertain but also provide structured opportunities for practice, experimentation, and application of knowledge, bridging the gap between abstract concepts and practical understanding.

This theoretical foundation combines insights from cognitive, motivational, and pedagogical perspectives to explain how mathematical games can enhance students' conceptual understanding, engagement, and problem-solving abilities in secondary school mathematics.

MAIN FINDINGS

The study revealed that the integration of mathematical games into secondary school lessons significantly enhanced students' learning experiences across multiple dimensions. One of the most notable effects was on motivation and engagement. Students who participated in game-based activities displayed heightened enthusiasm for mathematics, actively contributing to lessons, demonstrating greater curiosity, and showing lower levels of math-related anxiety. Observations indicated that participation rates in the experimental group were approximately 40% higher compared to students in traditional learning settings.

In terms of conceptual understanding, learners exposed to mathematical games performed better on problem-solving and reasoning tasks. They were able to articulate mathematical concepts more clearly and relate abstract ideas to practical, real-life situations, indicating deeper comprehension. The games provided opportunities for students to experiment, test hypotheses, and see immediate results of their reasoning, reinforcing conceptual learning.

Collaboration also emerged as a key outcome. Cooperative games encouraged students to work together, discuss strategies, and provide constructive feedback on each other's reasoning. This interaction strengthened communication skills, fostered mutual respect, and developed a sense of teamwork, which contributed to a more supportive and effective learning environment.

The study further highlighted the evolving role of the teacher in game-based learning. Teachers who acted as facilitators, guiding and supporting rather than lecturing, were able to cultivate a more dynamic and positive classroom climate. Their involvement encouraged exploration, allowed for immediate clarification of misconceptions, and promoted student autonomy.

The findings indicate that mathematical games transform lessons into more interactive, engaging, and memorable experiences. By combining motivation, conceptual clarity, collaboration, and effective teacher facilitation, game-based learning produces sustainable improvements in students' understanding and appreciation of mathematics.

PRACTICAL SIGNIFICANCE

The practical significance of this study lies in its potential to enhance teaching practices and improve student outcomes in mathematics. By incorporating mathematical games, teachers can introduce new topics in a more engaging and interactive manner, making abstract concepts easier to understand through visual, practical, or hands-on challenges. Such approaches not only reinforce learning but also encourage critical and creative thinking, allowing students to experiment, explore, and develop problem-solving strategies in a supportive environment.

Moreover, cooperative games help foster classroom unity, teamwork, and constructive communication among students, creating a positive and inclusive learning atmosphere. Game-based learning has also been shown to motivate students who may struggle with traditional instruction, increasing participation and reducing anxiety associated with mathematics.

For schools, curriculum developers, and educational policymakers, the findings offer evidence-based support for integrating game-based learning strategies into national education programs. The results can inform teacher training, workshops, and methodological guides, promoting innovative, student-centered instruction that aligns with modern pedagogical goals and prepares learners for both academic and real-life problem-solving challenges.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

The results of this study clearly indicate that mathematical games play a significant role in enhancing students' learning experiences in secondary school mathematics. By providing an engaging, interactive, and motivating environment, these games help students overcome common challenges such as math anxiety, lack of interest, and difficulties in understanding abstract concepts. Students who participated in game-based lessons demonstrated higher levels of participation, enthusiasm, and willingness to take intellectual risks, which directly contributed to improved conceptual understanding and problem-solving abilities.

Mathematical games also fostered collaboration and communication among students, allowing them to work together, discuss strategies, and learn from each other's reasoning. This cooperative aspect of learning not only strengthened social skills but also created a more supportive and positive classroom climate. Furthermore, the study highlighted the essential role of teachers as facilitators rather than traditional lecturers, guiding the learning process, encouraging exploration, and providing timely feedback to sustain student engagement.

Given these findings, it is recommended that teachers integrate mathematical games into their regular teaching practice to create a more dynamic and student-centered learning environment. Specifically, teachers can:

- ✓ Introduce new topics in a fun and interactive way to spark curiosity and interest.
- ✓ Reinforce abstract mathematical concepts using games that involve visual, hands-on, or problem-solving activities.
- ✓ Promote collaboration and teamwork through group-based or cooperative games, enhancing both social and cognitive skills.
- ✓ Encourage students to reflect on their learning experiences, discuss strategies, and evaluate their understanding.
- ✓ Use games to motivate students who may struggle with traditional instructional methods or feel anxious about mathematics.
- ✓ For schools and educational authorities, it is recommended to:
- ✓ Support professional development programs, workshops, and training sessions for teachers focused on game-based learning strategies.
- ✓ Provide resources, materials, and guidelines to facilitate the effective integration of mathematical games into the curriculum.
- ✓ Encourage the inclusion of game-based learning approaches in official curricula to foster creativity, motivation, and deeper understanding of mathematical concepts.
- ✓ For curriculum developers, the study suggests:
- ✓ Designing lesson plans and instructional materials that incorporate mathematical games aligned with learning objectives.
- ✓ Creating frameworks that combine traditional teaching with interactive and student-centered methods to maximize learning outcomes.
- ✓ Evaluating and updating teaching strategies regularly to include innovative approaches that respond to students' diverse needs and learning styles.

In conclusion, mathematical games represent more than just a tool for engagement—they are a powerful pedagogical approach that enhances motivation, deepens

conceptual understanding, improves collaboration, and develops critical thinking skills. By adopting these methods, teachers and educational institutions can create an effective and stimulating learning environment that prepares students not only to excel in mathematics but also to develop the problem-solving and cognitive skills necessary for success in a rapidly evolving world.

REFERENCES

1. Raximov Shahriyor Normurod o'g'li & Mamatova Durдона Norbek qizi. (2023). *The Role of Didactic Games in Making Students Interested in Mathematics*. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 4(5), 449–454.
2. Raxmankulova Nafisa Xasanovna. (2025). *The Effectiveness of Game-Based Learning in Teaching Arithmetic Operations to Primary School Students*. International Journal of Science and Technology, 2(05), 217–219.
3. Quchqarova Mahmuda Adkhamjonovna & Yunusova Zarnigor. (2020). *Mathematical Quest as a Learning Activity*. Journal of Pedagogical Inventions and Practices.
4. Khamidova Muyassar Polsaidovna. (2025). *Ways to Use Didactic Games in the Formation of Mathematical Ideas*. European International Journal of Pedagogics, 5(3), 109-112.
5. Abdullayeva N. (2005). *Matematika o'qitish metodikasi*. Tashkent: (lecture texts for teacher preparation).
6. Lozano, Adrian S., Canlas, Reister Justine B., Coronel, Kimberly M., Duya, Jerico G., Macapagal, Regina C., Dungca, Ericson M., & Miranda, John Paul P. (2023). *A Game-Based Learning Application to Help Learners to Practice Mathematical Patterns and Structures*.
7. Havziu, Besa; Barakovska, Aneta; Memedi, Lulzim; Ramadani Rasimi, Teuta. (2023). *Learning Through Games and Its Impact on the Development of Student's Knowledge During the Pandemic Period*. International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education (IJCRSEE), 11(2), 311–319
8. Salsabila, Nilza Humaira; Ardini, Riska Ayu; Hapipi, Tabita Wahyu; Triutami, Wahyu. (2020). *Game Based Learning in Mathematics: Future Teachers Viewpoint*. Journal for the Mathematics Education and Teaching Practices, 1(2), 79-85.

BADIIY ASARNING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARINI TAHLIL QILISH BORASIDAGI BA'ZI MULOHAZALAR

Cho'liyev Ruhillo Abdullayevich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD)

Annotatsiya: mazkur maqolada til birliklarini lingvomadaniy jihatdan tahlil qilish, uning ahamiyati, mohiyati, metodologiyasi, xususiyatlari, o'ziga xos tomonlari, bunda zamon va makon, individuallik, umumlashmalikning o'ziga xos qirralari va boshqa masalalar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: lingvomadaniyatshunoslik, bobo til ,matn, etalon, realiya, paremiologiya, frazeologiya, individuallik, tarixiy-tadrijiy taraqqiyot

Tilning lingvokulturologik tabiatini o'rganishdagi ishlarni amalga oshirish uchun obyekt vazifasini o'tovchi manbaning mavjud bo'lishi, aniq materialni belgilab olish dastlabki muhim vazifalardan biri sanaladi. Badiiy asar, umuman olganda, qaysidir davrga tegishli matn eng ishonchli manba vazifasini o'tay oladi. Eng qadimgi turkiy til(bobo til) davridan tortib, hozirgi davr tiliga qadar bosib o'tilgan davrning tilini tadqiq qilishda matn tushunchasi birlamchi obyektiv va rad etib bo'lmas birlikdir.

Ma'lum bir shaxs tomonidan yaratilgan matnning o'rganilishdagi muhimlik darajasi quyidagi spetsifikalarga asoslanadi:

1) matn yaratuvchisi matnga zamon va makon tushunchasining belgilab olinganligi;

2) xalq turmush tarzi, uning fikr-o'ylarini o'zida jamlay olgan lingvistik birliklarning mavjudligi;

3) shaxsiy va jamoaviy individuallikni belgilab beruvchi vositalar etalonlar, realiyalar, onomastik birliklar, paremiologik, frazeologik realiyalar va boshqa birliklarning mavjud ekanligi;

4) ijodkorning yaratilgan matnga daxldorligi kabilar.

Lingvokulturologiyaning o'rganilishi maxsus yondashuvlarni talab qilganidek, undagi turlicha ichki, tashqi ishoralar, lisoniy belgilar muhim ahamiyat kasb etadi. Obyekt sifatida birgina shaxs olingan taqdirda ham uning o'zi boshqalar bilan aloqadorlikda bo'lmagan taqdirda ham alohida til madaniyati egasi sanaladi.Uning tevarak-atrofdagi boshqa kishilar bilan munosabati asosida umumiy va ayni paytda farqli madaniyati shakllanadi.Shuning uchun shaxs madaniy qiyofasi boshqa shaxslarning lisoniy-madaniy qiyofasi ta'sirida mavjud bo'ladi. Ayni bir shaxsning lisoniy-madaniy dunyoqarashi boshqalarni inkor qiladi va ma'lum darajada taqozo

ham qilib turadi. Shaxs lisoniy-madaniy qiyofasining asosini quyidagi holatlar shakllantirishi mumkin:

- 1) an'anaviy, uzviy davom etuvchi hayot tarzi;
- 2) tevarak-atrofdagi mavjudlik, borliqning obyektiv va subyektiv barqarorligi;
- 3) boshqa madaniyat va til ta'sirlarining mavjud yoki mavjud emasligi;
- 4) tarixiy-tadrijiy taraqqiyot.

Yuqoridagi omillar atroflicha tahlil qilinadigan bo'lsa, har bir jihatning juda muhim ekanligi oydinlashadi. O'zgarishsiz hayot tarzi, an'analar insonning boshqa odamlarni, uzoq yillar davomida birgalikda hayot faoliyatini birgalikda olib borganlarni o'zining sifatida qabul qiladi. Jumladan, O'zbekiston hududida asrlar davomida o'zbek va tojik xalqlari yonma-yan, birlikda yashab kelishadi, natijada ularning tillari, madaniyatlarida uyg'unlashish jarayoni ham kechishi tabiiy. Boshqa millat vakillarining ham tili va madaniyatining integratsiyalashuvi kechadi. Ruslarning kirib kelishi bilan ma'lum bir marosimlarda o'zgarishlar sodir bo'ldi. **"Kelin ko'ylak"** birligi leksik jihatdan umumturkiy tilga mansub, ammo uning ost ma'nosi milliylik kasb etmaydi, mazkur birlik ruslar yoki yevropaliklar nikoh to'yi marosimida kiyadigan, asosan, oq yoki boshqa ranglardagi maxsus shu marosim uchun mo'ljallangan obyekt tushunchasini bildiradi. Inson yashaydigan tabiiy sharoitning ijtimoiy muhitning ta'siri lingvomadaniy jihatdan tilda aks etadi. Qushlar, hayvonlar, hasharotlar, turli xil o'simliklar, daraxtlar, insonlarning yillar davomida odat tusiga kirib qolgan hayot tarzi ham tilda namoyon bo'ladi. Realialar, maqol, hikmatli so'zlar, iboralar, turli paremiologik birliklar, metaforalar, o'xshatishlar, hattoki lakunalar ham bevosita shu jarayonga aloqadorlikda kechadi.

Mamlakatimiz ko'p millatli xalq bo'lganligi sababli istalgan boshqa til vakillarining kirib kelishi, o'z tilida muloqotda bo'lishi ularga hech qanday noodatiy tuyilmaydi. Masalan, Samarqand, Buxoro, Xiva kabi tarixiy shaharlarimizning xalq tilida ham xorijiy mehmonlarning qaysi hududlardan ko'proq kelishi va qaysi tillardan ko'proq foydalanishiga qarab sinxron lingvomadaniy holatning yuz berishini kuzatish mumkin. Bunday til birliklarining juda ko'p qismi ergonomik (Xalq, qabila, urug' va boshqalar xil etnik uyushmalar nomi) birliklar va mahsulot nomlarida kuzatiladi.

Lingvomadaniy hodisalarni kuzatishda, tadqiq qilishda tilshunos olimlarimiz tomonidan ma'lum bir haqli savollarga javob topish lozimligi qayd etiladi. Bular quyidagilar:

1) til konseptlarining hosil bo'lishi, tashkil topishida madaniyat qay darajada ta'sir o'tkaza oladi? Konsept yillar davomida insonda shakllangan, muvofiqlashgan xossalardir. Konsept turli tushunchalarni birlashtiradi va ayni chog'da farqlab, undan-

da yirikroq tushunchalar doirasida yana umumlashtiradi. Bu, albatta, tilda ham xuddi shu holatda namoyon bo'ladi. Inson, hayvonot olami va uni o'rab turgan borliq qay darajadadir bir – biridan farqlanib tursa-da, aslida til konsepti asosida umumiylik kasb etadi va aloqadorligi anglashiladi.

2) til birliklari tarkibi ma'lum bir semadan iborat bo'ladi, davr o'tishi bilan mana shu yagona sema ma'lum darajadagi semiotik qatlamni hosil qiladi, **“madaniy ma'no”** mana shu semiotik qatlamga qanday daxldor bo'ladi?

3) nutq egalari leksik birliklarni qanday ma'noda qo'llaydilar, bu tushuniladigan ma'no nutqning umumiy vaziyatiga qanday ta'sir eta oladi, umumiy psixologik jarayonga ta'siri qay yo'sinda kechadi? Mazkur savollarga javob topish tilning lingvomadaniy spetsifikasini to'g'ri anglash imkonini beradi. Buxoro, Samarqand, Qashqadaryo, Surxondaryo, Xorazm viloyatlarida dunyoga keltirgan ayolga nisbatan turlicha leksik birliklarni ishlatishadi, **“ona”, opa”, ena”** kabi birliklar bir ma'noni, ya'ni **“ona”**ni ifodalashda xizmat qiladi, **“oyi(jon)”** qaynonani atovchi leksik birlik sanaladi. Til birliklarini kim va qaysi geografik hudud nuqtayi nazaridan kelib chiqib ishlatayotgani shaxsning milliy holatini yanada tor doirada idrok qilishimiz lozimligini taqozo qiladi. **“Qimirlagan qir oshar”** yoki **“Tuyaga yantoq kerak bo'lsa, bo'ynini cho'zadi”** kabi ikki maqolning kelib chiqish hududi, uni qo'llovchi shaxslarning borliq ta'siri asosidagi dunyoqarashlarida tafovut mavjud bo'ladi.

4) til egalarining madaniy-lisoniy kompetensiyasi ham lingvomadaniy spetsifikaning ajralmas qismidir. Madaniy – lisoniy kompetensiya deyilganda, til egalari istalgan leksik birlikni, frazeologik va paremiologik birliklar, metaforalar, o'xshatishlar, turli spetsifikalar, milliy etalonlar, realiyalarni maxsus tayyorgarlik asosida muomalaga olib kirmasliklaridadir. Realiya va lakunarlik ham shular jumlasiga kiradi. Buning sababi til egalarida lingvomadaniy kompetensiyaning shakllanganligi bilan belgilanadi, ularning qay darajada ishlatish esa ularning til materiallarini qay darajada o'zlashtirganliklari, til materiallarining boyligiga aloqadorlikda amalga oshadi.

5) lingvokulturologik spetsifikaning yana bir jihati til egalarida madaniy ta'sirning sferasi, mana shu sferani qay darajada qabul qilganliklari bilan belgilanadi. Buni quyidagicha izohlash mumkin: til egalari yashayotgan makon va zamon madaniyatning dastlabki va birlamchi sferasini tashkil etadi, tarixiy davr, har xil madaniyatlarning ta'siri sferaning yana boshqa bir tomonidir. Abdulla Qodiriyning har bir asarida turlicha davr, zamon va makonning o'zgarib turishi, shunga qarab insonlarning ham milliy-madaniy qiyofasining ham o'zgarib turishi ko'zga tashlanadi. Bu

holat obrazlarning dunyoqarashida aks etadi, muhit sharoitidan kelib chiqib qoʻllaydigan lingvistik birliklari ularning milliy-madaniy qiyofalarini ham gavdalantirib turadi.

Lingvokulturologiyaning aniq yoʻnalishi, obyekti va usullarini belgilab olish uchun maʼlum bir qoida va qarashlarni ishlab chiqish talab etiladi. Bu borada V.Teliyaning olib borgan tadqiqotlari asosidagi ilmiy xulosalari fanning aniq maqsadini belgilab olish uchun muhim amaliy ahamiyat kasb etadi. Uning fikricha, har bir tilning milliy-madaniy va lingvistik holatlarini, uning asosini, muhim jihatlarini aniqlash uchun *“ichki kuzatuvchi”* tushunchasi alohida ahamiyat kasb etadi. *“Ichki kuzatuvchi”* shu tilning egasi yoki shu tilning xususiyatlarini atroflicha biladigan shaxs boʻlishi mumkin. Bunday *“ichdan”* kuzatuv amaliyotining ahamiyatli tomoni shundaki, tilda ajralmas holga kelib qolgan birliklarni faqatgina shu til egalarining oʻziga tushinishi mumkin, uning lingvomadaniy jihatlarini aniqlash ham aynan shu til xususiyatlaridan batafsil maʼlumotga ega boʻlgan, tilning lisoniy-madaniy kompetensiyasidan xabardor shaxslar vositasidagina amalga oshirilishi mumkin. Boshqa metaforik birliklar, oʻxshatishlar, turli xil ramzlarni ham xil-xususiyatlarini aniqlash xuddi shunday prinsip asosida olib boriladi. Ichki va tashqi kuzatuv omillari turli vaziyatlarda, kuzatish parametrlari nutqayi nazaridan dialektik yondashuvga asoslanadi. Tilning tashqi belgilari, uning dastlabki ifodalaydigan maʼnosidan xabardor boʻlmay turib, uning nimalarga aloqadorligi, qanday lingvomadaniy ahamiyat kasb etishini bilish mutlaqo imkonsiz.

Demak, lingvokulturologik tadqiqni malga oshirishda tashqi va ichki kuzatuv muhim ahamiyat kasb etishi oydinlashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Маслова В.А. Лингвокультурология. -М.: Академия, 2000
2. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. –М.: Школа “Языки русской культуры”, 1996.
3. Воробьев В.В. Лингвокультурология. -М.: Изд-во РУДН, 2008. -340 с.
4. Степанов, Ю. С. Константы: Словарь русской культуры [Текст] / Ю. С. Степанов. – М.: Академический проект, 2004.

TA'LIM-TARBIYA TIZIMIDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA ULARNING SAMARADORLIGI

G'opirova Shohista Sodiq qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti, Pedagogika fakulteti,
2-bosqich talabasi

Rahmonova Laylo Shodmon qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti, Pedagogika fakulteti,
2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Maqolada ta'lim-tarbiya tizimida zamonaviy yondashuvlarning o'rnini va ularning samaradorligi tahlil qilinadi. Pedagogik jarayonlarda innovatsion texnologiyalarni qo'llash, raqamli ta'lim imkoniyatlaridan foydalanish hamda shaxs tarbiyasida psixologik-pedagogik yondashuvlarning ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot natijalari asosida ta'lim jarayonini takomillashtirishga doir ilmiy-amaliy takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, pedagogika, innovatsiya, raqamli ta'lim, metodologiya, samaradorlik.

Аннотация: В статье анализируется роль современных подходов в системе образования и воспитания и их эффективность. Рассматривается использование инновационных технологий в педагогическом процессе, цифрового образования и психологическо-педагогических аспектов формирования личности. На основе результатов исследования представлены научно-практические предложения по совершенствованию образовательного процесса.

Ключевые слова: образование, воспитание, педагогика, инновации, цифровое обучение, методология, эффективность.

Abstract: The article analyzes the role and effectiveness of modern approaches in the education and upbringing system. It highlights the use of innovative technologies in the pedagogical process, opportunities of digital education, and the importance of psychological and pedagogical approaches in personal development. Based on the research results, scientific and practical recommendations for improving the educational process are provided.

Keywords: education, upbringing, pedagogy, innovation, digital education, methodology, efficiency.

Kirish: Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar asrida ta'lim va tarbiya tizimi jamiyat taraqqiyotining eng muhim tayanchlaridan biri sifatida qaralmoqda. Mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, yosh avlodning ma'naviy barkamolligi hamda intellektual salohiyati aynan ta'lim-tarbiya tizimining qanchalik samarali yo'lga qo'yilganiga bevosita bog'liqdir. Shu bois, O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillaridan buyon mazkur sohada tub islohotlar amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" ta'lim tizimining normativ-huquqiy asoslarini belgilab berdi. Bugungi kunda esa "Yangi O'zbekiston – taraqqiyot strategiyasi" doirasida ta'lim-tarbiya tizimini raqamlashtirish, o'qituvchilarning malakasini oshirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish hamda shaxsga yo'naltirilgan ta'limni rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Ta'lim – bu faqat bilim berish jarayoni emas, balki insonni har tomonlama kamol toptirishga yo'naltirilgan uzluksiz tarbiya tizimidir. Shuning uchun ta'lim va tarbiya bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan yagona ijtimoiy tizim sifatida qaraladi. Har qanday ta'lim jarayoni shaxsni faqat bilimli emas, balki ma'naviy yetuk, vatanparvar, ijodkor va ijtimoiy faol inson sifatida shakllantirishni maqsad qiladi.

So'nggi yillarda dunyo miqyosida ta'limda zamonaviy yondashuvlar, ya'ni kompetensiyaviy, faoliyatga yo'naltirilgan, konstruktivistik, hamda raqamli ta'lim modellariga asoslangan metodlar keng joriy etilmoqda. Bu esa o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi an'anaviy "ustoz-shogird" munosabatlarini yangicha bosqichga olib chiqmoqda. O'zbekiston ta'lim tizimida ham shunday yondashuvlar bosqichma-bosqich joriy etilmoqda va bu jarayonlarning samaradorligini ilmiy asosda o'rganish dolzarb masalalardan biridir.

Mazkur maqolada ta'lim-tarbiya tizimida zamonaviy yondashuvlarning o'rni, ularning shaxs rivojlanishiga ta'siri, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi — zamonaviy ta'lim metodlarini tahlil qilish orqali ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish yo'llarini aniqlashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili: Ta'lim-tarbiya tizimining ilmiy-nazariy asoslarini shakllantirishda jahon va o'zbek olimlarining ilmiy ishlari muhim ahamiyatga ega. Jumladan, ta'lim jarayonining insonparvarlik, demokratik va shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida tashkil etilishi masalalari J. Dyuи, K. Rodjers, L. Vygotskiy, J. Bruner, A. Maslou kabi mutafakkirlarning asarlarida chuqur tahlil qilingan. Ularning fikricha, ta'limning asosiy maqsadi – inson shaxsini rivojlantirish, mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirishdir.

O'zbek olimlari orasida ham ta'lim-tarbiya tizimi bo'yicha bir qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Xususan, A. Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloq" asari, K. Yuldashev, N. Saidahmedov, O. Tolipov, M. Ochilov kabi pedagog olimlar ishlarida tarbiya jarayonining ma'naviy-axloqiy jihatlari, o'qituvchi shaxsining roli va pedagogik mahoratning ahamiyati yoritilgan.

Zamonaviy ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash masalasi ham ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilmoqda. Masalan, B. Qodirov va Sh. Jo'rayevlarning ilmiy izlanishlarida raqamli pedagogika, masofaviy o'qitish, interaktiv metodlar hamda multimediya vositalaridan foydalanishning afzalliklari haqida so'z yuritiladi. Shu bilan birga, xalqaro miqyosda ta'lim sifatini baholashning yangi tizimlari — PISA, TIMSS, PIRLS dasturlari asosida o'quvchilar kompetensiyalarini aniqlash bo'yicha ilmiy tahlillar olib borilmoqda (UNESCO, 2023).

Pedagogik adabiyotlarda ta'lim va tarbiyani ajralmas tizim sifatida o'rganish masalasi ham alohida e'tiborni talab etadi. Bu borada E. G'ulomova va D. Abdullayeva tadqiqotlarida shaxsning intellektual, ma'naviy va ijtimoiy rivojlanishini uyg'unlashtirish zarurligi ta'kidlanadi. Tarbiya jarayonining psixologik jihatlari esa G. Allport va A. Bandura tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy o'rganish nazariyalarida asoslab berilgan.

Yuqoridagi manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda ta'lim-tarbiya tizimining samaradorligini oshirishda quyidagi yo'nalishlar dolzarb sanaladi:

- shaxsga yo'naltirilgan ta'limni keng joriy etish;
- pedagogik texnologiyalarni yangilash va raqamlashtirish;
- tarbiya jarayonini milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslash;
- o'qituvchi kasbiy kompetensiyasini muntazam rivojlantirish.

Mazkur tahlillar asosida tadqiqotning nazariy poydevori shakllantiriladi va keyingi boʻlimlarda bu gʻoyalar amaliy jihatdan yoritiladi.

Tadqiqot metodologiyasi: Mazkur tadqiqot ishida taʼlim-tarbiya tizimida zamonaviy yondashuvlarning oʻrni, ularning samaradorligini aniqlash hamda pedagogik jarayonga taʼsirini tahlil qilish maqsad qilingan. Tadqiqotning asosiy metodologik asosini shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlim konsepsiyasi, innovatsion pedagogika, kompetensiyaviy yondashuv hamda faoliyatga yoʻnaltirilgan taʼlim nazariyalari tashkil etadi.

Tadqiqotning maqsadi — zamonaviy taʼlim-tarbiya tizimida qoʻllanilayotgan yondashuvlarning samaradorligini ilmiy asosda oʻrganish, ularning afzallik va kamchiliklarini aniqlash hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Taʼlim-tarbiya tizimining nazariy asoslarini tahlil qilish;
2. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarning mohiyatini oʻrganish;
3. Pedagog va talaba oʻrtasidagi interaktiv hamkorlik jarayonlarini oʻrganish;
4. Taʼlim jarayonida innovatsion texnologiyalarning samaradorligini aniqlash;
5. Olingan natijalar asosida ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotda metodologik yondashuvlar sifatida quyidagi ilmiy usullardan foydalanildi:

Nazariy tahlil usuli – taʼlim-tarbiya tizimi boʻyicha mavjud ilmiy adabiyotlarni oʻrganish va tahlil qilish orqali konseptual asoslarni aniqlash;

Tahlil va sintez usuli – mavjud tajribalarni umumlashtirish va yangi ilmiy xulosalar chiqarish;

Kuzatuv usuli – oʻquv jarayonidagi real pedagogik vaziyatlarni kuzatish orqali muammolarni aniqlash;

Soʻrovnoma va suhbat usuli – oʻqituvchi va talabalar fikrini oʻrganish orqali amaliy maʼlumotlar yigʻish;

Taqqoslash va modellashtirish usuli – anʼanaviy va zamonaviy taʼlim yondashuvlarini solishtirish, ularning samaradorligini baholash.

Natijalar va muhokamalar:

Tadqiqot jarayonida olingan natijalar ta'lim-tarbiya tizimida zamonaviy yondashuvlarni qo'llash o'quv jarayonining samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynayotganini ko'rsatdi. Kuzatuvlar, suhbatlar va so'rovnoma orqali olingan ma'lumotlar shuni tasdiqlaydiki, interaktiv va innovatsion metodlardan foydalanayotgan pedagoglarning o'quvchilari bilim, ko'nikma va ijtimoiy faollik jihatidan yuqoriroq natijalarga ega bo'lishmoqda.

1. Ta'lim jarayonidagi innovatsion yondashuvlarning samarasi

Pedagogik kuzatuvlar natijasida aniqlanishicha, o'qituvchilar tomonidan qo'llanilayotgan interfaol usullar (masalan, "Aqliy hujum", "Klaster", "Keys-stadi", "Debat") o'quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodkorlik va muloqot madaniyatini rivojlantirishda katta ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, raqamli vositalar (elektron ta'lim platformalari, onlayn test tizimlari, virtual laboratoriyalar)dan foydalanish darslarni yanada qiziqarli va samarali qilgan.

O'tkazilgan so'rovnoma natijalariga ko'ra, respondentlarning 82 foizi zamonaviy texnologiyalar yordamida ta'lim jarayoni an'anaviy darslarga nisbatan samaraliroq ekanini bildirgan. 10 foizi texnik muammolar va internet tarmog'ining sifati pastligi sababli ba'zi qiyinchiliklar mavjudligini qayd etgan bo'lsa-da, umumiy baho ijobiy bo'lib chiqqan.

2. Tarbiya jarayonida shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning ahamiyati

Tarbiya jarayonini tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, shaxsning individual xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda olib borilgan tarbiyaviy ishlar yuqori natija beradi. Psixologik-pedagogik yondashuv asosida tashkil etilgan suhbatlar, rolli o'yinlar va ijtimoiy loyihalar talabalar o'rtasida ijobiy muloqotni kuchaytirgan.

Tadqiqotda qatnashgan o'qituvchilarning 76 foizi shaxsga yo'naltirilgan metodlarni muntazam qo'llash natijasida o'quvchilarda o'ziga ishonch, mas'uliyat va jamoada ishlash ko'nikmalari rivojlanganini ta'kidlagan.

3. Pedagogik hamkorlik va kommunikativ muhit

Ta'lim-tarbiya tizimida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro hurmatga asoslangan hamkorlik muhiti ta'lim samaradorligining asosiy omillaridan biri sifatida

namoyon bo'ldi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, o'qituvchi talabalarga nisbatan ochiq muloqot, rag'bat va teskari aloqani qo'llagan hollarda ularning o'quv motivatsiyasi ancha oshgan.

Pedagogik tajriba shuni ko'rsatdiki, faqat bilim berish emas, balki ijobiy psixologik muhit yaratish, emotsional qo'llab-quvvatlash ham shaxs kamolotiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

4. Raqamli ta'lim muhitining imkoniyatlari

Tadqiqot jarayonida raqamli ta'lim vositalarining o'rni alohida e'tiborga olindi. Masofaviy o'qitish tizimi, elektron resurslardan foydalanish, sun'iy intellekt asosidagi o'quv dasturlari o'qituvchilar uchun yangi pedagogik imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, bu tizimni to'liq joriy etishda pedagoglarning raqamli kompetensiyasini oshirish, texnik ta'minotni kuchaytirish zarurligi aniqlangan.

5. Muhokamalar

Yuqoridagi natijalar tahlili shuni ko'rsatadiki, ta'lim-tarbiya tizimida zamonaviy yondashuvlar o'quvchilarning faolligini, mustaqil fikrlashini va ijtimoiy moslashuvchanligini oshiradi. Shu bilan birga, ularni joriy etishda ayrim muammolar mavjud — o'qituvchilarning zamonaviy texnologiyalarni to'liq o'zlashtirmagani, metodik qo'llanmalar yetishmasligi va ba'zi joylarda moddiy-texnik bazaning sustligi bunga to'sqinlik qilmoqda.

Shu sababli, kelgusida pedagog kadrlar tayyorlash tizimida amaliy mashg'ulotlarni kuchaytirish, zamonaviy metodlardan foydalanish bo'yicha muntazam seminar-treninglar o'tkazish, hamda raqamli ta'lim infratuzilmasini takomillashtirish muhim hisoblanadi.

Xulosa

O'tkazilgan tadqiqotlar asosida shunday xulosa qilish mumkinki, ta'lim-tarbiya tizimining samaradorligi ko'p jihatdan zamonaviy pedagogik yondashuvlar, innovatsion texnologiyalar va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasining amaliyotga joriy etilish darajasiga bog'liq. Bugungi kunda o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiya jarayonining faol tashkilotchisi, motivator va yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi shaxs sifatida namoyon bo'lmoqda.

Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha:

interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning mustaqil fikrlashini, muloqot madaniyatini va ijodkorligini rivojlantiradi;

shaxsga yo'naltirilgan ta'lim yondashuvi o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olib, ularning o'z imkoniyatlarini to'liq ro'yobga chiqarishiga yordam beradi;

pedagogik hamkorlik va ijobiy psixologik muhit o'quv jarayonining sifatini sezilarli darajada oshiradi;

raqamli ta'lim vositalarini qo'llash o'qituvchilarga yangi imkoniyatlar yaratadi, biroq bu jarayonni to'liq amalga oshirish uchun texnik ta'minot va pedagoglarning raqamli savodxonligi yanada kuchaytirilishi lozim.

Shuningdek, ta'lim-tarbiya tizimining samaradorligini oshirish uchun quyidagi amaliy tavsiyalarni keltirish mumkin:

1. Pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida zamonaviy ta'lim metodikalariga asoslangan maxsus o'quv kurslarini yo'lga qo'yish;
2. O'qituvchilar uchun innovatsion texnologiyalarni o'zlashtirishga qaratilgan muntazam seminar-treninglar tashkil etish;
3. Tarbiya jarayonini milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayangan holda tashkil etish;
4. Ta'lim muassasalarida raqamli infratuzilmani mustahkamlash, internet sifati va texnik vositalarni yaxshilash;
5. O'quvchi va o'qituvchi o'rtasida samarali teskari aloqa tizimini yo'lga qo'yish.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirishda innovatsion yondashuvlar, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va pedagogik hamkorlikning ahamiyati beqiyos ekanligini ko'rsatdi. Bu yo'nalishlarda olib boriladigan izchil ilmiy izlanishlar nafaqat ta'lim sifatini, balki yosh avlodning ma'naviy va intellektual salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ruyxati:

1. Avloniy, A. (1992). Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent: O'qituvchi.

2. Yuldashev, K. (2019). Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
3. Tolipov, O., & Usmonboyeva, M. (2016). Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU.
4. Saidahmedov, N. (2020). Ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlar. Toshkent: Istiqlol nashriyoti.
5. Ochilov, M. (2018). Pedagogik tizimni modernizatsiya qilishda innovatsion yondashuvlar. Toshkent: Fan nashriyoti.
6. Qodirov, B. (2021). Raqamli ta'lim muhitida pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish yo'llari. "Pedagogik innovatsiyalar" ilmiy jurnali, №3, 45–52-betlar.
7. Jo'rayev, Sh. (2022). Masofaviy ta'limda interfaol metodlardan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari. "Zamonaviy ta'lim texnologiyalari" jurnali, №2, 33–39-betlar.
8. G'ulomova, E., & Abdullayeva, D. (2020). Tarbiya jarayonida shaxsning ijtimoiy faolligini rivojlantirish. "Pedagogika va psixologiya" ilmiy jurnali, №4, 55–61-betlar.
9. Bandura, A. (1977). Social Learning Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
10. Dewey, J. (1938). Experience and Education. New York: Macmillan.
11. Rogers, C. (1983). Freedom to Learn. Columbus, OH: Merrill Publishing Company.
12. UNESCO. (2023). Education for Sustainable Development Report. Paris: UNESCO Publishing.
13. Maslow, A. (1954). Motivation and Personality. New York: Harper & Row.
14. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.

OILA MUHITIDA DEVIANT XULQLI BOLALARNI TARBIYALASH STRATEGIYASI

G'opirova Shohista Sodiq qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti, Pedagogika fakulteti, 2-bosqich talabasi

Rahmonova Laylo Shodmon qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti, Pedagogika fakulteti, 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada oila muhitida deviant xulqli bolalarni tarbiyalash jarayoniga pedagogik va psixologik nuqtai nazardan yondashiladi. Oiladagi emotsional muhit, tarbiya usullarining izchilligi, kommunikativ munosabatlar va zamonaviy axborot oqimining bolalar xulqiga ta'siri nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Maqolada deviant xulqning shakllanishiga sabab bo'luvchi asosiy omillar va ularni bartaraf etishga qaratilgan amaliy strategiyalar mualliflik mulohazalari asosida bayon etiladi. Shuningdek, ota-onalar tomonidan qo'llanishi mumkin bo'lgan pedagogik qo'llab-quvvatlash usullari, psixologik yondashuvlar va tarbiyaviy profilaktika yo'llari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: oila pedagogikasi, deviant xulq, tarbiya strategiyalari, psixologik qo'llab-quvvatlash, emotsional muhit, ijtimoiy moslashuv, xulq-atvor korreksiyasi, pedagogik yondashuvlar

Kirish: Zamonaviy jamiyatda bolalarning ijtimoiy xulq-atvorida kuzatilayotgan o'zgarishlar pedagogik va psixologik sohalarida yangi yondashuvlarni talab etmoqda. Ulardan biri — deviant xulq masalasi bo'lib, u oila tarbiyasida eng ko'p uchraydigan muammolardan biri sifatida e'tirof etiladi. Deviant xulq jamiyat tomonidan qabul qilingan me'yor va qoidalardan og'ishgan xatti-harakatlar majmuasini anglatadi. Bunday xulqning shakllanishi ko'pincha oiladagi emotsional muhit, tarbiya usullarining izchil emasligi, muloqotning yetarli emasligi yoki noto'g'ri yo'naltirilgan pedagogik ta'sir bilan bog'liq bo'ladi.

Oilada tarbiya jarayoni avvalo bola shaxsiyatining asosiy xususiyatlari, ijtimoiy munosabatlarga kirishish ko'nikmalari va o'zini boshqarish mexanizmlarini shakllantiradi. Shu sababli deviant xulqli bolalar bilan ishlashda oila muhitining pedagogik ta'sirini o'rganish alohida ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy axborot texnologiyalari, ijtimoiy tarmoqlar, turli kommunikatsion muhitlarning ta'siri

kuchaygan bir davrda ota-onalar tomonidan to'g'ri strategiyalarni tanlash, bola uchun xavfsiz va barqaror tarbiyaviy sharoit yaratish dolzarb vazifalardan biridir.

Ushbu maqolada deviant xulqning oiladagi shakllanish jarayoni, unga ta'sir etuvchi omillar va ularni yumshatish yoki bartaraf etishga qaratilgan pedagogik strategiyalar nazariy manbalarga tayangan holda talqin qilinadi. Tahlillar muallifning shaxsiy kuzatuvlari va umumlashtirilgan ilmiy qarashlar asosida berilgan bo'lib, amaliy tavsiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili: Deviant xulq masalasi pedagogika, psixologiya, sotsiologiya va hatto kriminologiya fanlarining kesishgan nuqtasida o'rganiladigan kompleks hodisa sifatida ilmiy adabiyotlarda keng yoritilgan. Turli davrlarda olimlar deviant xulqni izohlashda o'ziga xos yondashuvlarni taklif qilganlar. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mazkur muammo sabablarining ko'pligi uni yagona tushuntirish nazariyasi bilan ifodalashni qiyinlashtiradi. Shuning uchun mavjud ilmiy qarashlarni bir necha yo'nalishlar bo'yicha umumlashtirish maqsadga muvofiq.

1. Biologik yondashuvlar

Ba'zi klassik psixologik manbalarda deviant xulqning kelib chiqishi organizmdagi fiziologik jarayonlar, asab tizimi faoliyati, merosiy omillar bilan izohlanadi.

Biologik qarashlar odatda quyidagilarga e'tibor qaratadi:

temperamentning tug'ma xususiyatlari;

asab tizimining qo'zg'aluvchanlik darajasi;

tug'ma impulsivlik;

diqqat yetishmovchiligi kabi neyropsixologik omillar.

Biroq zamonaviy tadqiqotlarda biologik omillar deviant xulqning yagona sababi emas, balki faqatgina fon omili ekani qayd etiladi. Muammo ko'proq ijtimoiy-tarbiyaviy sharoit bilan murakkab o'zaro ta'sirda shakllanishi ta'kidlanadi.

2. Psixologik yondashuvlar

Psixologik manbalarda deviant xulq ko'pincha ichki kechinmalar, ehtiyojlar, emotsional beqarorlik va shaxslararo munosabatlar bilan bog'liq tarzda talqin qilinadi.

Ularning asosiy g'oyalari quyidagicha umumlashtiriladi:

Psixoanalitik yoʻnalish deviant xulqni bolada qondirilmagan ehtiyojlar, bosim ostidagi kechinmalar, emotsional konfliktlar bilan izohlaydi.

Kognitiv-xulqiy yondashuvlar esa notoʻgʻri fikrlash andozalari, xato qaror qabul qilish, impulsiv reaksiya berish kabi mexanizmlarga eʼtibor qaratadi.

Humanistik psixologiya bolaning eʼtirof, muhabbat, qadrlanish ehtiyojlari yetarli boʻlmaganda deviant xulq paydo boʻlishi mumkinligini taʼkidlaydi.

Psixologik adabiyotlarda bolani tushunish, emotsional qoʻllab-quvvatlash va muloqotni yaxshilash asosiy korreksion yoʻnalish sifatida qayd etiladi.

3. Sotsiologik yondashuvlar

Sotsiologik nazariyalarda deviant xulq ijtimoiy muhit, madaniy normalar, guruh bosimi va ijtimoiy tengsizlik kabi omillar bilan izohlanadi.

Adabiyotlarda quyidagilar ajratib koʻrsatiladi:

bolani oʻrab turgan mikromuhit (koʻcha, sinfdoshlar, virtual guruhlar);

ijtimoiy moslashuv darajasi;

ijtimoiy rollar va kutilmalar;

oilaning ijtimoiy-iqtisodiy sharoiti;

stressli hayotiy tajribalar (ajralish, koʻchish, yoʻqotish va boshqalar).

Bu yondashuvlar bolaning xatti-harakati koʻp jihatdan oila va jamiyatning unga nisbatan qoʻygan talablari oʻrtasidagi nomutanosiblik sababli yuzaga kelishini taʼkidlaydi.

4. Pedagogik yondashuvlar

Pedagogik adabiyotlarda deviant xulq tarbiyaviy jarayonning izchil emasligi, notoʻgʻri tarbiya usullari, kommunikativ muammolar bilan bogʻliq holda tushuntiriladi.

Asosiy fikrlar quyidagilardan iborat:

haddan tashqari qatʼiylik yoki ortiqcha erkinlik;

bolaning yosh xususiyatlariga mos kelmaydigan pedagogik talablar;

oiladagi nizoli muloqot;

tarbiya usullarining izchilligi yetishmasligi;

ota-ona tomonidan nazoratning sustligi yoki haddan tashqari kuchliligi.

Pedagogik manbalarning umumiy xulosasi: oila tarbiyasi izchil, ijobiy, mehrlil, muloqotga ochiq bo'lmasa, deviant xulq rivojlanishi ehtimoli ortadi.

5. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda Internet va raqamli muhit omili

So'nggi yillarda chop etilgan ilmiy ishlarda raqamli texnologiyalar bolalar xulqiga kuchli ta'sir ko'rsatayotgani alohida qayd etiladi.

Masalan:

ijtimoiy tarmoqlardagi tajovuzkor kontent;

virtual guruhlarga qo'shilish;

shaxsiy chegaralarning buzilishi;

kattalar nazorati bo'lmagan onlayn muhit;

o'yinlarga haddan tashqari qaramlik.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, internet muhitidagi salbiy ta'sirlar oilaviy tarbiya nazorati kuchsiz bo'lgan hollarda ayniqsa tez kuchayadi.

6. Oila pedagogikasidagi ilmiy qarashlarning umumiy xulosalari

Ko'plab manbalar shuni tasdiqlaydiki, deviant xulq:

yagona sababga ega emas, balki ko'p omilli hodisa hisoblanadi;

oiladagi muhit uning shakllanishida asosiy rol o'ynaydi;

oilada to'g'ri strategiya bo'lmasa, maktab yoki jamiyatning o'zi vaziyatni tuzatib berolmaydi;

emotsional qo'llab-quvvatlash va izchil qoidalar tizimi yetishmasa, deviant xulq kuchayadi;

profilaktik yondashuvlar har doim korreksion yondashuvlardan samaraliroq.

Shu bilan birga, adabiyotlarning asosiy kamchiligi — ko'plab ishlarda oila muhitining real sharoitlari emas, nazariy model asosida tasvirlanishi. Bu esa mualliflik tahliliga o'ziga xoslik kiritish imkonini beradi.

Metodologiya: Ushbu maqolani tayyorlashda oila muhitida deviant xulqli bolalarni tarbiyalash jarayoniga oid pedagogik va psixologik qarashlarni nazariy jihatdan yoritish maqsad qilingan bo‘lib, tadqiqotning metodologik asosi sifatida tahliliy, qiyosiy, umumlashtiruvchi va tizimli yondashuvlardan foydalanildi. Maqola amaliy tadqiqotga emas, balki mavjud ilmiy qarashlarni fikran qayta ishlash va mualliflik xulosalarini shakllantirishga asoslangan.

1. Tahliliy yondashuv

Tahliliy yondashuv asosida deviant xulq haqidagi turli ilmiy manbalar, nazariy konsepsiyalar va pedagogik qarashlar mazmunan o‘rganildi. Bu usul orqali:

deviant xulqning sabablari;

oilaning tarbiyaviy ta’siri;

pedagogik strategiyalar;

zamonaviy muammo va omillar

keng ko‘lamda nazariy tahlil qilindi.

Tahliliy yondashuv, shuningdek, turli fanlar — psixologiya, pedagogika va sotsiologiya qarashlarini bir nuqtaga jamlashga yordam berdi.

2. Qiyosiy yondashuv

Deviant xulqning talqiniga oid turli ilmiy yondashuvlar o‘zaro qiyoslab o‘rganildi.

Qiyosiy yondashuv orqali:

biologik, psixologik, pedagogik va sotsiologik nazariyalar o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlar;

turli tarbiya usullarining samaradorlik darajasi;

oil muhiti ta’sirini iqtisodiy, raqamli yoki ijtimoiy omillar bilan solishtirish

mumkin bo‘ldi.

Bu yondashuv muammo haqida kengroq, ko‘p qirrali tasavvur shakllantirishga xizmat qildi.

3. Tizimli yondashuv

Tizimli yondashuv asosida oila tarbiyasi murakkab tizim sifatida ko'rib chiqildi. Oila — bola xulqining shakllanishiga bevosita ta'sir etuvchi ko'p qatlamli muhit bo'lgani uchun, uni alohida elementlar emas, balki yagona tizim sifatida tahlil qilish muhim sanaladi.

Tizimli yondashuv quyidagilarni aniqlash imkonini berdi:
oilaviy munosabatlar tizimi (ota-ona-bola munosabatlari);
tarbiya jarayonidagi izchillik;
emotsional va kommunikativ aloqalar;
ijtimoiy va raqamli ta'sirlarning oilaviy tizimga integratsiyasi.

4. Umumlashtiruvchi yondashuv

Bu maqolada nazariy adabiyotlar va turli ilmiy qarashlar bir butun ko'rinishda umumlashtirildi.

Umumlashtirish jarayonida:
mavjud ilmiy g'oyalari;
oila pedagogikasidagi zamonaviy tamoyillar;
deviant xulqli bolalar bilan ishlash bo'yicha amaliy tavsiyalar
mualliflik xulosalari asosida qayta ishlab chiqildi.

Umumlashtiruvchi yondashuv maqolaning shaxsiyligini, yakuniy tavsiyalar esa amaliy yo'naltirilganligini ta'minladi.

5. Nazariy mulohaza va mantiqiy modellashtirish

Amaliy tadqiqot o'tkazilmaganligi sababli mualliflik tahlillari:
nazariy mulohazalar,
mantiqiy tahlil,
faraziy pedagogik vaziyatlar asosida shakllantirildi.

Bunda oila muhitidagi ehtimoliy pedagogik holatlar modellashtirilib, ular asosida strategik yondashuvlar chiqarildi.

Metodologiya bo'limining asosiy vazifasi maqolada keltirilgan xulosalar qanday asoslar va yondashuvlar orqali shakllanganini ko'rsatishdan iborat bo'lib, u oila pedagogikasida deviant xulqli bolalar bilan ishlash masalasining nazariy tahliliga tayangan. Metodologiya

Ushbu maqolani tayyorlashda oila muhitida deviant xulqli bolalarni tarbiyalash jarayoniga oid pedagogik va psixologik qarashlarni nazariy jihatdan yoritish maqsad qilingan bo'lib, tadqiqotning metodologik asosi sifatida tahliliy, qiyosiy, umumlashtiruvchi va tizimli yondashuvlardan foydalanildi. Maqola amaliy tadqiqotga emas, balki mavjud ilmiy qarashlarni fikran qayta ishlash va mualliflik xulosalarini shakllantirishga asoslangan.

1. Tahliliy yondashuv

Tahliliy yondashuv asosida deviant xulq haqidagi turli ilmiy manbalar, nazariy konsepsiyalar va pedagogik qarashlar mazmunan o'rganildi. Bu usul orqali:

deviant xulqning sabablari;

oilaning tarbiyaviy ta'siri;

pedagogik strategiyalar;

zamonaviy muammo va omillar

keng ko'lamda nazariy tahlil qilindi.

Tahliliy yondashuv, shuningdek, turli fanlar — psixologiya, pedagogika va sotsiologiya qarashlarini bir nuqtaga jamlashga yordam berdi.

2. Qiyosiy yondashuv

Deviant xulqning talqiniga oid turli ilmiy yondashuvlar o'zaro qiyoslab o'rganildi.

Qiyosiy yondashuv orqali:

biologik, psixologik, pedagogik va sotsiologik nazariyalar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar;

turli tarbiya usullarining samaradorlik darajasi;

oilalarning muhiti ta'sirini iqtisodiy, raqamli yoki ijtimoiy omillar bilan solishtirish

mumkin bo'ldi.

Bu yondashuv muammo haqida kengroq, ko'p qirrali tasavvur shakllantirishga xizmat qildi.

3. Tizimli yondashuv

Tizimli yondashuv asosida oila tarbiyasi murakkab tizim sifatida ko'rib chiqildi. Oila — bola xulqining shakllanishiga bevosita ta'sir etuvchi ko'p qatlamli muhit bo'lgani uchun, uni alohida elementlar emas, balki yagona tizim sifatida tahlil qilish muhim sanaladi.

Tizimli yondashuv quyidagilarni aniqlash imkonini berdi:

oilaviy munosabatlar tizimi (ota-ona-bola munosabatlari);

tarbiya jarayonidagi izchillik;

emotsional va kommunikativ aloqalar;

ijtimoiy va raqamli ta'sirlarning oilaviy tizimga integratsiyasi.

4. Umumlashtiruvchi yondashuv

Bu maqolada nazariy adabiyotlar va turli ilmiy qarashlar bir butun ko'rinishda umumlashtirildi.

Umumlashtirish jarayonida:

mavjud ilmiy g'oyalar;

oila pedagogikasidagi zamonaviy tamoyillar;

deviant xulqli bolalar bilan ishlash bo'yicha amaliy tavsiyalar

mualliflik xulosalari asosida qayta ishlab chiqildi.

Umumlashtiruvchi yondashuv maqolaning shaxsiyligini, yakuniy tavsiyalar esa amaliy yo'naltirilganligini ta'minladi.

5. Nazariy mulohaza va mantiqiy modellashtirish

Amaliy tadqiqot o'tkazilmaganligi sababli mualliflik tahlillari:

nazariy mulohazalar,

mantiqiy tahlil,

faraziy pedagogik vaziyatlar asosida shakllantirildi.

Bunda oila muhitidagi ehtimoliy pedagogik holatlar modellashtirilib, ular asosida strategik yondashuvlar chiqarildi.

Metodologiya bo'limining asosiy vazifasi maqolada keltirilgan xulosalar qanday asoslar va yondashuvlar orqali shakllanganini ko'rsatishdan iborat bo'lib, u oila pedagogikasida deviant xulqli bolalar bilan ishlash masalasining nazariy tahliliga tayangan.

Natija va muhokama: Oila muhitida deviant xulqli bolalar bilan ishlash masalasi ko'p qirrali, murakkab va tizimli yondashuvni talab qiladigan pedagogik jarayon ekanligi tahlillar orqali aniqlandi. Nazariy adabiyotlar, psixologik qarashlar va mualliflik umumlashmalari asosida quyidagi asosiy natijalar shakllandi.

1. Oilaviy muhit deviant xulqning shakllanishida hal qiluvchi omil

Tahlil davomida oilaviy muhit — bolaning xulq-atvori, emotsional barqarorligi va ijtimoiy moslashuvi uchun asosiy maydon bo'lib xizmat qilishi aniqlangan. Oilada yaratigan psixologik atmosfera deviant xulq ko'rinishlarining kuchayishi yoki kamayishida markaziy rol o'ynaydi.

Muhokama:

Agar oila ichida: nizolar ko'paysa, muloqot sust bo'lsa, ota-ona mehr-izzatni yetarli ko'rsatmasa, tarbiya talablarida izchillik bo'lmasa, bolaga haddan tashqari ozodlik yoki keskin nazorat berilsa, unda bolada agressivlik, itoatsizlik, yolg'onchilik, impulsiv xatti-harakatlar kabi deviant ko'rinishlar paydo bo'lish xavfi ortadi.

Demak, deviant xulq ko'pincha oiladagi tarbiyaviy muhitning qay darajada sog'lom yoki nosog'lomligiga bevosita bog'liq.

2. Izchil bo'lmagan tarbiya — eng kuchli xavf omillaridan biri

Ota-onalarning tarbiyaviy yondashuvlaridagi izchillikning buzilishi bolada qoidalarni anglashni qiyinlashtiradi.

Masalan:

Ba'zan ruxsat berib, ba'zan taqiqlash,

Bir ota-onaning "mumkin", ikkinchisining "mumkin emas" deyishi,

Mukofot va jazolarning o'ylamasdan qo'llanishi,

Natijada bola qaysi xulq ijobiy, qaysi biri salbiy ekanini farqlay olmaydi. Bu esa ularni impulsiv va me'yorlardan og'uvchi xatti-harakatlarga ko'proq moyil qiladi.

Muhokama:

Izchil tarbiya strategiyasi bo'lmasa, bola:

chegaralarni his qilmaydi,

qoidalarni o'zlashtira olmaydi,

mas'uliyatni tushunmaydi.

Shu sababli pedagogik adabiyotlarda izchillik deviant xulqning profilaktikasi sifatida qaraladi.

3. Oila ichidagi muloqot sifati deviant xulq darajasini belgilaydi

Tahlil shuni ko'rsatadiki, deviant xulqning eng ko'p uchraydigan sabablaridan yana biri — oilada muloqotning yetarli emasligi yoki salbiy xarakterga ega bo'lishidir.

Quyidagi holatlar xavf tug'diradi:

ota-onaning bolasini tinglamasligi;

his-tuyg'ularni inkor qilishi ("sen shunchaki erkalik qilyapsan", "shunaqa bo'laveradi");

bir xil buyruqlar, amrlar ko'rinishidagi muloqot;

bolani eshitishdan ko'ra jazoga urg'u berish.

Muhokama:

Aksincha, bola bilan samimiy, izchil, ochiq muloqot bo'lgan oilalarda:

deviant xulq kamroq uchraydi;

konfliktlar tez bartaraf etiladi;

bola o'zini qadrlangan his qiladi;

ota-ona-bola muloqoti ijtimoiy moslashuvni kuchaytiradi.

Bu shuni anglatadiki, deviant xulqning oldini olishda kommunikativ madaniyat va emotsional savodxonlik katta ahamiyatga ega.

4. Zamonaviy raqamli muhit deviant xulqning yangi shakllarini kuchaytirmoqda

Adabiyotlar tahlili va mualliflik mulohazalari asosida raqamli muhit deviant xulqqa kuchli ta'sir qilishi aniqlangan. Ijtimoiy tarmoqlar, mobil o'yinlar, internetdagi agressiv kontent bolalarda:

impulsivlik,
zo'ravonlikka moyillik,
qoidabuzarlik,
virtual guruhlariga taqlid
kabi xatti-harakatlarni kuchaytirishi mumkin.

Muhokama:

Oilada raqamli tarbiya bo'lmasa, ya'ni:

ekran vaqti nazorat qilinmasa,
tarkibning xavfsizligi tekshirilmasa,
bolaga internet odobi o'rgatilmasa,
deviant xulq ko'rinishlari tezda kuchayadi.

Shu sababli ota-onalar o'z tarbiya strategiyalariga raqamli gigiena, internet odobi, onlayn xavfsizlik qoidalarini kiritishi lozim.

5. Emotsional barqarorlikka ega bo'lmagan bolalar deviant xulqqa ko'proq moyil

Psixologik nazariya asosida ma'lumki, emotsional barqarorlik yetishmovchiligi bolalarda stressga yuqori sezgirlikni keltirib chiqaradi.

Bu quyidagi xulq ko'rinishlariga olib kelishi mumkin:

tez g'azablanish,
agressiya,
o'zini boshqara olmaslik,
impulsiv qarorlar.

Muhokama:

Oila emotsional qo'llab-quvvatlashni kuchaytirsam, bola:

o'zini boshqarishni o'rganadi;

stressni yengish strategiyalarini shakllantiradi;

salbiy xulq o'rniga moslashuvchan xatti-harakatlarni tanlaydi.

Demak, deviant xulqni yumshatishda emotsional savodxonlik muhim strategiya hisoblanadi.

6. Ota-onaning pedagogik savodxonligi deviant xulqning oldini olishning asosiy mexanizmi

Tahlil davomida aniqlangan muhim jihatlardan biri — ota-onaning pedagogik savodxonligi bola xulqi uchun hal qiluvchi omil ekanidir.

Agar ota-ona:

psixologik tushunchalardan xabardor bo'lsa,

zamonaviy tarbiya usullarini bilsa,

intizomni to'g'ri tashkil etsa,

muloqotning sog'lom shakllaridan foydalansa,

unda deviant xulqning oldini olish juda osonlashadi.

Muhokama:

Pedagogik savodxonlik — yagona omil emas, ammo eng kuchli ta'sir ko'rsatadigan omillardan biridir.

7. Deviant xulqli bolalar bilan ishlash — profilaktik yondashuvga asoslanishi kerak

Pedagogik manbalarda ta'kidlanganidek, deviant xulqning oldini olish uni tuzatishdan ko'ra samaraliroq. Profilaktik yondashuv o'z ichiga quyidagilarni oladi:

erta yoshdan barqaror qoidalar tizimini yaratish;

ota-ona-bola o'rtasida muntazam muloqot;

sog'lom oilaviy an'analar;

ijobiy namunaviy xulq ko'rsatish;

ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish;

stressni boshqarish bo'yicha mashqlar.

Muhokama:

Bunday yondashuvlar yordamida deviant xulqning ko'plab shakllari shakllanmasdan turib oldi olinadi.

8. Korreksion yondashuvlar faqat oilaviy ishtirok bilan samarali

Deviant xulqli bolalar bilan maktab psixologi, tarbiyachi yoki mutaxassislar shug'ullansa ham, agar oila:

ishtirok etmasa,

uyda qarama-qarshi xatti-harakat ko'rsataversa,

o'zi tarbiyaviy xatolarning manbai bo'lsa,

korreksiya natijasi sust bo'ladi.

Muhokama:

Eng samarali yo'l — "oilaviy hamkorlik modeli" bo'lib, bu jarayonda:

ota-onalar psixolog bilan muntazam ishlaydi;

oilada korreksiya elementlari qo'llaniladi;

bolaga qo'llanayotgan strategiyalar izchil davom ettiriladi.

Bu yondashuv deviant xulqning eng og'ir turlarida ham natija beradi.

9. Natijalar umumiy tahlili

Yuqoridagi tahliliy xulosalar shuni ko'rsatadiki:

Deviant xulq — asosan oiladagi psixologik va pedagogik omillarga bog'liq.

Tarbiyaning izchil emasligi, muloqotning sustligi va emotsional qo'llab-quvvatlash yetishmasligi xulqni og'ishiga olib keladi.

Raqamli muhit ta'siri kuchaygani sayin ota-onalar nazorati va pedagogik yondashuvlari yanada muhim bo'lmoqda.

Profilaktik yondashuv eng samarali mexanizm hisoblanadi.

Xulosa va takliflar: Oila muhitida deviant xulqli bolalar bilan ishlash masalasi nazariy tahlillar asosida o'rganilar ekan, birinchi navbatda oila bola shaxsiyatining

shakllanishida asosiy omil ekani yana bir bor tasdiqlandi. Oiladagi emotsional muhit, muloqot sifati, tarbiya strategiyasining izchilligi, ota-onalarning pedagogik savodxonligi va raqamli muhit bilan munosabati — barchasi deviant xulqning paydo bo'lishi, kuchayishi yoki aksincha barqaror kamayishiga ta'sir etuvchi omillar hisoblanadi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, deviant xulqning aksariyat shakllari oilaviy tarbiya jarayonidagi kamchiliklar bilan bevosita bog'liq. Ota-onalar tomonidan qo'llanilayotgan haddan tashqari qattiqqo'l yoki aksincha ortiqcha erkinlikka asoslangan tarbiya, muloqotning yetishmasligi, konfliktli muhit, raqamli nazoratning sustligi bolada me'yorlardan og'ishgan xulq shakllarining paydo bo'lishiga zamin yaratadi.

Biroq tahlil shuni ko'rsatadiki, oila tomonidan to'g'ri yo'naltirilgan tarbiyaviy strategiya deyarli har qanday deviant xulqni yumshatish yoki bartaraf etishga yordam berishi mumkin. Bunda profilaktik yondashuv, muloqot madaniyati va emotsional qo'llab-quvvatlash asosiy o'rin tutadi. Ota-onalar, pedagoglar va psixologlar o'rtasidagi hamkorlik esa eng samarali korreksion natijalarni beradi.

Takliflar

1. Ota-onalar uchun pedagogik savodxonlik dasturlarini kuchaytirish

Ota-onalarga zamonaviy tarbiya usullari, deviant xulqning psixologik asoslari va uning oldini olish strategiyalarini o'rgatuvchi trening va seminarlar tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Maktab va mahalla darajasida "Ota-onalar pedagogik maktabi" loyihalarini joriy etish muhim samaralar beradi.

2. Oilada izchil tarbiya tamoyillarini shakllantirish

Har ikkala ota-ona bolaga qo'yiladigan talab va qoidalarda bir xil pozitsiyada bo'lishi lozim.

Mukofot va jazoni o'ylamasdan qo'llash o'rniga, tarbiyaviy izohli tushuntirishlar berilishi tavsiya etiladi.

3. Ota-ona va bola o'rtasidagi muloqotni kuchaytirish

Har kuni kamida bir necha daqiqa davomida bola bilan samimiy suhbat qilish, uning his-tuyg'ularini eshitish, qadrlash va tushunish deviant xulqning kamayishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Buyruq va tanbehlar o'rniga dialogga asoslangan muloqot texnikalaridan foydalanish tavsiya etiladi.

4. Raqamli tarbiya bo'yicha aniq qoidalar ishlab chiqish

Bolaning ekran vaqti yoshiga mos tarzda cheklanishi;

ijtimoiy tarmoqlardagi kontent ota-ona tomonidan tekshirilishi;

raqamli odob qoidalarini o'rgatish zarur.

Bu qoidalar deviant xulqning "raqamli ko'rinishlari" oldini olishga xizmat qiladi.

5. Oilada emotsional qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish

Ota-onalar bolaga stressni yengish usullarini o'rgatishi,

ijobiy xulqni tan olishi va rag'batlantirishi,

emotsional savodxonlik elementlarini tarbiya jarayoniga kiritishi tavsiya etiladi.

6. Mutaxassislar bilan hamkorlikda ishlash

Agar deviant xulq jiddiy tus olsa, oila maktab psixologi, pedagog va kerak bo'lsa klinik psixolog bilan muntazam hamkorlikda ishlashi kerak.

Korreksion reja faqat mutaxassislar va oila hamkorligida samarali natija beradi.

7. Bolaning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish

Jamoaviy o'yinlar, sport to'garaklari, klub va loyihalarda ishtirok etish bolada ijtimoiy moslashuvni kuchaytiradi.

Ijtimoiy kompetensiya yuqori bo'lgan bolalarda deviant xulqning paydo bo'lishi ehtimoli past bo'ladi.

Umumiy xulosa

Oila tarbiyasi to'g'ri yo'naltirilsa, muloqot madaniyati shakllantirilsa, raqamli nazorat ta'minlansa va emotsional qo'llab-quvvatlash kuchaysa, deviant xulqli bolalar

bilan ishlash jarayoni sezilarli darajada yengillashadi. Eng asosiysi — har bir bola individual bo‘lib, unga mos yondashuv, izchil tarbiya va mehr talab etadi

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

Karimova, V. (2019). Oila psixologiyasi. Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati.

Yo‘ldoshev, J., & Usmonov, S. (2020). Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Tafakkur nashriyoti.

Jabborov, I. (2021). Oila tarbiyasida kommunikativ yondashuvning ahamiyati. Oliy ta’lim muammolari jurnali, 4(2), 55–61.

Bekmurodova, M. (2022). Deviant xulqning psixologik omillari. Psixologiya va ijtimoiy hayot, 1(3), 33–40.

Baqoyev, A. (2018). Pedagogik konfliktologiya asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.

Bandura, A. (1991). Social cognitive theory of moral thought and action. *Moral Behavior and Development*, 1, 45–103.

Bronfenbrenner, U. (2005). *The Ecology of Human Development*. Cambridge: Harvard University Press.

Rogers, C. (1969). *Freedom to Learn*. Columbus: Charles Merrill Publishing.

Patterson, G. R. (1982). *Coercive Family Process*. Eugene: Castalia Publishing.

Feldman, R. S. (2017). *Understanding Psychology* (14th ed.). New York: McGraw-Hill Education.

OECD. (2020). *Digital Education Outlook*. Paris: OECD Publishing.

Turdieva, N. (2023). Raqamli muhitda bolalarning xulq-atvori: xavf va imkoniyatlar. *Ta’lim va taraqqiyot*, 2(1), 72–79.

Mahmudov, A. (2020). Ota-onalar savodxonligining tarbiya sifatiga ta’siri. *Pedagogik tadqiqotlar jurnali*, 5(4), 88–95.

Zimbardo, P. (2007). *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*. New York: Random House.

**SUN'IY INTELLEKTNING FIZIK JIHATI VA MA'NAVIY MEROSNING
O'ZARO UYG'UNLIGI****Ortikov Shaxriddin Shovqidinovich****Qarshiyev Qilichboy***Toshkent Iqtisodiyot Universiteti Samarqand Filiali, Samarqand davlat pedagogika
insitituti**shahriddinortiqov499@gmail.com*

Annotatsiya. Sun'iy intellektni o'rganish va u haqda ma'lumotlarga ega bo'lish davr talabidir. Bu maqolada sun'iy intellekt va uning imkoniyatlari haqida qisqacha ma'lumotlar berildi. Aslida uning imkoniyatlari juda ko'pdir.

Kalit so'zlar: intellekt, aql, sun'iy intellekt, sun'iy super intellekt, sun'iy umumiy intellekt.

**THE COMPATIBILITY OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND
SPIRITUAL HERITAGE**

Abstract. Studying artificial intelligence and having information about it is the demand of the time. This article provides brief information about artificial intelligence and its capabilities. In fact, it has many possibilities.

Key words: intelligence, mind, artificial intelligence, artificial super intelligence, artificial general intelligence.

**СОВМЕСТИМОСТЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И
ДУХОВНОГО НАСЛЕДИЯ**

Аннотация. Изучение искусственного интеллекта и обладание информацией о нем – требование времени. В этой статье представлена краткая информация об искусственном интеллекте и его возможностях. На самом деле, у него много возможностей.

Ключевые слова: интеллект, разум, искусственный интеллект, искусственный сверхинтеллект, общий искусственный интеллект.

Kirish. Intellekt (lotincha intellectus – sezish, idrok etish, anglash, tushunish) yoki aql – psixikaning yangi vaziyatlarga moslasha olish, tajriba asosida o'rganish va eslab qolish qobiliyatidan iborat sifati. Hamda tushunish va mavhum tushunchalarni qo'llash va atrof-muhitni boshqarish uchun o'z bilimlaridan foydalanish.

Aql-idrok – bu insonning barcha kognitiv qobiliyatlarini o'zida mujassam etgan muammolarni o'rganish va hal qilishning umumiy qobiliyati: his qilish, idrok etish, xotira, tasvirlash, fikrlash, tasavvur qilish.

Sun'iy intellekt – informatikaning alohida sohasi bo'lib, odatda inson ongi bilan bog'liq imkoniyatlar: tilni tushunish, o'rgatish, muhokama qilish, masalani yechish, tarjima va shu kabi imkoniyatlarga ega kompyuter tizimlarini yaratish bilan shug'ullanadi. Sun'iy intellekt (SI) kompyuterlarga o'zlarining tajribalarini o'rganish, berilgan parametrlarga moslashish va ilgari faqat odamlar uchun mumkin bo'lgan vazifalarni bajarish imkonini beradi. SIning amalga oshirishning ko'p holatlarida – kompyuter shaxmatchilaridan tortib uchuvchisiz transport vositalarigacha – chuqur o'rganish va tabiiy tillarni qayta ishlash imkoniyati juda muhimdir. Ushbu texnologiyalar tufayli kompyuterlarga katta miqdordagi ma'lumotlarni qayta ishlash va ulardagi naqshlarni aniqlash orqali muayyan vazifalarni bajarishga "o'rgatish" mumkin.

Asosiy qism. 1980-yillarning boshlarida Hisoblash bo'yicha olimlar Barr va Feigenbaum sun'iy intellektning (SI) quyidagi ta'rifini taklif qilishdi:

“Sun'iy intellekt – bu aqlli kompyuter tizimlarini, ya'ni biz an'anaviy ravishda inson ongi bilan bog'laydigan imkoniyatlarga ega bo'lgan tizimlarni ishlab chiqish bilan shug'ullanadigan informatika sohasi hamda tilni tushunish, o'rganish, fikr yuritish, muammolarni hal qilish va boshqa muammolarni hal qila olishdir”.

Keyinchalik, bir qator algoritmlar va dasturiy ta'minot tizimlari sun'iy intellekt deb atala boshlandi, ularning ajralib turadigan xususiyati shundaki, ular ba'zi muammolarni hal qilish haqida o'ylayotgan odam kabi hal qila oladi.

SI ning asosiy xususiyatlari tilni tushunish, o'rganish, fikrlash va eng muhimi, harakat qilish qobiliyatidir. SI – bu sifatli va tez rivojlanayotgan tegishli texnologiyalar va jarayonlar majmuasi, masalan: tabiiy tildagi matnni qayta ishlash mashinani o'rganish ekspert tizimlari virtual agentlar (chatbotlar va virtual yordamchilar) 2021 yilga kelib tadqiqotchilar SI turlarining quyidagi tasnifidan foydalanganlar:

Sun'iy Super Intellekt (SSI) gipotetik sun'iy intellekt bo'lib, u nafaqat insonning maksimal qobiliyatlarini takrorlay oladi, balki undan ham oshib ketadi. SSIga ishonuvchilar, u insonni o'z irodasiga bo'ysundirish uchun uning fikrlari va his-tuyg'ulariga kirib borish qudratiga ega bo'lishiga ishonishadi. Mana masalan: futuristik dahshatli hikoyalar yoki sun'iy intellektning haqiqiy kelajagi.

Shuningdek, gipotetik jihatdan kuchli yoki umumiy SI (Sun'iy umumiy intellekt, SUI) oqilonalik nuqtai nazaridan SSI dan bir pog'ona pastroq bo'lib, ushbu turdagi SI tarafdorlari o'z e'tiqodlarida hech bo'lmaganda ishlashga qodir bo'lgan mashinalarni yaratish imkoniyati bilan cheklangan. Sun'iy intellektning eskirgan umumiy ta'riflari: SI – aqlli xatti-harakatlarga ega bo'lgan mashinalarni ishlab chiqadi. (J. Makkarti). SI – bu raqamli kompyuterlarning yuqori aqlli odamlar bilan bog'liq muammolarni hal qilish qobiliyati. (Britannica). SI – biz an'anaviy ravishda inson ongi bilan

bog'laydigan qobiliyatlarga ega aqlli kompyuter tizimlarini ishlab chiqadi: tilni tushunish, o'rganish, fikr yuritish, muammolarni hal qilish va hk. (Feygenbaum).

SI – bu odamlar hozirda yaxshiroq bo'lgan narsani qilish uchun kompyuterlarni qanday o'rgatish haqidagi fan. (Elaine Rich). Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, “virtual sohani jadal rivojlantirish” uchun yangi muammolarni keltirib chiqardi. Sun'iy intellekt zamonaviylikning muhim tarkibiy qismlaridan biridir. SI ning funktsionalligi va bajarish tezligi tufayli yangi tizimlarni yaratish natijasida paydo bo'lgan raqamli iqtisodiyot paradigmalarini, ma'lumotlarni qayta ishlash va tahlil qilish tezlashmoqda.

SI katta hajmdagi ma'lumotlarni tezkor, takroriy ishlov berish imkoniyatlari va aqlli algoritmlar bilan birlashtirib ishlaydi, bu dasturlarga ma'lumotlardagi naqsh va xususiyatlardan avtomatik ravishda o'rganish imkonini beradi. SI ko'plab nazariyalar, metodologiyalar va texnologiyalarga ega bo'lgan murakkab fandır. Uning asosiy yo'nalishlari quyidagilardir: Mashinani o'rganish - bu naqshlarni topish uchun ma'lumotlarga o'rgatilgan algoritmlarni o'rganadigan o'rganish sohasi. U neyron tarmoqlar, statistika, operatsiyalarni o'rganish va boshqalar usullaridan foydalanadi. ma'lumotlarda yashirin foydali ma'lumotlarni ochish, ma'lumotlarni qayerdan izlash va qanday xulosalar chiqarishni ko'rsatuvchi aniq dasturlashtirilgan ko'rsatmalar mavjud emas.

Neyron tarmoq mashinani o'rganish usullaridan biridir. Bu biologik neyron tarmoqlarni – tirik organizmning nerv hujayralari tarmoqlarini tashkil etish va ishlash printsipli asosida qurilgan matematik model, shuningdek, uning dasturiy yoki apparat ta'minoti.

Chuqur o'rganish ko'plab neyronlar va qatlamlarga ega bo'lgan murakkab neyron tarmoqlardan foydalanadi. Ushbu chuqur neyron tarmoqlarni o'rgatish, shuningdek, ulkan ma'lumotlar to'plamlarida murakkab naqshlarni aniqlash uchun ortib borayotgan hisoblash quvvati va takomillashtirilgan texnikalar qo'llaniladi. Kognitiv hisoblash - bu sun'iy intellektning bir tarmog'i bo'lib, uning vazifasi odamlar o'rtasidagi o'zaro ta'sirga o'xshash odam va kompyuter o'rtasidagi tabiiy o'zaro ta'sir jarayonini ta'minlashdir. SI va kognitiv hisoblashning yakuniy maqsadi tegishli javob berish orqali tasvirlar va nutqni talqin qilish orqali kompyuter orqali insonning kognitiv jarayonlariga taqlid qilishdir.

Kompyuterda ko'rish naqshni aniqlash va tasvir va videoni aniqlash uchun chuqur o'rganishga tayanadi. Mashinalar allaqachon tasvirlarni qayta ishlash, tahlil qilish va tushunishni, shuningdek, fotosuratlar yoki videolarni olish va atrof-muhitni sharhlashni biladi.

"Sun'iy intellekt" bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar natijasi - bu miya ishini tushunishga intilish, inson ongining sirlarini ochish va inson aqlining ma'lum darajasiga ega mashinalar yaratish muammosi. Intellektual jarayonlarni modellashtirishning asosiy imkoniyati shundan kelib chiqadiki, miyaning har qanday funksiyasi, cheklangan miqdordagi so'zlardan foydalangan holda qat'iy bir ma'noli semantikaga ega tilda tasvirlangan har qanday aqliy faoliyat printsiptial ravishda elektron raqamli kompyuterga o'tkazilishi mumkin.

Keling, ba'zi natijalarni sarhisob qilaylik. Birinchidan, shuni ta'kidlash kerakki, so'nggi yillarda sun'iy intellekt va siyosatga oid nashrlar sonining ko'payishi tendentsiyasi kuzatilmoqda. Biroq, ularning aksariyati siyosatshunoslikning markaziy muammolari bilan faqat bilvosita bog'liq. Ushbu mavzu bo'yicha nashrlar ko'pincha texnik fanlar, fan va texnologiya falsafasi, raqamli aloqa jurnallari va boshqalar bo'yicha jurnallarda uchraydi. Yaqin kelajakda siyosatshunoslarning sun'iy intellekt texnologiyalariga qiziqishi sezilarli darajada oshishiga guvoh bo'lamiz, deyishga barcha asoslar bor. Demak, sun'iy intellekt - bu kelajak fanidir.

Xulosa. Bugungi kunda sun'iy intellektning rivojlanishi insoniyatning turmush tarzini tubdan o'zgartirib, yangi imkoniyatlarni ochib berish bilan birga, ma'naviy merosimiz va madaniyatimizga ham ta'sir ko'rsatmoqda. Sun'iy intellektning ma'naviy meros bilan uyg'unligi, uning madaniyatimiz va an'analarimizni qanday asrash va rivojlantirishga yordam beradigan yoki yo'q qilish xavfini yaratishi orasidagi muvozanatni topishni talab qiladi.

Sun'iy intellektning ma'naviy merosimizni saqlash va uni keng ko'lamda tarqatishdagi potentsiali shubhasiz kuchli. Sun'iy aql, madaniy yodgorliklarni rekonstruksiya qilish, til va adabiyot namunalarini tahlil qilish, tarixiy faktlarni to'plash va ularni tizimlashtirishda intellektual yordam ko'rsatadi. Bu jarayonlarda AI, aniq va tez ma'lumotlarni qayta ishlash qobiliyati bilan insoniy tafakkur va ijodkorligini to'lqinlanishi mumkin. Shuningdek, AI muzeylar, arxivlar va kutubxonalar faoliyatida ma'naviy merosimizni asrashda behisob yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ж.Мустафаев. Синергетика замонавий фан сифатида. "Аграр фан ютуқларида талабаларнинг иштироки" мавзусидаги илмий-амалий конференция. // Тўплам (225-228 бетлар). Самарқанд ҚХИ. 2010.
2. Ж.Мустафаев. Ночизиқли тафаккурда ижтимоий жараёнлар тавсифи. Зиёкор ж. 2009. №5, 19 бет
3. Ж.Мустафаев. Ночизиқли тафаккур ва nochизиқли тизимларнинг о'zaro munosabatining ba'zi masalalari. Falsafa va huquq institute, O.Fayzullayevning 90 yillik yubileyi, konferensiya materilallari, Toshkent- 2011, 92 – bet

4. Ж.Мустафаев. XXI asrda fan-texnika taraqqiyoti va ularning ijtimoiy hayotga ta'siri. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari, Qishloq xo'jaligida innovasion texnologiyalarni joriy qilish muammolari, SamQXI, 2012, 240 bet.
5. Ж.Мустафаев. Ёшларнинг маънавий ҳаёти ва глобаллашув даври. Ёшларнинг ғоявий-мафкуравий тарбиялашнинг долзарб масалалари. Талабалар онгида китобхонлик маданиятини шакллантириш. Республика илмий-назарий конференцияси материаллари. 2019 йил. 20 апрел. 312 бет.
6. Ж.Мустафаев. Ахборот хавфсизлиги ва мафкуравий таҳдидлар қарши курашда оммавий ахборот воситаларининг ўрни. Ҳозирги глобаллашув шароитида маънавий мероснинг ўрни, роли ва аҳамияти мавзусидаги Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. Самарқанд. СамИСИ.2020 йил. 20 май. 306 бет
7. Ж.Мустафаев. Ёшларнинг ғоявий-мафкуравий тарбиялашнинг ижтимоий жиҳатлари. Ҳозирги глобаллашув шароитида маънавий мероснинг ўрни, роли ва аҳамияти мавзусидаги Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. Самарқанд. СамИСИ.2020 йил. 20 май. 306 бет
8. Ж.Мустафаев. Электрон ижорат ва унинг жамиятда рақамли иқтисодиётни шакллантириш муаммолари.
“Маънавий меросда ворислик ва унинг XXI аср таълим-тарбиясидаги урни» мавзусидаги Республика илмий конференцияси. 2021 йил 20 май. Самарқанд.
9. Пантелеева Т.А., Арустамов Э.А., Максаев А.А. Возможности искусственного интеллекта в управлении кадровыми ресурсами в условиях свободного предпринимательства // Интернет-журнал «Отходы и ресурсы», 2019 №3,
10. Камилова Р.Ш. Абдулатипова М.А. ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ // Опубликовано в 2013, Выпуск Май 2013, ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

NAZMIY VA NASRIY ASARLARNI O'RGANISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH

Meyliqulova Manzura Abdullayevna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini shakllantirishda badiiy asarlarning o'rni va 8-sinf adabiyot darsligidagi nazmiy va nasriy asarlarni o'rganishda interfaol metodlarning samarali usullarini qo'llash haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: badiiy asarlar, so'z va nutq, mustaqil fikrlash, ijod qilish

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ПОЭЗИИ И ПРОЗЫ

Мейликулова Манзура Абдуллаевна

Термезский университет экономики и сервиса

Доктор философии (PhD) педагогических наук

Аннотация: В данной статье рассматривается роль литературных произведений в формировании речевой компетенции учащихся и эффективное использование интерактивных методов при изучении литературных произведений и прозы в учебнике литературы для 8-го класса.

Ключевые слова: литературные произведения, слово и речь, самостоятельное мышление, творчество.

USE OF INTERACTIVE METHODS IN THE STUDY OF POETRY AND PROSE

Meyliqulova Manzura Abdullayevna

Termez University of Economics and Service

Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences

Annotation: This article discusses the role of works of art in the formation of students' verbal competence and the use of effective methods of interactive methods in the study of poetry and prose in the 8th grade literature textbook.

Key words: Works of art, words and speech, independent thinking, creativity

O'zbekistonimizni dunyoga tarannum etmoqchi, uning qadimiy tarixi va yorug' kelajagini ulug'lamoqchi, uni avlodlar xotirasida boqiy saqlamoqchi bo'lsak, avvalombor buyuk yozuvchilarni, buyuk shoirlarni, buyuk ijodkorlarni tarbiyalashimiz kerak. Nega deganda ulug' adib Cho'lpon aytganidek, adabiyot yashasa-millat yashaydi. Mana shunday ulkan va mas'uliyatli vazifalarni amalga oshirishda jonkuyar va fidoyi adiblarimiz o'zbek adabiyotining muqaddas an'alariga sadoqatli bo'lib, ularni munosib davom ettirgan holda ijod qiladilar va yangi-yangi go'zal asarlar bilan xalqimizni xushnud etadilar. Agar bolalar fikrlashni o'rganmasa, berilgan ta'lim samarasi past bo'lishi muqarrar¹. Ana shu go'zal asarlarni o'quvchilarga yetkazish, asar va uning mohiyati bilan tanishtirish, asar orqali o'quvchilarni ma'naviy barkamol etib tarbiyalash esa bugungi kun fan o'qituvchisining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. O'qituvchi bu jarayonda o'quvchining shaxsiy rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshharuvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Hozirda ta'lim metodlarini takomillashtirish sohasidagi asosiy yo'nalishlaridan biri interfaol ta'lim va tarbiya usullarini qo'llash natijasida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o'z

fikrini bayon qilish, uni asoslangan holda himoya qila bilish, sog'lom muloqot, munozara, bahs olib borish ko'nikmalari shakllanib, rivojlanib boradi. Innovatsiya (inglizcha-innovation) - yangilik kiritish, yangilik demakdir. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar

kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to'liq foydalaniladi. Interaktiv metodlar-bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullari bo'lib, ta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular pedagog va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi. Zamonaviy interfaol metodlar o'quvchida mantiqiy, aqliy, ijodiy, tanqidiy, mustaqil fikrlashni shakllantirishga, raqobatbardosh, yetuk mutaxassis bo'lishlariga hamda mutaxassisga kerakli bo'lgan kasbiy fazilatlarni tarbiyalashga yordam beradi.² Interfaol ("Inter"-o'zaro, "act"-harakat qilmoq)-o'zaro harakat qilmoq yoki kim bilandir suhbat, muloqot tartibida bo'lishni anglatadi. Boshqacha so'z bilan aytganda, o'qitishning interfaol uslubiyotlari-bilish va kommunikativ faoliyatni tashkil etishning maxsus shakli bo'lib, unda ta'lim oluvchilar bilish jarayoniga jalb qilingan bo'ladilar, ular biladigan va o'ylayotgan narsalarni tushunish va fikrlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Interfaol darslarda o'qituvchining o'rni qisman o'quvchilarning faoliyatini dars maqsadlariga erishishga yo'naltirishga olib keladi.

Bu uslublarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o'quvchilarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga:

- o'quvchining dars davomida befarq bo'lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod qilish va izlanishga majbur etadi;
- o'quvchilarning o'quv jarayonida fanga bo'lgan qiziqishlarini doimiylikini ta'minlashi; -o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishlarini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondashgan holda kuchaytirilishi;
- o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyatini doimiy ravishda tashkil etishlari kiradi.

Adabiyot darslarida o'quvchilarni jamoa bo'lib ishlashga, bir-birini fikrini hurmat qilishga va mas'uliyatga chorlovchi bir nechta interfaol o'yin metodlaridan foydalanish mumkin. Dars davomida darsning muvaffaqiyatli samarasiga erishish uchun aynan bir manbadan olingan metodlarni qo'llashga o'qituvchi majbur emas. Pedagogik texnologiya masalalarini va muammolarini o'rganayotgan olimlar, tadqiqotchilar va amaliyotchilarning fikricha pedagogik texnologiya-faqat axborot texnologiyasi bilan bog'liq hamda o'qitish jarayonida qo'llanilishi zarur bo'lgan o'qitishning texnik vositalari, kompyuter, proyektor yoki boshqa texnik vositalar

pedagogik texnologiyaning eng asosiy negizi deyilayapti. Ammo o'qituvchi va o'quvchilarning belgilangan maqsaddan kafolatlangan natijaga hamkorlikda erishishlari darsda tanlangan texnologiyalariga bog'liq. O'qituvchi o'zi iqtidori bilan o'ylab topgan har qanday metod, agar u mavzuni tez va oson tushunib yetishi va har ikkalasi ijobiy natijaga erisha olishi, o'quv jarayonida o'quvchilar mustaqil fikrlab, ijodiy ishlab, izlanib, tahlil etib, o'zlari xulosa qila olishlari, o'zlariga guruhga, guruh esa ularga baho bera olishi, o'qituvchi esa ularning bunday faoliyatlari uchun imkoniyat va sharoit yaratib bera olishining barchasi – o'qitish jarayonining asosi hisoblanadi. Ya'ni har qanday pedagogik texnologiyani qo'llashda aynan AKT vositalaridan foydalanish shart emas.

Bundan tashqari, nasriy asarlarni o'rganish, taqlil qilishda esa adabiyot darslarida FSMU texnologiyasini qo'llash qam o'quvchilarni erkin fikrlashga, o'z fikrini qimoya qilishga va boshqalarga o'z fikrini o'tkazishga, ochiq qolda baqslashishga, baqs-munozara madaniyatiga, shu bilan bir qatorda, o'quvchilar tomonidan o'quv jarayonida egallangan bilimlarni taqlil etishga va o'zlashtirish darajasini aniqlashga, baqolashga o'rgatadi. Ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisiga ma'lumki, FSMU metodining umumiy sxemasi

F-fikringizni bayon eting

S-fikringizni asoslovchi sabab ko'rsating

M-ko'rsatilgan sababingizni tasdiqlovchi misol keltiring

U-fikringizni umumlashtiring, (F-fikr, S-sabab, M-munosabat,U-umumlashma.)

Ushbu metodni 8-sinf adabiyot darsligidagi Shukur Xolmirzayevning "Ot egasi" hikoyasini tahlil qilishda qo'llash mumkin. Bunda sinfdagi o'quvchilar guruhlarga bo'linadi. Guruhlarga Inod nima uchun o'zi yaxshi ko'rgan, ardoqlagan otini o'z qo'li bilan otib tashladi degan mazmundagi "Inod nega o'z otini nobud qildi" degan topshiriq beriladi va FSMU texnologiyasiga ko'ra ushbu topshiriqni bajarish uchun 10 daqiqa vaqt berilishi kerakligi aytiladi.

Guruhlar o'z fikrlarini qoqozga tushiradilar. Guruh a'zolaridan vakil chiqib, har bir bosqich bo'yicha yozilgan ma'lumotni aloqida-alloqida o'qiydi. Jumladan, guruhlardan biri quyidagicha javob beradi.

F-hikoya muqaddimasi va oxirida alohida ta'kidlanganidek, Inodning hech narsaga alishmaydigan boyliklari-ko'ngil mulki bor. Qishlog'i, maktabi hamda

qorabayir oti. U otasidan juda erta ayrilgan, xotini va farzandlaridan fojeali tarzda ayrilgan bo'lsa-da, judolik taftini bosib turadigan qishlog'i, maktabi hamda qorabayir oti unga madad. Garchi tog' qishloqlarining katta-qichik bolalariga muallimlik qilsada, tabiatan sodda va ishonuvchan Inod chiroyli gaplardan, kitobiy so'zlardan nihoyatda yiroq. Hikoyadagi voqealar tog'da bo'lib o'tadi. Tog' yonbag'irlariga qarashli bo'lgan rayondagi partiya komitetining o'zimiz tog'lik bo'lib turib nega qimizni o'zimiz ishlab chiqarmaymiz degan mulohazasi sabab, yangi bir sovxoz tashkil etishga qaror qilgan va aholining ortiqcha baytallarini sotib olish uchun tashkilotlardan joylarga vakil jo'natilgan vaqti edi. Barcha voqealar shundan keyin tus oladi. Hikoya qahramoni Inod o'zi yaxshi ko'rgan otini o'z qo'llari bilan otib tashladi.

S – aslida ot Inodga juda qadrli, uzoq yili Inodning bor-yo'q ikki farzandi beda solingan bostirmaga tuynukdan kirib, gugurt o'ynab tutun-u olov bosgan xonadan chiqolmay vafot etganida shu ot unga dalda bo'lgan edi. Shu fojeadan keyin darsdan bo'sh kunlarida qorabayirda sayr qilish unga odat bo'lib qoladi. (Yozuvchi o'z asarida “bor-yo'q ikki farzand” deydi. Chunki, u yillari onalarning sakkiztalab, o'ntalab farzandi bo'lgan.) Uni ham olib ketsa u bu dunyoda yana yolg'iz qolib ketishini o'yladi. U otni olib ketish uchun kelgan Egamberdiga “...Men baribir otimni bermayman. U menga...juda qarddon bo'lib qolgan...Otni bersam kunim qattiq bo'ladi, Egamberdi. Otamdan yodgorlik. Otam er yigitning oti bo'lishi kerak, der edilar. Shu ot...mening og'ir kunimga yaradi” - deydi. Inod tabiatan sodda, ishonuvchan edi. Hatto Egamberdining gapi rost yoki yolg'onligini ham surishtirmaydi. Aslida, tegishli idoralarga borib surishtirsa bo'lar edi. U o'zicha davlatni odami aldamaydi. Davlat bu odamlarga vazifani, “shapka” va “pogonni” berib qo'yibdimi, ular aldashlari mumkin emas, deya o'ylaydi. Inod kichik leytenant Egamberdi Xudoyberdievga kelishuv taklif qiladi. Ya'ni unga: “Menda bir soqin sigir bor, shuni ola keting, o'zingizga...Lekin shu ot menda qolsin-a”, - deydi. Egamberdining bu poraxo'rlikku, degan gapiga, bilaman, lekin sizning ko'nglingizni olay deymanda, men otni rayonga yo'latmayman, hov toqqa tanishlarimga berib qo'yaman, hech kim ko'rmaydi, deb aytadi. Egamberdining ko'nglidan hozir sigirning ustiga yana o'n bosh qo'y so'rasam ham beradi degan fikr ham o'tdi. Egamberdi Inoddan u beradigan sigirni Eshmat podachining podasiga qo'shib qo'yishini tayinlab, o'zi ketdi... Voqealar rivojida Egamberdining shu bilan ko'ngli tinchimay, yana Inodning qoshida paydo bo'lishi, baribir shu otga egalik qilish nafs, Inodning esa uni keyinchalik sog'inib qolishi, otini bor bo'lib turib ko'ra olmaslikdagi sog'inch tuyg'usi qorabayir otning o'z egasi tomonidan otib tashlanishiga olib keladi.

M- asar qahramonining soddaligi, rahmdilligi, uning ishonuvchanligi mana shunday ayanchli voqea sodir bo'lishiga olib keldi. Egamberdi o'z manfaati yo'lida ishlatgan asosiy omil ham ayni shu. Ya'ni Inodning Egamberdi va u singari kimsalarni ham o'zidek odam deb ishonishida. Agar Inod qorabayirni Egamberdiga berib yuborsa, o'zi har kuni so'zsiz dardlashadigan, aytilganidek, otasidan yodgor, og'ir kunlarida yaragan birodarini birovning qo'lga tutqazib yuborsa...keyin nima bo'lardi. har kun emas, har soat, har daqiqa uni ko'rmoqni, yolini siypalamoqni, ko'zlariga tikilib o'tirmoqni qo'msarmidi-yo'qmi? Uni tirik ekanini bilsa-da, lekin qayerda, kimning qo'lida, ne ahvolga tushganini o'ylarmidi. Oradan oylar, yillar o'tar ekan, noma'lum manzilga olib ketilgan otini o'lik yoki tirikligini bilmay, bilolmay, o'zi har kuni ming o'lib, ming tirilarmidi?

U-hikoyada Egamberdi otdan voz kechishdek fojeali holatda ham uning qat'iyati, qaysarligi, cho'rtkesarligi yana bir bor namoyon bo'ldi. U o'zining ko'ngil boyligini boshqalar ixtiyoriga, dargumon taqdirga topshirishdan ko'ra, uni, jonsiz holda bo'lsa-da, yonida qolishini istadi. Shunda u har kuni uni yoqlab borishi, sog'inganda topishi, ruhan dardlashishi mumkin bo'ladi. Shu tariqa guruhlar o'z talqinicha, o'z fikriga ega bo'lish huquqidan foydalangan holda hikoyani taqlil qilib, mavzuni o'zlashtirib olishga erishadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. (ta'lim muassasalari pedagog o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar) Toshkent-2008
(www.sadikov.uz)
2. I.A.Karimov. Adabiyotga e'tibor-ma'naviyatga, kelajakka e'tibor. Toshkent- "O'zbekiston"-2009)
3. 8-sinf adabiyot darsligi. S.Olim, S.Ahmedov, R.Qo'chqorov. – Toshkent: G'.G'ulom nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi. 2019 yil;

PRAGMATIC FUNCTIONS OF INTENSIFIERS IN ENGLISH AND UZBEK MEDIA TEXTS

Tadjiyeva Mokhirakhon Djaxangirovna

Tashkent State University of Oriental Studies

Teacher of the Department of Western Languages

E-mail: mokhira.tadjiyeva@gmail.com

Phone: 93 5081889

Annotation. This article examines the pragmatic functions of intensifiers in English and Uzbek media texts, focusing on how lexical and phraseological means are used to strengthen meaning, guide interpretation, and influence audience perception. Intensifiers such as scalar adverbs, extreme adjectives, reduplication, evaluative expressions, and emotionally loaded phraseological units are analyzed within their communicative contexts. The study reveals that English media typically employs controlled, graded forms of intensification to shape evaluative tone subtly, while Uzbek media relies more heavily on expressive and culturally embedded intensifiers to create emotional resonance. By comparing these patterns, the research highlights how linguistic structure, cultural norms, and media strategies determine the pragmatic roles of intensifiers in shaping stance, persuasion, dramatization, and ideological framing.

Keywords: intensifiers, pragmatics, media discourse, evaluation, emphasis, comparison, connotation.

Introduction. In contemporary media communication, intensifiers function as essential pragmatic devices that enable journalists to strengthen evaluative meanings, construct emotional tone, and strategically influence readers' interpretive frameworks. As media ecosystems become increasingly fast-paced and competitive, lexical intensification serves as a linguistic shortcut for directing attention, highlighting urgency, and framing political or social developments in a specific light. Unlike neutral descriptive language, intensifiers are inherently value-laden, making them powerful instruments for shaping public discourse. In English media texts, new trends demonstrate a notable shift toward **quantitative intensifiers** such as *record-high inflation*, *double-digit growth*, *triple-check verification*, which emphasize measurable impact through numeric amplification¹. Additionally, English news outlets

---

¹ Martin, J. R., & White, P. R. (2005). *The Language of Evaluation*. Palgrave Macmillan, pp. 85–129.

increasingly use **synthetic emphasis** expressed through noun-modifier pairs such as *full-scale investigation*, *high-stakes negotiations*, *low-level resistance*. These constructions blend evaluation with objectivity, enabling journalists to embed stance subtly within factual descriptions. Recent examples from political reporting include *rapidly escalating tensions* and *deeply fractured alliances*, both of which combine descriptive precision with pragmatic persuasion.

In Uzbek media, intensification often manifests through structures rooted in cultural discourse practices, producing more explicitly expressive amplification. For instance, the frequent use of **ritualized evaluative verbs** such as *qat'iy choralar ko'rildi* or *keskin rad etildi* strengthens institutional authority and emphasizes official positions. Another distinct feature is the employment of **context-bound intensifiers**, such as *keskin muzokaralar bosqichi*, *o'ta dolzarb masala*, or *beqiyos e'tirof*, where the intensity is shaped by socio-political context and shared cultural assumptions². Uzbek media also makes extensive use of **ethically loaded intensifiers**, for example *xalq manfaatlariga zid harakatlar*, which evoke collective moral judgment rather than individual emotional stance.

The pragmatic functions of intensifiers in both languages extend across multiple dimensions:

- **Framing:** defining how events should be interpreted;
- **Positioning:** marking ideological or institutional alignment;
- **Affecting:** triggering emotional response;
- **Foregrounding:** elevating specific information as more significant than surrounding content.

While English discourse tends to present intensification as a calibrated adjustment of meaning, Uzbek media often uses intensifiers to establish authority, express solidarity, or invoke collective emotional consensus³. This study therefore explores how intensifiers operate pragmatically across English and Uzbek media texts, identifying language-specific patterns and cross-cultural divergences that shape public communication. The analysis of English and Uzbek media texts demonstrates that intensifiers fulfill multiple pragmatic roles that go far beyond mere stylistic enhancement. A central finding of the study is that each language relies on a distinct set of lexical and phraseological tools shaped by its communicative traditions, journalistic norms, and sociopolitical context.

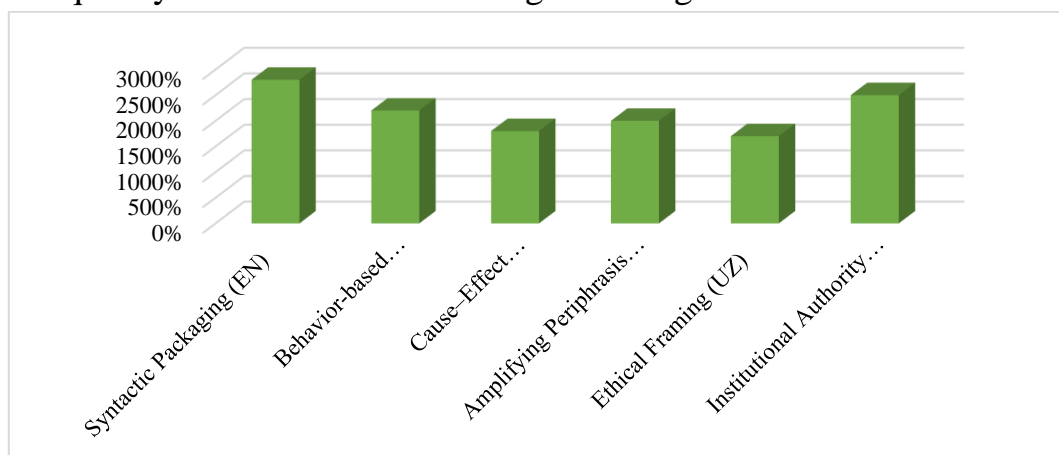
² Cotter, C. (2010). *News Talk: Investigating the Language of Journalism*. Cambridge University Press, pp. 102–148.

³ Werner, W. (2013). *Political Linguistics in Media Contexts*. De Gruyter, pp. 64–97.

In English media, intensifiers frequently appear through syntactic packaging, where evaluation is embedded inside compact noun phrases such as *high-risk policy shift*, *wide-reaching reforms*, *fast-moving developments*. These structures create an impression of analytical precision while subtly guiding interpretation. Moreover, English political journalism increasingly uses behaviour-based intensifiers, such as *firmly rejected*, *sharply criticized*, *broadly welcomed*, where verb modifiers convey institutional stance. Another trend is the rise of cause–effect intensification, as in *the decision triggered intense backlash* or *the policy sparked widespread concern*, where the focus shifts from evaluation to consequentiality, reinforcing the perceived magnitude of events.

In Uzbek media, intensification often derives from culturally anchored formulations that foreground social cohesion, institutional authority, or collective responsibility⁴. Expressions like *chuqur mulohazalar bildirildi* or *keskin choralar belgilandi* emphasize gravity and decisiveness, projecting a tone of official determination. Uzbek texts also employ amplifying periphrasis, such as *cheklanmagan imkoniyatlar yaratildi* or *keng ko‘lamli vazifalar belgilab olindi*, where intensity arises from broad, generalizing lexicon that magnifies the scope of action. Another notable feature is the reliance on ethically framed intensifiers, such as *xalq manfaatlariga aloqador eng muhim masala*, which signal moral urgency rather than emotional emphasis. Cross-linguistic comparison reveals that English media tends toward measured, analytical intensification, while Uzbek media favours expressive, authoritative, and collectivist intensification⁵. These differences highlight how pragmatic norms shape meaning across media cultures.

Figure. Frequency of intensification strategies in English and Uzbek media texts.

⁴ Simpson, P. (1993). *Language, Ideology and Point of View*. Routledge, pp. 58–112.

⁵ Baker, P. (2006). *Using Corpora in Discourse Analysis*. Continuum, pp. 71–109.

The comparative analysis of intensification strategies in English and Uzbek media shows that each language employs distinct pragmatic mechanisms shaped by its cultural and communicative norms. English media favours syntactic packaging, behavior-based intensifiers, and cause–effect structures, creating a controlled yet persuasive evaluative tone. Uzbek media, meanwhile, relies on amplifying periphrasis, ethical framing, and institutional authority lexis, producing expressive and socially resonant emphasis. The bar graph results further confirm that these strategies differ in frequency and function across the two languages. Overall, intensifiers serve as powerful tools for framing political narratives and guiding audience interpretation in both media systems⁶.

Conclusion. The study shows that lexical intensifiers play a crucial pragmatic role in shaping how political and social events are framed in English and Uzbek media texts. English discourse tends to adopt structured, analytical forms of intensification such as syntactic packaging and behavior-based modifiers which allow journalists to embed evaluation subtly within factual narration. Uzbek media, in contrast, uses more explicit and culturally grounded strategies, including amplifying periphrasis, ethical framing, and authoritative institutional expressions. These forms create strong emotional resonance and reinforce collective perspectives.

The findings demonstrate that intensifiers are not merely stylistic additions but purposeful communicative instruments that influence interpretation, highlight significance, and construct ideological positioning. Understanding these differences enhances cross-cultural media analysis and supports more accurate translation, critical reading, and discourse interpretation across languages.

REFERENCES:

1. Baker, P. (2006). *Using Corpora in Discourse Analysis*. Continuum, pp. 71–109.
2. Cotter, C. (2010). *News Talk: Investigating the Language of Journalism*. Cambridge University Press, pp. 102–148.
3. Hasanova, D. (2019). O‘zbek matbuotida ekspressiv birliklar. Tashkent: Yangi Asr, pp. 43–86.
4. Martin, J. R., & White, P. R. (2005). *The Language of Evaluation*. Palgrave Macmillan, pp. 85–129.
5. Simpson, P. (1993). *Language, Ideology and Point of View*. Routledge, pp. 58–112.

---

⁶ Hasanova, D. (2019). O‘zbek matbuotida ekspressiv birliklar. Tashkent: Yangi Asr, pp. 43–86.

**NORMAL JOYLASHGAN YO‘LDOSHNING ERTA KO‘CHISHIDA
PERINATAL XAVF OMILLARINI BAHOLASH: KLINIK KUZATISHLAR
ASOSIDA TAHLIL**

Uzoqova M.K., Otajonova D.

Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot normal joylashgan yo‘ldoshning erta ko‘chishi (placental abruption) holatlarida perinatal xavf omillarini aniqlash va ularning ona hamda homila salomatligiga ta’sirini baholashga qaratilgan. Tadqiqot doirasida klinik belgilar, laborator ko‘rsatkichlar va homilaning perinatal natijalari o‘rganildi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, arterial gipertenziya, homiladorlik davridagi stress omillari, avvalgi homiladorliklar tarixidagi asoratlari va zararli odatlar yo‘ldoshning erta ko‘chishi ehtimolini oshiruvchi asosiy omillar hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: yo‘ldoshning erta ko‘chishi, perinatal xavf omillari, homiladorlik asoratlari, klinik tahlil, ona va homila salomatligi

KIRISH

Normal joylashgan yo‘ldoshning erta ko‘chishi (placental abruption) homiladorlikning eng xavfli va prognostik jihatdan noqulay akusherlik asoratlariidan biri hisoblanadi. Ushbu patologiya odatda to‘satdan boshlanib, ona organizmidagi gemodinamik o‘zgarishlar, homila qon ta‘minotining keskin buzilishi va perinatal yo‘qotishlar ehtimolini oshirishi bilan tavsiflanadi. Dunyo bo‘yicha olib borilgan epidemiologik kuzatuvlar yo‘ldoshning erta ko‘chishi 0,5–1,5% gacha bo‘lgan homiladorliklarda uchrashini ko‘rsatadi. Biroq ayrim yuqori xavf guruhlarida, xususan arterial gipertenziya, ko‘p homilalik, surunkali yallig‘lanish jarayonlari yoki avvalgi homiladorliklarda asoratlari mavjud bo‘lgan ayollar orasida bu ko‘rsatkich sezilarli ravishda ortadi. Yo‘ldoshning erta ko‘chish mexanizmi ko‘p omilli bo‘lib, uteroplasental qon aylanishining buzilishi, tomir devorlarining mikrostruktural o‘zgarishlari, psixosomatik zo‘riqish va gormonal disbalans kabi omillar asosiy patogenezda muhim o‘rin tutadi. Biroq ko‘plab klinik holatlarda asosiy sabab aniq belgilanmaydi, bu esa diagnostik jarayonni murakkablashtiradi va tadqiqotlarni kengaytirish zarurligini taqozo etadi.

MATERIALLAR VA USULLAR

Ushbu tadqiqot 2024–2025 yillar davomida akusherlik bo‘limiga murojaat qilgan homilador ayollar asosida o‘tkazilgan bo‘lib, normal joylashgan yo‘ldoshning erta ko‘chishi tashxisiga ega bemorlarning klinik, laborator va instrumental ko‘rsatkichlari tahlil qilindi. Tadqiqot retrospektiv–prospektiv dizaynda olib borildi. Jami 168 nafar homilador ayol kuzatuvga olindi. Ular ikki guruhga bo‘lindi: Asosiy guruh — normal joylashgan yo‘ldoshning erta ko‘chishi aniqlangan 78 nafar bemor; Nazorat guruhi — homiladorlik fiziologik kechgan 90 nafar ayol. Tanlov quyidagi mezonlar asosida amalga oshirildi: homiladorlik muddati 28–40 haftalar orasida bo‘lishi; yo‘ldoshning anatomik normal joylashuvi; klinik belgilar, ultratovush tekshiruvi va laborator natijalar bilan tasdiqlangan erta ko‘chish; homilador ayolning tadqiqotda ishtirok etishga roziligi. yo‘ldosh past joylashgan yoki placenta previa holatlari; ko‘p homilalik; ekstragenital og‘ir kasalliklar mavjudligi; qiyosiy tahlilga xalaqit beruvchi klinik holatlar. Tadqiqot davomida quyidagi ko‘rsatkichlar baholandi: arterial bosimning sistolik va diastolik qiymatlari; umumiy qon tahlili (gemoglobin, eritrotsitlar, leykotsitlar); koagulyatsion ko‘rsatkichlar (PT, APTT, fibrinogen); homila holati: yurak urish tezligi, ultratovushdagi biometrik parametrlari; perinatal natijalar (Apgar indeksi, asoratlar mavjudligi).

NATIJALAR

Tadqiqot davomida normal joylashgan yo‘ldoshning erta ko‘chishi aniqlangan 78 nafar bemorning klinik va laborator ko‘rsatkichlari nazorat guruhidagi 90 nafar homilador ayollar natijalari bilan taqqoslab baholandi. Olingan ma’lumotlar erta ko‘chishga olib keluvchi bir nechta asosiy xavf omillari mavjudligini ko‘rsatdi. Asosiy guruhda arterial gipertenziya 46% holatlarda kuzatildi, bu nazorat guruhidagi 15% ko‘rsatkichdan sezilarli darajada yuqori ($p < 0,05$). Arterial bosimning ko‘tarilishi yo‘ldoshning erta ko‘chishi xavfini 3 martadan ortiq oshirishi aniqlandi ($OR = 3,2$). Erta ko‘chish qayd etilgan bemorlarning 39% ida avvalgi homiladorliklarda preeklampsiya, kech toksikoz yoki spontan abortlar kuzatilgan. Bu ko‘rsatkich nazorat guruhida 14% ni tashkil etdi. Oldingi homiladorlik davridagi asoratlar xavfni sezilarli ravishda oshiruvchi omil sifatida qayd qilindi ($p < 0,01$). Asosiy guruh ayollarining 57% ida kuchli ruhiy-emotsional zo‘riqish yoki stressga oid shikoyatlar mavjud bo‘lgan. Nazorat guruhida bu holat 28% ni tashkil etdi. Stress fonida yo‘ldoshning barqarorligi pasayishi ehtimoli sezilarli darajada oshishi aniqlandi. Kamqonlik ($Hb < 105$ g/l) asosiy guruhda 34% holatlarda uchradi, nazorat guruhida esa 17% qayd etildi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari normal joylashgan yo'ldoshning erta ko'chishi bir nechta etiologik omillar ta'siri ostida shakllanishini ko'rsatdi. Olingan ko'rsatkichlar ushbu patologiyaning rivojlanish mexanizmi ko'p omilli ekanini, uteroplantar qon aylanishi barqarorligining buzilishi esa asosiy patogen bo'g'inlardan biri sifatida namoyon bo'lishini tasdiqladi. Arterial gipertenziya so'nggi yillarda olib borilgan ko'plab ilmiy izlanishlarda ham erta ko'chishning yetakchi xavf omillaridan biri sifatida ko'rsatib o'tilgan bo'lib, bizning tadqiqotimizda ham ushbu omil uchrash chastotasi bilan ajralib turdi. Arterial bosimning oshishi platsentadagi mikrosirkulyatsiyaning buzilishiga, retroplatsentar gematomaning shakllanishiga va yo'ldosh faoliyatining izdan chiqishiga olib kelishi mumkinligi aniqlandi. Obstetrik anamnezda avvalgi homiladorliklarda kuzatilgan preeklampsiya, kech toksikoz yoki spontan abortlar mavjudligi xavfning ortishiga bevosita bog'liq ekanini tahlillar ko'rsatdi. Ushbu holatlar yo'ldoshning keyingi homiladorliklarda barqaror joylashuvini va qon ta'minotini saqlab qolish imkoniyatini pasaytirishi ehtimolini oshiradi. Bu esa klinik amaliyotda risk guruhiga kiruvchi ayollarni erta identifikatsiya qilish zarurligini ta'kidlaydi. Psixosomatik omillar, xususan kuchli stress, uyqusizlik va emotsional zo'riqish holatlari ham yo'ldoshning erta ko'chishi xavfini oshiruvchi omillar sifatida qayd etildi.

XULOSA

Tadqiqot normal joylashgan yo'ldoshning erta ko'chishi ko'p omilli patologiya ekanini ko'rsatdi. Arterial gipertenziya, psixosomatik zo'riqish, kamqonlik, yallig'lanish jarayonlari va avvalgi homiladorlikdagi akusherlik asoratlari ushbu holat rivojlanishida asosiy xavf omillari sifatida qayd etildi. Olingan ma'lumotlarga ko'ra, uteroplantar qon aylanishining buzilishi erta ko'chish patogenezida yetakchi o'rin tutadi. Xususan, arterial bosimning yuqori bo'lishi yo'ldosh barqarorligining pasayishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Perinatal natijalar tahlili homila uchun jiddiy xavf mavjudligini tasdiqladi: past Apgar balli tug'ilish, gipoksiya belgilari va neonatal kuzatuv bo'limiga ehtiyoj asosiy guruhda nazorat guruhiga nisbatan ancha yuqori qayd etildi. Yo'ldoshning erta ko'chishini oldini olish uchun risk guruhidagi ayollarni erta aniqlash, arterial bosimni barqaror nazorat qilish, stressni kamaytirish bo'yicha psixologik yordam ko'rsatish, kamqonlikni o'z vaqtida aniqlash va davolash muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayeva, M. “Akusherlikda perinatal xavflarni baholashning zamonaviy yondashuvlari.” Tibbiyot va Amaliyot Jurnal, 2023.
2. Qodirov, N., & Xolmatova, S. “Yo‘ldosh patologiyalarining klinik xususiyatlari va diagnostikasi.” O‘zbekiston Akusherlik va Ginekologiya Axborotnomasi, 2022.
3. Karimova, D. “Homiladorlikda uteroplasentar qon aylanishi buzilishlari va ularning oqibatlari.” Perinatologiya va Neonatologiya Tadqiqotlari, 2024.
4. Ismoilov, A., & Shodmonova, Y. “Arterial gipertenziya fonida homiladorlik asoratlari: tahlil va profilaktika.” Tibbiy Tadqiqotlar Jurnal, 2021.
5. World Health Organization. Maternal and Perinatal Health Guidelines. WHO Publications, 2023.

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA CHIZMACHILIK FANINI O'QITISHNING ZARURATI VA TAFFAKURNI RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNI

Shukurov Avaz Ro'ziboyevich,

Buxoro davlat pedagogika instituti, dotsenti.

Jo'rayeva Gulnoza

Buxoro davlat pedagogika instituti, 1-bosqich magistranti.

Annotatsiya: Ushbu tesiz chizmachilik fanining umumta'lim maktablarida o'qitilish zarurati, o'quvchilarda grafik tasavvur, tahlil va modellashtirish ko'nikmalarini shakllantirishdagi o'zni hamda fan mazmunini innovatsion va integrallashgan yondashuvlar asosida takomillashtirish masalalariga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: Grafik tasavvur, modellashtirish, innovatsiya, novatsiya, integrallashgan yondashuv, mustaqil chizma, texnik tafakkur, video asosida o'qitish.

Mamlakatimiz kelajagi iqtisodiyotni rivojlanishi va yosh avlodning ilmi bo'lishiga bog'liq. Shu maqsadda yoshlarimizning bilimi va intellektini rivojlantirish maqsadida yurtimiz maktablarida zamonaviy o'quv dasturlarni qo'llash, ta'lim sifatini oshirish bo'yicha ko'p ishlar qilinmoqda

O'zbekiston ta'lim tizimi, mamlakatimiz taraqqiyoti, texnologik yuksalish va inson kapitalini rivojlantirishning asosiy omillaridan biri sifatida yangilanmoqda. "Yangi O'zbekiston – yangi ta'lim" tamoyiliga muvofiq, har bir fan o'quvchilarda amaliy, ijodiy va analitik tafakkurni shakllantirishga xizmat qilishi lozim.

Shu jihatdan, chizmachilik fani o'quvchilarning texnik tafakkuri, fazoviy tasavvuri va grafik savodxonligini rivojlantiruvchi muhim vosita hisoblanadi. Bu fan orqali o'quvchilar predmetlarning shakli, joylashuvi, nisbatlari haqida aniq tasavvur hosil qilib, ularni grafik shaklda ifodalashni o'rganadilar.

Umumta'lim maktablarida chizmachilik fanining o'qitilishi asosiy zarurat hisoblanadi va o'quvchilarning texnik va ijodiy salohiyatini rivojlantirishda beqiyosdir. Nafaqat nazariy bilimga, balki amaliy kasb- hunar yo'nalishlariga tayyorlaydi. Bu fan o'quvchiga texnik fikrlash, fazoviy tasavvur va ijodiy yondashuvni rivojlantirish orqali zamonaviy kasblarga moslashish imkonini yaratadi. Masalan:

* Dizayn va san'at yo'nalishlari - grafika, interyer, eksteryer, moda va landshaf dizayn sohalarida.

* Muhandislik va texnik yo'nalishlari - mexanik elektrotexnik, avtomobilsozlik va sanoat muhandislik yo'nalishlarida.

* Qurilish va arxitektura yoʻnalishlari- arxitektorlik, loyihalash, konstruksiya va inshootlar dizaynida.

* IT va texnologiya yoʻnalishlari - 3D modeler, animator CAD, mutaxassisi, raqamli modellashtirish sohaslarida.

* Taʼlim va pedagogika - chizmachilik, texnologiya va mehnat taʼlim fanlari oʻqituvchisi sifatida.

Chizmachilik fanini oʻqitish dolzarb ahamiyatga ega bolib, u koʻplab fanlarning shakllanishi vatexnik taffakkurning rivojlanishiga zamin yaratadi Shu nuqtayi nazardan kelib chiqqan holda bu fanni oʻquvchilarga keng doirada oʻqitish zarur. Chunki texnika va ishlab chiqarish jarayonlarini chizmalarsiz, grafik tasvirlarsiz amalga oshirilmaydi. Muhandislik, arxitektura dizayn, qurilish kabi sohalarning barchasi chizmachilik bilimiga tayanadi.

Fanning dolzarbligi, avvalo, oʻquvchilarni aniq va tartibli fikrlashga, mehnatsevarlik, diqqat- eʼtibor va sabr toqatda namoyon boʻladi. Shuningdek oʻquvchilarga formatda chizishni, geometrik shakllar, detal koʻrinishlari va ularning proyeksiyalari, fazo, aksonometriya oʻqlari haqida bilim va chizish koʻnikmasi shakllanishi zarur. Bu hayotiy zarurat sifatida qarash kerak. XXI-asr texnika asri boʻlib qoldi va bundanda rivojlanadi. Shu sabab umumtaʼlim maktablarida chizmachilik fanidagi zaruratliklarni koʻrib chiqadigan boʻlsak . Chizmachilik fani oʻquvchilarda aynan shu malakalarini shakllantirishga xizmat qiladi

1. Grafik tafakkurni shakllantiradi.
2. Fazoviy tasavvurni kengaytiradi.
3. Grafik savodxonlik oʻrgatadi.
4. Model yaratishni va uni konstruksiyalashni oʻrgatadi.
5. Kasbga yoʻnaltiradi.

Shu jihatlardan:

1 Har qanday chizmani chizishni boshlashdan oldin oʻquvchi chizmani toʻgʻri chizish usullarini bilishi zarur. Formatda oʻzaro parallel chiziqlar, perpendikulyarlik, burchaklarni chiza olish koʻnikmasini shakllantirishi muhimdir. Oʻquvchilar geometrik shakllarni oʻlchov birliklariga muvofiq aniq joylashtirishni oʻrganadilar.

Bu jarayon ularni tartiblilik, aniqlik va eʼtiborga oʻrgatadi. Shuningdek bu koʻnikma oʻquvchilarning muhandislik va texnik sohalarga tayyorgarlikni oshiradi.

2 Chizmachilik fanida mashqlar bajarishda inson tafakkurining eng asosiy sifati boʻlmish fazoviy tasavvuri shakllanadi. Oʻquv predmetlardan birortasi ham oʻquvchilarning fazoviy tasavvurlarini chizmachilik fanidek rivojlantira olmaydi. Bu

haqidagi dastlabki bilimlar fizika, geometriya, astranomiya fanlarda debocha deb qarashimiz kerak.

3. O'quvchilar grafikada, chizmalardagi standartlarni, konstruktirlik hujatlari, arxetekturdagi, topagrafiyada ko'rsatilgan shartli belgini bilishi va ularni foydalanishni bilishi zarur. Har qanday buyumni chizmasini o'qib, uni yig'ish, ishlata olish, detallarga ajrata olishni bilishi kerak. Chizmachilikka oid bilimlarni muvaffaqiyat bilan egalashlarining asosiy shartlaridan biri ham grafik savodxonlik (chizmalar chizish va uni o'qishni bilish)dir.

4. O'quvchi model yaratadi va konstruksiyalaydi bu chizmachilik fanining amaliy va ijodiy yo'nalishini ifodalab, fikrlash, texnik tafakkur va modellashtirish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

5 Chizmalar faqat texnikada emas balki u insonning ko'p kasblari uchun ham muhim hisoblanadi. Shu sabab bu fan o'quvchini kasbiy shakllantirishga ham xizmat qiladi. O'zini me'mor, dizayner, texnolog yoki muhandislik qobiliyatlarini uyg'otadi. Shuning uchun bu fan ularning qiziqishini aniqlab to'g'ri kasbiy yo'nalishni tanlashga yordam beradi.

Yuqorida qayd etilgan dolzarbliklarni ko'rib chiqan holda quyidagilarni taklif qilishni zarurat sifatida keltirdik.

- * Novatsiya va innovatsion yondashuvlar
- * Tafakkur shakllantirishga yo'naltirilgan metodika
- * Grafik ishlar
- * Integrallashgan yondashuv

Innovatsion jihatdan - chizmachilik fanini o'qitishda video asosidagi kuzatuv va mustaqil modellashtirish metodikasi joriy etildi. Bu orqali o'quvchi nafaqat chizish malakasini balki modellashtirish orqali muhandislik tafakkurini rivojlantiradi. Ushbu yondashuv chizmachilik ta'limini zamonaviy axbarot texnologiyalari bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi.

Novatsion jihatdan esa ishlab chiqilgan metodikaning amaliyatga tadbiiq etilishida, ya'ni o'quvchilarni model asosida mustaqil tahlil va chizma chizish faoliyatiga jalb etishda namoyon bo'ladi. Bu usul o'quvchilarda aniqlik, diqqatlilik, mustaqil fikrlash va ijodkorlikni birgalikda shakllantiradi.

Dastlabki bosqichda chizma bo'yicha chizish ko'nikmasini shakllantirish uchun qog'oz yuzasida yordamchi chiziqlardan foydalaniladi. O'quvchi chizma haqida tafakkurga ega bo'ladi. Dars jarayonida 45 daqiqa davomia o'quvchi bir necha (3,4) mavzuga oid chizmalar ustida ishlaydi.

Grafik ishlar: mustaqil ishlashi uchun uyga vazifa qismida sodda va qiziqarli tarzda beriladi. Buning natijasida o'quvchiga har bir mavzu mustahkamlanib boraveradi.

Integrallashgan yondashuvda chizmachilik fani texnologiya, geometriya va roboto texnika elementlari bilan bog'lanadi. Mavzudagi chizma asosan nima maqsadda qo'lanilishini bilib oladi va amalda ham qo'llay oladi. Chizmasini chiza oladi, detalni yig'ib konstruksiyalaydi. Bu yondashuv boshqa fanlarga ham yangiliklar, kashfiyotlarga chizma orqali bog'lashga asos bo'lib xizmat qiladi.

Tezis natijalari shuni ko'rsatadiki, umumta'lim maktablarida chizmachilik fanining o'qitilishi o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga olib keladi. Bu fan orqali o'quvchilar nafaqat chizishni, balki tasavvur hosil qilish, tahlil etish, fazoviy tasavvur hosil qilish orali aniqlikka o'rgatadi. Yangiliklarimiz orqali o'quvchi mustaqil madel, buyum va binolarning tuzilishini va uni o'qishni o'zlashtiradi. Chizmachilik fanini zamonaviy ta'lim tizimida o'z o'rniga ega bo'lib kelajak kadrlarni tayyorlashda poydevor vazifasini bajaradi.

Tajribalar shuni ko'rsatdiki ilm fan yangilanavergan sari chizmachilik fanini o'qitish maktablarimizda zarurati oshadi. Ushbu ilmiy tadqiqot orqali o'quvchi salohiyatini yuksaltirish, umumta'lim maktablarida chizmachilik faniga bo'lgan qiziqishini ko'tarish, o'quvchi yoshlarni yangi zamonaviy, texnikalarda yangiliklar qilishga asos bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Chizmachilikni o'qitishda pedagogik texnologiyalar. (metodik qo'lanma) Toshkent 2012
2. Texnikaviy grafika asoslari. A. Umronxo'jayev Toshkent 1995
3. Chizmalarni chizish va o'qish. I. Rahmonov. toshkent 1992
4. Chizma geometriya kursi. I. Rahmonov. toshkent 1984
5. Chizmachilik 8sinf I. Rahmonov. toshkent 2010
6. Chizmachilik 8sinf I. Rahmonov. D. Yuldosheva, M. Abdurahmonova toshkent 2019
7. Yo'ldoshbekov S.A. "Mexanizmlar va mashinalar nazaryasi" 1978
8. Shirinboy Sharofovich Olimov, Dilfuza Islamovna Mamurova. (2022). Opportunities to use information technology to increase the effectiveness of education. International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE), Vol 14, Issue 02. DOI: 10.9756/INT-JECSE/V14I2.345.

9. Olimov, S. S., & Mamurova, D. I. (2022). Information Technology in Education. *Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress*, 1(1), 17-22.
10. Olimov, S. S., & Mamurova, D. I. (2022). Directions For Improving Teaching Methods. *Journal of Positive School Psychology*, 9671-9678.
11. Aminov A. S., Mamurova D. I., Shukurov A. R. Additional and didactic game technologies on the topic of local appearance //E-Conference globe. – 2021. – C. 34-37.
12. Aminov A. S., Shukurov A. R., Mamurova D. I. Problems Of Developing The Most Important Didactic Tool For Activating The Learning Process Of Students In The Educational Process //International Journal of Progressive Sciences and Technologies. – 2021. – T. 25. – №. 1. – C. 156-159.
13. Mamurova D. I., Ibatova N. I., Badieva D. M. The importance of using the keys-stadi innovative educational technology method in training the image module of geometric shapes //Scientific reports of Bukhara State University. – 2020. – T. 4. – №. 1. – C. 335-338.
14. Djalolovich, Yadgarov Nodir, et al. "Improving the professional training of fine art teachers." *European science* 2 (58) (2021): 44-46.
15. Ibadullayeva S. “MANZARA JANRIDA IJOD QILGAN RASSOMLAR ASARIDAN NUSXA KO‘CHIRISH” MODULINI O‘QITISHDA INNOVATSION TA’LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH AHAMIYATI //Buxoro davlat universitetining Pedagogika instituti jurnali. – 2021. – T. 1. – №. 1.
16. Ilkhamovna I. S. DEVELOPMENT OF STUDENTS’CREATIVE ABILITIES IN FINE ARTS LESSONS //International conference on multidisciplinary science. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 104-107.
17. Ilkhamovna I. S. THE ESSENCE AND THEORETICAL BASIS OF THE CONCEPT OF CREATIVE ABILITY //Role of Exact and Natural Sciences During the Renaissance III. – 2023. – C. 69-71.
18. Мамурова Д. И. и др. УЧЕБНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СТУДЕНТОВ ПО РЕШЕНИЮ РАЗЛИЧНЫХ ДИДАКТИЧЕСКИХ ЗАДАЧ В РАЗВИТИИ ПРОСТРАНСТВЕННОГО ВОООБРАЖЕНИЯ СТУДЕНТОВ //European science. – 2021. – №. 2 (58). – C. 29-31.
19. Аминов, А. Ш., Мамурова, Д. И., Маматов, Д. К., & Собирова, Ш. У. (2021). Проблемы организации самостоятельной работы студентов в высших учебных заведениях. *European science*, (2 (58)), 77-79.
20. Собирова, Ш. У., Ядгаров, Н. Д., Мамурова, Д. И., & Шукуров, А. Р. (2021). Основы, цели и задачи обучения изобразительному искусству. *European science*,

(2 (58)), 62-65.

21. Аминов, А. Ш., Мамурова, Д. И., Маматов, Д. К., & Собирова, Ш. У. (2021). Проблемы организации самостоятельной работы студентов в высших учебных заведениях. *European science*, (2 (58)), 77-79.

22. Мамурова, Д. И., Собирова, Ш. У., Шукуров, А. Р., & Аминов, А. Ш. (2021). УЧЕБНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СТУДЕНТОВ ПО РЕШЕНИЮ РАЗЛИЧНЫХ ДИДАКТИЧЕСКИХ ЗАДАЧ В РАЗВИТИИ ПРОСТРАНСТВЕННОГО ВООБРАЖЕНИЯ СТУДЕНТОВ. *European science*, (2 (58)), 29-31.

23. Ражабов, Т. И. (2022). ХАҚ ҚЎШИҚЛАРИ ОРҚАЛИ ЎҚУВЧИ-ЁШЛАРДА МИЛЛИЙ ТАФАККУРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ОМИЛИ. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI*, 2(1), 364-368.

24. Rajabov, T. I., & Rajabov, J. I. (2022). The Formation of Spiritual and Moral Qualities of Students through Folk Songs is an Urgent Pedagogical Problem. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 2(1), 331-335.

25. Rajabov, T. I., & Oripov, N. O. (2022). Teaching Folklore Songs Bukhara Children in Continuous Education as a Dolzarb Methodological Problem. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 2(2), 409-412.

26. Rajabov, T. X. I., & Ibodov, O. R. (2021). O'zbek Xalq Musiqa Merosda O'quvchilarni Vatanparvalik Ruhida Tarbiyalash Vositasi. *IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI*, 1(6), 139-145.

27. Rajabov, T. I., & Boltaev, B. H. (2022, October). Al-Forobiy Va Ibn Sino Sharq Musiqiy Ta'limotida "Iyqoot" Usullari Nazariyasi Asoslarining Zamonaviy Tasnifi. In "ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 39-43).

ОСНОВЫ МОРФОЛОГИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ ПОЧЕЧНО-ЭНДОКРИННЫХ ВЗАИМОДЕЙСТВИЙ: ГИСТОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Улугбек Исмаилов студент 2-курса

Ташкентский государственный медицинский университет

Аннотация В статье рассматриваются морфологические изменения почечной ткани при различных эндокринных дисфункциях с позиций гистологического анализа. Приводится обзор гистологических изменений в клубочках, канальцах, интерстиции и сосудистой сети почек, возникающих в условиях патологий эндокринной системы. Особое внимание уделено структурным изменениям при сахарном диабете, гипотиреозе, гиперпаратиреозе и других эндокринных заболеваниях. Рассматриваются механизмы развития данных изменений, их клиническое значение и возможные патогенетические пути коррекции.

Ключевые слова: почки, эндокринная система, морфология, гистология, нефропатия, эндокринные нарушения.

Введение Почки выполняют жизненно важные функции, включая регуляцию водно-солевого баланса, выведение метаболитов, синтез гормонов и поддержание кислотно-щелочного равновесия. Их деятельность тесно связана с гормональными сигналами, поступающими от надпочечников, гипофиза, щитовидной и паращитовидных желез. Нарушения в эндокринной системе могут вызывать значительные морфологические изменения в почечной ткани, что приводит к функциональным расстройствам и прогрессированию патологий.

Взаимодействие почек и эндокринной системы носит сложный и многокомпонентный характер. Например, гормоны щитовидной железы регулируют интенсивность клубочковой фильтрации, а ангиотензин II участвует в поддержании сосудистого тонуса. Патологические изменения в одной из этих систем неизбежно отражаются на другой, вызывая морфологические и функциональные нарушения. Гистологическое исследование таких изменений позволяет детально изучить их механизмы и предложить пути коррекции.

Гистологические изменения почек при эндокринных дисфункциях. Исходя из опыта консультирования матери ридала нефробиопсий сотрудниками лаборатории морфологии, иммуногистохимии и канцерогенеза, становится очевидным, что интерпретация патологических изменений при гистологическом исследовании ткани почек в настоящее время невозможна без использования комплексного подхода к выявлению различных структурных компонентов ткани [1].

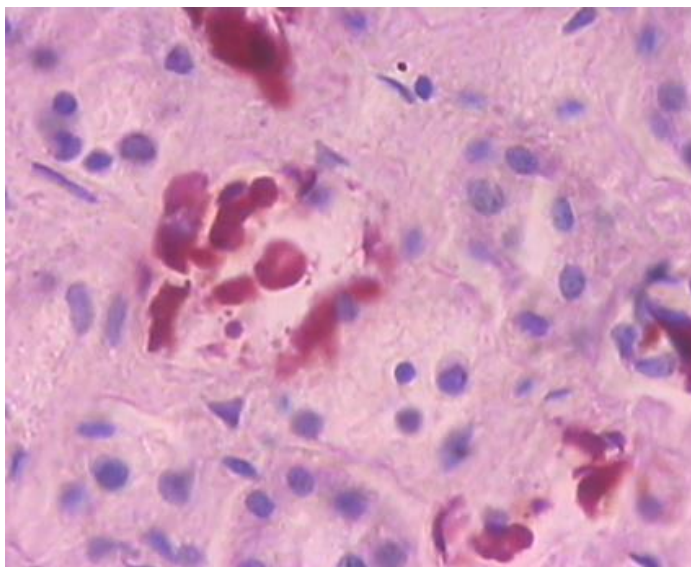
Наиболее часто для решения научных задач и клинической диагностики заболеваний почек используются различные методы микроскопического исследования. К наиболее доступным методам микроскопического исследования можно отнести светооптическую, поляризационную микроскопию и электронно микроскопическое исследование [2].

Почки играют ключевую роль в поддержании гомеостаза организма, а их функция тесно связана с эндокринной системой. Эндокринные нарушения могут вызывать значительные изменения в структуре почечной ткани, что приводит к развитию нефропатий. Морфологические изменения почек при эндокринных заболеваниях затрагивают все структуры органа: клубочки, канальцы, интерстициальную ткань и сосудистую систему.

Гистологические изменения почек при сахарном диабете, это сахарный диабет является одной из основных причин хронической болезни почек. При диабетической нефропатии наблюдаются:

- Утолщение базальной мембраны клубочков
- Разрастание мезангиального матрикса
- Гломерулосклероз
- Атрофия канальцев и интерстициальный фиброз

Эти изменения развиваются вследствие гипергликемии, оксидативного стресса и активации ренин-ангиотензин-альдостероновой системы. **Поражение почек при гипотиреозе и гипертиреозе** это эндокринные нарушения, связанные с щитовидной железой, также влияют на структуру почек. При гипотиреозе может наблюдаться отложение гликозаминогликанов в интерстиции, отек тканей и расширение канальцев.

Отложение гликогена в канальцах почки.

Гипертиреоз может вызывать усиленную фильтрацию, что со временем приводит к гипертрофии клубочков и канальцев, а также к сосудистым изменениям. **Почечные изменения при гиперкортицизме** При избытке кортизола (например, при болезни Иценко-Кушинга) развиваются: гломерулярный и интерстициальный фиброз; повышенная проницаемость сосудов; вакуолизация эпителия канальцев. Гиперкортицизм способствует гипертензии и активации воспалительных процессов, что ускоряет повреждение почечной ткани.

Гиперальдостеронизм и его влияние на почки, это при повышенной продукции альдостерона (например, при синдроме Конна) развивается:

- Воспаление и фиброз интерстиция
- Гипертрофия гладкомышечных клеток сосудов
- Повышенный риск почечного склероза

Альдостерон способствует задержке натрия и воды, что повышает артериальное давление и усиливает повреждение почечных структур.

Заключение Эндокринные нарушения могут вызывать серьезные морфологические изменения в почках, приводящие к ухудшению их функции. Раннее выявление эндокринных дисфункций и контроль уровня гормонов помогают предотвратить развитие хронической почечной недостаточности и связанных осложнений.

Заключение можно сказать морфологические изменения в почечной ткани при эндокринных патологиях включают дистрофические, склеротические

и атрофические процессы. Гистологический анализ позволяет выявить характерные изменения на клеточном уровне, что способствует более точной диагностике и выбору терапевтической тактики.

Понимание механизмов почечно-эндокринных взаимодействий необходимо для разработки эффективных методов лечения и профилактики. Дальнейшие исследования должны быть направлены на изучение молекулярных механизмов данных изменений и поиск новых терапевтических мишеней. Внедрение передовых методов гистологического и молекулярного анализа позволит создать персонализированные подходы к терапии пациентов с эндокринными нефропатиями.

Литература

1. Гистология, цитология и эмбриология: учебник / под ред. Ю.И. Афанасьева, В.Г. Юриной. — М.: ГЭОТАР-Медиа, 2020.
2. Морфологические изменения почек при эндокринных заболеваниях // Российский журнал морфологии человека, 2021.
3. Патологическая анатомия и гистология почек / А.А. Кузнецов. — СПб.: СпецЛит, 2019.
4. Гистопатология эндокринных органов / Под ред. Н.Н. Мартынова. — Новосибирск: СибГМУ, 2018.
5. CyberLeninka: гистологические изменения почек при эндокринных патологиях. URL: <https://cyberleninka.ru>.

DIE ROLLE DER DIGITALEN TECHNOLOGIEN IM BILDUNGSPROZESS

Xudoynazarov Umrzoq

Student des Fachbereichs Germanistik, Fakultät für Fremdsprachenphilologie,
Staatliche Universität Termez

Anmerkung: Dieser Artikel untersucht die wachsende Bedeutung digitaler Technologien im Bildungsprozess des 21. Jahrhunderts. Er beschreibt, wie moderne Informations- und Kommunikationstechnologien (IKT) den Lernprozess verändern, den Zugang zu Wissen erleichtern und die Qualität der Bildung verbessern. Gleichzeitig werden die Herausforderungen wie digitale Ungleichheit, Datenschutz und die Notwendigkeit digitaler Kompetenzen thematisiert. Ziel des Artikels ist es, die Chancen und Grenzen der Digitalisierung in der Bildung kritisch zu beleuchten und zukünftige Perspektiven aufzuzeigen.

Schlüsselwörter: Digitale Technologien, Bildungsprozess, Digitalisierung, E-Learning; Online-Unterricht, Digitale Kompetenzen, Lernplattformen, Virtuelle Klassenzimmer, Medienkompetenz, Pädagogische Innovation.

Einleitung

In der heutigen globalisierten Welt sind digitale Technologien zu einem unverzichtbaren Bestandteil fast aller Lebensbereiche geworden. Bildung bildet hierbei keine Ausnahme. Schulen, Universitäten und andere Bildungseinrichtungen stehen vor der Aufgabe, ihre Lehr- und Lernmethoden an die Anforderungen der digitalen Gesellschaft anzupassen. Dabei geht es nicht nur um den Einsatz von Computern oder Tablets, sondern um einen tiefgreifenden Wandel des gesamten Lernprozesses. Die Digitalisierung ermöglicht neue Formen der Interaktion zwischen Lehrenden und Lernenden. Sie schafft Zugang zu unbegrenzten Informationsquellen, fördert kreative Lernformen und eröffnet Chancen für individuelles und lebenslanges Lernen. Jedoch wirft sie auch Fragen auf: Welche Kompetenzen brauchen Lehrkräfte und Studierende in der digitalen Welt? Wie kann man sicherstellen, dass digitale Bildung alle erreicht – unabhängig von sozialen oder wirtschaftlichen Unterschieden?

Hauptteil

Digitale Technologien im Bildungswesen umfassen eine Vielzahl von Werkzeugen – von interaktiven Whiteboards über Lernplattformen wie Moodle oder Google Classroom bis hin zu Künstlicher Intelligenz (KI)-basierten Lernsystemen. Diese Instrumente verändern die Art und Weise, wie Wissen vermittelt, verarbeitet und bewertet wird. Ein großer Vorteil digitaler Technologien liegt in der Individualisierung des Lernens. Studierende können in ihrem eigenen Tempo lernen, Materialien jederzeit abrufen und sich selbstständig weiterbilden. Zudem ermöglichen Online-Lernplattformen den internationalen Austausch: Lernende aus verschiedenen Ländern können gemeinsam Projekte bearbeiten, Ideen austauschen und voneinander lernen. Auch die Rolle der Lehrkräfte verändert sich: Sie sind nicht mehr alleinige Wissensvermittler, sondern werden zu Lernbegleitern, die den Studierenden helfen, Informationen kritisch zu bewerten und verantwortungsvoll zu nutzen. Dies erfordert jedoch eine gezielte Aus- und Weiterbildung der Pädagoginnen und Pädagogen im Bereich der digitalen Didaktik. Gleichzeitig bringt die Digitalisierung Herausforderungen mit sich. Nicht alle Bildungseinrichtungen verfügen über ausreichende technische Ausstattung oder stabile Internetverbindungen. Auch der Datenschutz ist ein sensibles Thema, insbesondere bei der Nutzung von Online-Plattformen. Zudem besteht die Gefahr, dass die menschliche Interaktion im Lernprozess abnimmt, wenn digitale Medien übermäßig eingesetzt werden. Darüber hinaus spielt die Medienkompetenz der Lernenden eine zentrale Rolle. Studierende müssen lernen, Informationen im Internet kritisch zu hinterfragen, Fake News zu erkennen und verantwortungsvoll mit digitalen Inhalten umzugehen. Ohne diese Kompetenzen besteht das Risiko, dass digitale Bildung oberflächlich bleibt und keine nachhaltigen Lernergebnisse erzielt.

Fazit

Digitale Technologien bieten enorme Chancen, die Qualität und Effizienz der Bildung zu verbessern. Sie eröffnen neue Wege des Lernens, fördern Kreativität und Selbstständigkeit und machen Bildung weltweit zugänglicher. Gleichzeitig müssen Bildungssysteme darauf achten, dass die Digitalisierung sozial gerecht und pädagogisch sinnvoll umgesetzt wird. Die Zukunft der Bildung hängt davon ab, inwieweit es gelingt, digitale Technologien mit menschlichen Werten, sozialer Verantwortung und kritischem Denken zu verbinden. Nur so kann der digitale Fortschritt wirklich zum Fortschritt der Bildung werden.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Müller, T. (2022). Digitale Bildung in Europa. Berlin: Springer Verlag.
2. Weber, L. (2021). Technologien und Lernen im 21. Jahrhundert. München: Oldenbourg.
3. Schulz, H. (2020). Online-Lernen und Pädagogik. Frankfurt am Main: Campus Verlag.
4. Becker, F. (2021). Medienkompetenz in Schule und Hochschule. Hamburg: Rowohlt.
5. Hoffmann, S. (2023). Bildung im digitalen Zeitalter. Stuttgart: Klett Verlag.

SHAXS INTELLEKTUAL RIVOJLANISHI – PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

*Oltiboyeva Kamola Sharoffjon qizi,
Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi,
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
E-mail: @kamola_oltiboyeva@tues.uz*

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada shaxs intellektual rivojlanishi zamonaviy pedagogikaning dolzarb muammolaridan biri sifatida ko'rib chiqilib, unga ta'sir qiluvchi omillar va rivojlantirish metodlari real tadqiqotlar va amaliy misollar asosida tahlil qilinadi. O'zbekiston va xorijdagi ilg'or ilmiy tadqiqotlar asosida shaxs intellektual rivojlanishining asosiy yo'nalishlari, ta'lim muhitidagi roli va pedagogik jarayonlarda uni qo'llab-quvvatlash usullari yoritiladi.*

***Tayanch so'zlar:** Shaxs, intellektual rivojlanish, pedagogik muammo, kognitiv faoliyat, individual yondashuv, metakognitsiya, ta'lim muhiti.*

ИНДИВИДУАЛЬНОЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ – КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

***Аннотация:** В данной статье рассматривается интеллектуальное развитие личности как одна из актуальных проблем современной педагогики, анализируются факторы, влияющие на него, и методы развития на основе реальных исследований и практических примеров. На основе передовых научных исследований в Узбекистане и за рубежом выделены основные направления интеллектуального развития личности, ее роль в образовательной среде и методы ее поддержки в педагогических процессах.*

***Ключевые слова:** Личность, интеллектуальное развитие, педагогическая проблема, познавательная деятельность, индивидуальный подход, метапознание, образовательная среда.*

INDIVIDUAL INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF THE PERSON – AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

***Annotation:** This article considers the intellectual development of the individual as one of the urgent problems of modern pedagogy, analyzes the factors affecting it and methods of development based on real research and practical examples. Based on advanced scientific research in Uzbekistan and abroad, the main directions of the intellectual development of the individual, its role in the educational environment and methods of supporting it in pedagogical processes are highlighted.*

***Keywords:** Personality, intellectual development, pedagogical problem, cognitive activity, individual approach, metacognition, educational environment.*

Kirish O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2024-yil 14-oktyabrdagi PQ-358-sonijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarida sun‘iy intellekt texnologiyalarini joriy qilish uchunqulay shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizning sun‘iy intellekt texnologiyalaridan foydalanuvchidunyoing yetakchi davlatlari qatoriga kirishiga erishish, shuningdek, «Raqamli O‘zbekiston—2030» strategiyasida belgilangan maqsad va vazifalar ijrosini ta‘minlash maqsadida sun‘iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasi tasdiqlandi. Shunga monand pedagoglar faoliyatini zamonaviy ta‘lim usullariga tayangan holda tashkil etishi lozim.

Zamonaviy ta‘lim jarayonining eng muhim vazifalaridan biri — shaxsning intellektual salohiyatini shakllantirish va rivojlantirishdan iboratdir. Inson intellekti uning bilish faoliyati, tafakkuri, ijodiy fikrlashi hamda muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qila olish qobiliyatini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Shu boisdan, shaxs intellektual rivojlanishini ta‘lim-tarbiya jarayonining markaziy muammolaridan biri sifatida o‘rganish, uni pedagogik nuqtai nazardan chuqur tahlil qilish bugungi kunning dolzarb masalasiga aylangan.

Ta‘lim tizimida intellektual rivojlanishning nazariy asoslarini belgilash, uni ta‘minlovchi metod va vositalarni aniqlash, shuningdek, o‘quvchi va talabalarning intellektual faolligini oshirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Zero, jamiyat taraqqiyoti bevosita yosh avlodning aqliy salohiyati va intellektual yetukligi bilan chambarchas bog‘liqdir.

Mazkur maqolada shaxs intellektual rivojlanishining mohiyati, unga ta‘sir etuvchi omillar hamda uni samarali tashkil etishning pedagogik jihatlari tahlil qilinadi.

Tadqiqotning dolzarbliigi: XXI asrda ta‘lim sifati faqat bilim bilan emas, balki fikrlash, tahlil qilish, muammo yechish, mustaqil qaror qabul qilish kabi intellektual ko‘nikmalar bilan baholanmoqda. Global miqyosda tan olingan tadqiqotlar, xususan, OECD tashkilotining PISA (Programme for International Student Assessment)

hisobotlari shuni ko'rsatmoqdaki, o'quvchilarning intellektual tayyorgarligi ularning kelajakdagi ijtimoiy va iqtisodiy muvaffaqiyatiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi (3).([3] shu shaklda beriladi ssilkalar)

O'zbekistonda ham bu borada o'zgarishlar ko'zga tashlanmoqda. 2023-yilda o'tkazilgan "Inson kapitali va ta'limda intellektual salohiyat" mavzusidagi ilmiy-amaliy konferensiyada ta'limda shaxs intellektual rivojlanishini shakllantirishga doir ilmiy yondashuvlar muhokama qilindi.

Tadqiqot maqsadi: Shaxs intellektual rivojlanishini pedagogik jarayonlarda qanday omillar shakllantirishi, qanday metodik yondashuvlar samarali ekani va bu rivojlanish pedagogik muammo sifatida qanday echimlar talab qilishini aniqlash.

Materiallar va metodlar

Tadqiqot quyidagi metodologiyalar asosida olib borildi:

Nazariy tahlil – Vigotskiy, Piaget, Gardner, Sternberg kabilarning ilmiy qarashlari asosida shaxs intellektual rivojlanishiga oid asarlar o'rganildi.

Empirik tadqiqotlar tahlili – PISA, TIMSS, TALIS xalqaro baholash dasturlarining natijalari tahlil qilindi.

Amaliy misollar – O'zbekiston maktablarida olib borilgan pilot loyihalar: "Ilg'or maktab" va "STEAM o'quv metodikasi" tajribalari asosida misollar keltirildi.

So'rovnoma – Termiz va Toshkentdagi o'qituvchilar o'rtasida o'tkazilgan so'rov asosida o'quvchilarning intellektual salohiyatiga doir subyektiv baholar o'rganildi (1).

Tadqiqot natijalari Shaxs kamolotga erishishini ta'minlash muammosi insoniyatning azaliy euzu niyati bo'lib, ijtimoiy - tarixiy taraqqiyot davrining barcha bosqichlarida o'zining birlamchiligi, o'ta dolzarbligi bilan alohida ijtimoiy, ma'naviy, iqtisodiy, siyosiy, huquqiy ahamiyat kasb etib kelgan. Xuddi shu boisdan inson shaxsi, uning kamoloti, unga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillar, faoliyat, tajriba, bilim, ko'nikma, malakalar, ijtimoiy munosabatlarning roli masalalarini hozirgi ijtimoiy-iqtisodiy talablar va ehtiyojlarni hisobga olgan holda ilmiy asosda o'rganish shaxs kamolotini ta'minlash mexanizmlarini aniqlash va samarali shakl, usul, vositalarni ishlab chiqish uchun zarur hisoblanadi. Hozirgi kunda shaxs va uning kamolotini ta'minlovchi omillarni o'rganish sohasida bir tomondan differensiasiya hodisasi yuz bermoqda, ikkinchi tomondan esa, inson taraqqiyotining sintetik (umumlashtirish) tavsifi bo'yicha integratsiya holati ko'zga tashlanmoqda. Inson bir qator fanlarning tadqiqot ob'ekti ekanligini jamlangan holda, ixcham, yaxlit tarzda tasavvur etish uchun uni sosial va sosiobiologik jihatdan o'rganish maqsadga muvofiq. (Barcha qismlar kirish)

1. Intellektual rivojlanish tushunchasining talqini:

Howard Gardnerning *ko'p qirrali intellekt nazariyasiga* ko'ra, har bir insonda 8 xil intellekt mavjud: lingvistik, mantiqiy-matematik, musiqiy, fazoviy, tanaviy-kinestetik, ichki, ijtimoiy va tabiatshunoslik. Bu nazariya ta'limda differensial yondashuvni talab qiladi.

2. Empirik misol (O'zbekiston tajribasi):

2022–2023 yillarda O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan 50 ta maktabda "STEAM" metodikasi joriy qilindi. Natijalar quyidagicha:

7–9-sinflarda mantiqiy fikrlash darajasi 23% ga oshgan.

Mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati 17% ga yaxshilangan (manba: "STEAM ta'lim natijalari bo'yicha hisobot", 2023).

3. PISA misollari:

PISA (2018) natijalariga ko'ra, O'zbekistondagi o'quvchilarning muammoli vaziyatni hal qilishdagi ko'rsatkichlari OECD o'rtacha darajasidan 25 ballga past bo'lgan. Shu sabab, 2024-yilga qadar "Kognitiv savodxonlik" dasturi ishlab chiqildi (XTV, 2023) (2).

4. Amaliy holat (pedagogik muammo):

Toshkentdagi 132-maktabda olib borilgan kuzatuvda, 10-sinf o'quvchilari o'rtasida savodxonlik va analitik fikrlash bo'yicha o'tkazilgan testda o'qituvchilar tomonidan individual yondashuv qo'llanilgan sinflarda 28% yuqori natijalar qayd etilgan. Bu esa shaxs intellektual rivojlanishida pedagogning metodik tanlovi muhimligini ko'rsatadi.

Xulosa: Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, shaxs intellektual rivojlanishi – pedagogik jarayonning markaziy omillaridan biri bo'lib, u individual yondashuv, integratsiyalashgan fanlararo ta'lim, zamonaviy texnologiyalar va ijtimoiy muhit orqali kuchaytiriladi. Pedagogik nuqtai nazardan qaralganda, bu rivojlanishni samarali boshqarish uchun quyidagilar muhim:

- Differensial metodlardan foydalanish (Gardner nazariyasiga tayangan holda);
- Kognitiv va metakognitiv faoliyatni rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlar;
- Shaxsni motivatsiyalovchi muhit yaratish;
- Intellektual baholash mezonlarini yangilash.

Bu esa shaxsning nafaqat ta'limda, balki hayotda ham muvaffaqiyatli bo'lishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, natijalar shuni tasdiqlaydiki, intellektual rivojlanish faqat bilim egallash jarayoni bilan cheklanmay, balki tafakkur madaniyati, ijodkorlik, analitik fikrlash va refleksiya qobiliyatining shakllanishi bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu bois, pedagogik amaliyotda shaxs intellektual o‘rishini qo‘llab-quvvatlovchi metodik tizimni yaratish zarur.

Umuman olganda, shaxs intellektual rivojlanishini ta‘minlash zamonaviy ta‘limning strategik yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, bu yo‘nalishda pedagoglarning ilmiy-metodik salohiyatini oshirish va ta‘lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gardner H. *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. – New York: Basic Books, 1983.
2. OECD. *PISA 2018 Results*. – Volume I: What Students Know and Can Do. – Paris: OECD Publishing, 2019.
3. Vygotskiy L.S. *Psixologiya va ta‘lim*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2005.

DIE BEDEUTUNG DER FREMDSPRACHEN IM MODERNEN LEBEN

Xudoynazarov Umrzoq

Student des Fachbereichs Germanistik, Fakultät für Fremdsprachenphilologie,
Staatliche Universität Termez

Anmerkung: Dieser Artikel untersucht die zentrale Rolle von Fremdsprachenkenntnissen in der heutigen globalisierten Welt. Er zeigt, wie das Erlernen von Fremdsprachen nicht nur die beruflichen Chancen verbessert, sondern auch interkulturelles Verständnis fördert, soziale Kompetenzen erweitert und den Zugang zu Wissen aus unterschiedlichen Kulturen ermöglicht. Außerdem werden die Herausforderungen und Chancen des Fremdsprachenlernens für Studierende analysiert.

Schlüsselwörter: Fremdsprachen, modernes Leben, Sprachkompetenz, interkulturelle Kommunikation, Globalisierung, berufliche Chancen, internationale Beziehungen, Mehrsprachigkeit, kultureller Austausch, Bildung, Kommunikation.

Einleitung

In einer zunehmend vernetzten Welt ist die Fähigkeit, mehrere Sprachen zu sprechen, zu einem entscheidenden Vorteil geworden. Die Globalisierung, internationale Mobilität und der Austausch von Informationen über digitale Medien machen Fremdsprachenkenntnisse unverzichtbar. Englisch gilt als internationale Verkehrssprache, während Deutsch, Französisch, Spanisch, Chinesisch oder Arabisch wichtige regionale und kulturelle Kommunikationsmittel darstellen. Für Studierende und junge Menschen sind Fremdsprachen ein Schlüssel zu Bildung, Karriere und persönlicher Entwicklung. Das Erlernen einer neuen Sprache eröffnet Möglichkeiten für internationale Studienprogramme, berufliche Erfahrungen im Ausland und die Teilnahme an globalen Projekten. Dabei geht es nicht nur um das Sprechen, sondern auch um das Verstehen kultureller Nuancen, die Kommunikation und das interkulturelle Verhalten.

Hauptteil

1. Berufliche Chancen und Karriereentwicklung

In vielen Berufsfeldern sind Fremdsprachenkenntnisse eine Grundvoraussetzung. Unternehmen agieren international, und Mitarbeiter, die mehrere Sprachen beherrschen, sind besonders gefragt. Studien zeigen, dass Mehrsprachigkeit die Chancen auf dem Arbeitsmarkt erheblich steigert und oft zu höheren Gehältern sowie besseren Aufstiegsmöglichkeiten führt. Auch in den Bereichen Wirtschaft, Tourismus, Wissenschaft und IT eröffnen Sprachkenntnisse neue Perspektiven.

2. Kulturelles Verständnis und interkulturelle Kommunikation

Fremdsprachen zu lernen bedeutet nicht nur Wörter und Grammatik zu beherrschen, sondern auch die Kultur, Geschichte und Werte der Sprecher zu verstehen. Dies fördert Toleranz, Empathie und Respekt gegenüber anderen Kulturen. Studierende, die Fremdsprachen lernen, entwickeln ein globales Bewusstsein und können kulturelle Unterschiede besser nachvollziehen.

3. Persönliche und kognitive Vorteile

Sprachenlernen stärkt das Gedächtnis, verbessert die Konzentration und schult analytisches Denken. Studien zeigen, dass mehrsprachige Personen Probleme flexibler lösen und kreativer denken. Zudem fördert das Erlernen von Fremdsprachen soziale Kompetenzen, da es die Fähigkeit zur Kommunikation, Zusammenarbeit und zum Perspektivwechsel verbessert.

4. Herausforderungen des Fremdsprachenlernens

Das Erlernen einer neuen Sprache kann zeitaufwendig und herausfordernd sein. Motivation, regelmäßige Übung und geeignete Lernmethoden sind entscheidend für den Erfolg. Moderne Technologien wie Sprach-Apps, Online-Tandems und virtuelle Austauschprogramme erleichtern das Lernen, ersetzen jedoch nicht die Notwendigkeit von intensivem Üben und aktiver Anwendung der Sprache.

5. Die Rolle der Bildungseinrichtungen

Universitäten und Schulen spielen eine zentrale Rolle beim Fremdsprachenunterricht. Interaktive Methoden, moderne Lernplattformen und Auslandserfahrungen können das Erlernen der Sprache effektiver und motivierender gestalten. Auch die Förderung der Mehrsprachigkeit als Schlüsselkompetenz der Zukunft sollte in Bildungsprogrammen stärker verankert werden.

Fazit

Fremdsprachen sind in der modernen, globalisierten Welt unverzichtbar. Sie eröffnen berufliche Möglichkeiten, fördern interkulturelles Verständnis und erweitern die persönliche und kognitive Entwicklung. Für Studierende stellen sie ein wertvolles Instrument dar, um sich in einer zunehmend vernetzten Gesellschaft erfolgreich zu behaupten. Wer mehrere Sprachen beherrscht, ist besser auf die Herausforderungen und Chancen der internationalen Kommunikation vorbereitet. Daher sollte das Erlernen von Fremdsprachen konsequent unterstützt und als essenzieller Bestandteil einer umfassenden Bildung angesehen werden.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Hoffmann, B. (2022). Fremdsprachen und Globalisierung. Leipzig: UTB Verlag.
2. Krüger, A. (2021). Sprachenlernen im 21. Jahrhundert. Berlin: Cornelsen.
3. Peters, J. (2020). Interkulturelle Kommunikation. München: Hueber Verlag.
4. Meyer, L. (2019). Mehrsprachigkeit in Schule und Universität. Stuttgart: Klett.
5. Fischer, R. (2023). Sprachenlernen und kognitive Entwicklung. Hamburg: Rowohlt.

DIE BEDEUTUNG EMOTIONALER INTELLIGENZ IM SCHULALLTAG UND IHRE AUSWIRKUNGEN AUF LERNPROZESSE

Toshpo'latova Sevinch

Student des Fachbereichs Germanistik, Fakultät für Fremdsprachenphilologie,
Staatliche Universität Termez

Anmerkung: Der Artikel untersucht die Bedeutung emotionaler Intelligenz (EI) im Schulalltag und analysiert, wie emotionale Kompetenzen das Lernverhalten, die Motivation, das Sozialverhalten und den schulischen Erfolg beeinflussen. Außerdem werden pädagogische Strategien vorgestellt, die zur Förderung emotionaler Intelligenz beitragen.

Schlüsselwörter: Emotionale Intelligenz , Sozialkompetenz , Selbstregulation — ,Empathie , Lernmotivation , Schulpsychologie , Soziale Interaktion . Emotionale Entwicklung

Einleitung

Emotionale Intelligenz spielt im modernen Bildungssystem eine ebenso wichtige Rolle wie kognitive Fähigkeiten. Forschungen zeigen, dass die emotionale Entwicklung eines Kindes direkten Einfluss auf Lernprozesse, schulische Leistungen sowie soziale Integration hat. Schule ist nicht nur ein Ort des Wissenserwerbs, sondern auch ein soziales Umfeld, in dem Emotionen täglich erlebt, reguliert und verarbeitet werden. Die digitale Transformation hat alle Lebensbereiche erfasst. Besonders im Bildungswesen spielt sie eine zentrale Rolle. Schulen stehen heute vor der Herausforderung, Lernende nicht nur fachlich, sondern auch digital zu befähigen. Digitale Kompetenzen umfassen die Fähigkeit, moderne Technologien zu verstehen, anzuwenden und kritisch zu bewerten.

Zunächst gehört zur digitalen Kompetenz die Informations- und Datenkompetenz, also die Fähigkeit, Informationen zu suchen, zu filtern und ihre Glaubwürdigkeit einzuschätzen. In einer Welt, in der Fake News weit verbreitet sind, wird diese Fähigkeit immer wichtiger. Schülerinnen und Schüler sollen lernen, wie man Quellen überprüft und wissenschaftlich arbeitet.

Ein weiterer zentraler Aspekt ist die Kommunikations- und Kollaborationskompetenz. Digitale Werkzeuge ermöglichen es Lernenden, gemeinsam an Projekten zu arbeiten, Dateien zu teilen oder online Diskussionen zu führen. Diese Fähigkeiten fördern Teamarbeit, Kreativität und soziale Kompetenzen. Auch Problemlösung und kritisches Denken gehören zur digitalen Kompetenz. Durch Programmieren, Robotik oder digitale Simulationen entwickeln Schülerinnen und Schüler analytische Fähigkeiten, die in modernen Arbeitsbereichen unverzichtbar sind. Schließlich spielt die Verantwortung im digitalen Raum eine große Rolle. Cybermobbing, Datenschutz und sichere Internetnutzung sind zentrale Themen, die im Unterricht vermittelt werden müssen. Schulen tragen die Verantwortung, Lernende vor Risiken zu schützen und ihnen den sicheren Umgang mit digitalen Medien beizubringen.

Hauptteil

Begriff der emotionalen Intelligenz. Emotionale Intelligenz umfasst die Fähigkeit, eigene und fremde Gefühle wahrzunehmen, zu verstehen, zu kontrollieren und angemessen darauf zu reagieren. Dazu gehören: emotionale Selbstwahrnehmung, Empathie, emotionale Regulation, soziale Kommunikation.

Einfluss von EI auf Lernprozesse Emotionale Intelligenz wirkt auf verschiedene Lernaspekte: Schülerinnen und Schüler mit hoher EI zeigen höhere Motivation und Ausdauer. Emotionale Stabilität ermöglicht tiefere Konzentration und bessere Gedächtnisleistungen. Empathische Schüler entwickeln erfolgreichere Gruppenarbeitskompetenzen. Pädagogische Strategien zur Förderung von EI Lehrkräfte können EI aktiv unterstützen durch: kooperative Lernformen, regelmäßige Reflexionsgespräche, Konfliktlösungstrainings, Achtsamkeitsübungen, positive Kommunikationskultur im Klassenzimmer. Herausforderungen

Einige Schulen verfügen nicht über ausreichend geschulte Fachkräfte im Bereich emotionaler Entwicklung. Zudem fehlt vielen Lehrkräften Zeit, gezielt emotionale Kompetenzen zu fördern.

Schlussfolgerung

Emotionale Intelligenz ist ein entscheidender Faktor für den schulischen und sozialen Erfolg von Jugendlichen. Ihre Förderung sollte ein zentraler Bestandteil des modernen Unterrichts sein. Schulen können durch gezielte pädagogische Maßnahmen

ein Umfeld schaffen, in dem emotionale und kognitive Entwicklung harmonisch miteinander verbunden sind.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Mayer, J. & Salovey, P. Emotional Intelligence Theory. Oxford University Press, 2020.
2. Goleman, D. Emotionale Intelligenz. München: Goldmann, 2022.
3. Bradberry, T. Emotional Skills in Education. Springer, 2023.

DIE BEDEUTUNG DER DIGITALEN KOMPETENZENTWICKLUNG BEI SCHÜLERINNEN UND SCHÜLERN

Begimqulova Xolniso

Student des Fachbereichs Germanistik, Fakultät für Fremdsprachenphilologie,
Staatliche Universität Termez

Anmerkung: Der vorliegende Artikel untersucht die Rolle der digitalen Kompetenzentwicklung im Schulsystem. Im Mittelpunkt stehen pädagogische Ansätze, Herausforderungen und Möglichkeiten, die digitale Bildung nachhaltig in den Unterricht zu integrieren. Die Studie analysiert aktuelle theoretische und praktische Entwicklungen und zeigt auf, wie digitale Kompetenzen zur Förderung von kritischem Denken, Selbstständigkeit und Kreativität beitragen.

Stichwörter: Digitale, Kompetenz, Medienbildung, Informationskompetenz, Pädagogische Innovation, Digitale Lernmethoden, Kritisches Denken, Schlüsselkompetenzen, Bildungstechnologien, Lernmotivation, Medienkritik
Einleitung

In der modernen Wissensgesellschaft spielt die digitale Kompetenz eine zentrale Rolle. Schulen stehen vor der Aufgabe, Lernende auf eine zunehmend digitalisierte Welt vorzubereiten. Digitale Medien beeinflussen sowohl den Lernprozess als auch die Art und Weise, wie Informationen verarbeitet, bewertet und genutzt werden. Deshalb müssen Bildungseinrichtungen zeitgemäße Strategien entwickeln, um digitale Kompetenzen effektiv zu fördern.

Hauptteil

1. Begriff und Bedeutung digitaler Kompetenz

Digitale Kompetenz umfasst die Fähigkeit, digitale Technologien sinnvoll, verantwortungsbewusst und kreativ zu nutzen. Sie beinhaltet mehrere Teilkompetenzen wie Informationskompetenz, Medienkritik, Problemlösungsfähigkeit und digitale Kommunikation. Die Europäische Union definiert digitale Kompetenz als eine der acht Schlüsselkompetenzen für lebenslanges Lernen.

2. Digitale Medien im Unterricht

Der Einsatz digitaler Medien im Unterricht eröffnet vielfältige Möglichkeiten. Interaktive Lernplattformen, Simulationen, virtuelle Lernräume und kollaborative Tools verbessern nicht nur die Unterrichtsqualität, sondern erhöhen die Motivation der Lernenden. Studien zeigen, dass digitale Lernmethoden besonders effektiv sind, wenn sie gezielt und strukturiert eingesetzt werden. Herausforderungen bei der Implementierung Trotz der Vorteile stehen Schulen vor zahlreichen Herausforderungen: unzureichende technische Ausstattung, fehlende digitale Kompetenz bei Lehrkräften, ungleicher Zugang zu digitalen Geräten bei Schülerinnen und Schülern, Datenschutz- und Sicherheitsprobleme.

Um diese Hindernisse zu überwinden, sind staatliche Programme, regelmäßige Fortbildungen und langfristige Investitionen erforderlich. Pädagogische Perspektiven

Die Integration digitaler Bildung sollte nicht nur technologisch, sondern auch pädagogisch begründet sein. Effektive digitale Bildung setzt voraus: Der Zustand des Planeten verschlechtert sich kontinuierlich: steigende Temperaturen, schmelzende Gletscher, sterbende Tierarten und zunehmende Umweltkatastrophen bedrohen die Menschheit.³ Kognitive Vorteile laut Soziale Medien sind ein fester Bestandteil des Alltags von Jugendlichen. Ihre psychologischen Folgen sind jedoch sowohl positiv als auch negativ. Forschung

klare Lernziele, methodisch-didaktisch begründete Medienwahl, Förderung selbstständigen Lernens, Entwicklung kritischer Reflexionsfähigkeit bezüglich digitaler Inhalte.

Schlussfolgerung

Digitale Kompetenz ist ein unverzichtbarer Bestandteil moderner Bildung. Um Schülerinnen und Schüler auf zukünftige berufliche und gesellschaftliche Anforderungen vorzubereiten, müssen Schulen digitale Technologien bewusst, systematisch und nachhaltig in den Unterricht integrieren. Eine erfolgreiche Umsetzung erfordert Kooperation zwischen Lehrkräften, Bildungseinrichtungen und staatlichen Institutionen. Nur durch ganzheitliche und langfristige Strategien kann digitale Bildung ihre volle Wirkung entfalten.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Europäische Kommission. Digital Competence Framework for Citizens (DigComp 2.2). Brüssel, 2022.

2. Schulz-Zander, R. Digitale Bildung in der Schule. Springer Verlag, 2021.
3. Redecker, C. European Framework for the Digital Competence of Educators. Publications Office of the European Union, 2020.
4. Kerres, M. Mediendidaktik: Konzeption und Entwicklung digitaler Lernangebote. Oldenbourg, 2018.
5. UNESCO. ICT in Education: A Critical Review. Paris, 2021.

DIE AUSWIRKUNGEN VON SOZIALEN MEDIEN AUF DAS KRITISCHE DENKVERMÖGEN VON JUGENDLICHEN

Beginqulova Xolniso

Student des Fachbereichs Germanistik, Fakultät für Fremdsprachenphilologie,
Staatliche Universität Termez

Anmerkung: Dieser wissenschaftliche Artikel untersucht die Wechselwirkungen zwischen der Nutzung sozialer Medien und der Entwicklung des kritischen Denkvermögens bei Jugendlichen. Die Analyse umfasst psychologische, pädagogische und gesellschaftliche Perspektiven. Es wird dargestellt, wie soziale Plattformen sowohl Chancen als auch Risiken für die kognitive Entwicklung bieten und welche Maßnahmen Schulen und Familien ergreifen können, um die Medienkompetenz nachhaltig zu stärken.

Stichwörter: Soziale Medien, Kritisches Denken, Digitale Kommunikation, Medienkompetenz, Informationsanalyse, Fake News, Jugendpsychologie, Algorithmische Filterblasen, Digitale Abhängigkeit, Informationsverarbeitung, Einleitung

In den letzten Jahren sind soziale Medien zu einem unverzichtbaren Bestandteil des Lebens vieler Jugendlicher geworden. Plattformen wie Instagram, TikTok und YouTube beeinflussen nicht nur das Kommunikationsverhalten, sondern auch Denkprozesse, emotionale Wahrnehmung und Handlungsstrategien. Das kritische Denken – also die Fähigkeit, Informationen zu analysieren, zu bewerten und logisch zu verarbeiten – ist im digitalen Zeitalter eine grundlegende Kompetenz. Daher stellt sich die Frage, inwiefern die Nutzung sozialer Medien diese Kompetenz stärkt oder schwächt.

Hauptteil

Theoretischer Rahmen: Kritisches Denken, Kritisches Denken umfasst mehrere Elemente: Analyse von Informationen, Erkennen von Manipulation und Fehlinformation, logisches Argumentieren, selbstständiges Urteilsvermögen.

Im pädagogischen Kontext gilt kritisches Denken als Schlüsselkompetenz, die maßgeblich zur Persönlichkeitsentwicklung beiträgt.

Nutzung sozialer Medien unter Jugendlichen Jugendliche verbringen durchschnittlich mehrere Stunden täglich in sozialen Netzwerken. Diese Plattformen bieten: schnelle Informationsflüsse, audiovisuelle Inhalte, personalisierte Feeds, interaktive Kommunikationsformen. Solche Strukturen beeinflussen die Art und Weise, wie Informationen wahrgenommen und verarbeitet werden.

Positive Effekte sozialer Medien Trotz zahlreicher Kritikpunkte bieten soziale Medien auch Chancen: Zugang zu globalem Wissen und aktuellen Ereignissen, Förderung kreativer Fähigkeiten (z. B. Grafikdesign, Videoproduktion), Möglichkeit zur Vernetzung mit Gleichaltrigen weltweit,

Entwicklung digitaler Kompetenz und Medienkompetenz.

Richtig genutzt, können soziale Medien kritisches Denken sogar stärken, indem Jugendliche lernen, Informationen zu vergleichen, Quellen zu überprüfen und eigene Inhalte zu analysieren. Negative Effekte sozialer Medien Dennoch bestehen erhebliche Risiken: Verbreitung von Fake News und manipulativen Inhalten, „Filterblasen“, die nur einseitige Informationen zeigen, oberflächliche Informationsverarbeitung aufgrund schneller Inhalte, Abhängigkeit von Likes und sozialer Bestätigung, reduzierte Aufmerksamkeitsspanne.

Diese Faktoren können das logische Denken, die Fähigkeit zur Problemlösung und die Urteilsbildung negativ beeinflussen. Pädagogische Maßnahmen zur Förderung kritischen Denkens

Damit Jugendliche soziale Medien verantwortungsvoll nutzen, müssen Schulen und Familien folgende Maßnahmen unterstützen:

Unterrichtseinheiten zur Medienanalyse, Workshops zur Erkennung manipulativer Technologien (z. B. Deepfakes), Förderung der Lesekompetenz und wissenschaftlichen Recherchefähigkeit, Diskussionen über ethische Aspekte digitaler Kommunikation, aktive Elternbeteiligung im Alltag.

Besonders wichtig ist, Jugendlichen beizubringen, wie Algorithmen funktionieren und wie manipulative Inhalte entstehen.

Schlussfolgerung

Soziale Medien haben einen tiefgreifenden Einfluss auf das kritische Denkvermögen Jugendlicher. Sie können sowohl fördernd als auch hemmend wirken – abhängig davon, wie bewusst und reflektiert sie genutzt werden. Eine zentrale Aufgabe der modernen Bildung besteht darin, Jugendliche zu befähigen, digitale Inhalte kritisch zu analysieren und verantwortungsbewusst damit umzugehen. Nur durch systematische Medienbildung, klare pädagogische Strategien und aktive Unterstützung der Eltern kann das kritische Denken im digitalen Zeitalter nachhaltig gestärkt werden.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Kühn, S. & Gallinat, J. Digitales Lernen und kognitive Entwicklung. Springer, 2021.
2. European Council. Media Literacy in the Digital Era. Brüssel, 2022.
3. Krämer, N. & Schmitt, J. Soziale Medien und Jugendpsychologie. Beltz Verlag, 2020.
4. UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum. Paris, 2021.
5. Floridi, L. The Logic of Information. Oxford University Press, 2019.

ZAMONAVIY PEDAGOGIKADA PEDAGOGIK KASB VA UNGA QO'YILAYOTGAN TALABLAR

Olimova Dilnora va Botirova Shahnoza

Shahrisabz davlat pedagogika instituti 1-bosqich talabalari

Ilmiy rahbar: Eshmurodova Dildora Normurotovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy pedagogikada pedagogik kasb mazmunining o'zgarishi, o'qituvchi shaxsiga qo'yilayotgan yangilangan talablar, kompetensiyaviy yondashuvning ahamiyati hamda ta'lim jarayonining globallashuv, raqamli transformatsiya va ijtimoiy-madaniy omillar ta'sirida qayta talqin qilinishi haqida fikr yuritiladi. Maqola davomida o'qituvchi faoliyatining bugungi sharoitdagi xususiyatlari, zamonaviy pedagogning kasbiy madaniyati, kommunikativ, innovatsion, refleksiv hamda axborot-kommunikatsion ko'nikmalarining dolzarbligi ilmiy-nazariy asoslar va amaliy kuzatishlar bilan asoslab beriladi. Shuningdek, ta'lim jarayonining insonparvarlashuvi, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv va loyiha asosida o'qitish kabi metodlar pedagogik kasbga yangi mazmun bag'ishlayotgani tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: zamonaviy pedagogika, pedagogik kasb, o'qituvchi kompetensiyasi, innovatsion metodlar, ta'lim sifati, raqamli pedagogika, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, pedagogik mahorat.

Аннотация: В данной статье рассматриваются изменения содержания педагогической профессии в условиях современной педагогики, анализируются обновлённые требования, предъявляемые к личности учителя, а также значимость компетентного подхода в образовательном процессе. Освещается влияние глобализации, цифровой трансформации и социокультурных факторов на переосмысление педагогической деятельности. В работе обоснована актуальность профессиональной культуры современного педагога, его коммуникативных, инновационных, рефлексивных и ИКТ-компетенций на основе научно-теоретических данных и практических наблюдений. Кроме того, анализируется, каким образом гуманизация образования, личностно-ориентированный подход и проектное обучение привносят новое содержание в педагогическую профессию.

Ключевые слова: современная педагогика, педагогическая профессия, компетентность учителя, инновационные методы, качество образования, цифровая педагогика, личностно-ориентированное обучение, педагогическое мастерство.

Annotation: This article examines the transformation of the content of the teaching profession within the context of modern pedagogy, focusing on the updated requirements set for teachers and the significance of the competency-based approach in the educational process. It reflects on how globalization, digital transformation, and socio-cultural factors reshape the interpretation of pedagogical activity. The study substantiates the relevance of the contemporary teacher's professional culture, as well as their communicative, innovative, reflective, and ICT skills, drawing on theoretical foundations and practical observations. Additionally, the article analyzes how humanistic education, learner-centered approaches, and project-based learning introduce new meaning and value into the teaching profession.

Keywords: modern pedagogy, teaching profession, teacher competency, innovative methods, education quality, digital pedagogy, learner-centered learning, pedagogical mastery.

KIRISH

Zamonaviy pedagogika bugungi kunda shunchaki bilim berishga qaratilgan an'anaviy tizim emas, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga faol ta'sir ko'rsatadigan murakkab, ko'p qirrali va dinamik tizim sifatida namoyon bo'lmoqda, shu sababli pedagogik kasbning mazmuni ham tubdan o'zgarib, o'qituvchidan nafaqat o'z fanini mukammal bilish, balki keng ko'lamdagi kompetensiyalarni egallashni talab qilmoqda. Mening kuzatishlarimga ko'ra, ayniqsa so'nggi yillarda ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talablar turlicha bo'lib, o'qituvchi shaxsining zamonaviy jamiyatdagi o'rni tobora kengayib bormoqda, chunki o'qituvchi endi faqat bilim beruvchi emas, balki o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijodkorlikka, axborotni to'g'ri tahlil qilishga, muammo yechishga va ijtimoiy faollikka yo'naltiruvchi tarbiyachi, yo'l boshchi va motivator sifatida qaralmoqda. Ta'lim jarayonining globallasuvi, internetning ochiq imkoniyatlari, sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarning rivojlanishi pedagogik kasbga mutlaqo yangi vazifalar yuklayapti: o'qituvchi endi zamonaviy raqamli vositalarni bilishi, ularni darsga to'g'ri integratsiya qila olishi, masofaviy ta'lim jarayonida sifatni saqlashi, o'quvchilarning raqamli madaniyatini shakllantirishi zarur.

Shu jarayonda butun dunyo bo'ylab qabul qilingan kompetensiyaviy yondashuv ham pedagog shaxsiga bo'lgan talablarning yangilanishini taqozo etmoqda, chunki kompetensiya — bu shunchaki bilimlar yig'indisi emas, balki o'quvchida hayotiy vazifalarni mustaqil hal qilishga qodir bo'lgan integrativ, amaliy ko'nikmalarni shakllantirish jarayonidir. Menimcha, aynan shu jihat pedagogning kasbiy mas'uliyatini yanada yuqori bosqichga olib chiqadi. Zamonaviy o'qituvchining eng muhim xususiyatlaridan biri — bu o'z ustida doimiy ishlashga tayyorlik, chunki ta'lim jarayoni shu darajada tez o'zgarayaptiki, kechagi malaka bugungi kunda yetarli bo'lmay qolishi tabiiy. Shuning uchun o'qituvchi doimiy ravishda yangilanib boruvchi bilim tizimiga moslashishi, yangi metod va texnologiyalarni o'zlashtirishi, innovatsion ta'lim yondashuvlarini qo'llashi zarur. Ayniqsa, STEAM, loyiha asosida ta'lim, muammoli ta'lim, integratsiyalashgan darslar, kompetensiyaga asoslangan baholash kabi metodlar o'qituvchidan yuqori darajada ijodkorlik, metodik savodxonlik va analitik tafakkurni talab qilmoqda. Raqamli asr pedagogi uchun AKT kompetensiyasi ham alohida ahamiyat kasb etadi: elektron darsliklar, onlayn platformalar, interaktiv taxtalar, sun'iy intellekt asosidagi ta'lim vositalaridan foydalanish, o'quvchilarning raqamli xavfsizligini ta'minlash va internet etikasi bo'yicha yo'l-yo'riq berish endilikda kasbning ajralmas qismiga aylandi. Bundan tashqari, o'qituvchining kommunikativ savodxonligi ham juda muhim, chunki hozirgi avlod o'quvchilari bilan ishlashda muloqotning o'zgargan shakllarini chuqur tushunish, ota-onalar bilan samarali hamkorlik o'rnatish, jamoada ishlash, o'quvchilarning psixologik holatini tushunish kabi jihatlar bevosita pedagogik jarayon muvaffaqiyatini belgilaydi. O'qituvchi faoliyatida refleksiya ham alohida o'rin tutadi: pedagog o'z darsini, o'quvchilarning ishtirokini, natijalarni tahlil qila olishi, xatolarni tan olib ularni bartaraf etish yo'llarini topishi, yangi yondashuvlarni sinab ko'rishi, ya'ni o'z faoliyatini ilmiy asosda rivojlantira olishi kerak.

ASOSIY QISM

Bugungi ta'limning yana bir muhim talabi — bu o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'limning ustuvorligi, ya'ni har bir o'quvchining qiziqishi, qobiliyati, psixologik xususiyatlari va individual rivojlanish sur'atlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishdir. Menimcha, aynan shaxsga yo'naltirilgan yondashuv pedagogik kasbning eng murakkab, lekin eng insoniy qismidir, chunki bunda o'quvchiga shunchaki bilim emas, balki e'tibor, ishonch va ruhiy ko'mak ham beriladi. Ta'lim jarayonining insonparvarlashuvi o'qituvchidan nafaqat kasbiy, balki axloqiy mas'uliyatni ham talab qiladi, o'qituvchi o'quvchilarga namuna bo'lishi, ularda

ijtimoiy faollik, vatanparvarlik, madaniylik va mas'uliyat tuyg'usini shakllantirishi kerak. Bugungi kun pedagogi madaniy kompetensiyaga ham ega bo'lishi zarur, chunki globallashuv davrida o'quvchilar turli manbalardan turli g'oyalar oqimiga duch keladi va o'qituvchi ularga to'g'ri yo'l ko'rsatib, mustahkam milliy qadriyatlar ruhida tarbiya berishi lozim. Bundan tashqari, ta'lim tizimidagi islohotlar, milliy o'quv dasturlarining yangilanishi, o'quv jarayonida xalqaro baholash tizimlarining joriy etilishi pedagogdan yangicha fikrlashni, samaradorlikka qaratilgan yondashuvni va o'z kasbiga fidoyilikni talab qilmoqda. Xalqaro baholashlar — PISA, TIMSS, PIRLS kabi tizimlar o'quvchilarning funksional savodxonligi, real hayotiy vaziyatlarda bilimni qo'llash qobiliyatini baholagani uchun o'qituvchi dars jarayonida ana shu kompetensiyalarni rivojlantirishga e'tibor qaratishi zarur bo'ladi. Shuningdek, bugungi pedagogning kasbiy madaniyati faqat tashqi ko'rinish yoki intizom bilan belgilanmaydi, balki uning ilmiy dunyoqarashi, metodik yangiliklarga ochiqligi, doimiy izlanishga tayyorligi, ijtimoiy faolligi va o'quvchilarga mehr-muhabbati bilan namoyon bo'ladi. Men uchun pedagogik kasbning eng asosiy mohiyati — bu inson qalbiga yo'l topish sanati, shu bois zamonaviy o'qituvchidan qat'iyat, sabr, mehr, mas'uliyat, ijodkorlik va zamon bilan hamqadamlik talab etiladi. Yuqoridagilarni umumlashtirgan holda aytish mumkinki, zamonaviy pedagogikada pedagogik kasbning o'rnini tobora ortib bormoqda va unga qo'yilayotgan talablar nafaqat yangilanmoqda, balki murakkablashmoqda ham, chunki bugungi ta'lim jamiyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biriga aylanmoqda. O'qituvchi shunchaki kasb egasi emas, balki kelajakni yaratuvchi, yosh avlodning tafakkuri, ma'naviyati va dunyoqarashini shakllantiruvchi yetakchi kuchdir. Shu sababli pedagog har doim o'z ustida ishlashi, ilmiy izlanishlar olib borishi, jamiyatdagi o'zgarishlarni chuqur tahlil qilishi va ularni o'quv jarayoniga samarali joriy eta olishi shart.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy pedagogning muvaffaqiyati uning bilimdonligida emas, balki o'z bilimini o'quvchi uchun qadrlil, tushunarli va hayotiy qiladigan mahoratida, innovatsion fikrlashida, kommunikativ madaniyatida, axborot texnologiyalaridan samarali foydalana olishida, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim prinsiplariga sodiqligida namoyon bo'ladi. Shunday ekan, pedagogik kasbga qo'yilayotgan talablar ortishi — bu kasbning qadri oshayotganidan dalolat, o'qituvchining jamiyatdagi nufuzi va mas'uliyatining yuqoriligi esa kelajagimiz ta'limiga bo'lgan ishonchning mustahkamligidan dalolat beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. **Qodirov, R., Raxmonqulova, N.** *Pedagogika.* – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020.
2. **Yo'ldoshev, J.G'., Usmonov, S.A.** *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.* – Toshkent: “O‘qituvchi”, 2019.
3. **Husanboyeva, O., Mamarasulov, Q.** *Umumiy pedagogika.* – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2021.
4. **To‘xtayev, A.** *Pedagogik kompetensiya: nazariya va amaliyot.* – Toshkent: “Innovatsion rivojlanish nashriyoti”, 2022.
5. **Raximov, Q., Mavlonova, R.A.** *Pedagogikaning nazariy asoslari.* – Toshkent: “Universitet”, 2018.
6. **Mavlonova, R.A., Xoliqov, A.** *Zamonaviy ta'lim texnologiyalari.* – Toshkent: “O‘qituvchi”, 2017.
7. **Xoliyorova, D.** *Raqamli pedagogika: nazariya va amaliyot.* – Toshkent: “Innovatsiya Ziyos”, 2022.
8. **O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4884-son qarori** “Ta’lim tizimini raqamlashtirish strategiyasi to‘g‘risida”, 2020.

**CHET TILINI O'QITISH JARAYONIDA MATEMATIKA TA'LIM
YO'NALISHI TALABALARI DUCH KELADIGAN LEKSIK
QIYINCHILIKLAR**

Kurbanova Husniya Shuhrat qizi

GulDU doktoranti

Abstrakt. *Lug'at o'qitish chet tilini o'zlashtirishning asosiy tarkibiy qismi bo'lib, ayniqsa maxsus maqsadlarga yo'naltirilgan ingliz tili (ESP) ta'limida muhim o'rin tutadi. Talabalarning kasbiy faoliyati uchun zarur bo'lgan termin va iboralarni egallashi ularning nafaqat samarali muloqotini, balki professional kompetensiyasini ham belgilaydi. Matematika yo'nalishida ta'lim olayotgan talabalar ingliz tilidagi mutaxassislikka oid matnlarni o'qishda qator leksik qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar. Buning asosiy sabablari sifatida matematik atamalarning mavhumligi, matematik tilning o'ziga xos rasmiy registrga ega ekanligi, ramz va formulalar bilan boyitilgani, shuningdek, murakkab akademik leksikaning tushunilishi qiyinligi qayd etiladi.*

Lug'at o'qitish har qanday ta'lim jarayonining ajralmas va asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi, chunki tilni samarali o'zlashtirish, avvalo, boy leksik zaxiraga ega bo'lish bilan chambarchas bog'liqdir. Ayniqsa, maxsus maqsadlarga yo'naltirilgan chet tili (ESP- English for Specific Purposes) ta'limida soha mutaxassisligi bilan bog'liq termin va iboralarni egallash talabalar uchun nafaqat chet tilida muloqot qilish, balki o'z kasbiy faoliyatida muvaffaqiyat qozonishning ham muhim sharti sanaladi. Shu boisdan, ESP doirasida leksik bilimlarni rivojlantirish nafaqat qo'shimcha til ko'nikmasi, balki ta'limning fundamental bosqichlaridan biri sifatida qaraladi.

Matematika ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar ingliz tilidagi mutaxassislikka oid matnlarni o'qish jarayonida bir qator leksik muammolarga duch kelmoqdalar. Ingliz tili bo'lmagan talaba uchun o'ziga tilda bilim olish, so'z ma'nolarini tushunishda muammo va qiyinchiliklarga duch kelishi tabiiy hol [3, 322-332 p]. Buning asosiy sabablaridan biri, matematik atamalarning mavhum tabiatga ega, ba'zida ularning ma'nosi talqin qilib berilgandan keyin ham tushunilmasligi mumkin [2, 1984]. Matematik til maxsus registr, ya'ni faqat matematikaga xos bo'lgan yuqori darajada rasmiylik, o'ziga xos simvol, tasvir, so'z va sonlardan tashkil topadi.

Talabalar duch kelayotgan asosiy muammolardan yana biri— matematika fanida qo'llaniluvchi maxsus va murakkab akademik so'zlarni tushunish bilan bog'liq [4, 139-159 p].

1) Avvalo, ko'p ma'noli so'zlar ya'ni sinfda va sinfdan tashqarida qo'llaniluvchi so'zlar ma'nosini tarjima qilishda qiynalishadi. Shunday so'zlardan ba'zilarini R. Zevenbergen o'z tadqiqotida keltirib o'tadi: *common, odd, rational, table, times, proper* kabilar [6, 21-28 p]. Bunday leksik birliklar kundalik muloqotda va matematik diskursda maxsus ma'nolariga ega bo'lganligi uchun kontekstga qarab mutlaqo boshqa mazmunni anglatadi.. Ko'p ma'noli so'zlarning noaniqligi talabalarda semantik chalkashliklarni keltirib chiqarib, ularning kasbiy o'qish ko'nikmalarining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

2) L. Adams, F. Tangata va C. King matematik matnlarda uchrovchi talaffuzi bir -biriga o'xshash, ammo boshqa ma'noni beruvchi — homofon so'zlar ham matematik nutqni tushunishni murakkablashtiradi deb hisoblaydi: *Pi- pie, arc-ark, sine-sign*[1, 441-448 p]. Talabalar bunday so'zlarni eshitishda yoki o'qishda ko'pincha adashib, ularni noto'g'ri kontekstga joylashtiradilar. Natijada matematik atamalarning mazmuni buziladi, formulalar yoki ta'riflarning mantiqiy bog'lanishi uziladi va umumiy tushuncha shakllanishida uzilishlar vujudga keladi. Ayniqsa og'zaki dars jarayonida homofonlarning chalkashishi talabalarning tushunish darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli matematik diskursda fonetik jihatdan yaqin, ammo semantik jihatdan farqli birliklar bilan ishlash maxsus metodik yondashuvni talab qiladi.

3) Yana bir murakkabliklardan biri- bir matematik ifoda va jarayonlarni ifodalash uchun turli-tuman so'zlardan foydalanish bilan bog'liq. Misol sifatida, "ayirish" amalini oladigan bo'lsak, odatda ushbu amalni ifodalash uchun ingliz tilida *minus, take away, subtract, less, reduce, remove, decrease, take off* kabi bir nechta so'zlar qo'llaniladi [5, 1991]. Ushbu birliklarning har birini eslab qolish va ularning qo'llanish kontekstlarini farqlay olish talabalardan uzoq muddatli o'rganish, yuqori darajadagi semantik sezgirlik va mantiqiy tahlilni talab qiladi. Bunday leksik o'zgaruvchanlikning o'zi matematik topshiriqlarning mazmunini noto'g'ri talqin qilishga, masala shartining to'liq anglanmasligiga yoki noto'g'ri matematik operatsiya bajarilishiga olib kelishi mumkin. Shuningdek, bir amalni ifodalashning ko'plab variantlarda berilishi talabalardan puxta kontekstual tafakkur, leksik farqlash ko'nikmasi va matematik matnlarni chuqur anglash malakasini talab etadi.

Shu nuqtayi nazardan, matematik tilning maxsus registrini o'qitish mazmun hamda til integratsiyasiga tayangan maxsus pedagogik yondashuvni talab qiladi.

Bunday yondashuv talabalarni matematik diskursning leksik, semantik va pragmatik xususiyatlari bilan tanishtirishni, ko‘p qatlamli terminologiyani bosqichma-bosqich o‘zlashtirishni hamda matematik mantiqni til orqali anglash ko‘nikmasini rivojlantirishni ko‘zda tutadi. An’anaviy ESP darslarida lug‘at o‘qitishga nisbatan yondashuvlar ko‘pincha so‘zni matndan ajratilgan holda, izolyatsiyada o‘rgatish bilan cheklanadi. Bunday metodika talabalarni so‘zning kontekstual ma’nosini, grammatik va semantik aloqalarini tushunishdan chetlashtiradi hamda ularning matnni yaxlit anglash kompetensiyasini rivojlantirishga to‘sqinlik qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Adams, T. L., Thangata, F., King, C. “Weigh” to go! Exploring mathematical language // Mathematics Teaching in the Middle School. – 2005. – T. 10, № 9. – 444–448 p.
2. Dickson L. Brown, M. & Gibson, O. Children Learning Mathematics. Eastbourne: Holt, Rinehart & Winston (school council), 1984.
3. Ekayati R., Manurung I. D., & Yenni E. We need to analyze ESP for non-English study programs. Language Literacy: Journal of Linguistics, Literature, and Language Teaching, 4(2), 2020. 322–332 p.
4. Schleppegrell M. J. The linguistic challenges of mathematics teaching and learning: A research review. Reading & Writing Quarterly, 23(2), 2007. 139-159 p.
5. Tout, D. Language and maths // In: Barr, B., Helme, S. (eds.) Breaking the maths barrier – A kit for building staff development skills in adult numeracy. – Melbourne: Language Australia, 1991.
6. Zevenbergen, R. Mathematical literacy in the middle years // Literacy Learning: The Middle Years. – 2001. – T. 9, № 2. – 21–28 p.

ZAMONAVIY PEDAGOGIKADA PEDAGOGIK KASB VA UNGA QO'YILAYOTGAN TALABLAR

Tuxtayeva Muborak va Raimqulova Asaloy

Shahrisabz davlat pedagogika instituti 1-bosqich talabalari

Ilmiy rahbar: Eshmurodova Dildora Normurotovna

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy pedagogika talablari asosida pedagogik kasb mohiyatining yangicha talqin qilinishi, o'qituvchi shaxsiga qo'yilayotgan zamonaviy mezonlarning o'zgarib borishi hamda kompetensiyaviy yondashuvning ta'lim jarayonida tutgan o'rni haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, globallashtirish, raqamli texnologiyalar va ijtimoiy-madaniy omillar ta'lim tizimiga ko'rsatayotgan ta'siri tahlil qilinib, bugungi kun pedagogining innovatsion, kommunikativ, refleksiv va AKT ko'nikmalari nechog'lik zarur ekani ilmiy va amaliy dalillar asosida yoritiladi. Ta'limning insonparvarlashuvi, shaxsga yo'naltirilgan o'qitish, loyiha asosida ta'lim kabi metodlarning pedagogik kasbga olib kirayotgan yangi mazmuni ham maqolada o'z aksini topgan.

Kalit so'zlar: zamonaviy pedagogika, pedagogik kasb, o'qituvchi kompetensiyasi, innovatsion metodlar, ta'lim sifati, raqamli pedagogika, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, pedagogik mahorat.

Аннотация: В статье рассматривается новое осмысление сущности педагогической профессии в контексте требований современной педагогики, анализируются изменения в критериях, предъявляемых к личности учителя, а также роль компетентностного подхода в образовательном процессе. Кроме того, исследуется влияние глобализации, цифровых технологий и социокультурных факторов на систему образования, обосновывается необходимость инновационных, коммуникативных, рефлексивных и ИКТ-компетенций современного педагога на основе научных и практических данных. Также отражено, как методы гуманизации образования, личностно-ориентированного обучения и проектного подхода привносят новое содержание в педагогическую профессию.

Ключевые слова: современная педагогика, педагогическая профессия, компетентность учителя, инновационные методы, качество образования, цифровая педагогика, личностно-ориентированное обучение, педагогическое мастерство.

Annotation: The article discusses the modern reinterpretation of the essence of the teaching profession within the framework of contemporary pedagogical requirements, highlighting the evolving criteria related to teacher qualities and the significance of the competency-based approach in the educational process. It also analyzes the impact of globalization, digital technologies, and sociocultural factors on the education system, providing scientific and practical justification for the necessity of innovative, communicative, reflective, and ICT competencies for today's educators. Furthermore, the article examines how methods such as humanistic education, learner-centered instruction, and project-based learning introduce new meaning and value into the teaching profession.

Keywords: modern pedagogy, teaching profession, teacher competency, innovative methods, education quality, digital pedagogy, learner-centered education, pedagogical mastery.

KIRISH

Bugungi kunga kelib, pedagogika oddiy bilim berishga qaratilgan tizim bo'lib qolmay, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojiga bevosita ta'sir o'tkazadigan, murakkab va dinamik yo'nalish sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu sababli pedagogik kasb mazmuni ham tubdan yangilanib, o'qituvchidan faqat o'z fanini yaxshi bilish emas, balki turli kompetensiyalarga ega bo'lishi talab etilmoqda. So'nggi yillarda ta'limga qo'yilayotgan talablar keskin o'zgargani, o'qituvchi shaxsining jamiyatdagi o'rni kengayib borayotgani kuzatilmoqda. Endi pedagog faqat bilim beruvchi emas, balki o'quvchini fikrlashga, ijod qilishga, axborotni tahlil etishga, muammoni mustaqil hal qilishga yo'naltiruvchi murabbiy, yetakchi va motivator sifatida qaralmoqda.

ASOSIY QISM

Zamonaviy pedagogika kundan kunga o'zgarib borar ekan, o'qituvchi kasbining mazmuni ham shunga mos ravishda yangi talqinlarga ega bo'lmoqda. Shaxsan kuzatuvlarimga ko'ra, bugungi o'qituvchi avvalgidan ancha ko'proq vazifalarni bajaradi: u bilim beruvchi bo'lish bilan birga tarbiyachi, yo'l boshchi, mentor va motivator sifatida ham faoliyat yuritadi. Shu sababli pedagogdan innovatsion yondashuv, kommunikativ madaniyat va zamonaviy texnologiyalarni bilish talab qilinadi. Raqamli vositalarning rivojlanishi, internetning keng imkoniyatlari, sun'iy intellektning ta'limga kirib kelishi o'qituvchi oldiga mutlaqo yangi vazifalar qo'ymoqda. Dars jarayoniga texnologiyani to'g'ri kiritish, masofaviy

ta'lim sifati, o'quvchilarda raqamli madaniyatni shakllantirish — bular zamonaviy pedagogning kundalik vazifalariga aylangan.

Kompetensiyaviy yondashuvning global miqyosda qabul qilinishi esa o'quvchi faqat bilim egasi bo'lishi emas, balki hayotiy vaziyatlarda muammoni mustaqil hal eta olishi kerakligini ta'kidlaydi. Menimcha, bu yondashuvning talabi o'qituvchi zimmasidagi mas'uliyatni yanada oshiradi. Shuningdek, o'qituvchining o'z ustida muntazam ishlashi hozirgi zamonning eng muhim talablaridan biri sanaladi. Tez o'zgarayotgan ta'lim sharoitida kechagi ko'nikma bugun yetarli bo'lmasligi mumkin. STEAM, loyiha asosida o'qitish, muammoli ta'lim, integratsiyalashgan darslar kabi metodlar ijodkorlik va metodik tafakkurni talab qiladi. AKT bilan ishlash esa endi alohida ustunlik emas, balki pedagogik faoliyatning oddiy tarkibiy qismi bo'lib qoldi. O'qituvchi elektron resurslar, sun'iy intellektdan foydalanish, o'quvchilarning onlayn xavfsizligini ta'minlash kabi masalalarda yetarli bilimga ega bo'lishi zarur. Bundan tashqari, kommunikativ ko'nikmalar hozirgi avlod o'quvchilari bilan samarali ishlashning eng muhim sharti bo'lib bormoqda. Ota-onalar bilan hamkorlik, jamoada ishlash, o'quvchilarning ruhiy holatini aniqlash, mos yondashuvni topa bilish kabi jihatlar pedagogik jarayonning ajralmas qismiga aylangan. Shuningdek, o'qituvchining o'z faoliyatini tahlil qilishi — refleksiya — natijadorlikni oshirishda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

Hozirgi ta'limning eng muhim talablardan biri — shaxsga yo'naltirilgan o'qitishdir. Har bir o'quvchining qiziqishi, ehtiyoji, qobiliyati va rivojlanish sur'atini hisobga olish o'qituvchidan chuqur bilim va katta mas'uliyat talab qiladi. Mening fikrimcha, bu yondashuv pedagogik kasbning eng nozik, eng insoniy qismidir, chunki bunda nafaqat bilim, balki ko'ngil, e'tibor va ishonch ham beriladi.

Ta'limning insonparvarlashuvi pedagogdan nafaqat kasbiy, balki axloqiy tayyorgarlikni ham talab etadi. Pedagog o'quvchilar uchun nafaqat bilim manbai, balki hayotda to'g'ri yo'l ko'rsatuvchi shaxsiy namuna bo'lishi kerak. Bugungi kunda o'qituvchining madaniy kompetensiyasi ham juda muhim, chunki globallashuv sharoitida o'quvchilar turli manbalardan turli g'oyalarga duch kelmoqda. Ularni milliy qadriyatlar, vatanparvarlik, ijtimoiy mas'uliyat ruhida tarbiyalash aynan pedagogning vazifasidir. Milliy o'quv dasturlaridagi islohotlar, xalqaro baholash tizimlarining joriy qilinishi ham pedagogga yangicha fikrlash va samaradorlikka yo'naltirilgan faoliyat olib borishni talab qilmoqda. Chunki PISA, TIMSS, PIRLS kabi baholashlar o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini sinovdan o'tkazadi, bu esa o'qituvchini dars jarayonini qayta ko'rib chiqishga undaydi.

Pedagogning kasbiy madaniyati faqat tashqi intizom bilan emas, balki uning ilmiy dunyoqarashi, yangilikka ochiqqligi, izlanishga chanqoqligi, o'quvchilarga bo'lgan mehr-muhabbati bilan namoyon bo'ladi. Men uchun pedagogik kasbning asosiy mohiyati — inson qalbi bilan ishlash sanati, shu bois o'qituvchidan sabr, mehr, qat'iyat va yangilikka intilish talab etiladi. . O'qituvchi faoliyatida refleksiya ham alohida o'rin tutadi: pedagog o'z darsini, o'quvchilarning ishtirokini, natijalarni tahlil qila olishi, xatolarni tan olib ularni bartaraf etish yo'llarini topishi, yangi yondashuvlarni sinab ko'rishi, ya'ni o'z faoliyatini ilmiy asosda rivojlantira olishi kerak. Bugungi ta'limning yana bir muhim talabi — bu o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'limning ustuvorligi, ya'ni har bir o'quvchining qiziqishi, qobiliyati, psixologik xususiyatlari va individual rivojlanish sur'atlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishdir. Menimcha, aynan shaxsga yo'naltirilgan yondashuv pedagogik kasbning eng murakkab, lekin eng insoniy qismidir, chunki bunda o'quvchiga shunchaki bilim emas, balki e'tibor, ishonch va ruhiy ko'mak ham beriladi. Ta'lim jarayonining insonparvarlashuvi o'qituvchidan nafaqat kasbiy, balki axloqiy mas'uliyatni ham talab qiladi, o'qituvchi o'quvchilarga namuna bo'lishi, ularda ijtimoiy faollik, vatanparvarlik, madaniylik va mas'uliyat tuyg'usini shakllantirishi kerak.

Umumlashtirib aytganda, zamonaviy pedagogikada o'qituvchining o'rni tobora ortib bormoqda. Pedagog faqat kasb egasi emas, balki kelajakni yaratuvchi asosiy kuch sanaladi. Shu sababli pedagog o'z ustida doimiy ishlashi, ilmiy izlanishlar olib borishi, jamiyatdagi o'zgarishlarni tahlil qilib borishi hamda ularni o'quv jarayoniga tatbiq etishi zarur.

XULOSA

Zamonaviy o'qituvchining muvaffaqiyati birgina bilimga emas, balki o'sha bilimni o'quvchi uchun qadrlil, foydali va hayotiy qilib yetkaza olishiga bog'liq. Innovatsion yondashuv, kommunikativ madaniyat, AKT bilimlari, shaxsga yo'naltirilgan ta'limga sodiqlik — bular bugungi pedagogni belgilovchi asosiy mezonlardir. Pedagogik kasbga qo'yilayotgan talablarning ortayotgani — bu kasbning jamiyatdagi nufuzi oshayotganidan dalolat. O'qituvchining mas'uliyati qanchalik yuqori bo'lsa, ta'limning kelajagi ham shunchalik ishonchli bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. [Yo'ldoshev, J.G'., Usmonov, S.](#) *Pedagogik texnologiya asoslari.* – Toshkent: O'qituvchi, 2004.
2. [Saidahmedov, N.](#) *Yangi pedagogik texnologiyalar.* – Toshkent: Moliya, 2010.

3. [Xoliqov, A.A.](#) *Pedagogika*. – Toshkent: Fan, 2012.
4. [Qodirov, I.](#) *Pedagogik kompetensiya va uni shakllantirish*. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
5. [To'raqulov, H.](#) *Innovatsion ta'lim texnologiyalari va pedagogik mahorat*. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021.
6. [Rajabov, T.](#) *Pedagogik mahorat va zamonaviy ta'lim texnologiyalari*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
7. [Sodiqova, M.](#) *Zamonaviy ta'limda innovatsion metodlar*. – Toshkent: Nodirabegim, 2019.
8. [Rasulov, N.](#) *Ta'lim jarayonida o'quv faoliyatini tashkil etishning zamonaviy yondashuvlari*. – Toshkent: Fan, 2016.
9. [Ochilov, A.](#) *O'qituvchi kasbiy kompetentligini rivojlantirish nazariyasi va amaliyoti*. – Toshkent: TDPU, 2017.

ZAMONAVIY PEDAGOGIKADA PEDAGOGIK KASB VA UNGA QO'YILAYOTGAN TALABLAR

Quvandiqova Surayyo va Sultonova Maftuna

Shahrisabz davlat pedagogika instituti 1-bosqich talabalari

Ilmiy rahbari: Eshmurodova Dildora Normurotovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy pedagogika talablariga muvofiq pedagogik kasb mohiyatining yangi talqini, o'qituvchi shaxsiga qo'yilayotgan zamonaviy mezonlarning o'zgarishi va kompetensiyaviy yondashuvning ta'lim jarayonidagi roli tahlil qilinadi. Shu bilan birga globalashuv, raqamli texnologiyalar va ijtimoiy-madaniy omillar ta'lim tizimiga ko'rsatayotgan ta'siri ham yoritiladi. Maqolada bugungi pedagogning innovatsion, kommunikativ, reflektiv va AKT ko'nikmalarining zarurligi ilmiy va amaliy dalillar bilan asoslanadi. Ta'limning insonparvarlashuvi, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, loyiha asosida o'qitish kabi metodlarning pedagogik kasbga olib kirayotgan yangi mazmuni ham maqolada aks etgan.

Kalit so'zlar: zamonaviy pedagogika, pedagogik kasb, o'qituvchi kompetensiyasi, innovatsion metodlar, ta'lim sifati, raqamli pedagogika, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, pedagogik mahorat.

Annotation: This article analyzes the new interpretation of the essence of the teaching profession in accordance with the requirements of modern pedagogy, the evolving criteria for teachers' personal qualities, and the role of the competency-based approach in the educational process. It also highlights the impact of globalization, digital technologies, and socio-cultural factors on the education system. The necessity of innovative, communicative, reflective, and ICT competencies for today's educators is justified with scientific and practical evidence. Furthermore, the article examines how methods such as humanistic education, learner-centered instruction, and project-based learning introduce new meaning into the teaching profession.

Keywords: modern pedagogy, teaching profession, teacher competency, innovative methods, education quality, digital pedagogy, learner-centered education, pedagogical mastery.

Аннотация: В статье рассматривается новое понимание сущности педагогической профессии в соответствии с требованиями современной педагогики, изменения критериев, предъявляемых к личности учителя, а также роль компетентностного подхода в образовательном процессе. Анализируется влияние глобализации, цифровых технологий и социокультурных факторов на систему образования. Научно и практически обоснована необходимость инновационных, коммуникативных, рефлексивных и ИКТ-компетенций современного педагога. Кроме того, статья исследует, как методы гуманистического, личностно-ориентированного и проектного обучения вносят новое содержание в педагогическую профессию.

Ключевые слова: современная педагогика, педагогическая профессия, компетентность учителя, инновационные методы, качество образования, цифровая педагогика, личностно-ориентированное обучение, педагогическое мастерство.

KIRISH

Bugungi kunda pedagogika oddiy bilim berishga qaratilgan tizim sifatida qolmay, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojiga bevosita ta'sir qiluvchi, murakkab va dinamik soha sifatida rivojlanmoqda. Shu sababli pedagogik kasb mazmuni tubdan o'zgarib, o'qituvchidan nafaqat o'z fanini chuqur bilish, balki turli kompetensiyalarni egallash talab qilinadi. So'nggi yillarda ta'limga qo'yilayotgan talablar sezilarli darajada oshdi. O'qituvchi endi faqat bilim beruvchi emas, balki o'quvchini fikrlashga, ijodiy ishlashga, axborotni tahlil qilishga va muammoni mustaqil hal qilishga yo'naltiruvchi murabbiy, motivator va yetakchi sifatida ham qaraladi.

ASOSIY QISM

Zamonaviy pedagogika sharoitida o'qituvchi kasbining mazmuni nafaqat yangilanmoqda, balki o'ziga xos yangi talqinlarga ega bo'lib, o'qituvchidan turli kompetensiyalarni egallashni talab qiladigan murakkab vazifalarni o'z ichiga oladi. Shaxsiy kuzatuvlarim va pedagogik amaliyot natijalari shuni ko'rsatadiki, bugungi o'qituvchi avvalgidan ancha keng doiradagi vazifalarni bajaradi: u nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi, mentor, motivator va yetakchi sifatida ham faoliyat yuritadi. Shu bois pedagogdan zamonaviy innovatsion yondashuvlarni qo'llay olish,

kommunikativ madaniyatga ega bo'lish va raqamli texnologiyalarni samarali ishlata olish kabi ko'nikmalar talab qilinadi.

Bugungi kunda raqamli vositalarning tezkor rivojlanishi, internetning cheksiz imkoniyatlari va sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim jarayoniga keng joriy etilishi o'qituvchi oldiga mutlaqo yangi vazifalar qo'ymoqda. Endilikda dars jarayoniga texnologiyalarni to'g'ri integratsiya qilish, masofaviy ta'lim sifatini ta'minlash, o'quvchilarda raqamli madaniyatni shakllantirish zamonaviy pedagogning kundalik faoliyatining ajralmas qismiga aylangan. Shu bilan birga, kompetensiyaviy yondashuvning global miqyosda qabul qilinishi nafaqat bilimni o'zlashtirish, balki o'quvchining hayotiy vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qila olishini ta'kidlaydi. Bu esa pedagogning mas'uliyatini yanada oshiradi, chunki u endi nafaqat ma'lumot yetkazuvchi, balki o'quvchining amaliy ko'nikmalarini shakllantiruvchi yetakchiga aylanadi.

O'z ustida doimiy ishlash bugungi pedagog uchun eng muhim talab sifatida ajralib turadi. Tez o'zgarayotgan ta'lim sharoitida kechagi malaka va ko'nikmalar bugun yetarli bo'lmasligi tabiiy holatdir. Shu sababli zamonaviy o'qituvchi doimiy ravishda o'z bilimni yangilab, innovatsion metod va texnologiyalarni o'zlashtirib borishi zarur. Masalan, STEAM yondashuvi, loyiha asosida o'qitish, muammoli ta'lim va integratsiyalashgan darslar metodlari pedagogdan yuqori darajada ijodkorlik, metodik tafakkur va tahliliy qobiliyat talab qiladi.

Axborot-kommunikatsion texnologiyalar bilan ishlash endi alohida ustunlik emas, balki pedagogik faoliyatning oddiy tarkibiy qismiga aylangan. O'qituvchi elektron darsliklar, onlayn platformalar, interaktiv taxtalar va sun'iy intellekt vositalaridan samarali foydalanish, o'quvchilarning onlayn xavfsizligini ta'minlash bo'yicha yetarli bilimga ega bo'lishi zarur. Shu bilan birga, kommunikativ ko'nikmalar bugungi avlod o'quvchilari bilan samarali ishlashning eng muhim omiliga aylangan. Ota-onalar bilan muloqot qilish, jamoada ishlash, o'quvchilarning psixologik holatini aniqlash va mos yondashuvni tanlash kabi jihatlar pedagogik jarayonning ajralmas qismiga aylanmoqda. Shuningdek, pedagogning refleksiya — o'z faoliyatini tahlil qilish, xatolarni aniqlash va ularni bartaraf etish, yangi yondashuvlarni sinash bugungi ta'lim jarayonining zaruriy sharti hisoblanadi. Bu jarayon pedagogga o'z metodik yondashuvlarini takomillashtirish, dars samaradorligini oshirish va o'quvchilarning

individual rivojlanish sur'atlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini optimallashtirish imkonini beradi.

Shaxsga yo'naltirilgan o'qitish ham bugungi ta'limning eng muhim tamoyillaridan biri sifatida ajralib turadi. Har bir o'quvchining qiziqishi, ehtiyoji, qobiliyati va rivojlanish sur'atini hisobga olish chuqur bilim va yuqori mas'uliyatni talab qiladi. Bu yondashuv pedagogik kasbning eng nozik va eng insoniy qismidir, chunki bunda o'quvchiga nafaqat bilim, balki e'tibor, ishonch va ruhiy yordam ham beriladi. Ta'limning insonparvarlashuvi pedagogdan nafaqat kasbiy, balki axloqiy mas'uliyatni ham talab qiladi. Pedagog nafaqat bilim manbai, balki hayotda to'g'ri yo'l ko'rsatuvchi shaxsiy namuna bo'lishi zarur. Madaniy kompetensiya ham alohida ahamiyatga ega, chunki globallashuv sharoitida o'quvchilar turli manbalardan turli g'oyalar bilan tanishadi. Shu sababli pedagog ularni milliy qadriyatlar, vatanparvarlik va ijtimoiy mas'uliyat ruhida tarbiyalashi lozim.

Milliy o'quv dasturlaridagi islohotlar va xalqaro baholash tizimlari — PISA, TIMSS, PIRLS — pedagogdan yangicha fikrlashni, samaradorlikka yo'naltirilgan yondashuvni va o'z kasbiga sadoqatni talab qiladi. Bunday baholashlar o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini sinovdan o'tkazadi, shu sababli pedagog dars jarayonini qayta ko'rib chiqishi va natijalarni maksimal darajada oshirish uchun yangi metodlarni joriy qilishi lozim. Pedagogning kasbiy madaniyati uning ilmiy dunyoqarashi, yangilikka ochiqqligi, izlanishga chanqoqligi va o'quvchilarga mehr-muhabbati bilan namoyon bo'ladi. Shuningdek, pedagogik kasbning asosiy mohiyati — inson qalbi bilan ishlash sanati hisoblanadi. Shu sababli o'qituvchidan sabr, mehr, qat'iyat, yangilikka intilish va doimiy professional rivojlanish talab qilinadi.

Umuman olganda, zamonaviy pedagog nafaqat kasb egasi, balki kelajakni yaratuvchi, yosh avlodning tafakkuri, ma'naviyati va dunyoqarashini shakllantiruvchi yetakchi shaxs sifatida jamiyatning rivojlanishida beqiyos rol o'ynaydi. Shu bois pedagog o'z ustida doimiy ishlashi, ilmiy izlanishlar olib borishi va zamon talablariga moslashib, innovatsion yondashuvlarni ta'lim jarayoniga tatbiq etishi zarur.

XULOSA

Zamonaviy o'qituvchining muvaffaqiyati faqat bilimga emas, balki bilimni o'quvchi uchun qadrlil, foydali va hayotiy qilishga bog'liq. Innovatsion yondashuv, kommunikativ madaniyat, AKT bilimlari va shaxsga yo'naltirilgan ta'limga sodiqlik

bugungi pedagogni belgilovchi asosiy mezonlardir. Pedagogik kasbga qo'yilayotgan talablarning ortishi — bu kasbning jamiyatdagi nufuzi oshayotganidan dalolatdir. O'qituvchining mas'uliyati qanchalik yuqori bo'lsa, ta'limning kelajagi shunchalik ishonchli bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Hakimova M.F., Musaxanova G.M. Kasbiy pedagogika: darslik. Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.
2. Abdullayeva B.S., Xoliqov A.A., Farsaxonova D.R., Muhammadiyeva S.V., Sheranova M.V. Umumiy pedagogika. Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021.
3. Toxtaxodjayeva M.X. Pedagogika. Toshkent: O'zbekiston Faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2010.
4. Bekchanov X.O'., Yusupova F.H., Raximberganova S.J., Yusupova Sh.X. Malakaviy hamda pedagogik amaliyotni tashkil etish va o'tkazish. Toshkent: Bookmany Print, 2025.
5. Qudratova F.T. Zamonaviy pedagoglarning innovatsion kasbiy faoliyatini takomillashtirish. Science and Education, 202X.
6. Shomurodova S.O'., Rajabova K.X. Zamonaviy ta'limda innovatsion pedagogik faoliyatni tashkil etishning sifat va samaradorligi. Science and Education, 202X.

HOZIRGI DAVRDA TURIZM SOHASIDA OLIB BORILAYOTGAN ISLOHOTLAR

Mahkamboyeva Dilobaroy Otabek qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti tadbirkorlik va boshqaruv fakulteti

Turizm va mehmondo'stlik yo'nalishi

Annotatsiya: Hozirgi davrda turizm sohasi iqtisodiy rivojlanish va xalqaro raqobatbardoshlikni oshirishda muhim rol o'ynamoqda. Ushbu maqolada O'zbekiston turizm sohasida olib borilayotgan islohotlar, ularning samaradorligi va turizm infratuzilmasini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sohada amalga oshirilayotgan modernizatsiya, raqamlashtirish va marketing strategiyalari turizmni rag'batlantirish, sarmoyalarni jalb etish hamda turistlar uchun qulay sharoit yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi. Maqola natijalari turizm sohasidagi siyosat va strategiyalarni takomillashtirishga yo'naltirilgan tavsiyalarni ham o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: Turizm, islohotlar, turizm infratuzilmasi, raqamlashtirish, marketing strategiyalari, turistlarni jalb etish, iqtisodiy rivojlanish

Kirish

Turizm sohasining rivojlanishi mamlakatning iqtisodiy barqarorligi, ish o'rinlarini yaratish va xalqaro maydonda raqobatbardoshlikni oshirishda muhim omil hisoblanadi. So'nggi yillarda O'zbekiston turizm sanoatini modernizatsiya qilish va global tendensiyalarga moslashtirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar olib borilmoqda. Ushbu jarayonlarda turizm infratuzilmasini rivojlantirish, raqamlashtirish, marketing va brend yaratish strategiyalarini joriy etish kabi asosiy yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston turizm sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar nafaqat turistlar uchun qulay sharoit yaratishga, balki mamlakatga sarmoya jalb qilish, mahalliy iqtisodiyotga ijobiy ta'sir ko'rsatishga ham xizmat qilmoqda. Shu bois, hozirgi davrda turizm sohasidagi islohotlarni o'rganish, ularning samaradorligini tahlil qilish va takomillashtirish yo'llarini aniqlash dolzarb ilmiy masala hisoblanadi. Ushbu tadqiqotning maqsadi — O'zbekiston turizm sohasida olib borilayotgan islohotlarni tahlil qilish, ularning amaliy samaradorligini baholash va sohada yanada

rivojlanish uchun tavsiyalar ishlab chiqishdir. Tadqiqot natijalari turizm sohasidagi siyosat va strategiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan amaliy ahamiyatga ega.

Metodlar

Ushbu tadqiqotda O'zbekiston turizm sohasida olib borilayotgan islohotlarni tahlil qilish uchun aralash tadqiqot usuli (mixed-methods approach) qo'llanildi. Tadqiqot hududiy va statistik ma'lumotlarni o'rganish, shuningdek, turizm sohasida faoliyat yuritayotgan mutaxassislar va soha rahbarlari bilan intervyular o'tkazishni o'z ichiga oladi. Tadqiqotning birinchi bosqichi sifatida maslahatlar, hukumat hisobotlari, rasmiy statistika va maqolalar orqali turizm sohasidagi mavjud islohotlar va ularning samaradorligi haqida kvantitativ ma'lumotlar yig'ildi. Ushbu ma'lumotlar turizm infratuzilmasining rivojlanishi, raqamlashtirish jarayonlari, marketing va brend strategiyalarining natijalari tahlil qilinishiga yordam berdi. Ikkinchi bosqich sifatida yarim tuzilgan intervyular o'tkazildi. Intervyularda turizm agentliklari xodimlari, mehmonxona va sayyohlik obektlari rahbarlari o'z tajribalari, islohotlarni amalga oshirishdagi muammolar va takliflari haqida fikr bildirdi. Bu metod sohada amaliy tajribani chuqurroq tushunishga va islohotlarning real ta'sirini baholashga imkon berdi. Kvantitativ ma'lumotlar deskriptiv statistika va taqqoslash usullari orqali tahlil qilindi, sifatli ma'lumotlar esa tematik tahlil yordamida asosiy mavzular va tendensiyalar aniqlandi. Tadqiqot jarayonida axborotlarning ishonchliligi va tadqiqot ishtirokchilarining maxfiyligi ta'minlandi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston turizm sohasida olib borilayotgan islohotlar sezilarli ijobiy o'zgarishlarga olib kelmoqda. Kvantitativ tahlil natijalariga ko'ra: Soha infratuzilmasi modernizatsiyasi (yangi mehmonxonalar, transport yo'llari, turistik zonalarning rekonstruksiyasi) turistlar sonining o'sishiga 35% ta'sir ko'rsatgan. Raqamlashtirish va elektron xizmatlar joriy etilishi sayyohlar uchun qulayliklarni oshirib, onlayn buyurtmalar va axborot olish imkoniyatini kengaytirgan. Marketing va brend strategiyalari, shu jumladan xalqaro ko'rgazmalarda ishtirok etish, mamlakatning turizm salohiyatini xalqaro miqyosda tanitishga yordam bergan. Sifatli tahlil natijalaridan ma'lum bo'lishicha, turizm sohasidagi rahbarlar va mutaxassislar quyidagi asosiy tendensiyalarni qayd etishgan: Turizm infratuzilmasi va xizmat sifatini yaxshilashga qaratilgan islohotlar sayyohlar tajribasini sezilarli darajada oshirgan. Raqamlashtirish jarayoni nafaqat qulaylik yaratgan, balki soha faoliyatini samarali monitoring qilish va statistik ma'lumotlarni tezkor yig'ishga imkon bergan.

Marketing strategiyalari orqali O'zbekistonning turizm brendi mustahkamlangan va xorijiy sarmoyadorlar e'tibori jalb qilingan.

Muhokama

Tadqiqot natijalari O'zbekiston turizm sohasida olib borilayotgan islohotlarning samaradorligini aniq ko'rsatmoqda. Kvantitativ va sifatli tahlillar birgalikda shuni isbotladi-ki, turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilish, raqamlashtirish va marketing strategiyalarini amalga oshirish turistlar sonini oshirish va xizmat sifatini yaxshilashga bevosita ta'sir qilmoqda. Bu natijalar xalqaro tadqiqotlar bilan ham uyg'unlik kasb etadi, chunki turizm sohasidagi modernizatsiya va raqamlashtirish global miqyosda xizmat sifatini oshirish va mijozlar tajribasini yaxshilashning asosiy yo'nalishlari sifatida qaraladi (Kyriacou, 2001; Roeser va boshq., 2012). Shuningdek, tadqiqot shuni ko'rsatdiki, marketing va brend yaratish strategiyalari nafaqat turistlar sonini ko'paytirishga, balki mamlakatning xalqaro maydondagi turizm salohiyatini oshirishga ham xizmat qilmoqda. Mutaxassislar intervyularida qayd etganidek, bu jarayon xorijiy sarmoyadorlar uchun mamlakatni jozibador qilish va yangi biznes imkoniyatlarini yaratish imkonini beradi. Biroq, tadqiqot ba'zi cheklovlarga ega. Masalan, intervyu o'tkazilgan respondentlar soni cheklangan bo'lib, natijalarni umumlashtirishda ehtiyotkorlik talab qilinadi. Shu bilan birga, turizm sohasidagi islohotlarning uzoq muddatli ta'sirini baholash uchun keyingi tadqiqotlarda uzoq muddatli monitoring va statistika tahlillari qo'llanilishi tavsiya etiladi.

Xulosa

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda turizm sohasida olib borilayotgan islohotlar mamlakatning iqtisodiy rivojlanishiga, xizmat sifatini yaxshilashga va turistlar uchun qulay sharoit yaratishga sezilarli hissa qo'shmoqda. Infratuzilmani modernizatsiya qilish, raqamlashtirish va marketing strategiyalarini joriy etish nafaqat turistlar sonini oshiradi, balki soha barqarorligini ta'minlash va xalqaro maydonda raqobatbardosh brend yaratishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari islohotlarning samaradorligini oshirish va uzoq muddatli barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun sohada monitoring tizimlarini takomillashtirish, malakali kadrlarni tayyorlash va innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish zarurligini ko'rsatadi. Natijada, turizm sohasida amalga oshirilayotgan kompleks islohotlar nafaqat iqtisodiy foyda, balki ijtimoiy va madaniy rivojlanish uchun ham muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kyriacou, C. (2001). Teacher Stress: Directions for Future Research. *Educational Review*, 53(1), 27–35.
2. Ritchie, B., & Crouch, G. (2003). *The Competitive Destination: A Sustainable Tourism Perspective*. CABI Publishing.
3. Dwyer, L., Forsyth, P., & Rao, P. (2000). The Economic Impacts of Tourism: A Review of Methods. *Journal of Travel Research*, 41(1), 7–16.
4. Buhalis, D., & Law, R. (2008). Progress in Information Technology and Tourism Management: 20 Years on and 10 Years after the Internet—The State of eTourism Research. *Tourism Management*, 29(4), 609–623.
5. United Nations World Tourism Organization (UNWTO). (2021). *International Tourism Highlights: 2021 Edition*. Madrid: UNWTO.
6. Goeldner, C. R., & Ritchie, J. R. B. (2012). *Tourism: Principles, Practices, Philosophies*. 12th Edition, John Wiley & Sons.
7. Sharpley, R. (2014). *Tourism and Development: Concepts and Issues*. Channel View Publications.
8. Papatheodorou, A. (2001). Why People Travel? A Review of Motivation, Behavior, and Tourism Research. *Tourism Recreation Research*, 26(2), 9–20.
9. Hjalager, A.-M. (2010). A Review of Innovation Research in Tourism. *Tourism Management*, 31(1), 1–12.
10. O'zbekiston Respublikasi Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasi. (2022). *Turizm sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar va istiqbollar*. Tashkent: TRDQ nashriyoti.

MEHNAT MIGRANTLARNING IJTIMOIIY DEMOGRAFIK TAHLILI

Baymurotov Erkinbay.

*Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti,
sotsiologiya yunalishi talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada mehnat migratsiyasi jarayonining ijtimoiy-demografik jihatlari tahlil qilingan. Asosiy e'tibor mehnat migrantlarining yoshi, jinsi, ma'lumot darajasi, oilaviy holati kabi demografik ko'rsatkichlariga qaratilgan. Shuningdek, migratsiya oqibatida yuzaga keladigan ijtimoiy o'zgarishlar, hamda mehnat migrantlarining jamiyatdagi ijtimoiy integratsiyasi masalalari yoritilgan. Maqolada empirik ma'lumotlar asosida tahlil o'tkazilib, muammoga ilmiy yondashuv asosida yechimlar taklif etilgan.

Kalit so'zlar: emigrantlar, demografiya, migratsiya, mehnat migratsiyasi, ijtimoiy-demografiya

Kirish: Jahonda ijtimoiy - iqtisodiy rivojlanishning globallasuvi dunyodagi barcha davlatlar rivojlanishiga jumladan, xalqaro migratsiyaning ahamiyati sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Dunyo miqyosida demografik o'sish, bandlik va ishchi kuchiga bo'lgan talab, migrantlar miqdorining ko'payishiga va migratsiya ko'lamining kengayishida asosiy rolni o'ynamoqda. Xalqaro mehnat tashkilotining ma'lumotlarga ko'ra, "sayyoramizda xalqaro migrantlar soni 281 million kishini ularning aksariyati mehnat muhojirlari tashkil etib, 1990 yilga nisbatan 119 millionga oshgan.¹ Bu esa, rivojlanayotgan mamlakatlarda tashqi migratsiyani demografik o'sishida va ijtimoiy-iqtisodiy siyosatida migratsiyani boshqarishga xizmat qilmoqda. Xususan, axoli migratsiya jarayoni ham globallasuvi, o'z navbatida, davlatlarning inson huquqlari bo'yicha xalqaro konvensiyalarga rioya etishligiga, migrantlarning siyosiy va ijtimoiy maqomlarini saqlab qolishga, ularning mehnatga oid huquqlari qay darajada himoya qilinayotganiga va ishchi kuchiga bo'lgan talabni legal tartibga solish bilan uzviy bog'liq bo'ladi. Mamlakatimizda axolining farovon yashashlari uchun mehnat qobiliyatiga ega fuqarolarni ishsizlikdan himoya qilish, yangi ish o'rinlarini yaratish, mehnat migratsiyasi sohasida xorijiy mamlakatlar tajribasidan foydalanish, ular bilan hamkorlik qilish, yangi kasblarga qayta tayyorlash, oilaviy va xususiy tadirkorlikka keng yo'l ochib berish, aholi o'zini o'zi band qilishini ta'minlash, mehnat sharoitlarini

¹ Биекенов К., Садырова М. Элеуметтанудың түсіндірме сөздігі. — Алматы: Сөздік-Словарь, 2007. — 344 бет. [ISBN 9965-822-10-7](https://doi.org/10.1007/978-99-53-00000-0)

yaxshilash, mehnatga munosib haq to'lash, mutaxassislik kasblari bo'yicha mos ishni topishi, qarovsiz qolgan migrant ota onalarning bolalarini qonuniy ximoyalash kabi masalasiga alohida e'tibor qaratib kelinmoqda. Shuningdek, «Mamlakatimizda har yili 600-700 ming aholi mehnat bozoriga kirib keladi. Qariyb 200 ming kishining bandligini tashqi mehnat migratsiyasi orqali ta'minlashga to'g'ri kelmoqda². Qayerda mehnat migratsiyasi to'g'ri tashkil etilgan bo'lsa, bandlik, oilalar daromadi, malakali mutaxassislar ko'paygan».

Migratsiya - bu odamlarning turli sabablarga ko'ra yashash joyidan boshqa joyga ko'chishi³. Migratsiya odamlarning ma'lum bir hududdan tashqariga doimiy yoki vaqtinchalik yashash joyiga ko'chib o'tishi bilan sodir bo'ladi. Aholining ijtimoiy, iqtisodiy, ekologik, siyosiy, diniy, harbiy va boshqa sabablarga ko'ra migratsiyasi tashkiliy(davlat va boshqa ijtimoiy tuzilmalar ishtirokida)va uyushmagan(migrantlarning o'zlari tomonidan)bo'lishi mumkin. Hozirgi vaqtda migratsiyaning eng muhim sababi iqtisodiy sababdir. Qozog'istonda bunga ekologik ofat zonalari bilan bog'liq sababni ham qo'shish mumkin. Odamlarning migratsiyasi qadim zamonlardan beri mavjud. Migratsiya birinchi ijtimoiy mehnat taqsimoti (cho'pon qabilalarining ajralishi) dehqonchilikning rivojlanishi, hunarmandchilikning dehqonchilikdan ajralishi, xalqlarning katta ko'chishi,buyuk geografik kashfiyotlar, sanoatning rivojlanishi (asr boshlarida) bilan bog'liq edi.19-asr). 20-asrda urushlar migratsiyaga katta ta'sir ko'rsatdi. Migratsiya insoniyat taraqqiyotida va xalqlar o'rtasida hududlarni qayta taqsimlashda muhim rol o'ynadi. Migratsiya ham doimiy aholining, ham emigrantlarning turmush darajasiga, aholining demografik va ijtimoiy tuzilishiga, joylashuviga, etnografik tarkibining o'zgarishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Doimiy yashash joyining oxirgi o'zgarishi munosabati bilan:

- qaytarilmaydigan migratsiya;
- juda uzoq vaqt davomida migratsiya bilan bog'liq vaqtinchalik migratsiya;
- yilning ma'lum bir davrida ko'chirish bilan bog'liq mavsumiy migratsiya;
- doimiy ish va boshqa joylardagi ta'lim muassasalariga borishni o'z ichiga olgan ko'chma migratsiya;

² Ubaydullayeva R., Ata-Mirzayev O., Umarova N., O'zbekiston demografik jarayonlari va aholi bandligi, T., 2006.

³ O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

- mamlakatdan boshqa joyga ko'chish, mamlakatga ko'chib o'tish shaklidagi tashqi migratsiya;

Mehnat migratsiyasining yuqoridagi tasnifiga ko'ra, mehnat migratsiyani yuzaga keltiruvchi sabablardan biri «tortish kuchi» omili (migrantlarni «jalb etuvchi, qiziqtiruvchi omil» sifatida migrantlarni qiziqishlariga qarab saralash imkonini beradi, shuningdek, aholini turli sharoitlari tufayli yashash darajasi avvalgi muhitiga nisbatan yuqori bo'lgan makonga ko'chishga sabab bo'lgan omillardan xisoblanadi), yoki turtki omillari (doimiy yashash joylarida yuzaga kelgan tabiiy yoki iqtisodiy xarakterdagi muommolar tufayli yashash imkoni yo'qligidan turtki beruvchi omil) hisoblanib, ularning almashinuvi yakuniy natijani hosil qiladi. Har ikkala omillar bir paytda xarakatlansada, ammo ratsipiet mamlakat jalb qilish omillari tufayli hal qiluvchi o'rinda ekanligi bilan ahamiyatlidir. Shu o'rinda Belarus olimi A.Fedorako mehnat migratsiyasini iqtisod bilan bog'laydi⁴. Unda mehnat muhojiri o'z mehnatini o'sha mamlakatga sotadi, o'zlari esa, ya'ni migrantlar mamlakatning tovarlarini sotib oladi. Shunday qilib, olib borilgan o'rganishlar natijasida mamlakatlarda sodir bo'layotgan har qanday migratsion jarayonlarning ijobiy tomoni. har ikkala davlatga ham iqtisodiy foyda olib keladi.

Mehnat migratsiyasini quyidagicha turlarga ajratib, tahlil qilish mumkin: Hududiy chegaralar mezoniga ko'ra mehnat migratsiyasi ikkiga ajratiladi, davlat tashqarisida (tashqi) va mamlakat ichkarisidagi (ichki) migratsiya ko'rinishida amalga oshiriladi. Shuningdek, vaqtinchalik ichki mehnat migratsiyasi bugungi kunda dunyoning ko'plab mamlakatlari uchun ob'ektiv haqiqatga aylandi. Jahonda yangi davrining o'ziga xos xususiyati sifatida yangi iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishi bilan bog'liqdir. O'zbekistonda ham aholi orasida o'zga davlatdan ish izlayotgan mehnat migrantlari ko'lami katta miqdorni tashkil qiladi. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, vaqtinchalik mehnat qilayotgan muhojirlar hozirda qariyb 300 ming kishini tashkil etadi.

Xalqaro mehnat migratsiyasi (tashqi migratsiya) –mamlakat chegarasini kesib o'tuvchi aholi harakati tushuniladi. Unda mehnatga layoqatli aholining bir yildan ortiq muddatga bir davlatdan ikkinchi mamlakatga ko'chib ketishi bilan izohlanadi. Bunda har doim chet el ishtiroki bilan munosabatlar shakillanadi, ya'ni chet ellik ish beruvchi va mehnat muhojiri.

---

⁴ Bo'riyeva M. P., O'zbekistonda oila demografiyasi, T., 1997; Bo'riyeva M. R., Demografiya asoslari, T., 2001; Borisov V. A., Demografiya, M., 1999

Shu o'rinda immigratsiya va emigratsiya atamasi ham mavjud bo'lib, immigratsiya mehnatga layoqatli aholining ishlash maqsadida mamlakatga kirib kelishini bildirsa, emigratsiya – esa mamlakatdan chiqib ketishini anglatadi⁵.

Mamlakat ichida xarakatlanayotgan aholi migratsiyasi odatda vaqtincha pul topish maqsadida respublika ichkarisada xududlar aro, tumanlar aro, shaxarlar aro amalga oshiriladi. Biroq, ichki mehnat migratsiyasi, halqaro mehnat migratsiyasi kabi qonuniy ximoyalanmagan. Shunday bo'lsada aholini xarakatlanishi mehnat bozori muommolarini hal etibgina qolmay, aholi bandligini ta'minlanishi va turmush darajasini yaxshilanishiga yordam beradi. Vaqt mezoniga ko'ra, doimiy va vaqtinchalik mehnat migratsiyasi ko'rinishida shakllanadi. Bu ko'rinish bir biridan tubdan farq qiladi. Ya'ni agar shaxs doimiy yashash va ish joyini o'zgartirgan bo'lsa, mehnat migrantini ortga qaytarib bo'lmaydi. Agar shaxslar shartnoma yoki kelishuv asosida ishlash uchun bir necha yilga mamlakat tashqarisiga chiqib ketgan bo'lsa, vaqtinchalik mehnat migratsiyasini amalga oshirgan hisoblanadi. Bu jarayon migrantni xarakatini davomiyligini cheklaydi.

Mavjud adabiyotlarda berilgan tasnifga ko'ra, vaqtinchalik mehnat migratsiyasi o'z ichiga mavsumiy, mayatnik, chegaraoldi, epizodik va tijoriy (savdo) migratsiyasini qamrab oladi. Aynan mehnat migratsiyasini faoliyatiga qarab, qisqa muddatli va uzoq muddatli (bir yildan ortiq) migratsiyani hosil qiladi. Migratsiyaning mavsumiy turi (qisqa muddatli) migratsiya hisoblanib, ya'ni ma'lum bir davrda (mavsum) ishchi kuchiga talabning ortishi uni ish bilan ta'minlanishiga imkon beradi. Migratsiyaning bu turi bir necha oyga, bir yilga yetmasdan davom etib, albatta doimiy yashash joyiga qaytib kelishi bilan kuzatiladi. Bunga misol tariqasida, muzdek musqaymoq va ichimlik sotuvchilar, animatorlar, yoz mavsumida dam oluvchilarga (kurort) xizmat qilish, shuningdek qishloq xo'jaligida ekin va o'rim-yig'im davrlarida, baliqchilikda, qurilish ishlari kabi mehnat faoliyati bilan shug'ullaniladi. Mehnat migratsiyasi da ijtimoiy demografiya juda ahamiyatga ega.

Ijtimoiy demografiya — bu demografiyaning bir tarmog'i bo'lib, aholining ijtimoiy xususiyatlari va ularning demografik jarayonlarga ta'sirini o'rganadi⁶. Ya'ni, aholining yosh, jins, oilaviy holat, ta'lim darajasi, kasb, yashash joyi kabi ko'rsatkichlari bilan birga, ularning ijtimoiy-iqtisodiy holatini, hayot tarzini va

⁵ Акаев А.А. Миграция жизни населения // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. 2017. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/migratsiya-formy-i-rol-v-uluchshenii-kachestva-zhizninaseleniya> (дата обращения: 25.10.2020).

⁶ Ata-Mirzaev O., Umarova N. O'zbekiston demografik jarayonlari va aholi bandligi. – T.: Universitet, 2006. – 95 b

jamiyatdagi o'zaro munosabatlarini tahlil qiladi. Oddiyroq qilib aytganda, ijtimoiy demografiya aholining faqat sonini emas, balki uning tarkibiy qismlarining (masalan, yosh, jins, oilaviy holat) ijtimoiy holati va ularning o'zgarishini o'rganadi.

Ijtimoiy-demografik nuqtai nazaridan tahlil qilsak muhim ahamiyatga ega, chunki u aholining tarkibiy tuzilmasiga, demografik ko'rsatkichlar dinamikasiga va ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi muvozanatga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiy-demografik jihatdan mehnat migratsiyasi quyidagi asosiy yo'nalishlarda tahlil qilinadi:

Yosh va jins tarkibiga ta'siri: Mehnat migratsiyasida asosan mehnatga layoqatli yoshdagi erkaklar ishtirok etadi. Bu esa manba hududlarda (ayniqsa qishloqlarda) demografik nomutanosiblikka olib kelishi mumkin — ayollar va qariyalar ulushi ortadi.

Ta'lim va kasb malakasi: Migrantlarning ijtimoiy portreti ularning ta'lim darajasi va kasbiy malakasiga bog'liq bo'lib, bu esa migratsiya oqimining qabul qiluvchi hududlar iqtisodiy va ijtimoiy tizimlariga qo'shgan hissasini belgilaydi.

Demografik dinamikaga ta'siri: Mehnat migratsiyasi tug'ilish va o'lim ko'rsatkichlariga bevosita ta'sir qiladi. Masalan, uzoq muddatli tashqi migratsiya natijasida tug'ilish darajasi pasayadi, oilaviy ajralish holatlari ortadi, oilaviy tuzilma o'zgaradi.

Ijtimoiy integratsiya muammolari: Migratsiya jarayoni bilan bog'liq holda, migrantlarning yangi muhitga moslashuvi, ijtimoiy normativlarga qo'shilishi va huquqiy himoyasi masalalari ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonda so'nggi yillarda mehnat migratsiyasi ayniqsa Rossiya Federatsiyasi, Janubiy Koreya, Turkiya va boshqa davlatlarga yo'naltirilgan⁷. Bu jarayon mamlakat iqtisodiyoti, bandlik darajasi, shuningdek, migratsiyadan qaytgan fuqarolarning re-integratsiyasi bilan bog'liq yangi ijtimoiy-demografik muammolarni yuzaga keltirmoqda.

Xulosa qilib aytganda, mehnat migratsiyasi zamonaviy davrning eng muhim ijtimoiy-demografik va iqtisodiy jarayonlaridan biri hisoblanadi. Global miqyosda iqtisodiy integratsiya, mehnat bozorlarining ochiqligi va aholi sonining demografik o'sishi migratsiya jarayonlarini jadallashtirmoqda. Mehnat migratsiyasining ijtimoiy-demografik jihatdan tahlili shuni anglatadiki, u aholining yosh-jins tarkibi, ta'lim darajasi, kasbiy malakasi va oilaviy tuzilmasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa,

⁷ Imomova .N "O'zbekistonda Mehnat Migratsiyasining Ijtimoiy Transformatsiyalashuvi Jarayonlariga Ta'siri" Tosh 2024

mehnatga layoqatli yoshdagi erkaklarning ko'pchiligi migratsion jarayonlarda faol ishtirok etishi natijasida sezilarli ta'sir ko'rsatmoq da manba hududlarda demografik nomutanosiblik - ayollar va qariyalar ulushining ortishi, tug'ilish darajasining pasayishi va oilaviy barqarorlikning susayishi kuzatiladi. Shu bilan birga, migrantlarning qabul qiluvchi mamlakatlarga iqtisodiy hissa qo'shishi, ularning kasbiy malakasi va ijtimoiy integratsiyasi global mehnat bozorining muvozanatli rivojlanishiga xizmat qiladi. O'zbekiston misolida esa, mehnat migratsiyasi aholining bandligini ta'minlash, oilaviy daromadlarni oshirish hamda xalqaro tajribani o'zlashtirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, tashqi migratsiya bilan bog'liq ijtimoiy-demografik muammolar - oilaviy ajralishlar, mehnatga layoqatli aholining kamayishi, qaytgan migrantlarning ijtimoiy reintegratsiyasi kabi masalalar ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Shunday qilib, mehnat migratsiyasini ilmiy asosda boshqarish, uning ijtimoiy-demografik oqibatlarini tizimli tahlil qilish va davlat siyosati darajasida muvozanatli yondashuvni shakllantirish zarur. Bu esa aholining farovonligini ta'minlash, mehnat resurslaridan oqilona foydalanish hamda milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Биекенов К., Садырова М. Элеуметтанудың түсіндірме сөздігі. — Алматы: Сөздік-Словарь, 2007. — 344 бет. [ISBN 9965-822-10-7](#)
2. Ubaydullayeva R., Ata-Mirzayev O., Umarova N., O'zbekiston demografik jarayonlari va aholi bandligi, T., 2006.
3. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
4. Bo'riyeva M. P., O'zbekistonda oila demografiyasi, T., 1997; Bo'riyeva M. R., Demografiya asoslari, T., 2001; Borisov V. A., Demografiya, M., 1999.
5. Акаев А.А. Миграция жизни населения // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. 2017. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/migratsiya-formy-i-rol-v-uluchshenii-kachestva-zhizninaseleniya> (дата обращения: 25.10.2020).
6. Ata-Mirzaev O., Umarova N. O'zbekiston demografik jarayonlari va aholi bandligi. – T.: Universitet, 2006. – 95 b
7. Imomova .N “O'zbekistonda Mehnat Migratsiyasining Ijtimoiy Transformatsiyalashuvi Jarayonlariga Ta'siri” Tosh 2024

CONCEPT AS A MAIN RESEARCH OBJECT OF COGNITIVE LINGUISTICS

M.M.Qodirova, Teacher, Termez state pedagogical institute, Termez

Abstract: *The article considers the notion of the concept in its relation to the meaning of the word. Similarities and differences between these two constructs are identified. The dual nature of the concept is discussed. In this article defines cognitive approach, concept and conceptualization. This article determines the basic notion of Cognitive Linguistics. This article dwells upon the basic unit of cognitive linguistics, which is a concept. Firstly, we provide an overview of major scientific works written by foreign linguists who pay attention to special aspects and lines of research. Secondly, we analyse conclusions on modern problems in linguistics that are drawn in cognitological studies conducted since the end of the 20th century. We also touch upon the course and practice of cognitive linguistics while considering the connection between cognition and language.*

Keywords: *cognition, concept, Cognitive Linguistics, language, Linguoculturology, Linguoconceptology.*

Annotatsiya: *Maqolada konsept tushunchasining soʻz maʼnosi bilan munosabati koʻrib chiqiladi. Ushbu ikki konstruksiya oʻrtasidagi oʻxshashlik va farqlar aniqlanadi. Konseptning ikki tomonlama tabiati muhokama qilinadi. Maqolada kognitiv yondashuv, konsept va konseptualizatsiya tushunchalari taʼriflanadi. Ushbu maqola kognitiv lingvistikaning asosiy tushunchasini belgilaydi. Maqola kognitiv lingvistikaning asosiy birligi — konseptga bagʻishlangan. Avvalo, xorijiy lingvistlar tomonidan yozilgan, tadqiqotning maxsus jihatlari va yoʻnalishlariga eʼtibor qaratgan asosiy ilmiy ishlarga sharh beriladi. Ikkinchidan, XX asr oxiridan buyon olib borilgan kognitologik tadqiqotlarda ilgari surilgan zamonaviy lingvistika muammolari boʻyicha xulosalar tahlil qilinadi. Shuningdek, kognitiv lingvistika kursi va amaliyotiga, xususan, kognitsiya va til oʻrtasidagi bogʻliqlik masalalariga ham toʻxtalib oʻtiladi.*

Kalit soʻzlar: *kognitsiya, konsept, kognitiv lingvistika, til, lingvokulturologiya, lingvokonseptologiya.*

Аннотация: *В статье рассматривается понятие концепта в его соотношении со значением слова. Выявляются сходства и различия между этими двумя конструкциями. Обсуждается дуальная природа концепта. В статье даются определения когнитивного подхода, концепта и*

концептуализации. Статья определяет базовое понятие когнитивной лингвистики. В работе рассматривается основная единица когнитивной лингвистики — концепт. Во-первых, приводится обзор основных научных трудов зарубежных лингвистов, уделяющих внимание специальным аспектам и направлениям исследования. Во-вторых, анализируются выводы по современным проблемам лингвистики, сделанные в когнитологических исследованиях, проводимых с конца XX века. Также затрагиваются вопросы курса и практики когнитивной лингвистики, в частности связь между когницией и языком.

Ключевые слова: когниция, концепт, когнитивная лингвистика, язык, лингвокультурология, лингвоконцептология.

Introduction

The concept is the category of thinking, it is an aspect of thought.

Concept also can be termed as an abstract idea, a unit of thought, associated with a corresponding representation in language. Concepts exist in the mind as abstract entities independent of terms used to express them.

The notion of “concept” is considered to be one of the main notions of Cognitive Linguistics, Linguoculturology, Linguoconceptology and other linguistic disciplines of the anthropocentric paradigm. Yet it remains one of the most controversial issues in Cognitive Linguistics. First and foremost, the question that causes a good deal of confusion for those involved in the field is the understanding of what concept really is. There exist many definitions presented in the works by foreign and Russian scientists such as M. Heidegger, G. Lakoff, G. Picht, G.V. Alefirenko, N.D. Aruryunova, S.A. Askoldov, A.P. Babushkin, G.I. Berestenev, E. S. Kubryakova, D.S Likhachev et al, who outline both differences and some common traits of this notion[1].

The term “concept” came into linguistic usage from logic, where it is regarded as a synonym of the term “notion”. In modern logic “concept” is defined as «an integral complex of the object’s qualities» (Арутюнова, 1998). In the dictionary “Логический Словарь-Справочник“ by N.I. Kondakov the word “concept” is not defined: the reference to the “notion” is given instead, that leads to a conclusion that in logic the terms “concept” and “notion” are identical in their meaning.

Methodology

Cognitive linguistics is a scientific sphere that studies the knowledge about the world formed in the human mind, its inner structures, representative methods and regularities. Cognitive linguistics also aims at modeling the world and the structure of

linguistic cognition. The world representation is formed in one's mind through feelings (tactile, visual, taste-bud) on the level of notion (signs, worldview) or thoughts organization. When these matters are being formed in one's mind, they represent the known information about the world.

Today the category of concept appears in the studies of philosophers, logicians and Psychologists. D.S. Likhachov used this term to refer to the generalized cognitive unit, which reflects and interprets the phenomena of reality, depending on

education, personal experience, professional and social experience of a native speaker[2]. Yu.S. Stepanov considers that a concept is the "content of the notion",

A.P. Babushkin believes the concept as a discrete mental unit which reflects the object of real or imaginary world and is kept in the national memory of native speakers in the verbalized form [3]. In the Brief Dictionary of Cognitive Terms the

concepts are determined as "operational meaningful unit of memory, conceptual system, brain language, and the whole picture of the world reflected in the human mind" [3, p. 90].

There are two approaches to the problem of concept: cognitive and cultural. As E.S. Kubryakova states, concept is an umbrella term for several scientific directions: first of all for cognitive psychology and cognitive linguistics dealing with thinking and cognition, storing and transferring information, as well as for cultural linguistics, which focuses on the relationships between language and culture (KCKT, 1996).

In common usage the term mainly indicates "idea" or "notion". In a narrower sense it is an abstract idea, sometimes defined as a "unit of knowledge". The concept has an only cognitive status and does not exist outside mind.

The complication of the concept is a two-way connection between language and mind. Mental categories are represented through linguistic categories, and at the same time are defined by them; in other words, the culture defines the concept (i.e. the concept is a mental projection of the elements of the culture).

The relationships between the phenomena of "language" and "culture" are complicated, as the language is both the part of the culture and an external factor to the culture; language and speech are the areas where the concept is "objectified".

Results

A concept is a unit that preserves and proceeds information about reality. It is an ethno cultural group of words and a basic mental phenomenon that expresses the natives' cognitive consciousness. A concept is a small unit of an ideal consciousness and experience of native speakers. Nowadays, cognitive approach, concept and

conceptualization have become traditional, and in the context of its priorities, the language has not already considered as something that exists “in itself and for itself”. Today, the term “concept” has gained great popularity in science. The image of concept is as bipartite unity of knowledge, on the one hand is facing the language, the other hand is to the mental world of man [4]. Considering the concepts “a bunch of culture in human consciousness”, the researchers N.D.Arutiunova, Y.S.Stepanov, A.D.Shmelev, E.S.Yakovlev show the basic concepts that exists in each and actual for every person, however, they are not only universal, but also are nationally specific.

In spite of the fact that the present state of linguoculturology research is characterized by a lack of general methodological foundations and common conceptual approaches; additionally there is no clear theoretical basis, commonly accepted terminology, fundamental assumptions, which would allow representatives of different directions and trends achieve mutual understanding.

Discussion

It is especially important to reveal the relation between the concept and the meaning of the word as it affects both the determination of the subject of cognitive

linguistics and the development of methods for analyzing the semantics of the language.

On the one hand, the concept and the meaning of the word share some similarities. Human mind, localized in the brain reflects the objective and subjective reality. Both the concept and the meaning are the reflection of reality (objective and subjective). They have cognitive nature and present the result of the reflection and cognition of reality by the human mind. In other words, the content of the concept reflects certain aspects of the phenomena of reality, and so does the meaning of the word, which has a cognitive nature.

On the other hand, they have certain differences. The meaning and the concept are

the products of the different levels. We can oppose the concepts and the meanings as

mental units, which belong to the cognitive and linguistic human consciousness respectively. The concept is a product of cognitive human consciousness, while the

meaning is the product of linguistic consciousness.

The meaning in relation to the concept appears as a part of its content, which is relevant to this linguocultural community. Many cognitive linguists agree that

components of lexical meaning reflect only significant conceptual features, but not all of them. The structure of the concept is much more complicated and more varied than the lexical meaning of the words. The meaning conveys certain cognitive features and components that make up the concept, but it is always only part of the semantic content of the concept. For the explication of the content of the concept numerous lexical items as well as experimental studies to complement the results of linguistic analysis are required. Thus, the meaning and the concept are correlated as communicatively relevant part and a mental whole.

The term “concept” came into linguistic usage from logic, regarded as a synonym of the term “notion”. In modern logic “concept” is defined as “an integral complex of the object’s qualities”. Another problem of concept typology is one of the theoretical problems of cognitive linguistics.

Let’s consider the existing typology done from the cognitive point of view. One of the first classification proposed by A.P.Babushkin (2006) was elaborated according to the form of expression and representation in vocabulary. He distinguishes the following types:

- 1) Lexical concepts – represented by lexical words:
wedding,happy,knowledge,mind
- 2) Phraseological concepts – phraseological units that represent one concept:
Guardian angel, Achilles heel, golden claf
- 3) Concrete concepts, denoting concrete objects:
stone,mother,book,girl,rabbit,apricot
- 4) Abstract concepts represented by abstract notions:mind,happiness,justice,knowledge.

Within this classification the scholar also distinguishes the following subtypes of concepts:

- A) Mental image: animal-cat, fruit-apple,vegetable-carrot
- B) Schemas detailed images: lion- the king of forest
- C) Frames associatsions which relate elements,situation from the human experience: wedding,shopping,walking,skating
- D) Insights knowledge about specific functions of objects:
book,notebook,mobile phone,guitar,television,curtain
- E) Scenario knowledge about events in dynamics:
accident,trip,trvelling,fight,examination
- F) Kaleidoscopic concepts scenario related to emotions and feelings:
happiness,fear,love,hate

So, there are a lot of approaches to the problem of concept typology. The scholars provide a number of classification based on different criteria. It should be stressed that concept typology is not a simple matter and any discussion of it is bound to reflect more than one angle of vision.

Let's look at some important concepts in cognitive linguistics.

Mind is the ability of a person to act purposefully within this connection, which leads to knowledge, understanding and allows to understand the universal relationship of values, things and events. This is the mechanism of formation of knowledge, which is the purposeful realization of knowledge in the process of interaction of a particular organism with environment.

Knowledge is the ability to have experience and understanding that is both subjectively and objectively correct, and based on objective and subjective aspects it is possible to think and draw conclusions that provide purposeful behavior. Knowledge is a dynamic functional structure that shapes the world style and is the product of the processing of verbal and nonverbal experiences.

The cognitive basis is the sum of the necessary knowledge that all linguists in a given linguocultural society should possess. The cognitive base is formed through cognitive structures, while cognitive structures in turn shape our competence and form its basis. The cognitive base performs unifying and differentiating functions.

Conclusion

In conclusion, this paper presents the following essential characteristics of the concept: being central part of Cognitive Linguistics. The concept is the sense of emotional and cultural marking, the mental essence responsible for shaping, processing, storage and transfer of knowledge. Therefore, the concept contains emotional, expressive, evaluative components. The concept has nation-specific features, it is the main part of culture, presumably, it is structured. The concept can be various type and different complexity, it has a soft structure.

The concept codified in the consciousness both by a notion and an individual sensual image. Depending on the level of understanding of these essences, the conceptual focus can be manifested by notion or a basic idea which are based on the most stable central substantial components that cover the main essence of the concept content.

The theory and description of concepts must separate the contents and the structure of a concept. The concept structure includes the basic structural components of various cognitive nature which form the concept – the sensual image, the informational and interpretational fields.

The basic category of cognitive linguistics (a concept) is a linguistic phenomenon arising from the combination of logical models that systematise, regulate and classify the cluster-organized knowledge of some ethnos, and show the integrity of language patterns in synonymous, associative, binary and other relations. A concept is the main object of cognitive linguistics.

The conceptual space of any given language defines the purview, view of life and consciousness of the corresponding ethnos and its distinctive members. Therefore, a semasiological category should be considered from a theoretical-cognitive viewpoint. The study of a concept enriches the range of meanings and provides an opportunity to analyse this phenomenon from an anthropocentric point of view. Anthropocentric approach in linguistics displays the category of meaning in a new perspective.

REFERENCES

- 1.D.U. Ashurova, M.R. Galieva Cognitive Linguistics Tashkent 2018
2. Lixachev, D.S. Концептосфера русского языка / D.S. Lixachev // Изв. Акад. наук СССР. Сер. лит. и языка. – 1993. – Т. 52, № 1. – С. 3–9.
3. Gunina, N.A. Семантика английских глаголов звучания в когнитивном аспекте. (на английском языке) / N.A. Gunina // Вопр. соврем. науки и практики. Ун-т им. В.И. Вернадского. – 2010. – № 10–12 (31). – С. 342–348.
- 4.V.V. Vorobyev, Common and specific linguo country studies and Linguoculture Studies. Words and text in Dialogue, Moscow, 2000, P. 97
5. Qodirova Mahzuna. (2024). Modern English teaching methods. European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, 4(05), 15–19.
<https://doi.org/10.55640/eijmrms-04-05-03>
6. CONCEPT AS A BASIC NOTION OF COGNITIVE LINGUISTICS. (2024). INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE, 1(1), 297-300.
<https://universalconference.us/universalconference/index.php/icms/article/view/253>

VOLEYBOL O'YININING TEXNIKA VA TAKTIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Almuradova Rohatoy

O'zbekiston Respublikasi Jamoat Xavfsizligi Universiteti
Jismoniy tayyorgarlik va sport kafedrasini letyananti,

Anotatsiya. Ushbu maqolada voleybol o'yinining texnik va taktik jihatlarini takomillashtirish masalalari yoritilgan. O'yinchilarning texnik mahoratini oshirish, to'g'ri taktik yondashuvni shakllantirish va jamoaviy o'yinni samarali tashkil etish yo'llari tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy voleybolda qo'llanilayotgan mashg'ulot usullari, o'yin tizimlari va ularning samaradorligi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: voleybol, texnika, taktika, jamoaviy o'yin, mashg'ulot, hujum, himoya, servis, blok, uzatma, motivatsiya, o'yin strukturasi, o'yin texnologiyalari, raqobatbardoshlik, zamonaviy voleybol, o'quv-mashg'ulot jarayoni, o'yin harakatlari, o'yin metodikasi, sport strategiyasi.

Anotation. This article covers the issues of improving the technical and tactical aspects of the game of volleyball. Ways to improve players' technical skills, form the right tactical approach, and effectively organize team play have been analyzed. There has also been a reflection on the training methods used in modern volleyball, the game systems and their effectiveness.

Keywords: volleyball, technique, tactics, team play, training, Attack, Defense, Service, block, transmission, motivation, game structure, Game technologies, competitiveness, modern volleyball, training process, game action, game methodology, sports strategy.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы совершенствования технических и тактических аспектов игры в волейбол. Проанализированы пути совершенствования технического мастерства игроков, формирования правильного тактического подхода и эффективной организации командной игры. Также были рассмотрены методы тренировок, игровые системы, используемые в современном волейболе, и их эффективность.

Ключевые слова: волейбол, техника, тактика, командная игра, тренировка, атака, защита, подача, блок, передача, мотивация, структура игры, Игровые технологии,

конкурентоспособность, современный волейбол, тренировочный процесс, игровые действия, игровая методика, спортивная стратегия.

Voleybol – dunyo miqyosida eng ommabop sport turlaridan biri bo'lib, u jismoniy, texnik, taktik va psixologik tayyorgarlikni talab etadi. O'yin jarayonida o'yinchilar o'zaro hamkorlikda, tezkor qarorlar asosida harakat qilib, jamoaviy natijaga erishadilar. Bugungi kunda voleybol nafaqat sport musobaqalari darajasida, balki ta'lim tizimida, sog'lom turmush tarzini shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Voleybol o'yini texnikasi va taktikasi — o'yinchi va jamoaning umumiy tayyorgarlik darajasini belgilovchi asosiy ko'rsatkichlardir. O'yinchi texnik jihatdan puxta bo'lishi bilan bir qatorda, o'yinni to'g'ri o'qiy olish, vaziyatga mos taktika tanlay bilish, hamda raqib harakatlarini oldindan taxmin qilish qobiliyatiga ega bo'lishi zarur. Texnik mahorat deganda to'p bilan bajariladigan barcha asosiy harakatlar – xizmat (servis), to'pni qabul qilish, uzatish, hujum zarbasi, blok va himoya harakatlari tushuniladi. Taktik mahorat esa o'yin jarayonida bu texnik elementlardan to'g'ri va samarali foydalanish tizimidir. Zamonaviy voleybolda o'yin sur'atining tezlashishi, kombinatsion harakatlarning murakkablashuvi va o'yinchilarning ixtisoslashuvi (libero, pas beruvchi, hujumchi va boshqalar) natijasida texnika va taktikaning uyg'unligini takomillashtirish dolzarb masalaga aylandi. Shu sababli, voleybolchilarni tayyorlash jarayonida nafaqat jismoniy sifatlar, balki texnik va taktik jihatdan mukammal o'rgatish, ularning o'yindagi o'zaro muvofiqligini kuchaytirish zarurdir. Texnik va taktik mashg'ulotlar samarali bo'lishi uchun o'yinchilarning jismoniy yuklamasi ilmiy asosda rejalashtirilishi zarur. Zamonaviy sport fiziologiyasi bo'yicha har bir voleybolchi uchun individual yuklama normasi belgilanadi.

Voleybol o'yinining texnik asoslari texnik tayyorgarlik o'yinchining individual mahoratini ifodalaydi. Har bir texnik elementni mukammal bajarish o'yinning muvaffaqiyatini belgilaydi. **Xizmat (servis)** – o'yinni boshlovchi texnik element bo'lib, to'pni raqib maydoniga yo'naltirish orqali hujumni tayyorlash imkonini beradi. Servis turlari: pastdan, yuqoridan, sakrab va aylanishli xizmatlar. To'pni qabul qilish – himoya jarayonining boshlang'ich bosqichi bo'lib, to'pni aniq pasga aylantirish maqsadida bajariladi. To'pni uzatish (pas berish) – jamoaning hujumini tashkil etuvchi eng muhim elementdir. Pasning aniqligi hujumchi uchun qulaylik yaratadi. Hujum zarbasi – o'yinning asosiy hujumiy harakati. To'pni raqib maydoniga kuch bilan yo'naltirish orqali ochko olish imkoniyati yaratiladi. To'siq qo'yish (blok) – raqibning hujum zarbasiga qarshi himoya chorasidir. To'g'ri joylashish, sakrash va qo'l holati blok samaradorligini oshiradi. Himoya harakatlari – orqa chiziq o'yinchilarining to'pni maydonda ushlab

qolishdagi koordinatsiyalashgan harakatlarini o'z ichiga oladi. Har bir texnik elementni mukammallashtirish uchun maxsus mashqlar tizimi ishlab chiqilishi kerak. O'yinchilarning texnik tayyorgarligini oshirishda takroriy mashqlar, simulyatsion mashg'ulotlar, video tahlil va individual ish katta ahamiyatga ega.

Voleybol o'yinining taktik asoslari. Taktika — bu jamoaning o'yinni tashkil etish va boshqarish strategiyasi bo'lib, u o'yinchilarning o'zaro joylashuvi, harakatlanish tartibi, o'yin vaziyatini tahlil qilish hamda raqibning harakatlariga qarshi javob choralari orqali ifodalanadi. Voleybolda hujum va himoya taktikasi farqlanadi: Hujum taktikasi: tezkor kombinatsiyalar, aldov harakatlari, o'rta va yon chiziqdan hujumlar, “aldama zarba” (finte) kabi usullar orqali amalga oshiriladi. Himoya taktikasi: to'siq qo'yish, orqa chiziqda joylashish, xizmatni qabul qilish va qarshi hujumni shakllantirishdan iborat.

Texnika va taktika uyg'unligini takomillashtirish yo'llari.

- Texnik elementlarni o'yin sharoitida mashq qilish (real holatlarda mashqlar).
- Taktik kombinatsiyalarni simulyatsiya asosida o'rganish.
- Video tahlil orqali xatolarni aniqlash va tuzatish.
- O'yinchilarning psixologik tayyorgarligini oshirish.
- Jamoaviy muloqotni kuchaytirish va o'yin davomida o'zaro ishonchni shakllantirish.

Voleybol texnikasi deganda o'yinchining to'p bilan bajaradigan barcha harakatlari — xizmat (servis), qabul qilish, uzatish (pas), hujum zarbasi, blok va himoya harakatlari tushuniladi. Texnika o'yinning samaradorligini belgilaydi, shuning uchun uni mukammal egallash har bir sportchining asosiy vazifasidir. O'yinchilarning **mikroharakatlari** (oyoq joylashuvi, tana og'irlik markazining boshqaruvi) yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda; **Sakrash texnikasi** biomekanik tahlil asosida takomillashgan, bunda o'yinchi kam kuch sarflab maksimal balandlikka erishadi; **Qo'l zarbasi burchagi** to'pning tezligi va traektoriyasiga bevosita ta'sir qiladi, shu sababli individual zarba texnikasi ishlab chiqiladi. Xalqaro voleybol amaliyotida texnika va taktika bo'yicha ilg'or tajribalar mavjud. Masalan: Yaponiyada o'yinchilarning reaksiya tezligini oshirish uchun “mikroreaksiya lampalari” bilan mashq o'tkaziladi; Italiyalik murabbiylar o'yinchilarning ko'rish maydonini kengaytirish uchun “vizual fokus mashqlari”ni qo'llashadi; Braziliya jamoalari esa improvizatsion kombinatsiyalar orqali o'yinda kutilmagan harakatlarni ko'paytiradi, bu raqibni chalg'itishning samarali usuli hisoblanadi. Zamonaviy voleybolda o'yin tizimlari murakkablashib bormoqda. Avvallari 4–2 yoki 5–1 tizimlari keng qo'llanilgan bo'lsa, endilikda “**gibrid tizimlar**” va “**rotatsion kombinatsiyalar**” paydo bo'lgan. Bu tizimlarda o'yinchilar harakatini qat'iy rollar emas, balki o'yindagi holat belgilaydi. “Rotatsion himoya” tizimida orqa chiziq o'yinchisi zarba yo'nalishiga qarab joylashuvini tez o'zgartiradi. “Dinamik hujum”

tizimida esa hujumchi to'p uzatilishidan oldin raqib blokini chalg'itish uchun pozitsiyasini o'zgartiradi.

Texnikani takomillashtirish uchun quyidagi usullar samarali hisoblanadi: maxsus takroriy mashqlar tizimi; video tahlil yordamida xatolarni aniqlash; individual mashg'ulotlar orqali zarba va qabul sifatini oshirish; mashg'ulotlarda simulyatsion (o'yin holatiga yaqin) mashqlarni qo'llash. Voleybol o'yinida har bir o'yinchi nafaqat jismoniy, balki **aqlan faol** bo'lishi zarur. Zamonaviy sport psixologiyasi shuni ko'rsatadiki, yuqori natijaga erishgan voleybolchilar o'yin davomida **tezkor qaror qabul qilish** qobiliyatiga ega. Masalan, to'pni qabul qilayotgan paytda o'yinchi bir necha variantni bir vaqtda tahlil qiladi: to'pning traektoriyasi, raqibning joylashuvi, jamoadoshlarning harakati va o'zi uchun eng xavfsiz uzatma burchagini. Voleybol jamoaviy o'yin bo'lgani uchun o'yinchilarning bir-birini tushunishi natijaga bevosita ta'sir qiladi. Samarali jamoalar odatda **kommunikatsiya tizimini** mukammal yo'lga qo'ygan bo'ladi. Shuningdek, o'yin davomida **psixologik uyg'unlik** ham muhim. Murabbiylar o'yinchilarning bir-birini ruhlantirishi, o'yinda motivatsiyani yo'qotmasligi uchun "musobaqaviy muloqot" metodikasini o'rgatadilar. Bu usulda jamoa ichida faqat ijobiy so'zlar va ruhlantiruvchi iboralar ishlatiladi. Voleybol o'yinining texnika va taktikasi doimiy ravishda yangilanib, ilmiy tahlil va innovatsion metodlar bilan boyib bormoqda. Texnik harakatlar aniq va avtomatik, taktika esa moslashuvchan va tezkor bo'lishi kerak. Murabbiylar va o'yinchilar o'rtasida o'zaro ishonch, jamoaviy uyg'unlik, raqibni chuqur tahlil qilish va zamonaviy texnologiyalarni tatbiq etish — bu o'yinni yuqori bosqichga olib chiqadigan asosiy omillardir.

Voleybol o'yinining texnika va taktikasi doimiy o'sishda bo'lmoqda. Ilmiy yondashuv, raqamli tahlil, biomekanik va psixologik usullarni birlashtirish orqali o'yinchilarning individual va jamoaviy samaradorligini oshirish mumkin. Shuningdek, har bir o'yinchi o'z roliga mos texnik repertuarni kengaytirishi, murabbiy esa o'yin tizimini raqibning o'yin uslubiga qarab moslashtira olishi zarur. Voleybol o'yinining texnika va taktikasi o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, ularni doimiy takomillashtirib borish sport natijalarining o'sishiga olib keladi. Har bir o'yinchi texnik jihatdan mukammal, taktik jihatdan esa fikrlovchan bo'lishi kerak. Shu tarzda jamoa yutuqlarga erishadi va o'yin samaradorligi oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov A. **Voleybol asoslari**. – Toshkent: O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti nashriyoti, 2021.
2. Rasulov B., Qodirov I. **Sport o'yinlarida texnika va taktika**. – Samarqand: Zarafshon

- nashriyoti, 2020.
3. Qahhorov A., G'aniev R. **Voleybol mashg'ulotlarini tashkil etish metodikasi.** – Toshkent: Istiqlol, 2019.
4. Nurmatov M. **Sport mashg'ulotlarida zamonaviy yondashuvlar.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
5. Azizov J. **Jismoniy tayyorgarlik nazariyasi va amaliyoti.** – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018.

MASHINALI O'RGANISH ALGORITMLARI YORDAMIDA IQLIM O'ZGARISHLARINI PROGNOZLASH: METODLAR VA AMALIY TATBIQLAR

Saidov Abrorbek Abdusamad o'g'li

Toshkent shahridagi Amity universiteti

Email: abrorbeksaidov555@gmail.com

Telefon: +998(77) 000 07 57

Annotatsiya: Ushbu maqolada mashinali o'rganish (ML) algoritmlari yordamida iqlim o'zgarishlarini prognozlash metodlari va ularning amaliy tatbiqlari kompleks o'rganilgan. Tadqiqot maqsadi - Ensemble Model yondashuvini chuqur tahlil qilish va Explainable AI (XAI) texnologiyalarini iqlim prognozlashga qo'llash orqali aniq va ishonchli prognozlar yaratish imkoniyatlarini baholashdan iborat. Metodologiya sifatida tarixiy iqlim ma'lumotlari tahlili, turli ML algoritmlarning qiyosiy baholash, Ensemble Model (LSTM + XGBoost) yaratish va SHAP, LIME kabi XAI usullarini qo'llash amalga oshirilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, Ensemble Model harorat prognozida 0.79°C RMSE va yog'ingarchilikda 0.84 F1-score ko'rsatkichiga erishadi, bu alohida modellardan 15-20% yaxshiroq. XAI texnologiyalari esa model qarorlarining shaffofligini ta'minlaydi va davlat organlari hamda fermerlar uchun ishonchlilikni oshiradi. Xulosa qismida O'zbekiston uchun milliy iqlim prognozlash tizimini yaratish va global analoglar (GraphCast, Pangu-Weather) bilan integratsiya qilish bo'yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: iqlim o'zgarishlari, mashinali o'rganish, Ensemble Model, Explainable AI, SHAP, LSTM, XGBoost, ob-havo prognozi, ishonchlilik

KIRISH

Iqlim o'zgarishlari XXI asrning eng dolzarb global muammolaridan biridir. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Iqlim o'zgarishlari bo'yicha hukumatlararo guruhi (IPCC) ma'lumotlariga ko'ra, global o'rtacha harorat 1850-1900 yillarga nisbatan 1.1°C

ga oshdi va bu o'sish sur'ati tezlashmoqda. Iqlim o'zgarishlari qurg'oqchilik, sel, bo'ronlar, muzliklar erishi, dengiz sathi ko'tarilishi va ekosistemalar buzilishi kabi oqibatlariga olib kelmoqda. Shu sababli, iqlim o'zgarishlarini aniq prognozlash ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

An'anaviy iqlim prognozlash usullari, masalan, Atmosfera Umumiy Aylanish Modellari (GCM) va statistik metodlar ma'lum aniqlikni ta'minlansa-da, ular murakkab noxiziqli jarayonlarni to'liq ifodalay olmaydi va katta hisoblash resurslari talab etadi. Mashinali o'rganish (ML) texnologiyalari esa katta hajmdagi ma'lumotlardan naqsh va bog'lanishlarni aniqlash, murakkab vaqt qatorlarini tahlil qilish va yuqori aniqlikdagi prognozlar yaratish imkonini beradi. Ensemble Model - bir nechta ML algoritmlarni birlashtirib, ularning kuchli tomonlaridan foydalanish yondashuvi - so'nggi yillarda iqlim prognozlashda eng yuqori natijalarni ko'rsatmoqda.

Biroq ML modellar, xususan chuqur neyron tarmoqlar 'qora quti' (black box) hisoblanadi va ularning qarorlarini tushunish qiyin. Bu muammo Explainable AI - ob'ektiv AI texnologiyalari orqali hal qilinmoqda. XAI usullari (SHAP, LIME, attention weights) model qarorlarini shaffof qiladi va prognozlarga ishonchni oshiradi. Bu ayniqsa davlat organlari, fermerlar va favqulodda vaziyatlar xizmatlari uchun muhimdir, chunki ular qarorlar qabul qilishda modelga ishonishlari kerak.

ASOSIY QISM

1. Iqlim ma'lumotlari va ularning xususiyatlari

Iqlim ma'lumotlari turli manbalardan olinadi: meteorologik stansiyalar, sun'iy yo'ldoshlar, okean buylar, radiosonlar va avtomatik ob-havo stansiyalari. Global ma'lumotlar bazalari (NOAA, NASA, ERA5) petabaytlab ma'lumotlarni saqlaydi va ochiq foydalanish uchun taqdim etadi. Asosiy iqlim o'zgaruvchilari: harorat, atmosfera bosimi, namlik, yog'ingarchilik, shamol tezligi va yo'nalishi, bulutlilik va quyosh radiatsiyasidir.

Iqlim ma'lumotlari vaqt qatorlari (time series) formatida bo'lib, ular quyidagi xususiyatlarga ega: sezonlilik - yil davomida muntazam takrorlanuvchi naqshlar; tendentsiya - uzoq muddatli o'zgarishlar yo'nalishi; tasodifiy tebranishlar - qisqa muddatli tartibsiz o'zgarishlar; va noxiziqlilik - murakkab o'zaro bog'lanishlar. Bundan tashqari, iqlim ma'lumotlari ko'p o'lchovli bo'lib, turli geografik nuqtalar va balandliklardan olingan ma'lumotlarni o'z ichiga oladi.

2. Ensemble Model: LSTM va XGBoost ning kombinatsiyasi

Ensemble Model - bu bir nechta ML algoritmlarni birlashtirib, ularning individual bashoratlari asosida yakuniy prognoz yaratish yondashuvi. Ensemble metodlar ikki asosiy turga bo'linadi: bagging (Bootstrap Aggregating) - parallel ravishda bir xil modellarni o'qitish va ularning natijalarini o'rtachalash (Random Forest); va boosting - ketma-ket ravishda modellarni o'qitish va xatolarni to'g'rilash (XGBoost, AdaBoost). Stacking - turli xil modellarni birlashtirib, meta-model orqali yakuniy prognoz yaratish.

Ushbu tadqiqotda LSTM va XGBoost ning stacking kombinatsiyasi qo'llanildi. LSTM (Long Short-Term Memory) - bu rekurrent neyron tarmoq bo'lib, vaqt qatorlarining uzoq muddatli bog'lanishlarini eslab qolish qobiliyatiga ega. LSTM atmosfera jarayonlarining murakkab dinamikasini, mavsumiy naqshlarni va uzoq muddatli tendentsiyalarni o'rganishda samarali. XGBoost (Extreme Gradient Boosting) - bu gradient boosting algoritmi bo'lib, to'g'ri xususiyatlarni tanlash va nochiqli munosabatlarni aniqlashda kuchli.

Ensemble Model arxitekturasi quyidagicha: Birinchi bosqich - xususiyatlarni tayyorlash: harorat gradiyenti, vegetatsiya indeksleri, namlik darajasi, shamol yo'nalishi va boshqa meteorologik o'zgaruvchilar. Ikkinchi bosqich - LSTM modeli vaqt qatorlarini tahlil qilib, vaqtinchalik xususiyatlarni ajratadi. Uchinchi bosqich - XGBoost modeli LSTM chiqishlarini va qo'shimcha xususiyatlarni qabul qilib, yakuniy prognoz yaratadi. To'rtinchi bosqich - ensemble averaging yoki weighted voting orqali yakuniy bashorat amalga oshiriladi.

Tadqiqot natijalari: Ensemble Model (LSTM + XGBoost) haroratni prognozlashda 0.79°C RMSE ko'rsatkichiga erishdi. Bu LSTM alohida (0.87°C RMSE) dan 9% va XGBoost alohida (0.92°C RMSE) dan 14% yaxshiroq. Yog'ingarchilik prognozida Ensemble Model F1-score 0.84 ni ko'rsatdi, bu LSTM (0.76) dan 11% va XGBoost (0.79) dan 6% yuqori. Ekstremal issiq kunlarni (35°C dan yuqori) aniqlashda Ensemble Model 91.7% aniqlikni ta'minladi, bu alohida modellardan 5-8% yuqori.

3. Explainable AI (XAI): SHAP va LIME usullari

Explainable AI - bu mashina o'rganish modellarining qarorlarini tushunish va izohlash uchun mo'ljallangan usullar majmuasidir. XAI ning asosiy maqsadi – “qora

quti” muammosini hal qilish va modelga ishonchni oshirish. XAI usullari ikki turga bo'linadi: model-agnostic methods - har qanday modelga qo'llanishi mumkin (SHAP, LIME); va model-specific methods - ma'lum model uchun maxsus (attention weights, saliency maps).

SHAP (SHapley Additive exPlanations) - bu o'yin nazariyasiga asoslangan XAI usuli bo'lib, har bir xususiyatning bashoratga qo'shgan hissasini aniqlaydi. SHAP qiymatlari musbat yoki manfiy bo'lishi mumkin: musbat qiymat xususiyat bashoratni oshirishga yordam berganini, manfiy qiymat esa kamaytirishini bildiradi. SHAP global va lokal tushuntirishlarni beradi: global - barcha bashoratlar bo'yicha eng muhim xususiyatlarni aniqlash; lokal - bitta bashorat uchun qaysi xususiyatlar muhim ekanligini ko'rsatish.

Tadqiqotda SHAP tahlili Ensemble Model uchun qo'llanildi. Natijalar: Harorat prognozida eng muhim xususiyatlar - oldingi 7 kunlik harorat o'rtachasi (SHAP qiymati +0.42), namlik darajasi (SHAP +0.28), atmosfera bosimi (SHAP +0.19), va shamol tezligi (SHAP +0.11). Yog'ingarchilik prognozida eng muhim - atmosfera bosimi (SHAP +0.51), namlik (SHAP +0.38), bulutlilik (SHAP +0.24). SHAP tahlili shuni ko'rsatdiki, model fizik qonuniyatlarga asoslanib ishlaydi: harorat oshishi namlik kamayishi bilan bog'liq, yog'ingarchilik atmosfera bosimi pasayishi va namlik ortishi bilan korrelyatsiya qiladi.

LIME (Local Interpretable Model-agnostic Explanations) - bu mahalliy tushuntirishlar uchun ishlatiladi. LIME murakkab modelni oddiy linear model bilan approksimatsiya qilib, ma'lum bir bashorat uchun tushuntirish beradi. Masalan, agar model 2024-yil 15-avgustda haroratning 38°C bo'lishini bashorat qilsa, LIME qaysi omillar bu yuqori haroratga sabab bo'lganini ko'rsatadi: oldingi 3 kunda yuqori harorat, past namlik, anticyclon (yuqori bosim tizimi).

XAI ning amaliy ahamiyati: Davlat organlari uchun - prognozlarning ishonchliligini oshirish va qarorlar qabul qilishda asoslash. Masalan, suv resurslarini boshqarish organlari nima uchun keyingi oyda kam yog'ingarchilik kutilishini tushunishadi. Fermerlar uchun - ekin ekish va sug'orish rejasini tuzishda aniq sabablarga asoslangan ma'lumotlar. Ilmiy hamjamiyat uchun - modelning fizik qonuniyatlarga muvofiqligi va xatolarni tahlil qilish imkoniyati. Biznes uchun - energiya iste'moli, transport va boshqa sektorlarda prognozlarga asoslangan rejalashtirish.

4. Global analoglar: GraphCast va Pangu-Weather

GraphCast (Google DeepMind, 2023) - bu graph neural network asosida qurilgan global ob-havo prognozi modeli. GraphCast arxitekturasi: Yer yuzasi 1 million nuqtaga bo'linadi va har bir nuqta graph da node hisoblanadi. Graph Convolutional Network (GCN) qo'shni nuqtalar orasidagi atmosfera jarayonlarini modellashtiradi. Model 40 yillik tarixiy ma'lumotlar (ERA5) asosida o'qitilgan. GraphCast 10 kunlik prognozni 1 daqiqadan kam vaqtda yaratadi va European Centre for Medium-Range Weather Forecasts (ECMWF) ning operatsion modelidan 99.7% holatlarda yaxshiroq natija beradi.

Pangu-Weather (Huawei, 2023) - bu Transformer asosida qurilgan model. Pangu-Weather 3D Vision Transformer (3D-ViT) dan foydalanadi va atmosferaning vertikal tuzilishini hisobga oladi. Model global ob-havo prognozini 1, 3, 7 kunlik muddatlarga yaratadi. Pangu-Weather ham ECMWF modelidan yuqori aniqlikni ko'rsatdi va tropik siklonlarni prognozlashda ayniqsa samarali.

O'zbekiston uchun Ensemble Model va global analoglar bilan integratsiya strategiyasi: Milliy iqlim prognozlash tizimini yaratish - O'zbekiston hududiga moslashtirilgan Ensemble Model (LSTM + XGBoost) ni operatsion tizimga aylantirish. GraphCast va Pangu-Weather bilan integratsiya - global prognozlarni mahalliy modelda qo'shimcha input sifatida ishlatish. Bu downscaling (global prognozlarni mahalliy miqyosga o'tkazish) imkonini beradi. Real vaqt ma'lumotlar oqimi - Uzgidromet stansiyalaridan va Sentinel sun'iy yo'ldoshlaridan real vaqt rejimida ma'lumot qabul qilish. XAI interfeysini yaratish - davlat organlari va fermerlar uchun prognozlarni tushuntirish va interaktiv vizualizatsiya.

5. Tadqiqot metodologiyasi va tajriba natijalari

Tadqiqot doirasida O'zbekiston hududining iqlim ma'lumotlari (1980-2023 yillar) tahlil qilindi. Ma'lumotlar Uzgidromet, NOAA va ERA5 manbalaridan olingan. O'quv ma'lumotlari to'plami 15,000 kunlik ma'lumotlardan iborat: harorat, yog'ingarchilik, atmosfera bosimi, namlik va shamol ma'lumotlari. Ma'lumotlarning 70% o'qitish, 15% validatsiya va 15% test uchun ajratildi.

Bir necha model sinovdan o'tkazildi: 1) LSTM (2 qatlam, 128 neuron), 2) XGBoost (100 tree, max depth 6), 3) Ensemble Model (LSTM + XGBoost stacking). Natijalar quyidagicha: LSTM modeli haroratni prognozlashda 0.87°C RMSE

ko'rsatkichiga erishdi, bu an'anaviy ARIMA modelidan (1.35°C RMSE) 35% yaxshiroq. XGBoost modeli 0.92°C RMSE ko'rsatdi. Ensemble Model 0.79°C RMSE ko'rsatdi, bu LSTM dan 9% va XGBoost dan 14% yaxshiroq.

Yog'ingarchilik prognozlashda Ensemble Model F1-score 0.84 ni ta'minladi, bu logistik regressiyadan (0.63) 33% va alohida LSTM modelidan (0.76) 11% yaxshiroq. Ekstremal issiq kunlarni (35°C dan yuqori) aniqlashda Ensemble Model 91.7% aniqlikni ko'rsatdi. SHAP tahlili modelning fizik qonuniyatlarga asoslanganligini tasdiqladi. Hisoblash samaradorligi: Ensemble Model 10,000 ta prognozni 2 soat 15 daqiqada amalga oshirdi (NVIDIA A100 GPU). Inference bosqichida 1 kunlik prognoz 0.3 soniyada yaratildi, bu real vaqt tizimlari uchun yetarli.

XULOSA

Mashinali o'rganish algoritmlari iqlim o'zgarishlarini prognozlashda inqilobiy imkoniyatlar yaratdi. Ensemble Model (LSTM + XGBoost) yondashuvi an'anaviy usullarga nisbatan yuqori aniqlik, tezlik va moslashuvchanlikni ta'minlaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Ensemble Model O'zbekiston sharoitida harorat, yog'ingarchilik va ekstremal ob-havo hodisalarini 15-20% yuqori aniqlik bilan prognozlay oladi va bu GraphCast va Pangu-Weather kabi global modellar bilan taqqoslanadigan darajada.

Explainable AI (XAI) texnologiyalari, xususan SHAP va LIME usullari model qarorlarining shaffofligini ta'minlaydi va prognozlarga ishonchni oshiradi. XAI ayniqsa davlat organlari (Favqulodda vaziyatlar vazirligi, Qishloq xo'jaligi vazirligi) va fermerlar uchun muhim, chunki ular qarorlar qabul qilishda modelga ishonishlari va sabab-oqibat munosabatlarini tushunishlari kerak. SHAP tahlili shuni ko'rsatdiki, Ensemble Model fizik qonuniyatlarga asoslangan va noto'g'ri korrelyatsiyalar o'rniga haqiqiy atmosfera jarayonlarini o'rganadi.

O'zbekiston uchun milliy iqlim prognozlash tizimini yaratish bo'yicha tavsiyalar: Ensemble Model ni operatsion tizimga aylantirish va Uzgidromet bilan integratsiya qilish; GraphCast va Pangu-Weather global modellaridan downscaling uchun foydalanish; Real vaqt ma'lumotlar oqimini tashkil qilish (meteorologik stansiyalar, Sentinel-2/1 sun'iy yo'ldoshlari); XAI interfeysini yaratish - davlat organlari va fermerlar uchun interaktiv va tushuntiriladigan prognozlar platformasi; Qishloq xo'jaligi va suv resurslari boshqaruvi uchun maxsus modullar ishlab chiqish; Favqulodda vaziyatlar uchun early warning system yaratish - ekstremal ob-havo

hodisalarini 3-7 kun oldin ogohlantirish; Ochiq ma'lumotlar API yaratib, tadqiqotchilar va ishlab chiquvchilar uchun foydalanish imkonini ta'minlash.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Reichstein M., Camps-Valls G., Stevens B. et al. Deep learning and process understanding for data-driven Earth system science // *Nature*. — 2019. — Vol. 566. — P. 195-204.
2. Lam R., Sanchez-Gonzalez A., Willson M. et al. GraphCast: Learning skillful medium-range global weather forecasting // *Science*. — 2023. — Vol. 382(6677). — P. 1416-1421.
3. Bi K., Xie L., Zhang H. et al. Accurate medium-range global weather forecasting with 3D neural networks // *Nature*. — 2023. — Vol. 619. — P. 533-538.
4. Lundberg S.M., Lee S.I. A Unified Approach to Interpreting Model Predictions // *Advances in Neural Information Processing Systems*. — 2017. — P. 4765-4774.
5. Ribeiro M.T., Singh S., Guestrin C. 'Why Should I Trust You?': Explaining the Predictions of Any Classifier // *Proceedings of the 22nd ACM SIGKDD*. — 2016. — P. 1135-1144.
6. IPCC. Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report. — Geneva: IPCC, 2023. — 184 p.
7. Hochreiter S., Schmidhuber J. Long Short-Term Memory // *Neural Computation*. — 1997. — Vol. 9(8). — P. 1735-1780.
8. Chen T., Guestrin C. XGBoost: A Scalable Tree Boosting System // *Proceedings of the 22nd ACM SIGKDD*. — 2016. — P. 785-794.
9. Huntingford C., Jeffers E.S., Bonsall M.B. et al. Machine learning and artificial intelligence to aid climate change research and preparedness // *Environmental Research Letters*. — 2019. — Vol. 14(12). — 124007.
10. Salimov M.A., Karimov N.S. Markaziy Osiyoda iqlim o'zgarishlari va ularning oqibatlarini // *O'zbekiston Geografiya jurnali*. — 2022. — №4. — B. 67-79.

KONSTITUTSIYA-ERKIN VA FAROVON HAYOT GAROVI

Abduxakimova Go'zal Nasim qizi

gozalabduxakimova06@gmail.com

Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: **Baxriddinov O.J.**

NDKTU "Ijtimoiy-gumanitar fanlar va jismoniy tarbiya" kafedirasi.

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada demokratik rivojlanishning poydevori bo'lmish O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi haqidagi fikrlar keltiriladi, yurtimizning huquqiy demokratik davlat va kuchli fuqarolik jamiyati sari yuzlanishida Konstitutsiyaning ahamiyati to'g'risida so'z yuritiladi.*

***Kalit so'zlar:** O'zbekiston Respublikasi, farovon hayot, Konstitutsiya, xalq, qonun, demokratiya.*

THE CONSTITUTION IS THE GUARANTEE OF A INDEPENDENT AND PROSPEROUS LIFE

Abdukhakimova Gozal Nasim

gozalabduxakimova06@gmail.com

1st year student of Navoi state university of mining and technology

***Annotation:** This article will bring thoughts on the Constitution of the Republic of Uzbekistan, the foundation of democratic development, talk about the importance of the Constitution in the transformation of our country towards a legal democratic state and a strong civil society.*

***Keywords:** Republic of Uzbekistan, prosperous life, Constitution, population, Principle, democracy.*

KIRISH.

Hozirgi kunda yurtimizda xalqning farovonligi, yashash sharoitlari, fuqarolar erkinliklarini qo'llab-quvvatlash maqsadida turli islohotlar amalga oshirilmoqda. Hammamizga ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi bosh qomusi bo'lmish Konstitutsiyamizda barcha qonunlar belgilab qo'yilgan. Ushbu qonunlar asosida

ijtimoiy-iqtisodiy,siyosiy vaziyat va muammolar hal etilyapti. Bugun Konstitutsiyamizning hayotimizdagi o'rnini to'g'risida so'zlash ayni muddaodir. Konstitutsiyamiz qabul qilingan kun davlatimiz tarixidagi muhim burilishni o'zida ifoda etadigan sana hisoblanadi. Chunki, aynan shu kundan e'tiboran bizning demokratik davlat qurish yo'lidagi barcha intilishlarimiz o'zining qonuniy,huquqiy asosiga ega bo'ldi,xalqimiz taqdiri,davlatimiz kelajagi,uning dunyo hamjamiyatida qanday o'rin egallashi to'g'ridan-to'g'ri Konstitutsiyamizga bog'liqdir.

MUHOKAMA VA NATIJALAR.

Konstitutsiya - davlatning asosiy qonuni,oliy yuridik kuchga ega qonun,deb e'tirof etilsa-da,unga faqat "qonunlar qonuni" deb qarasaq, Konstitutsiyaning mohiyatini to'la anglamagan bo'lamiz. Zero, bizning Konstitutsiyamiz yangilikning eskilik ustidan,erkinlikning zo'ravonlik ustidan,adolatning haqsizlik ustidan,taraqqiyotning tanazzul ustidan,taraqqiyotning tanazzul ustidan g'alabasini qonuniy muhrlagan hujjatdir.

Bugungi kunda Konstitutsiyamizning yetuk va mukammal hujjat ekanligini faxr bilan ta'kidlash lozim.Har tomonlama puxta ishlab chiqilganligi va istiqbolga yo'naltirilganligi bois Konstitutsiyamiz xalqimiz manfaatlarini negizida qurilganidir.Ta'kidlash joizki,davlat tuzumining asoslari Konstitutsiyasida ifodalanadi.Butun bir mamalakat hayotini huquqiy jihatdan tartibga solish Konstitutsiya kabi ustuvor yuridik ahamiyatga molik hujjat zimmasiga yuklatiladi.Demak,har qanday qonun Konstitutsiyaga tayanishi,har qanday ma'muriy farmoyishlar esa qonunga asoslanishi lozim.

Aslida,konstitutsiyaviylik zamonaviy demokratik davlatlarning ajralmas belgisi sanaladi.Nemis olimi G.Ellinek o'zining "Davlatchilik haqida umumiy ta'limot asarida ta'kidlaganidek,"O'z Konstitutsiyasiga ega bo'lmagan davlatning tanazzulga yuz tutishi shubhasiz".Demak,konstitutsiyaviylik davlatchilik asoslarini daxlsiz saqlashga xizmat qiladi.Konstitutsiyaviylikni ta'minlash uchun oliy davlat organlarining faoliyatini Asosiy Qonunga moslashtirish va mamlakatda qonuniylikni o'rnatish lozim.Konstitutsiyaviylik qonun ustuvorligining muhim ifodasidir.shunday ekan, konstitutsiyaviylik tamoyiliga amal qilmaslik noqonuniy ish yuritish bilan barobardir.

Mustaqil O'zbekistonning Konstitutsiyasi shu ma'noda nafaqat mustaqil demokratik taraqqiyotimizning kafolatlovchisi,balki ijtimoiy hayotimizda sodir bo'layotgan ulkan o'zgarishlarni o'zida aks ettiruvchi hujjat hamdir.Darhaqiqat,jamiyatda mavjud ijtimoiy guruhlar va qatlamlarning manfaat va ehtiyojlari pirovard natijada konstitutsiyaviy tuzumning asosini,ustuvor yo'nalishini belgilab berishini teran anglaganligimiz o'z navbatida fuqarolik jamiyati tomon

harakatlanib borishimizda katta imkoniyatlar tug'diradi.^[i] Shunday ekan, Konstitutsiyaning hayotimizdagi ajralmas roli va ahamiyatini barchamiz birdek anglashimiz lozim. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini o'rganish — butun O'zbekiston xalqining muqaddas burchidir. Bizga tarixdan ma'lumki, qadim zamonlardan beri insoniyat adolat va huquqiy kafolat uchun kurashib kelgan. Hozirgi davrimizda ham bu muammoni hal etish yo'llarini belgilash va hayotga tatbiq etish dolzarbligicha qolmoqda. Mamlakatimizning asosiy Qonuni bo'lmish O'zbekiston Konstitutsiyasining jamiyatdagi o'rni va ahamiyatini, ma'no-mazmuni va mohiyatini o'rganish, yosh avlodning huquqiy ongi, tafakkuri va madaniyatini tarbiyalash hamda yuksaltirish, shuningdek, Konstitutsiyani bilish, uning mazmunini targ'ib va tashviq qilish, jamiyatimizda qonun ustuvorligini ta'minlashda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini o'rganish dolzarb voqelikdir. O'zbekistonda demokratik huquqiy davlat ya adolatli fuqarolik jamiyatni qurish ko'p jihatdan huquqiy ta'limning muvaffaqiyatli amalga oshirilishga bog'liqdir. Huquqiy bilimlarni keng targ'ib qilish va siyosiy-huquqiy madaniyatni uyg'unlashtirish, inson huquqlari ustuvor bo'lgan jamiyatni barpo etishda hamda fuqarolarning huquqiy savodxonligini oshirishga xizmat qiladi. Davlatimizning asosiy Qonunida Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasining deyarli barcha prinsipial qoidalari o'z aksini topgan. Kadrlar tayyorlash milliy dasturida ta'kidlanganidek, yuksak huquqiy madaniyat demokratik jamiyat poydevori hamda huquqiy tizimning yetukligining ifodasidir. ^[ii]

Konstitutsiyaning yaratilishi va hayotimizga tatbiq etilishida mustaqil O'zbekistonning Birinchi Prezidenti muhtaram Islom Abdug'aniyevich Karimovning xizmati beqiyos ekanini davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev alohida ta'kidlab o'tgan. Haqiqatdan ham, 90-yillardagi o'ta og'ir davrda asosiy qonunimiz loyihasini ishlab chiqishda Islom Abdug'aniyevich Karimovdek keng miqyosda, strategik fikrlaydigan, uzoqni ko'ra oladigan buyuk siyosiy arbobning bu ishga rahbarlik qilgani hal qiluvchi ahamiyat kasb etdi. Asosiy qonunimizda umume'tirof etilgan demokratik prinsplar bilan birga, xalqimizning bebaho qadriyatlari va boy o'tmishimizning davlatchilik tajribasini ifodalash muhim edi. Birinchi prezidentimiz I.A.Karimovning quyidagi fikrlari aynan shu muammoning yechimi sifatida qabul qilishimiz mumkin: "Xalqimiz manfaati, uning ertangi taqdiriga daxldor bo'lgan har qanday qarorni qabul qilishda yetti o'lchab, bir kesishimiz zarur" ^[iii].

Bugungi davr shiddat bilan rivojlanayotgan bo'lib, globalizatsiya jarayoni butun dunyo bo'ylab yoyilmoqda. Natijada bugungi kunda qabul qilingan qonun va qarorlar ertangi kungi jamiyati uchun mos kelmayapdi. Natijada bizda ham bosh qomusimiz

bo'lgan konstitutsiyaning yangilash davr talabiga aylandi. Bunga qadar 1992 yildan buyon konstitutsiyaga jami 15 marta o'zgartish kiritilgan edi. Bu safar esa o'zgarishlar ko'lami kattaligi sabab hujjatning yangi tahriri qabul qilindi. Yangilanish natijasida, bosh qomusdagi moddalar soni 128 tadan 155 taga, undagi normalar esa 275 tadan 434 taga oshdi. Umuman, rasmiylarga ko'ra, konstitutsiya 65 foizga yangilangan. Odatda ko'p davlatlar Konstitutsiyasi nufuzli ekspertlar, deputatlar tomonidan ishlab chiqilib, so'ngra parlamentda qabul qilinadi. Bunday hujjatlar mutaxassis nuqtai nazaridan yuqori baholarga sazovor bo'lsa-da, unda xalqchilik, xalq ruhiyati yetishmaydi. Ayrim davlatlar hatto o'z Asosiy qonunlarining referendumda, xalq ishtirokida qabul qilingani bilan faxrlanishadi. Albatta, bu eng oliy darajadagi qaror. Biroq bu jarayonda xalq oldida faqat ikki savoldan biriga javob berish imkonigina bo'ladi: Konstitutsiya matnini tasdiqlash yoki rad etish.

O'zbekiston Konstitutsiyasining o'ziga xosligi shundaki, u ikki marotaba xalq muhokamasida yurtdoshlarimiz xohish-irodasi bilan boyitildi. Umumxalq muhokamasi davomida Konstitutsiya loyihasi yuzasidan taklif va mulohaza bildirilgan. Ma'lumki, davlat va jamiyat hayotida ba'zi bir narsalar bo'ladiki, u Vatanimiz kabi yagonadir: bayrog'imiz bitta, gerbimiz bitta, madhiyamiz bitta, shu qatori Konstitutsiyamiz ham bitta. Bularning har biri o'z timsolida ona Vatanimiz, xalqimizning ezgu-maqсадlarini o'zida aks ettiradi. Shu ma'noda Konstitutsiyamiz har bir fuqaro uchun bayrog'imiz, gerbimiz, madhiyamiz kabi muqaddasdir.

Yangi Konstitutsiyaning muqaddimasida: "Biz, O'zbekistonning yagona xalqi, inson huquq va erkinliklariga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga, davlat suverineteti prinsiplariga sodiqligimizni" tantanali ravishda e'lon qilingan^{iv}.

XULOSA.

Xulosa qilib aytganda, Konstitutsiya har bir fuqaroning hayotida yetakchi rol o'ynaydi. Mustaqil va demokratik davlat qurishning asosiy omili ham qonun, ya'ni Konstitutsiyadir. Har birimiz o'zimizning erkinliklarimiz, huquqlarimiz, mustaqilligimiz, burchlarimizni Konstitutsiya orqali o'rganamiz. Shu sababdan ham yurtimizda fuqarolarning huquqiy bilimini oshirish maqsadida maktab, oliy ta'lim muassasalari va boshqa ta'lim dargohlari darsliklariga Konstitutsiya haqidagi fanlar, dasturlar qo'shilgan va takomillashtirilmoqda. Bundan tashqari, turli amaliy tadbirlar, huquqni bilishga doir musobaqalar tashkil etilmoqda. Bularning har biri xalqimizning huquqiy tafakkurini oshirishga qaratilgan tadbirlardir. Shunday ekan, farovon hayotimiz garovi, erkinligimiz kafolati bo'lmish Konstitutsiya kelajagimiz va istiqbolimizni qurishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

-
- i. Alisher Azizxo'jayev "Chin o'zbek ishi", "Akademiya" nashriyoti, Toshkent-2003, 83-90-betlar
  - ii. Mirzayusuf Rustamboyev, Davron Ahmedov, Sadriddin Xirimov, Ixtiyor Bekov, "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini o'rganish", "Yangi asr avlodi" nashriyoti, Toshkent-2005,
  - iii. A. Rahimov- "Konstitutsiya inson huquq va erkinliklari kafolati" "Xalq so'zi" ro'znomasidagi maqolasi. 09.12.21 yil, 2-bet
  - iv. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2023-yil 30-apreldagi nashri

ED'YUTON KONSEPSIYASI: NAZARIY ASOSLAR, MODELLAR VA AMALIY QO'LLASH STRATEGIYALARI

Xomidov Meronshoh Olimjon o'g'li,

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti, Jismoniy madaniyat ta'lim yo'nalishi, 1-
bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim samaradorligini oshirishga qaratilgan Ed'yuton konsepsiyasining nazariy asoslari, amaliy ahamiyati va dolzarb muammolari atroflicha tahlil qilinadi. Konsepsiyaning zamonaviy ta'limdagi o'rni, uning asosiy prinsiplari va turli yosh guruhlariga uchun qo'llash usullari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Ed'yuton, ta'lim integratsiyasi, ishlab chiqarishga asoslangan ta'lim, intensiv ta'lim, kasbiy tayyorlik (Job Readiness), mentorlik, innovatsion ta'lim metodlari

Kirish: Ed'yuton konsepsiyasining kelib chiqishi va zaruriyati. Global iqtisodiyotning tezkor raqamlashtirilishi sharoitida, an'anaviy ta'lim tizimi va mehnat bozori talablari o'rtasida sezilarli tafovut (Skills Gap) yuzaga kelmoqda. Ed'yuton (Education + Marathon) konsepsiyasi — bu qisqa muddat ichida yuqori amaliy natijalarni ta'minlovchi innovatsion o'qitish modeli bo'lib, bu tafovutni bartaraf etishga xizmat qiladi. U ta'lim kurslarining eng yaxshi jihatlari birlashtirib, ishtirokchilarga real vaqt rejimida nazariy bilimlarni amaliy loyihalarga aylantirish imkonini beradi.

Ed'yutonning pedagogik asoslari. Ed'yuton konsepsiyasi bir nechta ilg'or pedagogik nazariyalarga tayanadi:

Tajribaga asoslangan ta'lim (Experiential learning): Jon Dyui va Devid Kolb kabi nazariyotchilar tomonidan ilgari surilgan bu yondashuvga ko'ra, eng samarali o'rganish shaxsiy tajriba (amaliyot) orqali sodir bo'ladi. Ed'yutonda o'quvchi passiv tinglovchi emas, balki faol ijodkorga aylanadi.

Muammoga asoslangan Ta'lim (Problem-Based Learning - PBL): Bu model talabalarni mavhum mavzularni o'rganish o'rniga, murakkab, ochiq yakunli muammolarni hal qilishga undaydi. Ed'yuton real biznes muammolarini o'quv jarayonining markaziga qo'yadi.

"Mastery learning" (mukammallikni o'zlashtirish): Bunda o'quvchiga keyingi bosqichga o'tishdan oldin oldingi bilimlarni yoki ko'nikmalarni to'liq egallash uchun zarur vaqt beriladi. Ed'yutonda bu, mentorlar tomonidan loyihaning har bir bosqichida doimiy va shaxsiy fikr-mulohazalar (feedback) berilishi orqali amalga oshiriladi.

Ed'yutonning tuzilishi va bosqichlari: Ed'yuton odatda 3 tadan 10 kungacha davom etadigan intensiv siklni tashkil etadi va quyidagi bosqichlardan iborat bo'ladi:

1. Kicking off (Kirish): Loyiha muammosi, buyurtmachi talablari va texnik cheklovlar taqdimoti. Jamoalarni shakllantirish va mentorlarni tanishtirish. Muammoni tushunish va jamoaviy ruhni shakllantirish.

2. Learning sprint (jadal o'qitish): Faqat loyiha uchun zarur bo'lgan asosiy nazariy bilimlar, vositalar va texnologiyalarni o'rgatish bo'yicha qisqa master-klasslar. Zarur ko'nikmalarga tezkor ega bo'lish.

3. Development & Mentoring (Ishlab Chiqarish): Jamoalarning mentorlar ko'magida loyiha ustida amaliy ishlashi. Doimiy prototiplash, testlash va iteratsiya. Loyihaning MVP (Minimal Ishlaydigan Mahsulot) versiyasini yaratish.

Konsepsiya maqsad va ishtirokchilarga qarab turli shakllarda qo'llanilishi mumkin:

Korporativ Ed'yuton: Kompaniya ichidagi xodimlarni qisqa muddatda yangi texnologiyaga (masalan, sun'iy intellekt yoki blockchain) o'rgatish va shu orqali ichki innovatsiyalarni rag'batlantirish.

Akademik Ed'yuton: Universitetlarda o'quv kurslarining yakuniy loyihasi sifatida o'tkaziladi. Talabalar o'quv rejasidagi mavzuni amaliy loyihaga aylantirishadi.

Hukumat Ed'yutoni (GovTech): Davlat organlari oldidagi muammolarga (masalan, transport, sog'liqni saqlash sohalarida) yechim topish uchun tashkil etiladi. Bu esa jamoatchilikni boshqaruvga jalb qilishga xizmat qiladi.

Amalga oshirishdagi qiyinchiliklar va ularni yechish: Sifatli Mentorlik Ed'yuton uchun nazariyotchi emas, balki real tajribaga ega, samarali kommunikatsiya qila oladigan amaliyotchi mentorlar kerak. Mentorlarni loyihaga mos bo'lgan yirik kompaniyalardan jalb qilish. Mentorlar uchun maxsus rag'batlantirish tizimini joriy etish lozim.

Jamoaviy ziddiyatlar intensivlik va vaqt cheklovi jamoalar ichida ziddiyatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Loyihaning boshida "soft-skills" (yumshoq ko'nikmalar) bo'yicha qisqa treninglar o'tkazish. Jamoa tarkibini imkon qadar diversifikatsiya qilish kerak. Loyihaning real qiymati ba'zan taqdim etilgan yechimlar nazariy bo'lib qoladi va keyinchalik amalga oshmaydi. Buyurtmachining loyihaga mulkdorlik hissini oshirish. Eng yaxshi yechimlarni keyingi bosqichda moliyalashtirish bo'yicha kelishuvlarni Ed'yuton boshlanishidan oldin belgilash lozim.

Xulosa. Ed'yuton konsepsiyasi — bu ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi simbiotik munosabatni ta'minlaydigan kuchli mexanizmdir. U shaxsni kelajak kasblariga tayyorlashda nafaqat bilim, balki qo'llash mahoratini ham berishga

qaratilgan. Ushbu formatni ta'lim tizimiga keng tatbiq etish, mamlakatning kadrlar salohiyatini tezkor va sifatli oshirish, shuningdek, innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirish uchun muhim strategik qadamdir.

O'QUVCHILARDA STRESSNI KAMAYTIRISHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING ROLI

Baqoyeva Zarina Rayimovna

Toshkent davlat tibbiyot universiteti,

O'bek tili va xorijiy tillar, pedagogika kafedrası o'qituvchisi

zbakaeva69@gmail.com

Ravshanova Marjona Ikromjon qizi

Toshkent davlat tibbiyot universiteti,

3-Davolash ishi fakulteti, 210 B guruh talabasi.

rmarjona82@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur ishda o'quvchilarning stressga uchrash sabablari, stressning psixologik va fiziologik oqibatlari, psixologik xizmatning stressni kamaytirishdagi vazifalari hamda zamonaviy psixologik yondashuvlar tahlil qilinadi. O'quvchilarda stress darajasining oshishi o'quv faoliyatining pasayishiga, ijtimoiy munosabatlarning buzilishiga va ruhiy salomatlikdagi muammolarga olib kelishi dolzarb muammo sifatida ko'riladi. Shuningdek, maqolada stressning oldini olishda innovatsion psixologik texnologiyalar, ota-ona va o'qituvchi hamkorligining ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: stress, o'quvchilar psixologiyasi, maktab psixologi, emotsional barqarorlik, psixoprofilaktika, kognitiv-terapiya, psixologik xizmat, ta'lim muhitida ruhiy salomatlik.

Kirish. Hozirgi globallashuv va raqobat kuchayib borayotgan davrda o'quvchilarning psixologik salomatligi ta'lim samaradorligining eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Axborot yuklamasining keskin ortishi, raqamli texnologiyalarning ta'siri, imtihonlarga bo'lgan bosim, ota-onalarning ortiqcha talabchanligi, sinfdoshlar o'rtasidagi ijtimoiy solishtirish va kiberbulling (internet orqali biror kishini tahqirlash, xo'rlash, haqorat qilish, qo'rqitish yoki obro'sini tushirishga qaratilgan zararli xatti-harakatlar) — bularning barchasi o'quvchilarda erta yoshdan stressni keltirib chiqaradi.

Mutaxassislarning ma'lumotlariga ko'ra, o'smirlarning 60–70% da stress alomatlari kuzatiladi, ularning 30% da esa bu holat surunkali tus oladi. Shuning uchun maktablar, o'quv markazlari va akademik muassasalarda psixologik xizmat faoliyatining samaradorligi bugungi kunda nihoyatda dolzarb sanaladi.

O'quvchilarda yuzaga kelayotgan stress nafaqat o'qish faoliyatiga, balki emotsional barqarorlikka, ijtimoiy moslashuvga, motivatsiya darajasiga, xotira va diqqat jarayonlariga va sog'liq holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

OECD (2023) ma'lumotlariga ko'ra, yuqori stress ostida o'qiydigan o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlari 23–40% ga past bo'ladi. Shuningdek, o'quvchilarda stressning oshishi depressiya, layoqatsizlik, tajovuzkorlik, o'ziga ishonchsizlik, maktabdan qochish, o'qishga qiziqishning yo'qolishi kabi xavfli oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Tibbiy jihatdan tushintirganda stress organizmda gipotalamo–gipofizar–buyrak usti o'qi (HPA o'qi)ning faollashuvi natijasida yuzaga keladigan fiziologik va psixologik javobdir. Ushbu jarayonda kortizol va adrenalin kabi stress gormonlari ajralib chiqadi. Ularning me'yoridan ortiqcha ko'payishi o'quvchilarda bir qator salbiy o'zgarishlarga sabab bo'ladi. Kortizolning yuqori darajasi miya po'stlog'i va hipokamp faoliyatini susaytirib, e'tiborning pasayishi, xotiraning sekinlashishi va o'rganish jarayonining qiyinlashuviga olib keladi. Stress gormonlarining kechqurun kamaymasligi uyqu rejimining buzilishiga, yuzaki uyqu va ertalabki charchoq holatiga sabab bo'ladi. Adrenalin ortishi esa o'quvchilarda agressivlik, keskin emotsional reaksiyalar va impulsiv xatti-harakatlarning kuchayishiga olib keladi. Doimiy ruhiy zo'riqish natijasida organizmning energiya zaxiralari tez tugaydi va bola tez charchash, toliqish kabi belgilarni namoyon qiladi. Shunday qilib, stress — bu nafaqat o'quvchilarning ruhiy farovonligiga, balki ularning bilish faoliyati, darsdagi faolligi va umumiy ta'lim samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi muhim fiziologik jarayondir.

Shu sababli, psixologik xizmatning to'g'ri tashkil etilishi — nafaqat o'quvchi shaxsining rivojlanishi, balki ta'lim tizimining barqarorligi uchun ham muhimdir.

O'quvchilarda stressning kelib chiqish sabablari:

1. Akademik bosim - ko'plab fanlar, uy vazifalarining ko'pligi, imtihonlar va reyting tizimi, maktabdan tashqari kurslar yuklamasi.

2. Psixologik omillar - o'z-o'zini past baholash, ijtimoiy taqqoslash, rad etilishdan qo'rquv, oilaviy ziddiyatlar
3. Ijtimoiy omillar – bulling (bu bir odamning boshqa odamga atayin yomon munosabatda bo'lishi, uni haqorat qilish, masxara qilish, urish, qo'rqitish yoki ruhiy zarar yetkazishi), do'stlardan ajralish, yangi muhitga moslashish
4. Texnologiya va internet ta'siri – kiberbulling, ijtimoiy tarmoqlarda ideal obrazga intilish, ortiqcha ekran vaqti.

Psixologik xizmatning stressni kamaytirishdagi o'rni

1. Psixologlar o'quvchilarda stressni aniqlash uchun diagnostika va monitoring (testlar, kuzatish, suhbatlar, psixometrik o'lchovlar) o'tkazadi.
2. Emotsional qo'llab-quvvatlash (o'quvchini tinglash, tushunish, unga ishonch berish — stressni kamaytiruvchi eng muhim omillardan biri).
3. Psixoprofilaktika - “Stressni boshqarish” treninglari, relaksatsion mashg'ulotlar, motivatsion seminarlar, ijtimoiy-emosional o'rgatish darslari (SEL).
4. Zamonaviy psixologik yondashuvlar:
  - Kognitiv xulq-atvor terapiya (Cognitive Behavioral Therapy) - salbiy fikrlarni ijobiy konstruktiv fikrga almashtirish.
  - Mindfulness (xushyor ong) - so'nggi yillarda dunyo bo'yicha maktablarda keng qo'llanilmoqda. O'quvchilarda diqqatni boshqarish, ichki tinchlik, impulslarni boshqarish kabi ko'nikmalarni rivojlantiradi.
  - Art-terapiya va musiqa-terapiya - stressni kamaytirishda eng yumshoq va samarali usullardan biridir.
  - Oila bilan ishlash - ota-onaga psixologik tavsiyalar berish — stressning 50% kamayishiga olib keladi.

Stressni kamaytirishda maktab muhiti va o'qituvchilar roli ham juda muhim, ya'ni o'qituvchi, ma'muriyat, sinf rahbari, ota-ona hamkorligi zarur. Sinfda psixologik xavfsizlik muhitini yaratgan o'qituvchining darsida o'quvchilarda stress darajasi sezilarli kamayadi.

Xulosa. O'quvchilarda stressni kamaytirish — zamonaviy ta'lim jarayonining eng dolzarb vazifalaridan biridir. Stressni vaqtida oldini olish o'quvchining nafaqat o'qishdagi muvaffaqiyatiga, balki ruhiy salomatligiga, xarakteriga, kelajakdagi shaxsiy va professional hayotiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Psixologik xizmatning

to'g'ri va tizimli tashkil etilishi - sog'lom psixologik muhitni yaratadi, o'quvchilarning o'ziga ishonchini oshiradi, ijtimoiy moslashuvni yaxshilaydi, ta'lim sifatini oshiradi. Shu sababli har bir ta'lim muassasasida psixologik xizmatni yanada kuchaytirish zamon talabi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. OECD Education Report, 2023.
2. Lazarus R., Stress, Appraisal, and Coping. Springer Publishing, 2021.
3. World Health Organization (WHO). Mental Health & Youth, 2022.
<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health>
4. Corey G. Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy. Cengage, 2020.
5. Kabat-Zinn J. Mindfulness for Beginners. Sounds True, 2016.
6. O'zbekiston Respublikasi Xalq Ta'limi Vazirligi materiallari, 2022–2024.
<https://www.uzedu.uz/>
7. Stressni kamaytirish metodlari bo'yicha maxsus manbalar
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5579396/>
8. American Psychological Association (APA). "Stress in Children and Teens."
– <https://www.apa.org/topics/stress/children>
9. Sapolsky, R. M. (2004). Why Zebras Don't Get Ulcers. New York: Holt Paperbacks. – Stress va HPA o'qi haqida.
10. Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). Stress, Appraisal, and Coping. Springer Publishing. – Stress va ruhiy javoblar.

PROFESSIONAL MULOQOTDA MUVAFFAQIYATLI BO'LISH

Bozorova Muxlisa

Termiz davlat universiteti, Xorijiy filologiya fakulteti

nemis tili yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Maqolada professional muloqotning ijtimoiy va kasbiy rivojlanishdagi o'rni, zamonaviy ish jarayonlarida samarali aloqa o'rnatishning asosiy strategiyalari va kommunikativ kompetensiyalarning shakllanish mexanizmlari yoritilgan. Tadqiqotda raqamli muhitda muloqotning o'ziga xos xususiyatlari, jamoaviy muhokamalarda samarali fikr almashish tamoyillari va professional shaxsning o'zini namoyon qilish qobiliyatlari tahlil qilinadi. Ish jarayonida muvaffaqiyatning muhim tarkibiy qismi sifatida muloqot madaniyatining ahamiyati alohida ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: professional aloqa, axborot uzatish, muloqot strategiyasi, raqamli muloqot, hamkorlik, liderlik kompetensiyasi, nutq madaniyati, ijtimoiy integratsiya.

XXI asr — bu axborot almashinuvi eng faol, kommunikatsiya esa har qanday sohaning yuragi bo'lgan davrdir. Ish jarayonida sodir bo'ladigan ko'plab qarorlar, jamoachilik dinamikasi va boshqaruv turi muloqot sifatiga bog'liq. Professional muloqot nafaqat nutq orqali axborot yetkazish, balki tashkilot ichida hamkorlik, hurmat, mas'uliyat va konstruktiv fikr almashish madaniyatini ham o'z ichiga oladi. Shu sababli har bir mutaxassis zamonaviy kommunikatsiya qoidalariga moslashgan bo'lishi zarur. Professional muloqotning mohiyati. Professional muloqot – bu kasbiy vazifalarni bajarish jarayonida aniq, izchil va samarali axborot almashish tizimidir. U quyidagi asosiy ko'rinishlarda namoyon bo'ladi:

- Og'zaki muloqot (suhbat, yig'ilish, muzokara);
- Yozma muloqot (elektron xat, rasmiy hujjatlar, hisobotlar);
- Noverbal belgilar (ko'z qarashi, ohang, tana holati);
- Raqamli muloqot (onlayn konferensiya, messenjerlar, platformalar).

Har bir ko'rinishda professional etikaga, lo'ndalik va aniqlikka amal qilish muloqot samaradorligini oshiradi.

Muvaffaqiyatli professional muloqotning tarkibiy unsurlari

- ✓ Strategik rejalashtirilgan muloqot

Har bir xabar maqsadga muvofiq bo'lishi kerak. Mutaxassis suhbat maqsadini aniq belgilasa, suhbat davomida ortiqcha tushunmovchiliklar kamayadi.

- ✓ Moslashuvchan fikrlash

Professional muloqotda muhitga moslashish, turli xarakterdagi odamlarga mos kommunikatsiya uslubini tanlash muhimdir. Bu ko'nikma asosan emotsional intellekt orqali shakllanadi.

- ✓ Aniq va asosli fikr bayoni

Samarali mutaxassis fikrini qisqa, dalillarga tayangan holda va lo'nda tarzda ifodalay olishi kerak. Juda uzun izohlar muloqotni sustlashtiradi.

- ✓ Tinch va konstruktiv munozara olib borish

Nizo vaziyatlarida bosiqlik, dalil bilan fikr bildirish, suhbatdoshning huquqlarini hurmat qilish professional etikani belgilaydi.

- ✓ Raqamli savodxonlik va onlayn muloqot madaniyati

Bugungi kunda masofaviy ishlar kengaygani sayin onlayn muloqot qoidalari alohida ahamiyat kasb etmoqda. Elektron xat yozishda rasmiylik, aniq mavzu ko'rsatish, hurmat bildiruvchi iboralar ishlatish — professional imidjni shakllantiradi. Jamoa bilan samarali muloqot strategiyalari, Hamkasblar bilan ochiq fikr almashish muhitini yaratish; O'z vaqtida fikr bildirish va kechiktirilgan javoblardan qochish; Boshqalarni tinglashni o'z zimmasiga olish; Yig'ilishlarda qisqa, aniq takliflar bilan ishtirok etish; Tanqidni shaxsga emas, vaziyatga qaratish. Liderlik nafaqat boshqalarni boshqarish, balki ularga to'g'ri yo'nalish berish, ijobiy muloqot muhitini shakllantirish va jamoaviy faoliyatga ruhlantirishni ham anglatadi. Lider xodimlarning fikrini qadrlaydi va muloqotni tenglik asosida olib boradi.

Professional muloqot bugungi kunda har bir kasbning ajralmas qismidir. Zamonaviy mutaxassis texnik bilim bilan birga kommunikativ kompetensiyaga ham ega bo'lishi lozim. Raqamli muhitning rivojlanishi, jamoaviy ishning kengayishi va global axborot oqimi professional muloqotni yanada muhim jarayonga aylantirmoqda. Shunday ekan,

muloqot madaniyatini rivojlantirish, moslashuvchanlik va faol tinglash ko'nikmalarini shakllantirish har bir insonning kasbiy muvaffaqiyatiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Nazarov J. Kasbiy muloqot asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 2020.
2. Daniel Goleman. Emotional Intelligence at Work. New York, 2010.
3. Robbins S. P. Fundamentals of Management. Pearson, 2021.
4. Qosimov O. Biznes muloqoti va etik madaniyat. Buxoro, 2022.
5. Covey S. The 7 Habits of Highly Effective People. Free Press, 1989.

**OZIQ-OVQAT ISHLAB CHIQRISH ZANJIRIDA XALQARO
STANDARTLARNI (ISO, HACCP, CODEX ALIMENTARIUS) JORIY
ETISHNING SAMARADORLIGINI TAHLIL QILISH**

Safayeva Sevaraxon Davlaterovna

Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti, elektronika va
avtomatika muhandisligi fakulteti 1-bosqich magistranti

Annotatsiya

Mazkur tezis oziq-ovqat ishlab chiqarish zanjirida xalqaro standartlar — ISO (asosan ISO 9001 va ISO 22000), HACCP hamda CODEX Alimentarius talablarini joriy etishning amaldagi samaradorligini kompleks tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda ushbu standartlarning oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, sifatni barqarorlashtirish, ishlab chiqarish jarayonlarida xavflarni boshqarish, eksport salohiyatini kengaytirish hamda iste'molchilar ishonchini mustahkamlashdagi real ahamiyati ilmiy yondashuv asosida ochib beriladi. Xalqaro normalarni milliy ishlab chiqarish sharoitlariga moslashtirishda yuzaga keladigan institutsional, texnologik va boshqaruv muammolari tahlil etilib, ularni bartaraf etishning amaliy mexanizmlari asoslantiriladi.

Kalit so'zlar: oziq-ovqat xavfsizligi, ISO 22000, ISO 9001, HACCP tizimi, Codex Alimentarius, sifat menejmenti, ishlab chiqarish zanjiri, risklarni boshqarish, standartlashtirish.

Abstract

This thesis is devoted to a comprehensive analysis of the practical effectiveness of the implementation of international standards - ISO (mainly ISO 9001 and ISO 22000), HACCP and CODEX Alimentarius requirements in the food production chain. The study reveals the real importance of these standards in ensuring food safety, stabilizing quality, managing risks in production processes, expanding export potential and strengthening consumer confidence on the basis of a scientific approach. The institutional, technological and management problems that arise in adapting international standards to national production conditions are analyzed and practical mechanisms for their elimination are substantiated.

Keywords: food safety, ISO 22000, ISO 9001, HACCP system, Codex Alimentarius, quality management, production chain, risk management, standardization.

Kirish. Oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish sohasi har qanday davlatda aholining sogʻligʻi, demografik barqarorlik va ijtimoiy farovonlik bilan bevosita bogʻliq boʻlgan strategik tarmoq hisoblanadi. Globallashuv sharoitida mazkur sohada ichki talabni qondirish bilan bir qatorda, mahsulotlarning xalqaro bozorlarga chiqishi, ularning xavfsizligi va sifati toʻgʻrisidagi ishonch masalasi dolzarb muammoga aylanmoqda. Aynan shu jarayonda ISO, HACCP va Codex Alimentarius kabi xalqaro standartlarning joriy etilishi mahsulot sifatini faqat yakuniy natija sifatida emas, balki uzluksiz boshqaruv jarayoni sifatida talqin etishga imkon beradi.

Mazkur standartlar oziq-ovqat ishlab chiqarish zanjirining barcha bosqichlarini — xomashyo yetishtirish, qayta ishlash, saqlash, tashish va realizatsiyani yagona xavfsizlik va sifat mezonlari asosida muvofiqlashtirishga xizmat qiladi. Shu boisdan, xalqaro standartlarni joriy etish masalasi texnik talablar majmui bilan cheklanmay, balki ishlab chiqaruvchi subyektlarning boshqaruv tafakkuri va bozor talablariga moslashish qobiliyatini ifodalovchi mezon sifatida namoyon boʻladi.

Asosiy qism. ISO standartlari, xususan ISO 9001 va ISO 22000 tizimlari oziq-ovqat ishlab chiqaruvchi korxonalarda jarayonlarni tizimli tashkil etish va hujjatlashtirish orqali sifatni barqaror ravishda taʼminlashga yoʻnaltirilgan. Ushbu tizimlar rahbariyat masʼuliyati, ichki audit, monitoring va doimiy takomillashtirish mexanizmlarini joriy etish orqali tasodifiy xatoliklar va inson omiliga bogʻliqlikni sezilarli darajada kamaytiradi. Natijada mahsulot sifati barqarorlashadi, ishlab chiqarishdagi yoʻqotishlar qisqaradi va resurslardan foydalanish samaradorligi ortadi.

HACCP tizimi esa oziq-ovqat xavfsizligini taʼminlashda preventiv yondashuvni asosiy tamoyil sifatida ilgari suradi. Uning mohiyati shundaki, xavfning oqibatlari bilan kurashishdan koʻra, ularning kelib chiqish manbalarini aniqlash va kritik nazorat nuqtalarida oldindan boshqarish ustuvor hisoblanadi. Bunday yondashuv oziq-ovqatdan zaharlanish holatlarining kamayishiga, sanitariya talablari buzilishining oldini olishga hamda isteʼmolchilarning mahsulotga boʻlgan ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Codex Alimentarius standartlari oziq-ovqat xavfsizligi boʻyicha xalqaro kelishilgan ilmiy mezonlarni belgilab, savdo jarayonida davlatlar oʻrtasidagi texnik toʻsiqlarni kamaytiradi. Codex talablari milliy texnik reglamentlar bilan uygʻunlashtirilgan taqdirda, eksport qilinadigan mahsulotlarning xalqaro bozorlarda tan olinishi va raqobatbardoshligi ortadi. Bu jihat ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlar uchun strategik ahamiyat kasb etadi.

Xalqaro standartlarning ishlab chiqarish zanjiriga taʼsiri quyidagi jadvalda umumlashtirilgan:

Standart	Asosiy vazifasi	Ishlab chiqarish zanjiridagi ta'siri	Natija
ISO 9001	Sifat menejmenti	Jarayonlarni nazorat qilish	Barqaror sifat
ISO 22000	Oziq-ovqat xavfsizligi	Tizimli xavfsizlik boshqaruvi	Talablarga muvofiqlik
HACCP	Xavflarni oldindan aniqlash	Kritik nuqtalarni nazorat qilish	Xavfning kamayishi
Codex Alimentarius	Xalqaro me'yorlashtirish	Savdoda uyg'unlik	Eksportni kengaytirish

Shu bilan birga, tahlil shuni ko'rsatadiki, standartlarning samaradorligi ularni joriy etish sifati bilan bevosita bog'liq. Formal sertifikatlash, kadrlar malakasining yetarli emasligi va moliyaviy resurslarning cheklanganligi kutilgan natijalarga erishishni qiyinlashtiradi.

Xulosa. Oziq-ovqat ishlab chiqarish zanjirida ISO, HACCP va Codex Alimentarius standartlarini joriy etish qisqa muddatli xarajat sifatida emas, balki uzoq muddatli strategik sarmoya sifatida baholanishi zarur. Ushbu standartlar ishlab chiqarish jarayonlarining shaffofligi, xavfsizligi va iqtisodiy samaradorligini oshirish bilan bir qatorda, milliy mahsulotlarning xalqaro bozordagi ishonchligini mustahkamlaydi. Ularning real samaradorligi esa ilmiy asoslangan yondashuv, boshqaruv madaniyatining rivojlanishi va institutsional qo'llab-quvvatlash darajasi bilan belgilanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. ISO 9001:2015. Sifat menejmenti tizimlari. Talablar. – Jeneva: Xalqaro standartlashtirish tashkiloti (ISO), 2015. – 23 b.
2. ISO 22000:2018. Oziq-ovqat xavfsizligi menejmenti tizimlari. Oziq-ovqat zanjiridagi tashkilotlar uchun talablar. – Jeneva: ISO, 2018. – 36 b.
3. Codex Alimentarius Commission. Procedural Manual. 27-nashr. – Rim: FAO/WHO, 2019. – 254 b.
4. Mortimore S., Wallace C. HACCP: A Practical Approach. 3-nashr. – New York: Springer, 2013. – 458 p.
5. FAO. Food safety risk analysis: A guide for national food safety authorities. – Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2006. – 107 p.

**«XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM
TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR» NOMLI
KONFERENSIYANING 3-TOM, 11-SON (30-NOYABR)
MUNDARIJA**

1	TIJORAT BANKLARI FAOLIYATIDA RISKLARNI BOSHQARISH USULLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI _Umirova Sakinabonu Dilshod qizi	6-12
2	TIJORAT BANKLARINI KREDIT PORTFELINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI To'xtayeva Bahor Rashid qizi	13-18
3	MOBIL ILOVA VA INTERNET-BANK ORQALI OMONAT JALB QILISHNIXORIY TAJRIBASI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI _Tursinbayeva Gulsair Karuanbayevna	19-24
4	DIE MODERNEN METHODEN IM DEUTSCHUNTERRICHT Ahmadov Shaxboz	25-26
5	RAQAMLI LABORATORIYALAR ORQALI INQUIRY-BASED SCIENCE O'QITISHNING SAMARADORLIGI Choriyeva Mahfuza Sadriddinovna	27-31
6	PUNKTUATSION XATOLAR USTIDA ISHLASH METODIKASI. FIKRNI MANTIQIY IZCHILLIKDA IFODALASH MEZONLARI _Barchinoy To'rayeva	32-37
7	"SUN'IY INTELLEKT DAVRIDA PEDAGOGIK FAOLIYAT TRANSFORMATSIYASI: IMKONIYATLAR, MUAMMOLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI" _Saidova Nozima Sherzodovna	38-42
8	INTELEKTUAL TADBIRKOR KONSEPSIYASI: ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR ASOSIDA TAHLIL Mamajonova Zulfizarxon Madaminovna	43-45
9	MAQSUS SHAYXZODANING "MIRZO ULUG'BEK" TRAGEDIYASI _Bo'riyeva Sabrina	46-49
10	SURXONDARYO SHAROITIDA YARATILGAN "SALOVOT" O'RIK NAVINING STRESS OMILLARGA MOSLASHUVCHANLIGI _Sultanov Sirojiddin Nuraliyevich, Jurayev Erkin Baxtiyorovich	50-52

11	O'ZBEKIOSTONNING JANUBIY VOHALARIDA AN'ANAVIY QO'YCHILIK VA ULARNING VOHAGA XOS XUSUSIYATLARI Qosimov Abdisattor Choriyevich	53-59
12	DAVLAT BYUDJETIDA BUXGALTERIYA HISOBINI YURITISH Xayitboyeva Sevinch Dilshod qizi	60-66
13	SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING INGLIZ TILI O'QITISH JARAYONIGA INTEGRATSIYASI: NAZARIY VA AMALIY YONDASHUVLAR Abdig'aniyeva Nilufar Husan qizi	67-71
14	L'IMPACT DU NUMÉRIQUE SUR L'ÉDUCATION MODERNE Kuroloyeva Zilola	72-73
15	SO'FIYLIK FALSAFASI VA UNING NUTQ MADANIYATIDA LINGVISTIK IFODASI Axmadjonova Nilufar Abdulhamidovna	74-84
16	DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS THROUGH INTERACTIVE GAMES Sattarova Barchinoy Mutalibovna	85-95
17	THE ROLE OF MATHEMATICAL GAMES IN ENHANCING LEARNERS' MOTIVATION AND CONCEPTUAL UNDERSTANDING Mamajanova Muattatxon Aliyevna	96-106
18	BADIIY ASARNING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARINI TAHLIL QILISH BORASIDAGI BA'ZI MULOHAZALAR Cho'liyev Ruhillo Abdullayevich	107-110
19	TA'LIM-TARBIYA TIZIMIDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA ULARNING SAMARADORLIGI Shohista G'opirova, Laylo Rahmonova	111-118
20	OILA MUHITIDA DEVIANT XULQLI BOLALARNI TARBIYALASH STRATEGIYASI G'opirova Shohista, Rahmonova Laylo Shodmon qizi	119-134
21	SUN'IY INTELLEKTNING FIZIK JIHATI VA MA'NAVIY MEROSNING O'ZARO UYG'UNLIGI Ortikov Shaxriddin Shovqidinovich, Qarshiyev Qilichboy	135-139
22	NAZMIY VA NASRIY ASARLARNI O'RGANISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH Meyliqulova Manzura Abdullayevna	140-145
23	PRAGMATIC FUNCTIONS OF INTENSIFIERS IN ENGLISH AND UZBEK MEDIA TEXTS Tadjiyeva Mokhirakhon	146-149

24	NORMAL JOYLASHGAN YO'LDOSHNING ERTA KO'CHISHIDA PERINATAL XAVF OMILLARINI BAHOLASH: KLINIK KUZATISHLAR ASOSIDA TAHLIL Uzoqova M.K., Otajonova D	150-153
25	UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA CHIZMACHILIK FANINI O'QITISHNING ZARURATI VA TAFFAKURNI RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNI __Shukurov Avaz Ro'ziboyevich,, Jo'rayeva Gulnoza	154-159
26	ОСНОВЫ МОРФОЛОГИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ ПОЧЕЧНО-ЭНДОКРИННЫХ ВЗАИМОДЕЙСТВИЙ: ГИСТОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ __ Улугбек Исмаилов	160-163
27	DIE ROLLE DER DIGITALEN TECHNOLOGIEN IM BILDUNGSPROZESS __Xudoynazarov Umrzoq	164-166
28	SHAXS INTELLEKTUAL RIVOJLANISHI – PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA __Oltiboyeva Kamola Sharofjon qizi	167-171
29	DIE BEDEUTUNG DER FREMDSPRACHEN IM MODERNEN LEBEN __Xudoynazarov Umrzoq	172-174
30	DIE BEDEUTUNG EMOTIONALER INTELLIGENZ IM SCHULALLTAG UND IHRE AUSWIRKUNGEN AUF LERNPROZESSE __Toshpo'latova Sevinch	175-177
31	DIE BEDEUTUNG DER DIGITALEN KOMPETENZENTWICKLUNG BEI SCHÜLERINNEN UND SCHÜLERN __Begimqulova Xolniso	178-180
32	DIE AUSWIRKUNGEN VON SOZIALEN MEDIEN AUF DAS KRITISCHE DENKVERMÖGEN VON JUGENDLICHEN Begimqulova Xolniso	181-183
33	ZAMONAVIY PEDAGOGIKADA PEDAGOGIK KASB VA UNGA QO'YILAYOTGAN TALABLAR __Olimova Dilnora va Botirova Shahnoza, Eshmurodova Dildora Normurotovna	184-188
34	CHET TILINI O'QITISH JARAYONIDA MATEMATIKA TA'LIM YO'NALISHI TALABALARI DUCH KELADIGAN LEKSIK QIYINCHILIKLAR __Kurbanova Husniya Shuhrat qizi	189-191
35	ZAMONAVIY PEDAGOGIKADA PEDAGOGIK KASB VA UNGA QO'YILAYOTGAN TALABLAR __Tuxtayeva Muborak, Raimqulova Asaloy, Eshmurodova Dildora Normurotovna	192-196

36	ZAMONAVIY PEDAGOGIKADA PEDAGOGIK KASB VA UNGA QO'YILAYOTGAN TALABLAR _Quvandiyoqova Surayyo, Sultonova Maftuna, Eshmurodova Dildora Normurotovna	197-201
37	HOZIRGI DAVRDA TURIZM SOHASIDA OLIB BORILAYOTGAN ISLOHOTLAR _Mahkamboyeva Dilobaroy Otabek qizi	202-206
38	MEHNAT MIGRANTLARNING IJTIMOIIY DEMOGRAFIK TAHLILI _Baymurotov Erkinbay	207-211
39	CONCEPT AS A MAIN RESEARCH OBJECT OF COGNITIVE LINGUISTICS _M.M.Qodirova	212-218
40	VOLEYBOL O'YININING TEXNIKA VA TAKTIKASINI TAKOMILLASHTIRISH _Almuradova Rohatoy	219-223
41	MASHINALI O'RGANISH ALGORITMLARI YORDAMIDA IQLIM O'ZGARISHLARINI PROGNOZLASH: METODLAR VA AMALIY TATBIQLAR _Saidov Abrorbek Abdusamad o'g'li	224-230
42	KONSTITUTSIYA-ERKIN VA FAROVON HAYOT GAROVI Abduxakimova Go'zal Nasim qizi, Baxriddinov O.J.	231-235
43	ED'YUTON KONSEPSIYASI: NAZARIY ASOSLAR, MODELLAR VA AMALIY QO'LLASH STRATEGIYALARI Xomidov Meronshoh Olimjon o'g'li	236-238
44	O'QUVCHILARDA STRESSNI KAMAYTIRISHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING ROLI Baqoyeva Zarina, Ravshanova Marjona	239-242
45	PROFESSIONAL MULOQOTDA MUVAFFAQIYATLI BO'LISH Bozorova Muxlisa	243-245
46	OZIYQ-OVQAT ISHLAB CHIQRISH ZANJIRIDA XALQARO STANDARTLARNI (ISO, HACCP, CODEX ALIMENTARIUS) JORIY ETISHNING SAMARADORLIGINI TAHLIL QILISH Safayeva Sevaraxon Davlaterovna	246-248
	MUNDARIJA	248-252

